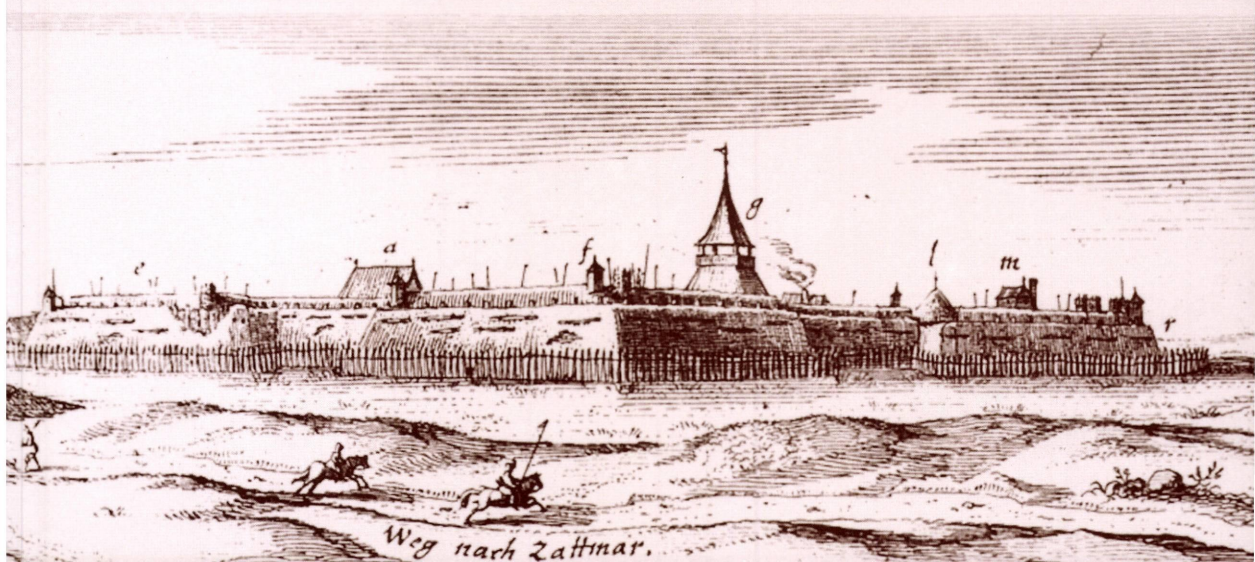
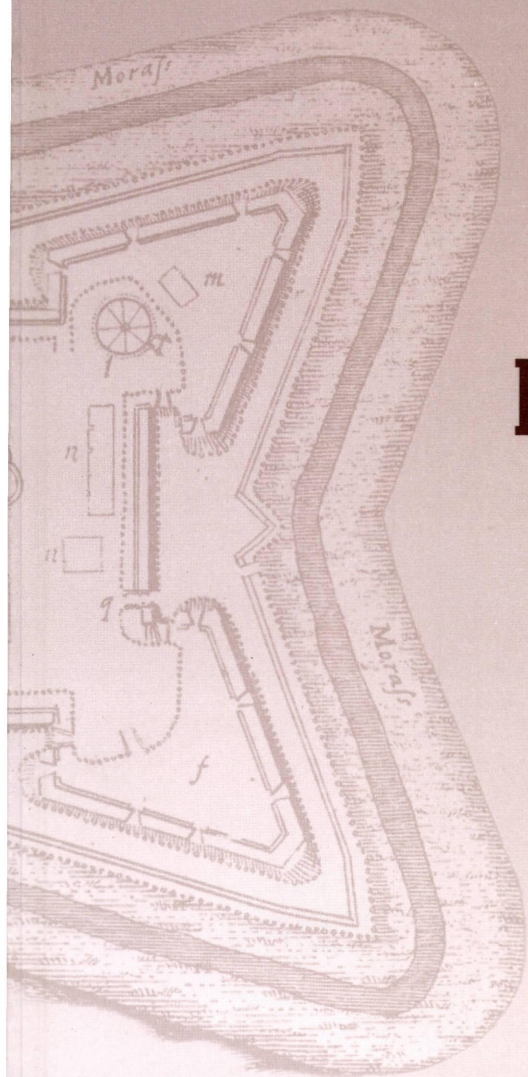
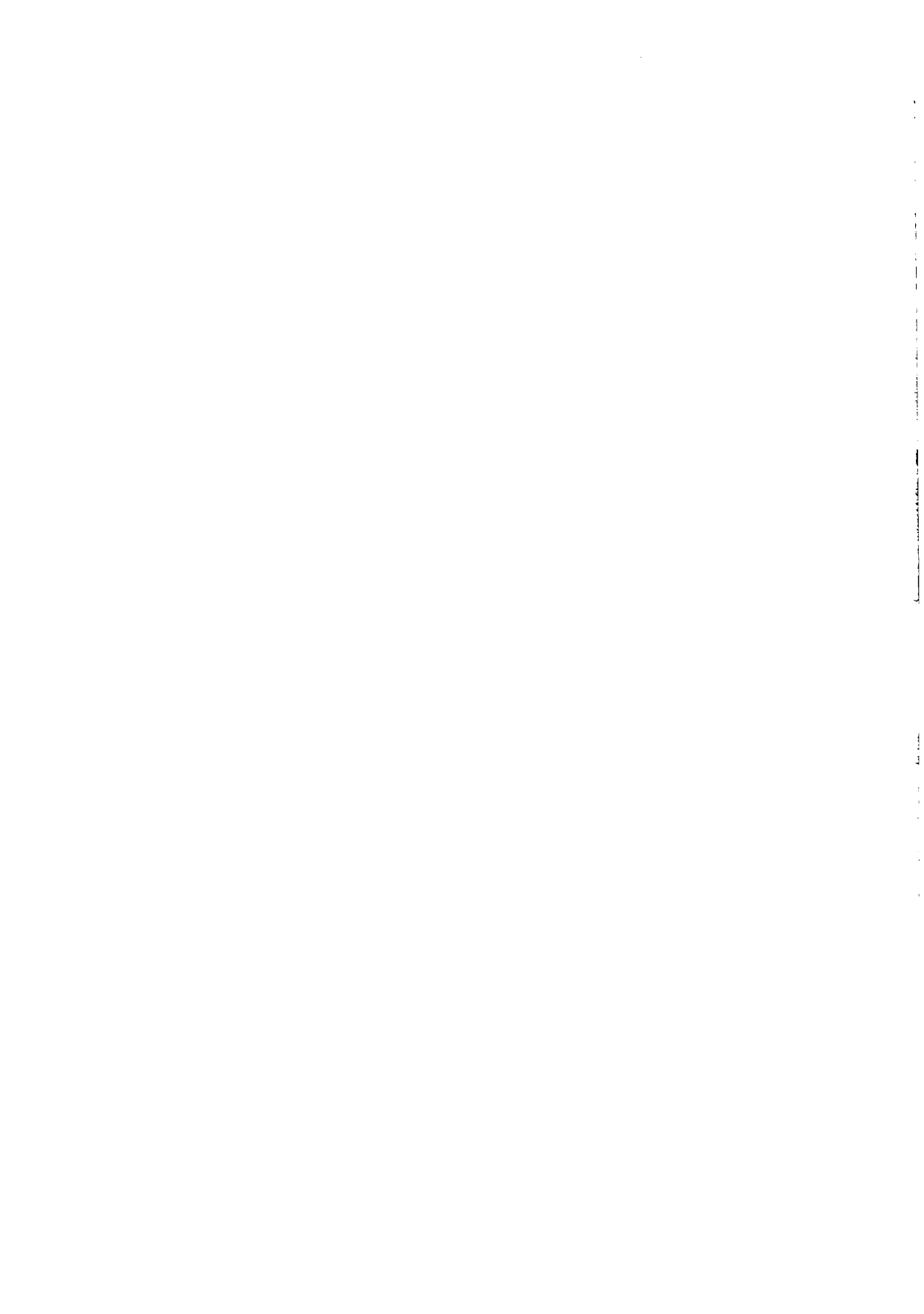

KOROKNAY GYULA

KÁLLÓI KAPITÁNYOK

KOROKNAY GYULA
KÁLLÓI KAPITÁNYOK

A SZABOLCS-SZATMÁR-BEREG MEGYEI LEVÉLTÁR
KIADVÁNYAI

III. TANULMÁNYOK

13.

Sorozatszerkesztő
Nagy Ferenc

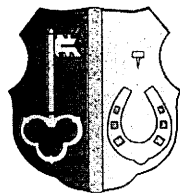
KOROKNAY GYULA

KÁLLÓI KAPITÁNYOK

Nyíregyháza

2006

A kötet megjelenetését támogatta
Nagykálló Város Önkormányzata

Sajtó alá rendezte és szerkesztette
Henzsel Ágota

Lektorálta
Németh Péter

A külső borítón *Kálló vára 1665.* Sicha metszetéről készült rajz
Hajdúsági Múzeum, Hajdúböszörmény

Szövegszerkesztésben közreműködött
Drobni Erzsébet és Rostás Zoltán

Tördelte *Szemán Attila*

ISSN 0866-3920
ISBN 10:963-7240-62-4
ISBN 13:978-963-7240-62-1

Kiadja a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár
Felelős kiadó *Dr. Nagy Ferenc*

Készült Nyírtelken *Tóth Imre* nyomdájában
300 példányban

TARTALOMJEGYZÉK

BEVEZETÉS	7
A VÁR ÉPÍTÉSE	9
PRÉPOSTVÁRY BÁLINT	13
KAPY ANDRÁS	15
SERÉNYI MIHÁLY	16
CSAPY KRISTÓF	18
SZÉKELY GYÖRGY	23
KÁTHAY MIHÁLY	25
RÁKÓCZI LAJOS	30
LÓNYAY ANDRÁS	36
NYÁRY ISTVÁN	54
HALLER GYÖRGY	62
BAKOS ISTVÁN	63
MELITH PÉTER	65
BARKÓCZY LÁSZLÓ	67
NYÁRY BERNÁT	73
BAKOS GÁBOR	75
SZUHAY MÁTYÁS	78
SENNYEY FERENC	88
A KÁLLÓI VÁR KOMMENDÁNSAI	128
AZ UTOLSÓ ÉVEK	144
IRODALOMJEGYZÉK	149
LEVÉLTÁRI FORRÁSOK	153
NÉVMUTATÓ	155

BEVEZETÉS

Koroknay Gyula (1918–2003)
a nyíregyházi Vasvári Pál Gimnázium tanára, 1973.

Koroknay Gyula Nyíregyházán született 1918-ban. A helyi királyi katolikus gimnáziumban érettségizett, kiváló latinos volt. Egyetemi tanulmányait Budapesten kezdte latin-francia szakon, de mivel érdeklődése a múlt emlékei felé fordult, elvégezte a művészettörténet és az olasz szakot is.

1941-ben Nyíregyházán, régi iskolájában kezdett tanítani. A második világháború idején katonaként szolgált, az orosz hadifogságból 1948-ban tért haza. Nyíregyháza több iskolájában, így a Kossuth Lajos és a Vasvári Pál Gimnáziumban tanított. 1975-től 1980-ig, nyugdíjazásáig a Jósza András Múzeumban művészet-történészként dolgozott.

Még tanár korában feltérképezte Szabolcs-Szatmár megye és Nyíregyháza műemlékeit, képzőművészeti és építészeti tárgyú publikációi jelentek meg. Kutatásokat végzett a megyei levéltárban, ahol jól boldogult a másoknak megfejthetetlen 16–17. századi latin nyelvű iratokkal. Látókörébe került Szabolcs megye török kori végvára, a kállói vár, amelynek alig maradt nyoma, és emléke is elhalványult.

Ezeknek a nyomoknak a felderítéséért, ennek az emlékeknek az ébrentartásáért az utóbbi fél évszázadban Koroknay Gyula tett a legtöbbet.

1961-ben jelent meg alapvető tanulmánya: „*A kállói vár*”, majd ugyanez a dolgozat A nagykállói járás múltja és jelene című kötetben is közlésre került „*Kállói egykori vára*” címen. Írásában a vár építésének körülményeit, a róla készült ábrázolásokat, metszeteket vizsgálta és adta közre. Nagyvonalakban végigkísérte az erődítmény fennállásának történetét.

Koroknay Gyula az 1980-as években tért vissza kállói témájához. E tárgyú kutatásai – amelyek talán soha nem szüneteltek teljesen – kiszélesedtek, a várral kapcsolatos minden, forrásokban fellelhető mozzanatra kiterjedtek. A 17. századi történetírók munkáiból, régi feljegyzésekből, levéltári iratokból dolgozott. Összegyűjtött anyagát a vár kapitányainak személye és működése köré rendezte. Ezek életútját, kállói tevékenységét ismertette, vázolta családi és politikai kapcsolataikat. Az 1570–1630 közötti időszakra vonatkozó írásait a Szabolcs-szatmári Szemlében tette közzé.

Őfelsége kállói végháza 1570–1610.

Szabolcs-szatmári Szemle, 1986/2. 168–178.

1986/3. 294–306.

Lónyay András, őfelsége kállói őrségének és várának főkapitánya (1609–1619)

Szabolcs-szatmári Szemle, 1987/2. 193–208.

Nyáry István

Szabolcs-szatmári Szemle, 1988/1. 33–40.

Koroknay harmadik „kállói korszaka” az 1990-es évekre esik, amikor Dr. Németh Péter és mások biztatására folytatta a kállói kapitányok történetének megírását. A részletes feltárással 1680-ig jutott, a vár utolsó éveinek feldolgozását már nem végezte el.

Az elkészült kéziratot a megyei levéltárra hagyta. Úgy látszott helyesnek, hogy egy kötetbe rendezzük a kállói kapitányokról szóló, a Szemlében már megjelent és a még kiadatlan kéziratrészeket.

A gazdag forrásanyagra épülő, kultúrtörténeti érdekességeket tartalmazó kötet nemcsak Kálló várának, hanem tágabb környezetének is mindaddig kevésbé ismert és sajátos szempontból láttatott kora újkori történetét foglalja magába.

Megjelentetését *Nagykálló Város Önkormányzatának* támogatása tette lehetővé.

A VÁR ÉPÍTÉSE

Kálló végházának a története Szolnok elfoglalásával kezdődik. 1552-ben Khádím Ali budai és Kara Ahmed temesvári pasák egyesített serege komolyabb ellenállás nélkül kerítette hatalmába. A szolnokiak még abban az évben szálguldókat bocsátattak a Tiszántúlra, rövidesen elfoglalták a közeli Balaszentmiklóst is. Szolnok biztosítására palánkkal vették körül, s a mezővárosnak ezután lesz Törökszentmiklós a neve.

Észak-Tiszántúl Szolnok felől teljesen nyitva állt a török előtt. Nagybajom, Zsáka kelet felé esett, a Tisza vonala előtt Kisvárda és Ecsed vára csak észak felől őrködött. A szolnokiak még 1553-ban meg is hódoltatták a történeti Szabolcs vármegye túlnyomó részét. Az időpontot onnan tudhatjuk, hogy egy később felvett tanúvallomás jegyzőkönyve szerint a hódoltatást egyes vallomástevők Szolnok, mások Fülek elfoglalásával hozták kapcsolatba. Füleket 1553-ban Hamza bég nevezetes csellel, egy etióp fogoly közreműködésével foglalta el. A hódoló terület északi határa nagyjából a Balsa, Buj, Kótaj, Pazony, Levelek, Vaja, Bogát vonal volt.¹ A hódolás tulajdonképpen olyan adózási rendszer, amikor a jobbágyszolgáltatások fele a magyar földesurat, fele pedig a törököt illette. Ezért szerepel egy faluban magyar bíró és török bíró. A drinápolyi béke előtt azonban ilyesmire nem gondolhatunk. Az 1555-ből származó dikális összeírásban majd minden szabolcsi faluban feljegyeztek elpusztított, felgyújtott házakat. Nem ritkán egész falvak pusztulása jelzi, hogy a Felső-Tisza vidékét elérte a névtelen emberi tragédiáknak véget nem érő sorozata, a török hódoltság kora.

1562-ben a törökök a Tiszán hidat vertek,² s attól kezdve János Zsigmond hadait is majdnem minden felső-magyarországi hadjáratba elkísérték. A 60-as évek harcai először Szatmárt és Bereget érintették, majd a hadak felvonulási útja lejjebb ereszkedett a Kisvárda-Ecsed vonalra. 1562-ben és 1565-ben nagy pusztítást végeztek, sőt 1566-ban két alkalommal is megjelentek a törökök. Pünkösdkor a szolnokiak Királytelket pusztították s rabolták el,³ míg ősszel a tatárok az erdélyieket kísérve érintették a megye településeit. A kétszeres pusztítás mértékét egy korabeli dikális összeírás alapján hűen lehet érzékelni. Számos falut teljesen elpusztítottak, Kótaj, Rakamaz, a két Kálló is erre a sorsra jutott.⁴

Két év múlva Drinápolyban Verancsics Antal mellett követként Teuffenbach Kristóf tárgyalt, aki felesége, Dóczy Fruzsina révén már előzőleg magyar nemességet nyert. Ahogy Istvánffy a tárgyalások menetéről beszámol, a követeknek meglepetést okozott, hogy míg a török birodalom gondjai miatt a megegyezés a lényeges kérdésekben könnyen létrejött, komoly akadályt jelentett a hódoló terület nagyságának megállapítása. A törökök egy bizonyos Halil-jegyzék alapján számos falu átengedését követelték, amivel jócskán megnőtt volna az uralmuk alatt álló föld. Szabolcs esetében Kisvárda környékének a kivételével az egész vármegye nekik

¹ MOL, E 158 Conscriptioes portarum, Rsz. A 2662. Tom. XLI.

² Verancsics, 1981. 109.

³ Uo. 119.

⁴ MOL, E 158 Conscriptioes portarum, 1666.

jutott volna. Verancsics és Teuffenbach ebbe nem egyezett bele, arra hivatkozva, hogy a vármegyék ezt semmiképp nem fogadnák el. Végül azután kiegyeztek a status quo-ban, miszerint amely falvak hódoltak, ezután is hódoljanak.⁵

A törökök a béke ellenére sem mondtak le arról a tervükről, hogy a Tisza vonaláig terjesszék ki az ellenőrzésük alatt álló területet. Mint az korábban Szolnok esetében is történt, az elpusztított Kálló közelében 1569-70 telén a hódoló falvak jobbagyaival nagy mennyiségű faanyagot hordattak össze, hogy a következő tavasszal ott várat építsenek. Bongars szerint, aki a vár építésének történetét elmeséli, Rueber János kassai főkapitány és Teuffenbach Kristóf Szatmár várának főkapitánya tudomást szerezve a dologról, még a télen elkezdte építeni a várat, s tavasszal a megjelent törököket Kállón már a megépült vár fogadta.⁶ Vitathatatlanak látszik, hogy a vár megépítésében a legfőbb érdem a drinápolyi követségből hazatért, szatmári főkapitánynak kinevezett Teuffenbachot illeti, aki egyrészt tapasztalatból ismerte meg a Porta szándékait, másrészt mint szatmári főkapitány közvetlenül is érintve volt a szomszédos Szabolcs védelmében. Az egyébként rendkívül bátor és vitéz kassai főkapitány, Rueber János, aki alól öt éve Kisarnál három lovat lóttek ki,⁷ azért szerepel építettként, mert a kassai főkapitány egyúttal Felső-Magyarország főkapitánya, a „király képe”, Teuffenbach felettese volt. Az ő hozzájárulása nélkül ilyen békeszegés számba menő lépés nem eshetett volna meg. A szolnoki bég és a budai pasa elégszer követelte is a későbbiek folyamán Kálló lerontását, de meg nem hallottá lehetett tenni, mivel mindegyik fél jól tudta, hogy a szolnoki törökök akartak először várat emelni Kállón.

A Kállay család Kállóért folytatott későbbi perének iratai a várépítésre vonatkozóan is tartalmaznak értékes adatokat.⁸ A tanúvallomásokat 1610-ben és 1636-ban vették fel idős emberektől, érthető, hogy egyes részletek több változatban szerepelnek. Abban többen is megegyeznek, hogy az elpusztított mezőváros üresen állt. „Várépítéskor a régi város teljesen puszta volt”, – vallja Székely Miklós. Egy másik 75 éves zsoldos félnemes szerint viszont „mikor a vár épült, üresedett ki a régi város”. Abban, hogy az elpusztult mezőváros más helyen állt, mindenki egyetért, de arra vonatkozólag, hogy ez a „Debreceenhez hasonló” és „mint Bátor, olyan nagy” város pontosan hol állt, csak egy orosi jobbágy vall: „Míg Kálló népes volt, a váron túl feküdt”, vagyis a vallomástevő nézőpontjából délre. Ehhez még azt is hozzátehetjük, hogy a Kálló patak közelében, dombosabb helyen.

A várat eredetileg a „Pécsi erdő réjtjén” akarták építeni, de ez nem tetszett Báthory Miklósnak, aki kiválasztatta a helyet, – vallja a 80 éves Tar János. A hasonló karú Major András élményszerűen számol be az építés megkezdéséről. Gyermekkorában a dudvában rejtőzött, míg apja megnézte, nem török-e a közelítő lovas csapat. Magyarok, németek voltak, köztük mágnás urak. Ott, ahol a vár épült, nagyságos Báthory Miklós úr ásót véve a kezébe, Tar János szerint így szólt a többi úrhoz: „Kutya legyen, aki ezen a helyen várat építeni nem akar!” A vármegye főispánja után a többi úr is kezébe vette az ásót. Feltehetően ott voltak Rueber János,

⁵ Istvánffy, 1758. 311.

⁶ Szamota, 1891. 171.

⁷ Forgách, 1982. 366.

⁸ SZSZBML, IV. A. 1. Fasc. 28. No 1–2. 1610.; V. A. 3. 12. doboz 24. 1636. (latin nyelvű)

Teuffenbach Kristóf, az alispánok, Prépostváry Bálint, a leendő új vár első kapitánya, akkor lovas hadnagy Szatmárban. A vármegye tisztviselői ástak egy-két ásonyomot, míg a környék félnemesei, kereskedői, jobbágysai s a szatmári katonák át nem vették a folyamatos munkát.

A kijelölt térségen két épületet említenek a tanúvallomások. Major János nagyon jól emlékszik, „*ahol egykor egy kápolna volt, ... azt most benn a kállói várban fegyvertárnak használják*”. „*Ahol most a vár van, ott a Kállay urak háza volt*”, – vallja Szendi György, Kállay Miklós 88 éves jobbágya. Egy napkori jobbágy pontosítja is, hogy „*a vár helyén Kállay Ferenc háza volt*”. Természetesen akkor ez is félégetve, romosan.

Ki tervezte a vízzel körülvett, nagyjából négyzetes alaprajzú erődöt sarkain egy-egy ó-olasz bástyával? Csak gyanítani lehet, hogy Ottavio Baldigara lehetett, aki ekkortájt Tokajban is járt. Nincs írásbeli nyoma, de Báthory Miklós főispán és a vármegye is ide rendelhette munkára a környék jobbágysait. Alighanem szívesen dolgozott mindenki. Az említett vallomástevők szavaiból mintha büszkeség csendülne ki, hogy pl. agilis létére fát hordott az építéshez, vagy abból a megjegyzésből, hogy „földművesek, kereskedők, mesterek” mind építették. Lukácsy Gábor észrevette, hogy a fegyvertár egy 11. századi félköríves szentélyű körtemplomból alakult.⁹ Arra is gyanakodhatunk, hogy Kállay Ferenc udvarházának a maradványait felhasználták a kapitány tornácos házában az építések, és esetleg egyéb melléképületek is szóba jöhetnek. A legnagyobb és legsürgősebb munkát mindenestre az árok kiásása, a sáncok földmunkája, a sövényfonatok elkészítése és az egész erődnek cölöpsorral övezése jelentette, ezeknek el kellett készülniök, mire a törökök megjelentek.

Az építkezés folyamán természetesen őrizni kellett a vidéket. A katonák Prépostváry Bálinttal főleg Szatmár várából jöttek, de biztosan küldött Báthory Miklós is Ecsedről – a Báthoryak ugyanis gyakran kisegítették a vármegyét –, s feltehetően jöttek a tokaji és ónodi várból, hogy vigyázzák a törököket.

A kállói vár építésének időpontja körül van némi bizonytalanság. Az 1569. évi országgyűlési törvények még nem tudnak Kállóról, 1574-ben az 5. tc. 1. §. úgy említi, hogy „*a kállói várkastély ... csak a minapában épült*”¹⁰. Egy másik, évszámok tekintetében jól értesült forrás, a török „Madzsar Tarihi” szerint: „*1570-ben Madzsarisztánban megkezdték a Kálló nevű vár építését*”¹¹. Az 1777-es Kolozsvári Kalendárium is emellett az év mellett adja le a voksot.¹² A két forrás független egymástól. Ezzel szemben a már említett Jacques Bongars, ki 1585-ben Isztambulba menet megszállt Kállóban, úgy tudja, hogy a vár 14 évvel azelőtt épült, vagyis 1571-ben. Az 1626-os Lőcsei Kalendárium ismét más évet közöl: „*1573. Kálló vára építettik*”.¹³ Végeredményben az adatok mérlegelése után legelfogadhatóbb az 1570-ik év, mint a hevenyészett vár építési dátuma. Hangsúlyozni kell

⁹ Lukácsy, kézirat

¹⁰ CJH, 1526–1608. 636–637.

¹¹ Blaskovics, 1982. 451.

¹² Új és Ó Kalendárium, é.n.

¹³ Lőcsei kalendárium, 1909.

azonban, hogy a vár építése még évekig elhúzódott, s a későbbiekben is a faanyag korhadása miatt állandó javításra szorult.

A tudományos élet vérkeringésébe bekerültek téves adatok is, és ezek olykor zavart okoznak. Ilyen például Báthory Miklósnak a Tudományos Gyűjtemény 1830. XII. számában közölt levele. Az 1565. június 19-ére keltezett levél Kapy Andrásnak, őfelsége kállói kapitányának van címezve, s arról van benne szó, hogy a kállói kapitány az ország végzései ellenére a jobbág্যokat elszakasztja Ecsedtől és Kállóban dolgoztatja őket. Elég egy pillantást vetni a Törvénytárba, hogy meglásuk, 1574-ben rendelték Szabolcs vármegye két járását az ecsedi várhoz. Továbbá: Kapy András a vármegyei iratok szerint éppen 1575-ben volt kállói kapitány. Nyilvánvaló, hogy téves datálásról van szó. Végül nem döntő érv ugyan, de nem lehet figyelmen kívül hagyni azt sem, hogy Báthory Miklós 1565-ben még nem volt Szabolcs vármegye főispánja, nem lett volna joga a kállói kapitánnyal szemben még panaszkodni sem.

Egy másik zavart keltő körülmény Lukinich Imre egyik tanulmányára megy vissza. Eszerint a szalkai és kállói várak már 1559-ben álltak, s Izabella lerombolta volna őket. Nem világos ugyan, mi módon, hiszen Szalka az erdélyi párton lévő Melith György birtoka volt.¹⁴ Inkább úgy látszik, hogy Izabella valami diplomáciai pókert játszott, Kisvárda várát akarta semlegesíteni Szalkán és Kállón lévő udvarházak megsemmisítésének ígéretével. János Zsigmond – helyesebben Melith György és a Kállayak – ezért a következő évben megerősítették volna Szalkát is, Kállót is, mire válaszul 1561-ben Zay Ferenc kassai főkapitány Szalkát lerombolta, de az erős kállói várral ágyúk nélkül állítólag nem boldogult, ami későbbi belemagyarázás lehet. Szalkát 1561-ben valóban lerombolta Balassy Menyhárt, ahogy a Verancsics-féle Memoria rerum írja: „*Balassy Menyhárt az Ferdinándos császár ... hívségére jöve. Szalka kastélyát megvívá, elhányatá. Vele volt Zay Ferenc is kassai kapitány, Báthory Miklós.*”¹⁵ Az idézett részben a „kastély” szóra fel kell figyelni. Ebben a korban leggyakoribb jelentése palánkkal körülvelt épület, vagy akár mezőváros. Hogy így van, onnan is kitűnik, hogy az idézett tanulmányban Lukinich még Micskén és Rakamazon is említ várakat.¹⁶ Balassy Menyhárt tehát elpusztította a másik párton lévő Melith György palánkkal megerősített udvarházát.

Hogy Szalka esetében erről van szó, van más tanúnk is. „*Augusztus 17-én Dobos és Szalka nevű falvakat érintettük, melyek mellett kastélyok emelkednek, ezekben laknak a falvak földesurai, magyar nemesek, akik, akárcsak a francia nemesek szívesebben élnek vidéki házaikban, semmint a városokban*” – írja 1574-ben Pierre Lescalopier.¹⁷ Nagydobos mellett szintén állt egy udvarház, az úgynevezett „Kakatvár”. Várról persze szó sincs, mint ahogy Kállóval kapcsolatban is az említett vallomástevők csak a Kállayak házáról beszéltek. Egyes épületeket a vár építéskor felhasználtak, de attól az egykori palánkkal körülvelt kúria még nem lett vár, nem szabad s nem lehet a Kállayak udvarházát a vár előzményeként értelmezni.

¹⁴ Molnár, 1939. 14.

¹⁵ Verancsics, 1981. 107.

¹⁶ Lukinich, 1913. 589.

¹⁷ Benda–Tardy, 1982. 94.

PRÉPOSTVÁRY BÁLINT

A vár építésének legnagyobb terhe a 30 éves új kapitány vállára nehezedett, Illésy János legalább így tudja.¹⁸ Adatok híján ezt inkább elképzelni lehet, mint alátámasztani. A későbbi, főrenddé váló kinevezését tartalmazó okirat megemlíti Kálló várának építése körüli érdemeit, de hogy ez tulajdonképpen miből állt, csak találgatásokra vagyunk utalva. Tény, hogy a vár fokozatosan épülve a céljának megfelelt. A kapitány érdemei közé kell sorolnunk az újonc jobbágykatonák kiképzését is. Bethlen Farkas úgy említi Prépostváry Bálintot, miután Bekes Gáspárhoz csatlakozott, mint „*aki jól képzett katonáival kiváló díszéül és gyarapodásul szolgált seregének*”.¹⁹ Szamosközy hasonlóan vélekedett.²⁰

Ezekből az első évekből nagyon kevés adatunk van a kállóiak viselt dolgairól. A fegyverneki vásár megütése nem sikerült, de Musztafa budai pasa 1574-ből származó panaszai egyértelműek: „*Kállóból, hol csupa zsványok laknak, sok csapás éri a törököt.*”²¹ Prépostváry egy 1575 januárjában keltezett levelében a böszörményi harcról értesíti Miksa főherceget. „*Legutóbb négyszer annyi törököt szétverték a mieink, mint Kálló őrsége. De a támadó a török volt. Az igaz, hogy Farkas Márton nem Kállón szolgál. A szolnoki bég kijött hadával, de 100 kállói lovas és 40 hajdú megakadályozta gonosz tervét. Mikor a törökök Böszörményre támadtak, sok embert összefogtak és a zsákmánnyal igyekeztek haza, a mieink szétverték őket. Isten úgy akarta, hogy sem zászlót, sem foglyot nem szereztek. Isten akarata történt. Ebben az ütközetben Zsidy János kállai kapitány, e páratlan vitéz vezér derekasan harcolva hat más katonával ottveszett.*” Nyilván ezzel a vállalkozással kapcsolatos Musztafa budai pasának egy másik, februári keltezésű, Miksa főherceghez írt levelének részlete: „*Nagykálló felől is parancsolat jött, hogy tefölségedet intsük levelünk által, hogy lerontassa.*”²²

„*Két-háromszáz falut sikerült a töröktől visszahódítanom,*” – írja egy levelében a kállói kapitány. A vár megépítésével jó pár közép-szabolcsi falut ki tudott szakítani a töröknek hódoló területből. S ekkor még nem is említette annak a török tervnek a meghiúsítását, hogy uralmát a Tisza vonaláig kiterjessze. Prépostváry nagy érdeme még, hogy a katonáinak földet szerzett, amivel, ha nem is minden gondtól, de soktól megszabadultak.

Prépostváry nagy műve Szabolcs megye védelmében elkészült, de volt egy másik kihatása is. Kálló újjátelepült, nem a régi helyén, hanem a vár tövében úgy, hogy egy bástyáját s a várkaput a település körülvette. Valamikor azután a település is kettős palánkot kapott, s a neve jó ideig Újkálló lett.

Prépostváry Bálint Kállóból Kassára került, mint Rueber János főkapitány helyettese. 1577-ben vívta meg nevezetes vadnai csatáját, 1579-ben Polock alatt harcolt lovasaival a minapi ellenség, Báthory István lengyel király oldalán. Báthory

¹⁸ Illésy, 1897. 281.

¹⁹ Bethlen, 1982. 32.

²⁰ Szamosközy, 1876–1880. I. k. 147.

²¹ Takáts, 1922. 270.

²² Uo. 270–271.

halála után Miksa főherceg seregében találjuk, ismét Lengyelországban, de csapataival elég későn érkezett meg, Biczinben a főherceggel ő is fogságba esett.²³ 1589-ben báróságot kapott, 1591–96 között Eger főkapitánya volt. Közben 1592-ben, Szikszónál a törökkel szemben vesztes csatában alulmaradt, Sennyey Miklós, Balázsdeák István is fogságba került. Egyre többet betegeskedett, a köszvény kínozta. Csengeri házában tartózkodott, míg 1597. december 23-án, 50 éves korában elhunyt. Krasznabélteken temették el. A vitéz katona, körültekintő hadvezér s a Károlyi levéltárban közölt levelei tanúsága szerint nemes gondolkodású ember sírját a Wesselényi-összeesküvés utáni időkben egy Horváth János nevű bujdosó talpas kirabolta. Ma már a felesége, Csáky Anna által emelt sírt is hiába keressük, feliratát azonban Szirmay Antal megőrizte.

*„Ha a nemzet hada támadván, őt kérte,
Ez jószerecsével fogott fegyvert érte.
Ha békesség vala, annak folyásával
Az egész közösség élt szolgálatával.
Kálló, Kassa, Eger ennek bizonyosága,
Melyeket vezérlött éles okossága.”²⁴*

²³ Illésy, 1897. 291.

²⁴ Szirmay, 1810. 2. k. 160.

KAPY ANDRÁS

Szamosközy azt írja a Töredékekben, hogy Prépostváryt Csapy Kristóf követte a kállói kapitányságban.²⁵ Ez az állítás azonban csak általánosságban igaz, mivel Kapy András és Serényi Mihály még Csapy Kristóf előtt itt kapitánykodtak.

A Szabolcs vármegyei iratokban Kapy András csak egy alkalommal szerepel, a Prothocollumok IV. kötetében, ahol annyi áll róla, hogy őfelsége Újkállóban lévő várának és őrségének kapitányaként beiktatták.²⁶ Ennek a Kisvárdán tartott közgyűlésnek az időpontja Laetare vasárnap utáni szombat, vagyis Kapy András az év márciusának elején léphetett tisztébe. Ez azt is jelenti, hogy Prépostváry Bálint már el volt foglalva a Bekes Gáspár számára való toborozással. Ebben a seregben a Felső-Tisza vidékének legjobb katonái vettek részt, Kapy András úgy látszik, idegen volta miatt került Kállóba. Sáros vármegye alispánjának és Sulyok Katának volt a fia, névadó várak elragadó fekvésű romja Eperjestől nem messze északkeletre őrzi a Bártfára vezető út bejáratát. Szabolcsban a családnak nem volt birtoka, csak Szatmárban. Kerecsényi László alatt 1566-ban Gyulát védte mint lovashadnagy, s Bethlen Farkassal azok közé tartozott, akik ellenezték a megadást.²⁷ Kállói működése Báthory Miklósnak a már említett, rosszul datált leveléből ismeretes, mely szerint az 1575-ben Ecsedhez rendelt két járás jobbágyait törvénytelenül és erőszakkal a kállói vár megerősítésére vette igénybe. Ez igaz is volt, csak hogy a Kállóhoz rendelt ún. ingyen munkákat Beregből és Ungból jövő jobbágyoknak kellett volna ellátniuk, ami teljesen irreális követelmény volt. Ezt nyilván látta Kapy is, amikor ujjat húzott az országbíró főispánnal.

Nem is volt sokáig maradása Kállóban. 1581-ben Sulyok Istvánnal Csenger határában Prépostváryt orvul megtámadták, de eredménytelenül. Erdélybe távozott, hasonló nevű fia Kolozs vármegye főispánja lett, Erdélyben nagy szerepet játszott. Az ő unokája az a híres-hírhedt Kapy György, akiről Cserey Mihály mesél.

²⁵ Szamosközy, 1876–1880. I. k. 147.

²⁶ SZSZBML, IV. A. 1. Elenchus nom. 1. Fol. 87.; Prot. 4. Fol. 182.

²⁷ Bojtí Veres, 1980. 37.

SERÉNYI MIHÁLY

1576-ban, egy évre Kapy András érkezése után, ugyancsak nagybőjtben „Újkállóba” új kapitány érkezéséről értesül a megyei közgyűlés.²⁸ Prépostváryt ui. a sikertelen hadjárat után Rueber János főkapitány maga mellé vette Kassára magyar mezei kapitánynak. Az új kállói kapitánynak, kisserényi Serényi Mihálynak a portréja sajátos jelleget képvisel Kálló kapitányainak gazdag arcképcsarnokában. Apját, Serényi Miklóst Istvánffy is említi olykor. 1566-ban, Gyula föladása után, menekülés közben az éjszaka sötétjében Zichy Györggyel találkozáva, megsebesítették egymást.²⁹ Felesége, Bajomy Zsófia révén igen gazdag, az övé Boldogkő és Bajom vára, rengeteg kincse, köztük a gyulafehérvári székesegyház kincsei, melyeket Bodó Ferenc Gosztonyi János erdélyi püspök meggyilkolásakor rabolt. Másrészt azonban a mesésen gazdag Bajomy Benedek-féle bihari és dél-szabolcsi „birodalom”-ból a török keveset hagyott meg. Mint katonáról az egrieknek nem volt róla jó véleményük. 1551-ben, vagyis 25 évvel kállói kinevezése előtt, mikor a király hadnagynak akarta Egerbe Dobóhoz kinevezni, Szárkány Pál és Székely Miklós úgy jellemezte, hogy semmi katonai erény nincs benne. *„Egerben hadban jártas, harconforgott és tudós vitéz kell s nem olyan, mint Kisserényi, aki szülőházban nevelkedett. A hadi ismereteket csak a végházakban s a főurak kastélyaiban lehet megszerezni.”*³⁰ Serényi Mihály ekkor 20 éves volt. Egyébként Zoltay István került ekkor a helyére. Jellemző az is, amit Istvánffy beszél el róla. Hatvan visszafoglalásakor felajánlották neki a főkapitányságot, de nemcsak hogy maga nem fogadta el gyávaságból, hanem még másokat is lebeszélte róla.³¹ Egyetlen alkalom, mikor komolyan szerepelt, az 1588. évi szikszói harc volt, melyben Balázsdeák István, Rákóczi Zsigmond, Homonnay István után az ő nevét is meg szokták említeni.

Mikor 1591-ben végrendelkezik, már 60 éves, keserű szavakkal mintegy a végrendeletének önti ki panaszait. 41 esztendeje katona, 19 évesen kezdte el a hadi mesterséget, 9 évig volt Egerben lovashadnagy. Két királyt szolgált hűségesen és *„őfelségek nekem ez ideig soha csak egy jobbágyot sem adtak, kin az én életemben lelkem mind fáj, mert jámborul szolgáltam vérem hullásával, rabsággal.”* De kultúrtörténeti szempontból nem lenne érdektelen tudni, hogyan jutottak birtokába, s hová lettek azok a *„kelyhek, munstranciák, misemondó tárgyék, amporák, több szent egyházhoz való ezüst marha”* melyeket a gazdaasszonyára hagyott örökölni.³²

1596-ban báróságot kapott, 1599-ben még élt. Kállói szereplése is mintha jelképe lenne egyéniségének. 1576-ban a szomszéd végbeliek Kállón gyülekeztek, hogy megüssék a törökszentmiklósi vásárt. A hír kiszivárgott, a szolnoki törökök már várták őket, kisebb csatározás után vissza kellett vonulniuk.

1578-ban Kállóból Kassára írt levele, itteni tartózkodásának utolsó nyoma, a vár helyzetét gazdasági szempontból világítja meg. *„Im kijöttem velök, amint azt*

²⁸ SZSZBML, IV. A. 1. Elenchus nom. 1. Fol. 89.; Prot. 4. Fol. 270.

²⁹ Istvánffy, 1758. 292.

³⁰ Takáts, 1922. 155.

³¹ Istvánffy, 1758. 425.

³² Károlyi, 1882–1897. 3. k. 490.

gondoljuk vala, hogy az török az debreceni sokadalomra mostan kijő. Most is azt várjuk és arra vigyázunk az mi kevesen vagyunk. Így mégis inkább elnyomorognak. Mert higgye el nagyságod, nemhogy az kállói főlegényeknek volna élésük, de én magamnak sincsen, mert mióta Kállóban lakom, semmit személyemre, sem asztal-pénzre, sem trombitákra, dobra, zászlóra semmit sem adtanak. Az mit jószágomból kaphatok, avval élek és avval tengek az vitézők között egy napról másra ... Az Istenért kérem nagyságodat, viseljen gondot Kállóra, mert magyar nélkül nem különb, mintha pusztá volna Kálló. Az Isten előtt is nem egyéb az oka ennek, hanem az fejedelem az, ki nem fizet meg.”³³

³³ Takáts, 1922. 275.

CSAPY KRISTÓF

A családja, mint a Bocskayaké is, a legendás Mic bántól származtatta magát. Nagypjának, Csapy Györgynek második felesége Dobó Kata; apja eszenyi Csapy Farkas, anyja kiskállai Vitéz Jánosnak Klára nevű lánya. Első felesége Bocskay Anna, második pedig Telegdy Bora, a somlyai Báthory István elől menekült Telegdy Mihály lánya. Csapy Kristóf így az utolsó Várdayakkal és Szakolyi Miklóssal is közeli rokonságba került, de rokona volt az egész Felső-Tisza vidék, sógora Deregnyey Pál szatmári lovaskapitány, továbbá unokanővéreit Melith István, Melith Pál és Ibrányi Ferenc vette feleségül. Ezek után nem lehet meglepő, hogy részt vett Bekes Gáspár hadjáratában, 1575-ben. Egy eskütétellel kapcsolatban azt lehet következtetni, hogy 1552-ben született.³⁴

Nem tudjuk, mikor lett a kállói végház kapitánya, kapitányként legelső említése bizonytalan forrás szerint 1583-ból származik. Legalább 11 évig állt a vár élén, hadi tetteiről mégsincs semmi értesülésünk. Istvánffy még 1575-ben sem említi, Szamosközy is alig. Tudjuk, hogy a kállóiak részt vettek 1585-ben a turai vásár megütésén, azt említik, hogy 440 forint volt a kótyavetyén az egy főre jutó összeg, – egy kapitány öt és fél évi fizetése – de a kállói kapitányt sehol sem nevezik meg. Miksa főherceg 1586-ban, mikor sereget gyűjtött, hogy megszerezze a lengyel trónt, Prépostváry Bálinthoz írt levelében Csapy Kristófot is hivatja, de nem tudni, hogy elment-e. Feltűnő az is, hogy 1593-ban, a hosszú háború elején sem történik róla sehol, senki által említés. Ez esetben talán indokolt volt, hogy Kállóban maradjon, ugyanis Szinán pasa megparancsolta Báthory Zsigmondnak, hogy az erdélyi sereggel és a temesvári pasával vegye magához Ecsed várát s foglalja el Kállót.³⁵ Ecsed bevehetetlennek számított, Báthory István az ecsediekkel eltávozhatót Fülek alá, Kálló esetében azonban a példa követése nem lehetett ajánlatos.

Úgy látszik, hogy Bethlen Farkas véleménye, miszerint „előkelő, nagynevű család tagja”³⁶ egyúttal értékítélet is, bizonyos ki nem mondott mellézközüggel.

Jacques Bongars Csapy kapitánysága alatt, 1585-ben járt Kállóban. A következőképpen látatja a várat: „Kálló mocsaras vidéken lévén, három bástyával ellátott kis vár. Tüzérségben és egyéb hadi kellékekben nincs hiány. A törökök közeledtére elsütik az ágyúkat, hogy a falusi lakosságot értesítsék, mire ezek az erősségekre, vagy távolabbi vidékre menekülnek értékesebb halmijukkal. Helyőrség 200 német. Ezenkívül szép számmal vannak huszárok és szabadhajdúk is.”

A francia utazót és kíséretét, a szöveg tartalma utal rá, nem engedték be a város palánkján belülre. Ha ugyanis bement volna, látnia kellett volna a belül fekvő negyedik bástyát is. Nem tudhatta azt sem, hogy fele arányban magyar katonaság is volt a várban. Számunkra mindebből az a legfontosabb tanulság, hogy a városnak már ekkor megvolt a szerény védelmi rendszere, illetve egy lépéssel visszább

³⁴ SZSZBML, IV. A. 1. Elenchus r. j. 1. Fol. 96.

³⁵ Baranyai Decsi, 1982. 79.

³⁶ Bethlen, 1982. 32.

következtetve, az új Kálló már benépesült. Lehetséges ugyan, hogy mindez korábban megtörtént, de időpontját egyelőre nem tudjuk megfogni.

A fenti szabad hajdú kifejezés használata nem helytálló, mert ha már itt laktak a vár tövében, nem voltak szabadok. Egy későbbi adatból tudjuk, hogy az úgynevezett „alsó sorompónál” egy utcában csak rác hajdúk laktak. Csapynak Pazonyban egy Rác nevű katonáját megölték.³⁷ Nyilvánvalóan az ő feladatuk volt a város déli kapujának az őrzése. Lehet, hogy Bongars őket nézte szabad hajdúknak.

A már említett 17. század eleji, két alkalommal is felvett tanúvallomásokból, melyben a Kállay család birtokigényével kapcsolatban tanúskodtak, némileg bepillantást kaphatunk a vár alatt megtelepedett helység életébe, ahogy Csapy Kristóf idejében folyt még azelőtt, hogy Káthay Mihály a Kállayakat Kállóból elkergette volna. Úgy látszik, az új Kállóban úgy ment minden, mint azelőtt a tatároktól elpusztított régi Kállóban. A város megmaradt régi szokás szerint való szabadságában, vagyis kiváltságaiban. A Kállayak benn házat, pincét építettek, csapláltak és a piac is az övék volt. Tisztartóik benn laktak a városban, ahogy a jobbágyok is. Olykor még a más jobbágyát is elhajtották munkára. A kiskállaiakkal Kállay Miklós hidat csináltatott és sóvámot szedett rajta, ahogy az elhagyott régi Kállóban is volt hídvám.

Volt azonban egy nagy különbség is, a katonáknak kilencedbe adtak földeket. Sajnos, ezen a ponton nem mond többet a vallomástevő, jó lenne tudni, milyen katonák kaptak földet és hányan. Csak feltevés, hogy hajdúkról van szó. A mintegy 400 embernek élelemmel való ellátása, még ha meg is fizettek érte, nem kis gondot jelentett. Csorba Csaba közöl ugyan egy adatot, hogy 1575-ben négy falut a tokaji vártól a kállói várhoz csatoltak,³⁸ azonban az adat értéke kérdéses, a forrásokban nincs nyoma.

1585-ben a Tiszán innen rendkívüli volt a szárazság, s ebből kegyetlen éhínség támadt. Szamosközy ennek okait kutatva a feudális társadalom nagyobb mélységeibe tud szondázni, mint azt nekünk a vármegye iratai lehetővé teszik. *„Magyarország népei közt az országra nézve az a káros, régóta elterjedt szokás rögződött meg, hogy a jobbágyok meglegedve a szántóföldek évi hozamával, alig tartalékolnak valamit a következő évre bizton bízván a föld termékenységében, mert az őket élelem és a szokott termés tekintetében nem szokta cserbenhagyni. Ezért mikor a tavaszi vetés még alig csendül ki, az előző évben begyűjtött termést vagy a prófuntmestereknek adják el alacsony áron, vagy más célra fordítva vaktában eltékozzolják. Emiatt megtörténik, hogy ha a várt vetés becsapja őket, vagy akár jégverés, akár szárazság, akár más csapásak miatt a zsendülő vetés elpusztul, tüstént szörnyű gabonánság sújtja a parasztokat ... És az is méltánytalan dolog, de a szokás szentesítette, hogy a nemesség, mely a népen uralkodik és a saját javait nem ritkán elpocsékolja, hogy a bőség megszokása ellen gyógyszer legyen, a nyomorult nép gabonáját elprédálja, mintha fegyveren szerzett rabszolgáik volnának.”*³⁹

³⁷ SZSZBML, IV. A. 1. Prot. 4. Fol. 179.

³⁸ Csorba, 1980. 78.

³⁹ Szamosközy, 1876–1880.

Az idézett két jelenség szorosan összefügg. A jobbágyok azért adták el áron alul idő előtt a gabonájukat, hogy megelőzzék földesuraikat, mert ha nem teszik, elveszik tőlük. Az elvett gabonát a nemesek vagy saját jobbágyaiknak adták el, vagy kalmároknak, akik ellenőrzés híján annál jobban felverték az árakat, minél nagyobb volt az inség.

Az éhínség okául Szamosközy egy harmadik okot is felemlít: „Ehhez járult még, hogy a katonaság ragadozásai nem kevésbé meritették ki a nyomorult nép élelmét, mikor csapatonkint a falvakra szétoszolva a keresztény uralom alatt lévő Magyarországon a parasztokat nemcsak kifosztották, hanem szinte megnyúzták.” Három évig érezette hatását az 1585. évi szárazság.

A vármegyei iratok ide vonatkozó adatai a katonaság Szamosközy által említett ellátatlanságával kapcsolatosak. Első ízben a fenti előzmények után 1588-ban történik erről említés a katonaság részéről, ez az első szabolcsi gnavámen. Mégis, hogy ez olyan súlyos lett, okát nemcsak a katonák sokat emlegetett krónikus fizetlenségében kell keresni, hanem egyéb tényezőkben is.

Csapy Kristóf 1588-ban Luca nap táján Ramocsaházy István és Záthy Gáspár hadnagyok által értesíti Szabolcs vármegyét, hogy „a kállói katonákat a falvakra küldi ki, ha a főkapitány úr nem fog fizetést küldeni.”⁴⁰ A vármegye késik a válaszzsal, csak a következő 1589. február elején válaszol.⁴¹ Ez alkalommal azonban nem az időt húzza, hanem követeket küld Kassára, ahonnan olyan utasításokat hoznak, hogy írják össze a korábban a katonáktól elszenvedett sérelmeiket. A megye össze is gyűjti a panaszokat egybekötve egy dikális összeírással, melyből – bár nem tekinthető teljesen megbízhatónak, mivel nem a helyszínen, hanem a csoportosan összehívott falubírák bevallása alapján készültek – siralmas kép tárul elénk: a falvak túlnyomó többségében alig akad egy-két jobbágy, akit a vármegye meg tud adóztatni éppen a hadak 1588 évi „dúlságai” és „hallhatatlanságai” miatt. Úgyannyira, mint a vencesellőiek mondják, hogy „élhetetlenek vagyunk miattok.” A dobiak (a kisgútiak és szentmihályiak) egyenesen azt vallják: „Mi a sok kóbollók miatt pusztulunk el, nem az török miatt.” Hozzá kell tenni, hogy ezeknek a lapoknak a margójára van bejegyezve Simáról: „Az törökök rablották el és vittek el róla embert, lyánt, gyermeket két százat, még többet.”⁴²

Ez az írás Szabolcs vármegyének az első összeírása és sérelem jegyzéke s ez érthetővé teszi, hogy a panaszok özöne miért olyan ömlesztett, formátlan adathalmaz, amelyben nem könnyű eligazodni.

Egy-két dolog mindjárt az elején feltűnik. Nemcsak a kállói katonák voltak fizetetlenek, az összes közeli vár őrsége hasonló helyzetben volt. Szatmár, Tokaj, Kisvárda, de még Ecsed és Bajom is, egyszerűen nem volt mit enniük. Továbbá csaknem kizárólag élelmiszert vesznek és visznek el. Leginkább gabonát és lisztet, hiszen akkor a kenyér volt a fő táplálék, olykor szalonnát, sajtot, gomolyát és a lovaknak abrakot: gabonát, szénát. És mindezek elszállítására lovat, szekeret, melyek nem mindig kerültek vissza gazdáikhoz. Feltűnő az is, hogy a katonák ki voltak

⁴⁰ SZSZBML, IV. A. 1. Prot. 4. Fol. 23.

⁴¹ Uo. Prot. 4. Fol. 40.

⁴² Uo. Fasc. 9. No 16. 1588.

éhezve meleg ételre. Ahová mentek, sokszor azzal kezdték, hogy levertek egy malacot, juhot, ludat, majd bort hozattak „pénz nélkül”, s esetleg bottal kényszerítették a gazdát, hogy igyon. A kállóiak esetében arról is szó van, hogy pl. az apagiak „szüntelen, minden héten fát hordanak”. Ez lehetne tüzifa is, de mivel pallérokat is emlegetnek, inkább épületfára kell gondolni.

A katonák rászálltak nemesek házaira is, de hogy is lehetett volna megkülönböztetni egy egytelkes nemest az egytelkes jobbágytól? Különös az is, hogy nem kivételek Prépostváry Bálint, vagy Serényi Mihály jobbágyai sem. Természetes, őket nem a kállói katonák fosztották ki.

Minthogy a panaszok áradata először szabadult el, valami időtlen lebegés uralkodik rajtuk. Évszámot visszamenőleg csak kettőt említenek, 1585-öt és 1587-et, a régi kállói kapitányok szolgálának az említése is arra mutat, hogy a katonák kilengései nem voltak újkeletűek. Olykor még az is kisejlik, hogy valamikor régebben megfizették az elvitt élelmet, s ha egy háznál megszálltak, ott a „gazdájuk” lakott, kinél az előző télen vagy a lovak tavaszi füveltetésekor is meghúzták magukat.

Mikor ezeknek a sérelmeknek az összeírása elkészült, – hogy a vármegye időt nyerjen, a falvak bíráit csoportokban hívták egy-egy kijelölt helyre, mint ez kivethető bizonyos formulák ismétlődéséből, – a vármegye 1589 elején megadta a választ Csapy Kristófnak: „A főkapitány úr követelésével kapcsolatban határozottatott, hogy Szabolcs vármegye a lovasakat és gyalogosokat nem tudja eltartani a katonák végtelen elnyomásai és végtelen fosztogatásai miatt, sőt az ország közös törvényeivel ellentétes rendeletek értelmében nem cselekedhet.”⁴³

Mi lett a dolgok további kimenetele? – nem tudjuk. Egy dolog azonban feltűnik, valószínűnek látszik, hogy összefügg az itt elmondottakkal. Pár hét után a vármegye arra a következtetésre jutott, hogy a kállói várhoz tartozó szárazmalom felépítésére nemzeti Nagyváti Ferenc úr kezeihez 160 forintot fizet azzal a feltétellel, hogy őfelsége kamarája tartozik a fennmilitett malmot felépíteni és beindítani; a lovak számára való szénáról a micskei vagy más közeli hely jobbágyai kellő időben gondoskodnak. Egy utolsó mondat pedig kimondja, hogy Pünkösöd után a jobbágyok ne legyenek kötelezve az őrlésre.⁴⁴ A szöveg homályban maradt utalásai ellenére a vármegye szándéka a malomépítéssel kapcsolatban világos: távol akarta tartani a katonákat a malmoktól, a kállói katonák is szerettek készre menni. Ha tekintetbe vesszük, hogy még Rákóczi Lajos kapitánysága idejében is elviszik a katonák a malmokból a szegénység lisztjét, akkor a vármegye ötlete nem látszik, hogy kellő eredményre vezetett volna.

1593 decemberében Csapy Kristóffal felbukott a ló: „az úr adta ló esett volt” (vagyis az a ló, amelyet csesdi Báthory Istvántól kapott), és súlyosan megsérült.⁴⁵

Ettől kezdve nincs róla több értesülésünk. Mintha a baleset végzetes lett volna számára. Özvegye, Telegdy Bora Rákóczi Zsigmondhoz ment feleségül, s az egykori kállói kapitányné a Rákóczi-árvák nevelő anyja lett. Ebbe a házasságba ő is vitt egy kislányt, Csapy Zsuzsannát, aki volt férjének első házasságából származott,

⁴³ Uo. Prot. 4. Fol. 40.

⁴⁴ Uo. Prot. 4. Fol. 64.

⁴⁵ Eckhardt, 1944. 133.

és tulajdonképpen sokkal ismerősebb, mint gondolnánk. 1610-ben Parnón, Terebestől nem messze északra, ahol a kastélyt már lebontatták, de szép halastava ma is megvan, akkor Csapy birtok volt) zajlott az esküvője Kendy István kancellárral, melyen Báthory Gábor is részt vett. Hídvégi Mikó Ferenc Emilékirata szavaival a fiatal menyecskére, akárcsak nem sokkal később Kornis Boldizsár feleségére, „szégyentelenül rátámadt és becsületüket a házasságtörés nem mindennapi gyanújával szennyezte be”.⁴⁶ Kendy István Báthory Gábort először szamosújvári várába hívja vendégségbe, hogy megöltesse, majd a népművészetéről híres Székre. Az összeesküvésüket elárulták, nekik másokkal, mint Sennyey Pongráccal magyarországi birtokaikra kellett menekülniük. Menekülésük egyik következménye lett Forgách 1611. évi támadása, mialatt Kendy István Radu Serbán havasalföldi vajda mellett tevékenykedett. (Báthory Gábor halála után Kendy is megözvegyülve, a fejedelem Kővárban fogva tartott özvegyét, palocsai Horváth Annát vette feleségül.)

⁴⁶ Hídvégi Mikó, 1980. 39.

SZÉKELY GYÖRGY

Csapy Kristófnak lovával elszenvedett balesetét követő évben ormosdi és kevéndi Székely Györgyöt találjuk Kállón a kapitányságban. Ez a család már Hunyadi János korában főrend volt, a kállói kapitány nagyapja, Székely Lukács pedig Kapronca kapitányaként ismeretes. Nagy Iván Székely Györgyöt nem ismeri, csak jegyzetben adja meg a „Genealogia authentica” után a nevét. Családjá rangjára utal irodalomtörténeti vonatkozású házassága is, 1591-ben vette feleségül az akkor 17 éves Perényi Zsófiát, Perényi István ugocsai főispán lányát, aki nem más, mint Ballassi Bálint „Sófiája”. Ahogy a költő leírja, két évvel azelőtt csodálkozott rá az anyja, Dobó Anna temetésén a feketébe öltözött gyermekleányra. Feleségül is szerette volna venni, csak a lányt nem adták hozzá. Egyik oka volt, hogy Lengyelországba bújdosott.

1594-ben ecsedi Báthory István hadában harcolt Hatvan alatt Balassy Ferencsel, Pető Gergellyel.⁴⁷ 1594 őszén a tatárok nagy pusztítások közepette Ecsed és Kálló alatt vonultak Mezőtúrra. Csekély veszteséggel vészelte át ezt a vihart Kálló és a kállóiak.

A vármegyei iratok csak 1595-ben említik úgy is, mint Kálló kapitányát, s úgy is, mint aki Bogdányi Istvántól különböző Kálló körüli birtokokat elfoglalt.⁴⁸ A felhozott vádhoz azonban semmi köze se lehetett, az ügy háttere is mindjárt világos lesz, ha tudjuk, hogy vicekapitányát Bogdányi Györgynek hívták.

Székely György rövidesen meghalt, szinte úgy tűnik, hogy csak meghalni jött ide. Zsófia azután Forgách János, majd harmadik házasságában Kollonich Szigfrid egri főkapitány felesége lett. Székely Mihály, a szatmári vár főkapitánya, Székely Györgynek az öccse. Mihály vajda idejében Ungnád Dáviddal, Pezzen Bertalannal, mint császári biztosak igyekeztek eleget tenni hálátlan és viszontagságos megbízatásuknak.

Egyéb adatok híján nem tudjuk, kinek a nevéhez kössük a következő évek panaszait, amelyekben az országgyűlés akkor csak innen ismert, szokatlan sorozatban foglalkozik a kállói katonák ellen felhozott vádakkal. Ezekből kiderül, hogy a vár keletkezési körülményeiből adódó születési hibák állandósították az ellátási gondokat. Ha valami változás ezekben az években történt, legfeljebb az, hogy az országgyűlés fáradt ki a hiábavaló törvények hozatalában.

Rudolf 1596. évi dekrétuma, 40. cikkely⁴⁹

1. §. *„Az ország karai és rendei is Ő császári felségét arra kéri, hogy méltóztassék ezeknek a Szatmár és Szabolcs vármegyebelieknek az esedezését amiatt, hogy őket a kállói őrség számára erőszakkal és fegyverrel gabonaörlésre kényszerítik, a katonák a szegény jobbágyok réjteit és kertjeit lelegeltetik, fa szállítására*

⁴⁷ Eckhardt, 1944. 58.

⁴⁸ SZSZBML, IV. A. 1. Prot. 8. Fol. 42.; Elenchus nom. 1. Fol. f 89.

⁴⁹ CJH, 1526–1608. 798–799.

szorítják, valamint egyéb sérelmeikre is, melyekkel naponta sanyargatják és elnyomják, kegyelmesen meghallgatni.”

Rudolf 1597. évi dekrétuma, 36. cikkely⁵⁰

Szatmár és Szabolcs vármegyéket a kállói erősséghez fa- és teherszállításra ne kényszerítsék és azzal ne háborgassák.

„Szatmár és Szabolcs vármegyék is panaszolkoznak, hogy ámbár a múlt években a kállói kapitánynak és azon részek főkapitányának is már egynehányszor meg volt hagyva, hogy ezeket a vármegyéket, az országnak e tárgyban kelt közönséges végzése ellenére, a kállói erősséghez teher- és faszállítással ne terheljék és arra ne kényszerítsék:

1. §. Mindazonáltal ezeket a panaszokat eddig még semmiképpen nem teljesítették, hanem őket most is a legsúlyosabban háborgatják és kényszergetik.

2. §. Ezért megállapították, hogy az ilyeneket, akik Öfelsége parancsolatait meg nem tartják és az ország közönséges végzése ellen cselekesznek, Öfelsége érdemük szerint megbüntesse.”

Rudolf 1598. évi dekrétuma, 37. cikkely⁵¹

Az ország rendei Ő császári felségénél Szatmár és Szabolcs vármegyék érdekében ismét közbelépnek

„A rendek ismételten meg ismételten esedeznek aziránt, hogy Szatmár és Szabolcs vármegyéknek már igen gyakran tett panaszát Öfelsége a Kállóhoz kierőszakolt őrlelési és egyéb munkákra nézve hathatósan orvosolni és a szepesi kamarának szigorúan meghagyni méltóztassék, hogy ezeknek az elnyomásán segítsen.”

⁵⁰ Uo. 824–825.

⁵¹ Uo. 848–849.

KÁTHAY MIHÁLY

Legismertebb a kállói kapitányok közül. Hírét főleg a Bocskay halála miatti súlyos vádnak és tragikus halálának köszönheti, de szerepe van a kései magyar humanizmusban is. Kállói kapitányságának eseményeiről viszont alig tudunk valamit.

Apja Káthay Ferenc, Eger várának, „*egész Magyarország leghíresebb vitézlő iskolájának*” hadnagya. Egyik legjelesebb és legismertebb hadi tette volt, mikor 1562-ben Gémessy Ferencsel jött Szatmár alá „törököt kapdosni”, ahogy az idő tájt mondták, és megmentették a rozsályi várat.⁵² Vitézségeért 1584-ben megkapta a mislyei prépostságot.

Káthay Mihály, ha apja mellett járta ki a vitézek iskoláját, jobb helyet keveset találhatott volna, ugyanakkor azonban teljes bizonytalanságban vagyunk afelől, hogy hol szerezte nem alacsony fokú humanista műveltségét. Istvánffy ugyan lebecsüli, de túl magas mércével mér, ami érthető, megjárta Padova, Bologna egyetemeit. Kortársai közül legszebb dicsérettel Rimay János tüntette ki, mikor a Balassiapológiában „*a Pallasztól származó nagyságos és nemes urak*” közt említi Istvánffy, Révay Péter, Szakolyi Miklós szabolcsi alispán társaságában.⁵³

1590 márciusában a tatárok Kállót megtámadták és 20 hajdút levágtak.⁵⁴

(Ha a tatár s török pusztítás közbe nem szól, az 1590-es évek fényes évtizede lehetett volna a szabolcsi és a magyar humanizmusnak. Balassa Ferenc Tokajban volt vicekapitány, mielőtt Monostorpályinál 1594-ben elesett, Szakolyi Miklós Baranyai Decsi Jánost akarta a kisvárdai skóla élére hozni, Rimay János Ecseden járt Báthory Istvánnál, Kisvárda mellett Telegdy Kata írta közvetlen hangú leveleit s verspróbálkozásait, s nagyon valószínű, hogy Káthay Kállóban még csiszolta latin disztichonjait s magyar verseit.)

1594-ben Káthay Mihály mindenestre országszerte ismert személyiség volt, a Hatvan alatti harcokban Turánál történt megsebesüléséről nemcsak Telegdy Pál számol be Várday Katának Kisvárdára,⁵⁵ hanem Thurzó György is feleségének.⁵⁶

Mikor lett Káthay Kálló kapitánya, nem tudjuk. Eddig a legkorábbi erre vonatkozó évszám az 1600. év, a szabolcsi iratok ekkor említik legelőször egy különös, némileg talányosnak látszó ügyben.⁵⁷ A jegyzőkönyv szűkszavúan csak annyit mond, hogy „*bizonyos ügyekből kifolyólag*” a két alispán és még hatan a vármegyétől felkeresték Káthay Mihály kállói kapitányt. Hogy ilyen szokatlanul népes és a vármegye egész vezetőségét magába foglaló küldöttség kereste fel Káthayt, ennek nagyon fontos okának kellett lenni.

Amit viszont ebből az évből tudhatunk: a kállói muskétások a tokajiakkal együtt részt vettek Básta seregében a Mihály vajda ellen szeptember 18-án vívott miriszlói

⁵² Forgách, 1982. 186., 361.

⁵³ Klaniczay, 1982. 834.

⁵⁴ SZSZBML, IV. A. 1. Prot. 9. Fol. 3.

⁵⁵ Eckhardt, 1944. 60.

⁵⁶ Nagy László, 1976. 95.

⁵⁷ Marczali, 1878. 906.

ütközetben.⁵⁸ A kállóiak és a tokajiak az eredeti, de a második felállásban is az első csatasor előtt voltak, feladatuk Mihály vajdának az országút melletti ágyúinak elfoglalása. Bessenyei István ekkor történt haláláról megemlékeznek történetíróink, de nem tudni, melyik csapatban harcolt.

A következő év júliusában tatárok pusztítanak Kálló környékén, ezúttal Mihály vajda hamisított levelére Báthory Zsigmond érdekében. Talán ezzel függ össze, hogy a goroszlói ütközetben ez alkalommal nem történik említés kállói katonákról.

Káthay Mihály legjobban azzal írta be magát Szabolcs történetébe, hogy a mezővárost elvette a Kállayaktól. Ennek lefolyását a nagykállói mezővárosi iratok segítenek rekonstruálni. Mindenekelőtt ismét hangsúlyozni kell a kállói vár sajátos keletkezési körülményeit és viszonyait, nevezetesen, hogy nem volt földbirtoka, mivel a Kállayak magánterületére épült. Bonyolította a helyzetet, hogy amint már erről szó volt, a vár alatt, annak oltalmában bízva új település jött létre, Újkálló. Ennek jogállása távolról sem volt egyértelmű, mert nemcsak az 1566-ban elpusztult régi mezőváros lakosai költöztek ide vissza, hanem jöttek máshonnan is, főleg pedig itt laktak azok a katonák, akik a vár szűkössége miatt a várban nem fértek el. Csapy Kristóf alatt a Kállayak hallgatólagosan érvényesítették Kállóra vonatkozó földesúri jogaikat, amelyeken Káthay a vár katonasága érdekében egyre nagyobb és több részt ütött. Káthaynak volt koncepciója. Átlátta ugyanis, hogy az eddigi gyakorlat szerint nem tud katonáiról gondoskodni, tiltják a frissen hozott, háromszoros országgyűlési végzések. Célja elérésére a legegyszerűbb s leginkább kézenfekvő utat választotta. Kétségbe vonta a Kállayak jogát Újkállóhoz, kivette kezükből a kocsmáltatást, a piacot, a hídon a sóvámot, s a katonáinak is megtiltotta, hogy a föld használatáért megadják a kilencedet, használatba vették a legelőket, erdőket. Valószínűnek látszik, hogy mindez még 1600, Káthaynak az iratokban való felbukkanása előtt végbement, s hogy a vármegyének válogatott népes küldöttsége emiatt kereste meg 1600-ban Újkállóban.

A kállói kapitány biztos, hogy nem engedett, a Kállayak viszont, pontosabban Lőrinc és unokatestvérei: Ferenc, Miklós és János, nem derül ki, melyik hatóságtól szereztek olyan ítéelő levelet, mely őfelsége nevében visszaadja nekik Kálló mezővárosát. A beiktató biztos Budai István a szentegyházban tartott istentisztelet után elvégezte a beiktatást, a mezővárost megkapták a Kállayak. Kállay Lőrinc meg is köszönte. Természetes, hogy a nagy eseményt meg kellett ünnepelni. Kállóban éppen az azévi vásár napját tartották, nagybőjtre esett, kedvező alkalom, hogy a fél ország hírül vegye azt, ami Kállóban történt. Ahogy a főtéren felvert sátrakban folyt az ünnepelés, és a bor már a fejekbe szállt, Csomaközy Andrásnak, aki szabad hajdúkapitányból lett az idők folyamán Rákóczi György váradi vicekapitánya és Vetéssy Mihálynak, a későbbi szatmári alispánnak az az ötlete támadt, hogy megtréfálják a várba bezárkózott Káthayt. Mintha a török támadta volna meg a várost, Allahot kiáltottak, megverték riasztásul a dobokat, s hogy a felfordulás őszinte legyen, a vásárosok sátrainak a köteleit is elvagdosták. Káthay tizedeseket küldött ki a várból, hogy megnézzék, mi történt. Mikor a szakasz katona visszatért, a kapitány ágyút szegezett a túlságosan jókedvű mulatozókra, mire a Kállayak titkon elmene-

⁵⁸ Szádeczky, 1893. 196.

kültek. „Így egy napig sem volt Kálló az övék.” Káthay az esetet megírta Kassára János Jakabnak, ahogy Belgiojosót nevezték, megtoldva azzal, hogy a Kállayak hadat gyűjtöttek ellene, ami talán nem is volt teljesen alaptalan. A kassai főkapitány pedig parancsot adott, hogy a bűnösöket fogja el, szállítsa Kassára, s a várost elvette a Kállay családtól. Más változat szerint Belgiojoso Kállay Ferencet és Miklóst büntetésből egy hónapra Váradra küldte, mivel a török meg akarta szállni a várat. Belgiojoso és Csomaközy András említése segít meghatározni Káthay akciójának az évét: 1603 márciusában történhetett.

Azzal, hogy a „király képe” Kállót a kapitány hatalma alá juttatta, a vár helyzetén kétségtelenül javított, nyugodtabb lett a katonaság és a hajdúk élete. Azzal, hogy Káthay rátette kezét a földesúri jövedelmekre, ha nem is nagy, de egy megbízhatóan állandó jövedelemre tett szert. Ennek ismeretében a Belgiojosóval való ügyét is más megvilágításban kell látni. Mikor azt a bizonyos öt paripát kizsarolta,⁵⁹ s hűtlenségi perrel fenyegetőzött, Káthay nem volt teljesen fedezve, másrészt pedig nyilvánvaló, hogy a kassai főkapitány a szívességnyújtást úgy értelmezte, hogy azt valamivel a másik félnek illik viszonzni. Nem a szó valódi értelmében vett zsarolásról van szó, hanem annak a bizonyos valamit valamiért elvnek az alkalmazásáról.

Ettől kezdve Kálló századokig nem került vissza a Kállayak birtokába annak elenére, hogy a „Bécsországi végezés” és az 1609. évi országgyűlés is visszaadta. Ekkor éppen az egyik érdekelt, Kállay Miklós volt az alispán és országgyűlési követ is.⁶⁰ A beiktatás is megtörtént volna, Dóczy András kassai főkapitány és Kellemessy Mihály, Bocskay volt tanácsura meg is jelentek, de a hajdúk nyugtalansága miatt a dolgot későbbre halasztották.

Az álmosdi, vagyis a diószegi harc után Kállóra nem köszöntöttek szép napok. Erről Szamosközynek két megjegyzéséből is értesülhetünk. Az egyik töredékben a menekülő Belgiojoso hadának a tokaji hajóhídon való átkelése utáni éjszakai mérszárlásról a következőket írja: „Az rác Rakomaznál ezerhatszáz volt, kiket mind levágtanak feleségek, gyermekek nélkül, kiket Újkállónál lakó helyekben vágtak le, megégetvén házaikat”⁶¹. A másik pedig: „Immár az rác had, kinek falujokat, feleségeket, gyermekeket az hajdúk azelőtt egynehány nappal levágták, dúlták és felégették volt, ezek is özvegyülekezvén ... miérthogy az hidon nem mehettének mindjárt által, mennek be Rakomaznak és ott telepednek le, nem félvén semmi ellenségétül.”⁶² De magyarok is sokan elestek. „Volt ott Rakomazon Lónyay János a. m. kétszáz magyarral, ezekben is nagy kár lőtt.” Nem tudjuk, hol volt katona Lónyay János, sem az a Szegedi Markó, a rácok kapitánya, ki „csak szörin lovára ragadván és félig meztelenül úsztatja az Tiszát”, lehet, hogy Kállóban, de az nem valószínű, hogy Kállóban két ezrednyi hajdúnak helye lett volna. A rác hajdúk Kállóban az alsó sorompónál laktak, a város palánkjának déli kapujánál. Ez a mérszárlás is éjszaka történt, egyébként bemenekültek volna a várba, s nappal a várból elűzték volna a hajdúkat, kiknek különben ismerniük kellett a helyi viszonyokat.

⁵⁹ Marczali, 1878. 923.

⁶⁰ SZSZBML, IV. A. 1. Elenchus nom. 1. Fol. 104., 371.

⁶¹ Szamosközy, 1876–1880. 253.

⁶² Uo.

Ez a véres nemzetiségi ellentét egyébként nem volt újkeletű. Az előző évben a rác és magyar hajdúk közt a Délvidéken kitört nem mindig vértelen rivalizálások utóhangja volt.

Mindez egyúttal világossá teszi előttünk azt is, hogy később Bocskay miért telepített Kállóba hajdúkat. Volt hely, és a várnak is szüksége volt rájuk. (Jó negyedszázad múlva, 1631-ben az eset kísérteties pontossággal megismétlődött.)

Káthay katonái, mint egy 1604. október 23-án, két nappal a rakamazi támadás után kelt levelében írja, napról napra „szöktön-szöknek”⁶³. Bocskay ezalatt majdnem két hétig Tiszalökön táborozott és várt. Némi tépelődés után, október 29-én Káthay Mihály is jelentkezett táborában, Bocskay kancellárjává tette. Az eléggé elnéptelenedett Kálló élére Iratossy Pál került, „*füember, vén ember*”, ahogy Szamosközy minősíti.⁶⁴

Nagy László, aki a Káthay-ügyben a legilletékesebb, meggyőzően mutat rá, hogy Bocskay nagyon sokat köszönhet az urak közül egyedüli „pápista” kancellárjának akár politikai, akár katonai téren. Nemcsak jó társadalmi helyzeténél fogva, – anyja Mágócsy Margit, felesége Homonnai Drugeth Anna révén másodunokatestvéri fokon Felső-Magyarország majd minden főúrához rokoni szálak fűzték – hanem különböző irányban megnyilvánuló tehetségénél fogva is. Humanista műveltségét a kancellárián, kiáltványokban, követségeken kamatoztatta, de a hadműveletek irányításában is érződött pozitív hatása. A fejedelmi udvar legtehetségesebb és leghasznosabb tagjának bizonyult.

1606 áprilisában a kassai gyűlésen az Illésházy által hozott békeponthoz ellen Bocskay nevében Káthay tartott beszédet. „*Jobb meghalni, mint méltatlan békét kötni*” – summázta mindjárt a beszéde elején a lényegét.⁶⁵ Júniusban Bocskay Szentjobb várában lévő kincseit szállította Kővárba, augusztus 17-én még ellenjegyezte a bécsi béke okmányát. Illésházy ezután nem sokkal látogatta meg Bocskayt, s a látogatás után börtönözték be Káthayt „*sok különb-különbféle ártalmas praktikái*” miatt. Két héttel Bocskay halála után, 1607. január 12-én egy börtönből írt levele alapján, hajnalba nyúló tanácskozás után Nyáry Pál és Székely György két drabantjai kiragadták a kassai főtér pellengéréhez, és az árulóknak kijáró kivégzési módon dirib-darabokra szabdalták. Az első vágást az a Gémessy Ferenc mérte rá, aki, vagy akinek az apja annak idején 1562-ben Káthay apjával együtt mentette meg Rozsály várkastélyát a törököktől. Káthay felesége a férjének lepedőbe összegyűjtött maradványait Alsómislyén temette el, Kassa alatt a Hernád völgy egy teraszán álló egykori prépostsági templomban.

Nagy László, újszerű meglátásairól ismert, neves történészünk több írásában is rehabilitálta Káthay Mihályt.⁶⁶ Először is észrevette, hogy a Bocskaynak lassan ölő méreggel való étetése vád későbbi keletű, főleg azonban, hogy a radikálisan németellenes, Báthory Gábor-párti kancellár börtönbe vetése és felkoncolása is Illésházy kezdeményezésére történt politikai gyilkosság.

⁶³ Benda, 1955. Okmánytár 71.

⁶⁴ Szamosközy, 1876–1880. 327.

⁶⁵ Nagy László, 1985. 113–115.

⁶⁶ Uo. 122.

Kassán a Fő utca 52. szám alatt még részben megvan Káthay Mihály háza, a keskeny folyosó, ahol Sennyey Miklóssal és Kis Alberttel leszúrták Bocskay parancsára Lippai Balázst, a vitéz, de harácsoló cigány fővezért, mivel „*csuda dolognak mondják, mennyire nagyon elhitte magát*”. Az emelet néhány szép reneszánsz oszlopa még emlékeztet Bocskayra, ki a vendéglátója letartóztatása előtt még betegre ette itt magát cukrozott gyümölcselel, – amint azt Bethlen Farkas elmeséli.⁶⁷ Alsómislyén viszont a templom már későbbi. Mögötte a felismerhetetlenségig átalakított iskola alig őriz valami bizonytalan nyomot régebbi múltjából.

⁶⁷ Bethlen, 1982.

RÁKÓCZI LAJOS

Rákóczi Zsigmond egri főkapitány, számos győztes csata hőse, Bocskay után erdélyi fejedelem, kinek sírkőládája a szerencsi református templomban látható, és aki harmadik házasságában Csapy Kristóf özvegyét, Telegdy Borát vette feleségül, felsővadászi Rákóczi Lajosnak első fokú unokatestvére volt.

Apja, Rákóczi György a hírhedt oligarcha, Bebek György alatt hadnagykodott, s 1567-ben Felsővadász várkastélyát védte hősiezen. Rákóczi Lajos a halotti zászlaja felirata szerint⁶⁸ 1572-ben született, mostohaanyja katolikusnak nevelte. Szatmár várában Básta alatt szolgált, de hosszú volt az út, s tele kitérőkkel, míg Kállóba eljutott. Mikor Mihály vajda 1600-ban kettős veresége után földönfutóként Nagyváradon, Tokajon, Kassán át Rudolf császárhoz menekült, magyarországi hívei közül különösen Rákóczi Lajos és Sennyey Miklós segítették.⁶⁹ Visszatértében pedig másokkal együtt segítettek neki a Prágában kapott pénzzel Szabolcsban is, míg a vármegye le nem állította, hajdúkat toborozni, akik Goroszlónál nagyban hozzájárultak a győzelemhez Báthory Zsigmond csapataival szemben.

Básta túlságosan jól ismerte Mihály vajdát ahhoz, hogy ne bízson benne. Önkényeskedéséért, mintha Erdély az övé volna, mikor már tilalmait megszegve felgyújtotta pl. Tordát, Enyedet, Gyulafehérvárt, katonái kirabolták a gyulafehérvári székesegyházat, nem kímélve Hunyadi János sírját sem, Básta augusztus 19-én röviden végzett vele, vallonjaival megölette.

Rákóczi Lajos, mint Mihály egyik alvezére, azon az estén a vajda sátrában időzött. Szamosközy jegyzetei szerint Mihály érezte, hogy Básta tervel valamit ellene, és bánta, hogy Rákóczi a hajdúit elküldte Fogarasba feleségéért és gyerekeiért.⁷⁰ Istvánffy arról is tájékoztat, hogy Rákóczi Lajos a vajda védelmére kelt, „*De míg más életét meg akarta menteni, a magáét majdnem elvesztette.*” Négy sebet kapott, a legveszedelmesebbet a tarkójára. „*Gyászos véget is ért volna, ha a sebészek kezei elmenő lelkét vissza nem tartják.*”⁷¹

Mikor 1603-ban Székely Mózes szétvert serege a Vaskapun keresztül menekült családjaikkal Karánsebesre a törökhöz, a Kenyérmezőn táborozó Básta Rákóczi Lajost indította a menekülők üldözésére. A köszvénytől súlyosan gyötört Borbély György nem tudta megakadályozni a pánikot, Rákóczi hajdúi egyforma kegyetlenséggel mészárolták a menekülőket, férfiakat, nőket, gyerekeket. Szamosközynek legkeserűbb lapjai azok, melyeken a magyarországi hajdúk Vaskapun viselt dolgait írta le.⁷² Maga Rákóczi is annyira megelégedte a dolgot, hogy a következő év elején le is mondott.

Még ugyanabban az 1604. esztendőben Rákóczi Lajos az elzászi Duval de Dampierre-rel, aki majd hadvezérként 1620-ban Pozsonynál fog elesni, a Marosvölgy bejáratát őrző, sok ostromot megélt Lippa várának a kapitányai. „*Békében és*

⁶⁸ Nagy Iván, 1857–1865. 9. k. 599.

⁶⁹ Szádeczky, 1893. 230.

⁷⁰ Szamosközy, 1876–1880. 4. k. 147.

⁷¹ Istvánffy, 1758. 467.

⁷² Szamosközy, 1981. 452–459.

háborúban nagyhirű vezérek, akik odaadó buzgósággal vigyáztak, hogy Erdély kárt ne szenvedjen a töröktől” – írja róluk Bojti Veres Gáspár.⁷³ Vigyáztak is, mert mikor megtudták, hogy a Temesvárra, a törökhöz menekült Bethlen Gábor érintkezésbe lépett Bocskayval, s a temesvári pasával, Bektással meg akartak indulni, a két kapitány Lippai Balázst küldte ellenük. Az oly sikeresen rajtuk ütött, hogy Bethlen és Bektás alsóruhában, foguk közt karddal voltak kénytelenek a Temes folyón átúszni, hogy megmenekülhessenek. Amint az is közismert, hogy a Borosjenőben tartott kótyavetyén került elő az a bizonyos kompromittáló levél, amely végül is Bocskay harcát elindította.

1604. szeptember 8-án Rákóczi Lajos részt vett azon a haditanácson, melyet Belgiojoso tartott a rakamazi sáncon, jelen voltak azok a hajdúkapitányok, akik a diószegi hídnál esett csata előtti napon titokban felesküdték Bocskayra: Lippai Balázs, Dengelegy Mihály, Ibrányi Ferenc, Szénássy Mátyás, Deli Markó.⁷⁴

Rákóczi Lajos nem csatlakozott rögtön Bocskayhoz, aminek egyéni oka volt. Az említett Lippai Balázst Bocskay fővezérévé tette. *„Mint lehessen énnekem generálisom Lippai Balázs, mikor az én szolgám volt azelőtt. Az bizony soha nem leszen”* – írta egy levelében.⁷⁵ Bocskay úgy oldotta meg a kérdést, hogy egyrészt Lippait Káthayékkal megölette, másrészt Rákóczi Lajost is generálissá tette és Lippán hagyta. A nagy nyugat-magyarországi harcok ezért nélküle zajlottak le.

A várból a németek eltávolítása úgy történt, hogy Petneházy Istvánnak, Jenő kapitányának példájára *„Lippában nagy éhség lévén, kibeszéli Rákóczi az németeket belőle ... s azok széjjel csavarogtak.”* Lippa mégis elveszett, valószínűleg már 1605. július 6-án. Rákóczi jóhiszeműen befogadta a Lugosról elűzött rác hajdúkat. Lippán a rácok laktak a várban, míg a magyarok a városban, kevesen voltak, úgy hatvanan, s fizetetlenül. Egy lovat őrző rác gyerek meggyilkolása, s a lovak elkötése miatt a rácok a magyarokat vádolták s behívták a törököt.⁷⁶ *„Az hitetlen ebek, az rácok Lippa várát török kézben adták, magamat is az Isten oltalmazza, hogy ott nem veszek”* – írja a volt kapitány Erdélyt kormányzó unokatestvérének, Rákóczi Zsigmondnak.⁷⁷ Ráadásul a rácok a törökökkel *„minden marháját feldúlták”*, köztük Marosillyét.

1605-1606 telét Nyitrán töltötte, mint a felső-magyarországi hadak generálisa és Kálló várának főkapitánya. Tennivalóiról – mindegyikük igen jellemző a korra – a hozzá írt levelekből értesülhetünk. Így Bocskay 1606. január 10-én a következő ügyben adott parancsot. *„Besztercebányáról az réznek Lengyelországban való vitelevél és eladásával volt reményünk az pénzszerzésre, mellyel addig régen megjöhetnek volna. Azokat az útban találván Szilassy hada, lovokat az szekerek elöl egyetlen egyig elvitték, az szekerek mind rezestől azkép maradtanak az mezőben és úgy állanak”*, Rákóczi gondoskodjon a szállítmány továbbjuttatásáról s kíséretéről. Odaát jó ára van a réznek, a kincstár pedig majdnem üres.⁷⁸ Rákóczi Lajos

⁷³ Bojti Veres, 1980. 46.

⁷⁴ Szamosközy, 1876–1880. 4. k. 230.

⁷⁵ Uo. 312.

⁷⁶ Uo. 352–353.

⁷⁷ Nagy László, 1961. 321.

⁷⁸ Szilágyi, 1878. 55.

egy másik hálátlan feladata a hadaknak téli kvártélyra való elosztása. Illésházy panaszkodik, hogy a katonák a „sovány” Vág-völgyi vármegyékben telelnek, s a szegénységet megfosztották élelmétől, azok az éhhalál szélén vannak. Más szóval Rákóczi vigye el katonáit az ő birtokáról, vigye inkább Thurzó Györgyére. Thurzó György is tiltakozik: „*az ország végzése szerént való adót ők semmiképpen meg nem adhatják, élhetetlenné maradnak*”⁷⁹ Mi sem természetesebb, hogy a katonák, ha nem akartak éhen halni, kimentek a falvakra. A panaszok ellen Rákóczi megvédte az övéit, mondván, hogy az ő katonái nem raboltak, nem zsákmányoltak, csak azt vették el, „*azmely élést az ország és vármegyék az vitézlő népnek rendeltének*”. Így a kör bezárult. Magyarország nem volt képes egy háborúnak a súlyát elviselni, akár német, akár magyar járt.

Rákóczi Lajos nemsokára ezután Kálló várában találta magát, amiben Illésházy bizonyára közreműködött. Távozása előtt azonban még a távolból elrendezte Lippa visszafoglalását.⁸⁰ Nagy Lőrinc hadnagyát elküldte 300 hajdúval, kikhez még Petneházy István jenei kapitány adott erősítést. Némi kalandos fordulatok után április 18-án a törökök meg is adták magukat.

1606 áprilisában Rákóczi Lajos már Kállóban volt. A kállói hajdúk korábban elvették a lakosoktól „*valami szárazmalmot*” s a benne lévő „*ingó-bingó marhákat*”, ezeket kassai utasításra visszaadta.⁸¹ Októberben ismét rendet kellett teremtenie az elszállásolások körül. Tekintélyes hajdúkapitányok ugyanis ott szállásolták el magukat, ahol akarták, s nem a kijelölt helyen. Bocskay olykor konkrét utasítást ad: Török Istvánt „*Sarkad felé szállítsa alá, hogy vigyázhassanak az tatárookra, mert ha ott maradnak, azhol vadnak, egy csepp bor sem kezd maradni*”⁸². Az is előfordult, hogy mire például Deli Kozmát Krasznából kiparancsolták, már más ment helyébe, ezért írja a fejedelem: „*Fekete Pétert Krasznában ne szenvedje.*”

November első napjaiban Várad megadta magát szabad elvonulás mellett, amit Rákóczinak kellett biztosítania. A dolognak az adott jelentőséget, hogy az elmúlt évben Szatmár várának átadásakor Szénássy Mátyás Bocskay határozott parancsa ellenére levágta s kifosztotta a fegyvertelen elvonuló német katonákat. Bocskay részletesen rendelkezett. Várad átadásakor a hajdúk Biharból elmenjenek, Rákóczi kap 500 székely gyalogot, 100 kék puskást, más főembereket, mint Sennyey Miklós, Imreffy János, és vegyen maga mellé „*emberségesb vitéz embereket, nem hajdúkat*”⁸³.

Bocskaynak ezek a levelei két szempontból is érdekesek. Kitűnik, hogy a kállói kapitány nemcsak egy kisebb vár parancsnoka volt, hanem tekintélyes hatáskörrel rendelkezett. Más szóval Rákóczi Lajos esetében nem a vár adott rangot a kapitánynak, hanem a kapitány a várnak. Másrészt őszintén rávilágítanak, minden kialakult hajdú mítosz ellenére, Bocskaynak a hajdúkkal kapcsolatos másféle véleményére is, illetve ennek a bonyolult viszonyulásnak a negatív tényezőire.

⁷⁹ Nagy László, 1961. 355.

⁸⁰ Szamosközy, 1876–1880. 4. k. 360–361.

⁸¹ Marczali, 1878. 81.

⁸² Uo. 601., 620.

⁸³ Uo. 619., 621.

Bocskay az év végén meghalt. A gyászmenettel Rákóczi Lajos is lekísérte a halottat Gyulaféhevárra, részt vett a temetésen s egyúttal unokatestvére fejedelemmé választásán.⁸⁴ Ez alatt február 22-én Kállóban megjelent a császári biztos, Dóczy András, a rendek részéről Kellemessy Mihály és Bornemissza Miklós, hogy a bécsi béke értelmében Tokaj után Kálló várának az őrségét is feleskessék, s Rudolf nevében a várat átvegyék. Fekete János vicekapitány a kapitánya távollétében nehezen hagyta meggyőzni magát, és másnap „*kapitányjok híre nélkül*” kötelezvény ellenében adták meg a várat. Fölösleges óvatosság volt, visszatérve Rákóczi Lajos is felesküdt.

De az ilyen helyzetben szokásos hópénzfizetés elmaradt, ami annál súlyosabb volt, mert az utolsó hónapokban Bocskay se fizetett.

A hajdúk többsége különben sem akart békét, hozzászórtak a könnyű veszteséggel járó hadviseléshez, a fosztogató életmódhoz, a jobbágyok feletti uraskodáshoz. Másrészt az a 9254 hajdú, aki Bocskaytól kapott adományt, nem is tudott letelepedni, mert a december elejei beiktatásoknál – Hadház kivételével – a kállói vicekapitány, Fekete János és a Kállayak ellentmondtak. Ugyanakkor nem volt kevésbé merev az országgyűlés sem. Makacsul követelte a hajdúknak régi földesurikhoz való visszatérését, másrészt a nemeseknek megtiltotta hajdúk tartását. A törvényt azonban Pozsonyban hozták, a nehézségek pedig a Felső-Tiszánál voltak Szabolcsban. A hajdúk Nagy Andrást megválasztották főkapitányuknak, s novemberben kitört az úgynevezett hajdulázadás. Rákóczi Lajos távollétében, ki ekkor kapott báróságot, megpróbálták Kállóban a várat elfoglalni. „*Környül fogtak, hol ostromlottak, hol kérték öfelsége végházát tőlünk, hogy nekik adjuk, déltől fogva éjfélig voltak rajtunk, most is itt környülünk vadnak újabban reánk akarnak jönni*” – írja Fekete János vicekapitány, Agárdy János és Vetéssy Mihály hadnagyok 1607. november 3-án Forgách Zsigmond királyi megbízottnak Kassára.⁸⁵

A hajdúhadak aztán Kállóról, miután a vidéket felélték, Szikszó környékére vonultak rabolva, fosztogatva s egymást gyilkolva.⁸⁶ A tárgyalások végén Homonnai Drugeth Bálint felső-magyarországi főkapitány 1608 áprilisában hitlevelet bocsátott ki, melynek egy érdekes pontja, hogy a kállói kapitányságot Némethy Gergely, a Bocskay harcaiból jól ismert vezér kapta volna meg. Ugyanakkor azonban Homonnai 100 embert küldött Kálló megerősítésére, „*mert az várhoz semmi közök sincs az hajdú vitézeknek*”⁸⁷. Rákóczi Lajos a gyalogos csapat elé ment, a hajdúk elfogták. Báthory Gábor 1608. április 26-án kelt levelében Illésháznak a következőképpen számol be erről az eseményről.⁸⁸

„*Az Tiszántúl való uraim arra rendelt emberei Kálló városát, az mi megnevezett commissariusink és azok a hajdúk kezekben resignálván (visszaadván), azonközben Rákóczi Lajos, ki szintén akkor otthon nem volt, találkozik hazafele jöni, melyet az hajdúk megértvén az vicegenerálissal, Elek Jánossal, böcsületnek okáért kimentek eleiben és egy ideig békességgel mentek. Az kocsija Rákóczinak beérkezvén, kit elől*

⁸⁴ Benda, 1982. 69.

⁸⁵ Komáromy, 1900. 427.

⁸⁶ Uo. 437.

⁸⁷ Benda, 1982. 74.

⁸⁸ Marczali, 1878. 880–881.

elbocsátott, kezdenek lőni az hajdúkban álgyúkkal. Az hajdúk kérdvén, mi dolog volna, Rákóczi azt mondja, hogy talán csak örömet lőnének. Azonközben közel menvén, jobban kezdenek hozzájuk lőni, és az városban ki is ütnek azokra az hajdúkra, akik otthon voltak. Ugy osztán az hajdúk [azokat], kik Rákóczival voltak, levágták és őt magát sebben fogták el.” Ha ugyan tényleg így történt a dolog.

Májusban a hajdúk blokád alá vették a várat. A már szabadon engedett Rákóczi Lajos így számol be erről 1608. május 29-én Dóczy Andrásnak: ⁸⁹ „... teljességgel annyira jutottak, hogy az vár árkaik kívül az egész kállai mezőben semmi hatalmok s birtokok nincsen, az szabad nyomáson barmoknak nem szabad járni ... Az várban is felette nagy szorosságban vadnak, az kétszáz gyalog minden házok népekvel s marhájokkal beköltöztenek, az kétszáz lovasok azonképpen ... Mi, kik az várban vagyunk, római császár öfelsége szolgálainak tartjuk magunkat, az kik az városban vadnak, az erdélyi vajdát, Báthory Gábort uralják.” (Figyelemre méltó ennek a le-
vélrészletnek a vár életéről árulkodó vonatkozása is.)

Júliusban a rendek lemondatták Rudolfot, s ez új helyzetet teremtett Magyarországon. A Kállayak Kassán a felső-magyarországi részországgyűlésen ismét visszakérték Kálló városát, amit el is értek, de a kiküldött Dóczy András és Kellemessy Mihály biztosok, számot vetve a hajdúk viselkedésével, jobbnak látták az ügyet későbbre halasztani. A hajdúkról pedig augusztus 20-án döntöttek, de a végleges adománylevelet Báthory Gábor csak 1609. szeptember 13-án adta ki. Eszerint az Erdélyhez húzó hajdúk Kálló helyett megkapták Böszörményt Próddal. Ekkor sincs arról szó, hogy a magyarországiak pedig Csegét kapják meg, sem pedig arról, hogy várakat is építenek nekik.⁹⁰

Rákóczi Lajost viszont augusztus elején Illésházy István elmozdította a kállói vár éléről, ahogy Mátyás főhercegnek írja, „mert nem akart Felségedre felesküdni”, és Lónyay Andrást nevezte ki kállói kapitánynak.

Rákóczi Zsigmond halála után még 1608-ban Rákóczi Lajos lett az árvák: György, a későbbi fejedelem, Zsigmond, Pál és az özvegy Telegdy Bora első házasságából származó Csapy Zsuzsanna gyámja és nevelője. Minthogy a korban szokás szerint a férj halála után az özvegyet mindenféle perrel elárasztották, a gyerekek gyámja védte az érdekeiket. A Szunyogh családdal sikerült is hamarosan megegyeznie, de Esterházy Miklóssal még évtizedekig perben állt. Két év múlva György nagykorú lett, és Csapy Zsuzsika is férjhez ment Parnón Kendy Istvánhoz, mint erről fentebb szó esett.

A meggondolatlan Báthory Gábornak mindjárt fejedelemsége elején sikerült annyi ellenséget szereznie, hogy 1611-ben Thurzó György nádor támogatásával Forgách Zsigmond, most már, mint Felső-Magyarország főkapitánya hadat indított ellene. A hadjárat kezdete sokban emlékeztet a Bekes Gáspár-féle harc megindulására. Az erdélyi menekülteken kívül szép számban vettek benne részt a felsőtiszaiak, szabolcsiak. Rákóczi Lajos az egyik alvezér volt, de részt vett benne Melith Pál szatmári, Lónyay András kállói kapitány és Nyáry Pál is.

⁸⁹ Benda, 1982. 75.

⁹⁰ Szabó, 1880. 321.

A hadjárat sikeresen indult, Báthory Gábor veresége után Nagyszébenbe zárkózott, és csak néhány várat tartottak meg hívei. Forgách először Dévával próbálkozott, melyet Bethlen Gábor védett. Bethlennel Szerdahelyen Rákóczi Lajos tárgyalt, de a találkozás nem hozott eredményt. Báthory Gábort a segítségül jött török-tatár sereg jövele mentette meg, és Forgáchot a saját katonái veszítették el. A hajdúk fellázadtak, s azt követelték, hogy a túlerőben lévő törökök elől kitérve a Kárpátok külső vonulata mentén a havasalföldi vajda lengyeleivel vonuljanak haza. A magyar seregnek a törököket sem sikerült elhagyniok, minden poggyászukat elvesztették, és a Kárpátokban szemben találtak egy még félelmetesebb ellenséget, a hirtelen beköszöntő, igen zord telet. Élelem és ruházat nélkül, lakatlan hegyvidéken, hóviharban, embertelen szenvedések és nélkülözések árán került haza az, aki a szétzüllött seregből megmaradt. Forgách november 19-én érkezett meg Kassára.

Rákóczi Lajos súlyos betegen hazaérkezve Mezőzomborba, ágynak esett, melyből fel sem kelt. Az egykor Szerencsen, a református templomban őrzött halotti zászlajának felirata szerint *„Rákóczi Lajos a mezei sereg főkapitánya, a magyar Herkules aranysarkantyús vitéz, aki gyakran szétszórta és megszalasztotta az ellenséget, maga pedig ritkán menekült. Alig hogy visszatért az erdélyi Alpokból, Mezőzomborban 1612. január 3-án, 40 éves korában csendesen elhunyt.”*⁹¹

⁹¹ Nagy Iván, 1857–1865. 9. k. 599.

LÓNYAY ANDRÁS

Az első és utolsó a kállói kapitányok közül, akit Szabolcs vármegye fiának tekintett, bár a szatmári eredetű Lónyay család Beregben volt otthon. A kállói kapitány, illetve akkor hivatalosan inkább már főkapitánynak nevezik, apja, Lónyay István annak idején, 1575-ben részt vett Bekes Gáspár megmozdulásában s a király pártján Szatmár, majd Tokaj várának volt kapitánya. Medgyesi Pál úgy említi, hogy „*amaz híres neves, nagy törvénytudó*”.⁹² Mindenképpen jelentékeny ember, gazdag feleséget is kapott, szaniszlófi Báthory Elek és kusalyi Jakchy Anna lányát, szaniszlófi Báthory Katát. (Idekiváncozik, hogy visszaemlékezzünk arra, hogy Nyíregyháza fele része a későbbi Dessewffy rész, ezzel a házassággal került a Lónyayak birtokába.) A házasságból négy fiú és három lány született, közülük Lónyay András mellett legismertebb Zsigmond, Kraszna és Bereg vármegyék főispánja, Lónyay Anna fejedelemasszony apja. Különös módon a hét gyerek közül három is kötődik valami szálon a kállói várhoz. Anna Kapy András fiához megy férjhez, Kata férje, Nyáry Bernát Rákóczi György alatt lesz a vár kapitánya, András pedig 1609–1619 közt ténylegesen a vár élén áll. Az sem elképzelhetetlen, hogy a negyedik testvér, Lónyay János, kinek katonáit Bocskay katonái a kállói rácokkal a rakamazi sáncban vágták, Kállóban hadnagykodott.

Születési helyét, idejét nem ismerjük, de jó nevelést kellett kapnia, a vitézi élet és a tudományok terén egyaránt, mint erről levelei is tanúskodnak. Gondolni lehet arra, hogy a Felvidék valamelyik városának az iskoláját látogatta, mint ahogy Baktáról a Tatay István fiai például Bártfán tanultak,⁹³ de ez csak feltevés. Úgy látszik azonban, hogy fiatal korának az eseményei, apjának a gondjai, perei olyan hatással voltak rá, hogy az erdélyi fejedelemséget bizalmatlanul nézte, amiben katolikus nevelése is megerősítette.

Csomaközy András 1600-ban, amikor megölte Lónyay István egyik szolgáját, eléggé kétes hírű hajdúvezér volt.⁹⁴ Csomaközy ölte meg Tizsakerecsenyben czerniki Lökös Bornemisza Miklóst is.⁹⁵ A megyei törvényszéken nem jelent meg, „levelesítették”, mire Erdélybe menekült. Útközben kifosztott egy menekülő csapatot, majd Bocskay egyik hadvezéréként jött vissza. Mikor ismét menekülnie kellett, Bethlen vette pártfogásába. Az 1602. évre visszatérve különös, de a korban nem meglepő eseménysorozat kezdődik. Szaniszlófi Báthory Péternek, Lónyay István felesége nagyapjának halálával megindult a rokonok szokásos támadása a vagyonnért. Ez esetben csesdi Báthory István és kiskorú nevelt fia, somlyai Báthory Gábor szerette volna a nyíregyházi és királytelki részbirtokot megkaparintani. Lónyay István felkereste a vármegyét s Istvánffy Miklós nádori helynök okleveleinek bizonyos hibáit kijavítva róluk másolatot kért.⁹⁶ Ez akár hamisítás látszatát is kelthetné, de bízunk abban, hogy a szabolcsiak jobban ismerték a tényleges helyzetet, mint az

⁹² Medgyesi, 1657.

⁹³ SZSZBML, IV. A. 1. Elenchus r. j. 4. Fol. 567.

⁹⁴ Uo. Elenchus r. j. 4. Fol. 349.

⁹⁵ Koroknay, 1986. 16–19.

⁹⁶ SZSZBML, IV. A. 1. Elenchus r. j. 4. Fol. 351.

alsó-magyarországi nádorhelyettes. Az országbíró ellenlépése megfélemlítés volt. Lónyay István panaszt tett a vármegyénél a vármegye főispánja és az országbíró, ecsedi Báthory István ellen, hogy önágyaságáék Báthory Péter javait elfoglalták, s Perecsénynél „*őméltóságáék hadat tartanak és ugyanőt nem engedik békében eltemetni.*”⁹⁷ Perecsényben a szaniszlófi Báthoryaknak volt egy várkastélyuk, úgy látszik, itt akarták az elhunytat sírba tenni.

Mielőtt Lónyay András Illésházy kállói kapitánnyá tette volna, 1607-ben a vármegye lovasságának volt vicekapitánya,⁹⁸ a kassai részországgyűlésen pedig 1608-ban, Szabolcs vármegye érdekeit képviselte. A történelem különös játéka folytán követi utasítása azt is tartalmazta, hogy Kálló mezővárosát adják vissza a Kállay családnak, pontosabban Kállay Miklósnak, aki tulajdonképpen három unokatestvérére hivatkozva az ügyüket mozgatta. Ez a kassai részországgyűlés lényegesen nem változtatott a helyzeten. Talán ezért határozta el Kállay Miklós, hogy a következő évre megválasztatta magát alispánnak, sőt a pozsonyi országgyűlés követének. Ez azért feltűnő, mert ez időben se előtte, se utána a Kállay család egy tagja sem viselt megyei tisztséget. Pozsonyban Kállay Miklós adta elő Szabolcs vármegye sérelmeit, így az 1609-es törvények között az 57. cikkelyben meg is találjuk jelenlétének bizonyosságát: „*hogy Kálló mezővárost tartozékaival együtt, de azon véghely kára és veszedelme nélkül a Kállay családnak visszaadják*”⁹⁹. Thurzó György nádor tényfelderítő eljárást írt elő, így vették fel a sokat emlegetett tanúvallomásokot, de ugyanakkor Lónyay András is tett ellenlépéseket. Megelőzve a vármegye eljárását, hosszú levélben fejtette ki érveit, miért nem lehet és nem szabad Kállót visszaadni a Kállayaknak, s egyúttal igazát alátámasztandó levelet íratott a kállói vitézekkel – ennek dátuma 1610. április 16., a tanúvallomásoké pedig május 15. és folytatólag, továbbá Kálló mezőváros polgáraival is. Lónyay levelében vannak bizonyos túlzások, de a másik fél írásának az ismeretében a Kálló körüli vita sokkal színesebben és plasztikusabban elevenedik meg.¹⁰⁰

„*Őfelsége nem adhatja Kállót meg az Kállay familiának, mert az nemes országnak eszébe vevén ezelőtt való üdőkben az Tiszán innét való földnek pusztulandó állapotját, egy tanácsból és egy akaratból csinálták ez alkalmas helyen az török ellenség ellen Kállót, kinek fundálásához annyi kedve volt az országnak, hogy az bódog emlékezetű Báthory Miklós maga is példát akarván másnak mittálni, nem szánta az ásóval az földet hánni, kit az ország oly nagy szorgalmatossággal csinált akkor, ki-ki minden erejével rajta volt, kinek fundálása most is bizonyóságot tézen magával. Így azért ha akkor az nagyelméjű embereknek tetszett ezt megépíteni és szabadsággal megékesíteni, most két nemes ember kedvéért ... nem méltó ... elrontani.*”

Az Kállay familia Kálló városát kéri őfelségétül. Kálló városának penig az helyén csak egy ház sincs, egy ember sem lakik, hanem az városnak az telekén ki az török mián pusztult el is, most füvel az vitézlő rend, kit ha őfelsége megadna, soha itt az vitézlő rend el nem élhetne, mert nem volna lovát hol csak egy nap is tartani.

⁹⁷ Uo. Elenchus r. j. 5. Fol. 30.

⁹⁸ SZSZBML, IV. A. 1. Elenchus nom. 1. Fol. 560.

⁹⁹ CJH, 1608–1657. 70–71.

¹⁰⁰ Komáromy, 1900. 32–34.

Azmely várasa most vagyon Kállónak, az csináltatott egyszer is, másszor is az vitézlő néptől az vár mellett azvégre, hogy majorságokat ott tartották mind lovas és gyalog, házok népével együtt, mert az vár azoknak mind bevételeire elégtelen, hanem csak szükségnek idején fegyveres nép szokta az várban szorulását. Azért ezt az várost az vitézlő rend csinálta, palánkját építette és árkát ásta, kiben számtalan kereszttyén atyánkfíát oltalmazták meg, magoknak nagy vérek kiontásával és kárvallásokkal s néha rabságra vitézésekkel is megtartván vitézül ez helyet ezideig minden ellenség ellen, kire nézve nem méltó hát ezektől az jutalmas és böcsületre méltó vitézektől házokat és örökségeket elvenni és haszontalan embereknek adni, kiknek azon körül való jószágok is mind elveszett és pusztult volna, ha ez vitézektől ezen helyből nem őriztetett volna.

Az mely piacot pedig kívánnak, soha birodalmok benne nem volt, mert amint a városát, hogy soha ez mostanit nem bírták, így ez kis piacot is csak az vár kapuja előtt az várbeliek szükségére csinálták volt az kapitány akaratiájából, hogy az vitézlő rend messze eledeliért és borért ne járjon, kinek vásárbíró az várbeliek közül tartottak mind ez óráig és az kapuról vigyáztak reá is...

A várost kéri, elhíttetvén másokat, hogy övék volt, mely város soha övék nem volt, sem jobbágyok rajta nincsen, ... ezben az városban lakók közül senki ő jobbágyok nem volt, hanem az török előtt messzül az Alföldről szállott ide az község és itt őfelsége vára alatt más helyen és nem az ő régi városok helyén telepedtek meg szegények, melyről az római császár őfelsége is erős parancsolatot adott volt, az hódoltságról felfutott községet befogadják ide."

A várkapitánynak van egy találó megjegyzése is a labor gratuitusra, ingyenmunkára vonatkozóan: „míg az szolgabíró elfutosná az vármegyét, addig leomlana az vár oldala”.

Megvádolja Lónyay András Kállay Miklóst, hogy a várbeliek ellen hajdúkat fogad fel, holott „az végház mind Erdélyre, mind Törökországra őrálló hely.

Végezetre egy summában, ha őfelsége Kálló városát az vártól elszakasztja, az várat is odaadja s az Tiszán innét való földtől is búcsúját vegye.”¹⁰¹

A Kállayak nem kapták vissza Kállót, Lónyay András érveit meggyőzőek voltak. Alapítása után 40 évvel a várnak kialakult a gazdasági helyzete is, Káthay Mihály koncepciója végleg érvényre jutott.

A vármegye irataiban Lónyay András először 1607-ben szerepel, mint a vármegye mintegy 100 főnyi lovasságának másodkapitánya. Sikerral kellett működnie, mert a lázongó hajdúk elhagyták Szabolcs területét, felmentek Zemplénbe, Borsodba. Az ő pályája is magasba lendült. A következő évben Szabolcs vármegye követének választja a kassai részországyülésre, s megbízásának megfelelően a vármegye nevében kéri vissza Kálló mezővárosát a Kállay család részére. Mikor Thurzó György nádor 1609-ben a kállói vár élére állította, egykori követi utasításával szemben pontosan ellenkező értelemben ténykedett, nem is eredménytelenül. Első dolga volt a hajdúházadaskor megsérült várat helyrehozni. Megkeresésére a vármegye Karáson, 1609. február 9-én tartott közgyűlésén a következő döntést hozta: „...ezen megye nemes urainak egyetemlegessége elhatározta, hogy mivel ő

¹⁰¹ Uo. 37.

szent királyi felsége parancsából nagyságos Mágócsy Ferenc uram leveleivel meghagyja nekünk, hogy Kálló vára erődítményeivel újjá építtessék, ezért minden falu az alispánok limitációja szerint az említett Kállóhoz fát szállítani tartozik a közeli boldog Mátyás apostol ünnepéig. Ha pedig valaki jobbágy ennek teljesítésétől vonakodnék, az alispán urak 12 rénes forint bírsággal büntessék.”¹⁰² A következő évi „ingyen munkát” a vármegye csak feltételesen engedélyezi, s hogy meglett-e, nem tudjuk.

Az új kállói kapitány első éve aligha telt nyugodtan. Thurzó nádor 1610 júniusában Tasnád mellett a királydaróci mezőn találkozott Báthory Gáborral, hogy a vitás kérdéseket elrendezzék. A nádor kíséretében „*a végekből levő vitézlő rend vele lévén ... a pompás szemtételnek semmi jó effektusa nem lőn, a palatinus Kassán át (valószínű Szatmáron, Pócspestrin és Kállón át) házához mene.*”¹⁰³

Ebből az évből ismerjük a kállói vár létszámát és a fizetéseket. Kb. 450-en voltak, a havi fizetések összege 1386 forintra ment fel.¹⁰⁴

A kamaszkorból alighogy kinőtt Báthory Gábor aztán a mindkét részen lévő hajdúságot felültetve megszállta Nagyszebent, s a hajdúkkal három hónapig pusztította Havasalját. 1611-ben Forgách Zsigmond is megindult ellene, seregében Rákóczi Lajoson kívül ott találjuk Lónyay András is. Szinte akadálytalanul haladt a királyi sereg, Báthory Gábor brassói veresége után, mikor Bethlen Dévára menekült, a kállói kapitány némi szerephez jutott. Monaky Miklós és Lónyay András – nyilván nem saját kezdeményezésből – üzenetet küldött, hogy „*ha önagysága akarná, szemben lennénk és a közönséges jóról uruknak, fejedelmüknek, közönséges hazánknak, nemzetiségünknek is jövőendő megmaradásáról*”¹⁰⁵ tárgyalnának. Este Monaky és Lónyay Déva alá érkezett, Bethlen is lejött a várból, ki „*illendően szállásokat öltöztetvén és becsületes vacsorát készítettvén*” kezdett tárgyalni a megbízottakkal. Tárgyaltak másnap is egész délelőtt, majd abban állapodtak meg, hogy Bethlen felmegy tárgyalni Rákóczi Lajoshoz Szerdahely alá, addig Lónyay András és Monaky Miklós túszként visszamarad. Bethlen és kísérete ebéd után lóra kapva, másnap este megérkeztek. Ott a következő nap délig tárgyaltak, hogy sikeresen vagy sikertelenül, megoszlanak a vélemények. „*Mi ebéd után elindulván estvére Szászsebeshez jövé, ott abraolván, virradatig Dévára haza jutánk,*” – írja a Bethlen kíséretében lévő Hídvégi Mikó Ferenc. Bethlen Lónyayékat az akkori illendőség szabályai szerint megajándékozta és elbocsátatta. Ő maga pedig még aznap elindult Temesvárra Szkender pasához.

Kállóban azalatt, míg a kapitány Erdély hegyei közt futkosott, vitézkedett és menekült a fagyhalál elől, nem állt meg az élet. Lónyay András ideiglenesen Hagymássy János helyettesítette, de az erdélyi ügyek hatására a Felső-Tiszára is „*áterjedt a forrongás, a hajdúk szeptember elején Tokajt akarták megütni, de a felső-magyarországi nemesek hada Ladánynál megverte őket, majd viszont szeptember 13-án őket verték el Böszörményben,*” – mondja Acsády.¹⁰⁶ Hagymássy

¹⁰² SZSZBML, IV. A. 1. Prot. 9. Fol. 145.

¹⁰³ Hídvégi Mikó, 1980. 38–39.

¹⁰⁴ Gyurkovits, 1838.

¹⁰⁵ Hídvégi Mikó, 1980. 53.

¹⁰⁶ Acsády, 1897.

idejében értesítette Thurzó nádort, aki egy kiváló vitézt küldött segítségül. „Értvén annak a helynek a fogvatkozását és oltalmazásra való szükségét, ez végre bocsátottuk oda Bosnyák Tamás uramot ökegyelmét, hogy ott kegyelmeikkel együtt vigyázzon és oltalmazza azt a helyet” – írja a nádor 1611. szeptember 11-i levelében.¹⁰⁷

A segítségre szükség is volt. Hídvégi Mikó Ferenc szerint Nagy András hajdúgenerális Forgách hadjárata közben visszapártolt Báthory Gáborhoz, az ostromlott „Szebenbe beszökék”, s ezzel a fejedelem sorsa kedvező fordulatot vett. A hajdúk egy része, mely már megtöltözött zsákmánnyal, visszatért, de visszatért Nagy András is 6000 hajdújával és október 20-án „Kállót megszállatta, városát tőből kiégette.” Emlékezzünk rá, a hajdúk már négy évvel előbbi lázadásaik idején is szerettek volna megkaparintani a kállói várat akár erőszakkal, akár tárgyalás útján. Elfoglalni azonban nem tudták. Bosnyák Tamás és Forgách Miklós a helyőrséggel s pár száz emberével hősiezen védekezett, amíg Thurzó György ismét segítséget nem küldött. Széchy Tamás, Széchy György apja, a „murányi Vénusz” nagyapja, október végén felmentette Kálló várát.

Senki sem öntötte világosabban szavakba Kálló várának ez idő tájt betöltött szerepét, mint Esterházy Miklós nádor, mikor egy jelentésében azt írta: „Kállónak mind Erdélyre, mind az törökre és az hajdúságra nézve is nagy vigyázásban kell lennie, sőt annak a Tiszán túl való földnek és hajdúságnak zabolája.”¹⁰⁸

A Forgách szerencsétlen hadjáratát követő két évben Lónyay Andrást az otthoni dolgok kötik le. Mindjárt 1612-ben egy olyan perbe keveredik, melynek végét meg sem éri. Kérchy István a vármegye törvényszéke elé idézteti, mert Kércsen és Kemecsen anyjának, Kemecsey Katalinnak, és apjának, Kérchy Miklósnak a javait és nemesi udvarházát hatalmasul elfoglalta.¹⁰⁹ Ugyanekkor egy magyi részbirtok miatt is pereli az említett Kérchy István, Bessenyei Mihály és Csomaközy András. Mindegyik veszedelmes ellenfél, református erdélypártiak, Csomaközynek szabad hajdúkból egy csapata is volt. A magyi pernek egy tiltó mondata szembeütünk: „se erdejét, se mezejét az ő magyi jószágoknak ne kerültesse, ne őriztesse.”¹¹⁰ Világos, hogy a kállói kapitánynak volt embere, hogy vigyázzák a birtokot. Ugyanis Lónyay András válasza mindkét panaszos felé azonos volt: „javait bárkivel szemben meg fogja védeni”. Ennyi adatból, természetes, az ügyre vonatkozóan semmit nem következtethetünk, az első per mégis a jegyzőkönyv által megörökített megyei perek közül az egyik legrészletesebb és legérdekesebb.¹¹¹

Annak a bizonyos kemecsei kúriának hatalmasul való elfoglalása még 1610-ben történt Szent Mihály napja körül, aki pedig végrehajtotta, Kövér Lőrinc udvarbíró jobbágy felesége, a becsületes Zólyom Borbála asszony. Az ügy, ha lassan is, de haladt a maga kényelmes vármegyei útján tovább, de egyre több részlet bogozódik ki. A következő évben a vármegye felszólította Lónyay Andrást a Kérchy István kemecsei javainak a visszaadására. Tatay Ferenc, a baktai Tatay István prókátor fia

¹⁰⁷ Károlyi, 1882–1897. 4. k. 4.

¹⁰⁸ Pettkó, 1884. 82.

¹⁰⁹ SZSZBML, IV. A. 1. Elenchus r. j. 4. Fol. 308.

¹¹⁰ Uo. Prot. 9. Fol. 193.

¹¹¹ Uo. Fol. 208-tól több alkalommal.

tiltakozik az ítélet ellen, és másolatot kér az iratokról. És ezzel az egész Kérchy István-ügy egész más fordulatot vesz. Lónyay András átadja az ügyet anyai unokatestvérének, Bornemissza aliter czerniki Lökös Jánosnak, most ő idézi a törvény elé Csomaközy András után Kérchy Istvánt. A Csomaközy András hajdúi által Tiszakerecsenyben, 1603-ban megölt ónodi főkapitány, Bornemissza Miklós, János testvérbátyja volt. Bocskaytól annak idején Csomaközy nemcsak kegyelmet, de újabb adományokat is kapott, s békésen élt pócspetri udvarházában. Ám ezekben az években Bornemissza János bátyja meggyilkolása miatt ismét perbe fogták. Csomaközy Temesvárra menekült Bethlen Gábor szárnyai alá. Bornemissza János Kérchy Istvánt is gyilkossággal vádolta. „... az alperesnek egy megholt Kérchy Ferenc nevű atyafia, aki törvény szerént halálra és jószágá elvesztésére szentenciáztatott Kassán, az országon mind pedig Lengyelországon való prédálásaiért, kinek szabadulása esvén, azon Kérchy Ferenc meg nem gondolván azelőtt is reá törvény szerént való kimondott szentenciát, ismét az mi kegyelmes urunk öfelsége ellen fegyvert fogván ellenségül támadott, hadat gyűjtött, fosztott, dúlt és az szegénységet nyomorgatta, kit az véren kapván esett azon megholt Kérchy Ferenc az néhai nemzetes Paksy Miklós fogságában in anno 1611 circa festum Jacobi apostoli ... s Kérchy István az néhai Paksy Mihálytól elszabadította”, s Kérchy István hajdúival azóta is gonosztevéként élt.

Hogy Kérchy Ferenc említett elfogatása hogyan ment végbe, és ami tulajdonképpen az egész ügyet elindította, arról maga Kérchy István így vall: „1610. szeptember 20-21-én Szent Mihály napkar nagylónyay Lónyay András uram ő császári és királyi felsége kállai várának és őrségének főkapitánya reá küldvén Felsőkércsre, mely vagyon Szabolcs vármegyében, és Felsőkércsen, azki akkor ott lakott egy ecsém, Kérchy Ferencnek kit hittak, kivel mind atyával, anyával egy voltam, nemes udvarházára menvén, ajtaját bevágták és nemes házából kifogván, az öfelsége végházában, Kállóban vitték és onnét ő király képe urunk őnagyságának (a kassai főkapitánynak) Kassára küldötte”. Kérchy István az öccsét egyébként óvadék ellenében szabadította ki, de hamarosan meghalt. A folyó perben Kérchy Istvánt főleg egy másik, ugyancsak Kércsen lakó Kérchy István megölése miatt, akit Beke névvel különböztettek meg, vonták felelősségre több rendbéli gyilkosság, nemesek és jobbágyok sanyargatása és erőszakosság miatt. Magát Lónyay Andrást is meg akarták ölni, a petneházi gyűlés után Laskodon gyülekeztek, s lesték.

Egyik ügye csak később, 1620-ban került napvilágra, ezt emeljük ki, mert a vármegye jegyzője csodálatos balladai tömörséggel, mélyen megrázóan írja le az esetet, amikor Kérchy István egy saját jobbágyát is megölte. Hogy halálra tudja ítéltetni, rábeszélte a két Petneházyt, köztük a későbbi alispánt, hogy az ő szavára esküdjenek, az ő állítására. Jó pár év elteltével Petneházy János már így vall az esetről: „Az mikor az ibronyi jobbágyára Kérchy István reá esküvék, esküdt voltam Petneházy György uram mellett és ketten adtuk fel az hűtöt Kérchy Istvánnak és reá esküdtem. Az jobbágyát azmikor a hóhér kezében adá is, akkor is azt mondotta: »Im, látom, ártatlanul meg kell hálnom, de az Isten soha bűnömet meg ne bocsássa, ha szememmel nem láttam az feleségem hasán, az vétken. Ennekem büntetlen

kell miatta meghalnom».¹¹² Ugyanez a Petneházy János Beke István halálát így adja elő : „Kérchy Ferencnek, Kérchy István virágvasárnap Madán egy szablyát is adott és azt mondotta neki: »Öcsém, elkelljen ám az, kinek el kell kelni«, azonban hallám, hogy azon éjjel megölte Kérchy Ferenc Beke Istvánt.”

A vármegye törvényszéke Kérchy István ellen azt a végzést hozta, hogy az alispán „*üttesse le fejét*”¹¹³. Kérchy István azonban valahogy megszökött, vagy hajdúi kiszabadították, mert az 1614. március 21-én tartott tárgyaláson nem jelent meg, ezért proskribálták, levelesítették. Bárki elfoghatta, megölhette.

Bethlen támadása előtt

Bethlen Gábor fejedelemsége baljós csillag alatt kezdődött. Fejedelemgyilkosság árnyékában a török ültette a trónra, hagyta félelmében a törököt Erdélyben telelni, amire még nem volt példa. Kivonulásukkor 20-25 ezer elhurcolt fogoly fizette meg fejedelemsége árát, és a bizonytalanság, félelem, hogy Jenő, Gyula átadása után talán Nagyvárad következik. Mindezek nemcsak Erdélyben keltettek visszatetszést, hanem annál még erősebben a szomszédos Felső-Magyarországon. A Lónyayaknak megvolt minden okuk, hogy ne lelkesedjenek Erdélyért, a Báthoryakért, most az ellenérzésük a Báthory Gáborral megölt Lónyay Farkas miatt csak fokozódott, mert Bethlen kezét látták a fejedelemgyilkosságban.

Nem meglepetés tehát, hogy Ecsedet Ankreiter Mihály átadta Dóczy Andrásnak, Szatmár főkapitányának, aki ellenállás nélkül vette kézbe Tasnád várát s uradalmát is. Ecsed új főkapitánya Pernyeszy Gábor, Lónyay András apósa, aki sikerrel tárgyalta Huszt és vele Máramaros átadásáról, míg Kővár és Nagybánya ügyében Lónyay András fáradozott. Ennek főkapitánya, Szilágyi János ui. felesége, Lónyay Bora révén rokona volt. Bethlen krónikásai ezt az eseménysort szépítés céljából a Báthory halála körüli zavaros idők eseményei közé számítják, valójában azonban a király számára vették kézbe a Báthory birtokot, egyszersemind az új fejedelem ingatag helyzetét is kihasználva. Egy részét Bethlen török nyomásra majd az 1615. évi nagyszombati szerződésben fogja visszakapni, mert II. Mátyás anyagi forrásai is gyengén csurogtak, s hasznosabbnak látszott a törökkel a békét fenntartani.

A szabolcs-szatmári végeken így különös kettősség uralkodott. Forgách Zsigmond kassai főkapitány felsőbb parancsra tartotta magát a béke megőrzéséhez. A végek kapitányai, Lónyay András, de főleg Dóczy András, Szatmár várának kapitánya a lehetőségeket látva talán cselekedni szerettek volna, de tartották magukat Forgách és Thurzó nádor parancsaihoz. Szepesi Laczkó Máté, aki mindenben „pápás praktikát” látott, és Bojti Veres Gáspár tulajdonképpen Bethlen félelmét érzetik, mikor a Nagy Lukács-ügyet félremagyarázzák.

Ez a Nagy Lukács a korábbi időszak eléggé jellegzetes hajdúvezére, az 1614. évnek ő a kulcsfigurája. Nagyvárad 1593-as hősies védelmében kitüntette magát, majd Erdélyben tűnt fel Bástá seregében. 1604-ben, mikor Hídvégi Mikó Ferenc

¹¹² Uo. Fasc. 38. No 3. 1620.

¹¹³ Uo. Prot. 9. Fol. 225–227.

kegyelmet kapva hazatért Erdélybe, pártfogók segítségével „jutottam hozzá – írja Emlékiratában, – *puzta jószágocskámhoz, kit adtak volt a két hajdúnak, Nagy Lukácsnak és Sebesténnek. Ezek Hídvégen egy jobbágnak leányát szerették, gonoszul mindketten éltek, Sebestén megölte Lukácsra való bosszúságában a leányt. ... Braszóban egy Beauri nevű kapitány ... hire lévén a Hídvégen történt gonoszságban, kiküldött, és mind Lukácsot, Sebestént Kolozsvárra küldi, Sebestént felakasztják, Lukácsot proskribálják*”¹¹⁴. A Bethlen uralmának első évére vonatkozó erdélyi véleményt, ha ugyan nem Bethlen sugalmazását tolmácsolja Bojti Veres Gáspár, akinél azt olvashatjuk, hogy mikor július 13-ra Pozsonyban Mátyás császár országgyűlést hirdetett, több tiszviselője, elsősorban Dóczy András, Lónyay András és Forgách Zsigmond úgy vélekedett, hogy ezen a gyűlésen megtörténik a törökkel kötött szerződés teljes felbontása. Éppen ezért a kassai őrség egy bizonyos Nagy Lukács vezetésével ismételt portyákat bocsátott Eger és Fülek felé s felgyújtva az aradi külvárost, mely már erdélyi terület, nemcsak a törökök marháit hajtották el, hanem az ottani rácokat is. „Ekkor küldte Bethlen Kovacsóczy Istvánt és Belényessy Györgyöt a pozsonyi országgyűlésre, ill. Linzbe, útközben Kassán tárgyaltak, s mivel ezektől [ti. Dóczy, Lónyay, Forgách] üres ígéreteken s néhány, részben tudatlanságra, részben zsákmányra és rablásra szomjazó hajdúk gatzetteire hivatkozó mentésen kívül semmi egyenes választ nem tudtak kicsikarni, komor hallgatással és vigyázattal folytatták útjukat.”¹¹⁵

Pedig ez volt a valóság, bármennyire is nem hitték az erdélyiek.

Zólkiewski Szaniszló palatinus és a lengyel hadak fővezére 1614. július 6-án írja Thurzó nádornak, magyar fordításban a következőket: „*a törökök és tatárok serege már gyülekezik, nem kétséges, hogy az én kegyelmes uram, ő királyi felsége, vagy ő császári felsége tartományait támadják meg. Még nem eléggé világos, hová viszik a pogányok a háborút. Valamennyi csapattal, (ha a sors úgy hozza), készülünk a védekezésre és az ellenség támadásának fogadására. Úgy vélem, ugyanezt kell tenniük a szomszéd magyar urainknak is, hogy az átjárást a Kárpátokon vágják be, az alkalmas helyeket erősítsék meg őrséggel. Az a hír járja, hogy a tatárok a lengyel királyság tartományain keresztül fegyverrel keresnek utat Magyarországra. Készüljünk fel, amennyire tudunk, hogy ezt a bajt mirőlünk és Magyarországról elhárítsuk*”¹¹⁶.

Thurzó Bicsérről augusztus 20-án ír Szatmárra Dóczy Andrásnak, csatolva a lengyel palatinus levelének másolatát, „*melyből minden homály nélkül kitetszik – írja a nádor, – hogy az tatárság az mi hazánk károsítására igyekszik. Minthogy pedig az jó gondviselő embert nem a megletről való bánkódás, hanem a leendőriül való szorgalmatosság indítja inkább, hogy hazánkban, mely aznélkül is mindenfelől inséggel tapasztaltatott, véletlen romlás ne essék és ne történhessék, kegyelmedet kérjük és tisztünk szerint intjük, ezeket értvén, legyen kegyelmed szorgalmatos az ellenük való vigyázásban*”.

¹¹⁴ Hídvégi Mikó, 1980. 26.

¹¹⁵ Bojti Veres, 1980. 19.

¹¹⁶ SZSZBML, IV. A. 1. Fasc. 32. No 42. 1614.

Dóczy András Szatmár, 1614. augusztus 29. keltezéssel továbbítja a levelek másolatát Szabolcs vármegyének. *„Tiszttem szerént őfelsége nevével kegyelmeteket intem, hogy valami véletlen veszély ne találja kegyelmeteket, kegyelmetek legyen vigyázásban és az portális gyalogokat előkészíttesse, sőt az perszonális inszurrekció is készen legyen, kegyelmetek, hogy azmikor kívántatik, minnyáján egy értelemben lévén, az mennyire lehet, magunkat és szegény hazánk megoltalmazhassuk. Annak fölötté, minthogy az sok gonosz hírekhez képest vigyázások okáért az Nagy Lukács hadát Bereg vármegyébe kellett szálléltanom, kegyelmeteket kérem, ha az táplálás dolgából mi segítséggel lehet kegyelmetek, ne intermittálná kegyelmeteket.”*¹¹⁷

Nagy Lukács – nem tudjuk hány fős lehetett a hada – amint egy levele datálásából kiderül, Debrecen közelében az erdélyi úton fekvő Zeleméren székelt, s nem Kassán, amit Bojti Veres csak a története hitelül állít Báthory Gábor meggyilkolása óta. Jelenlétük azon a részen indokolt volt, hiszen a török a télen Erdélyben telelt, de fenntartásuk nagy terhet jelentett Szabolcs vármegyének, még ha az önkényeskedéseket nem is számoljuk. A török területre történt portyázásaikat úgy kell elképzelni, hogy télutóra elvervén pénzüket s felélve a vidéket, Fülekig, Aradig alányargaltak zsákmány után. Ehhez nem kellett, s bizonyítéka sincs, Forgách főkapitány, vagy Lónyay András biztatása, ez a hajdúk életmódjával vele járt.

A „király képét”, Forgách Zsigmondot Kassán a nádor és Dóczy gondjaihoz hasonló dolgok foglalkoztatták. Szabolcs vármegyéhez, melynek főispánja is volt, szeptember 4-én és 19-én írt leveleiben a katonatartással kapcsolatos panaszokra vonatkozóan fejti ki álláspontját. *„Azmi annak okáért Nagy Lukács hadát illeti, hogy kegyelmetek immáron tovább rajtok lenni nem szenvedhetné, holott elég kárban vannak miattuk; mi őfelségének, császár urunknak egynéhány levelünkben megírtuk, hogy majd esztendeje, hogy kegyelmeteken vagy az had. Eleget szánoztunk az kegyelmetek kárán, ki őmiattok esött kegyelmeteken. És végre, ha tudtuk volna, hogy szinte akkor kellett eloszlaniok, azmikor leginkább kellenének, nem is kellett volna őfelségének fenntartani mai ideig őket. De mégis könnyebb volt az élés dolgában kicsit kárt miattok szenvednünk, hogysem az tatár miatt égést és rablásokat szenvednünk.”* A továbbiakban a vármegyére bízta a döntést, de elhárítja magáról az esetleges felelősséget, hogy kiadta Nagy Lukács elbocsátó levelét. A második levelében a főkapitány arról ír, hogy *„az mi levelünket meg ne adja Nagy Lukácsnak, hogy felette igen gonosz hírek érkeztenek vala Szkender basának gyülekezeti felől ... valamíg az töröknek fönnléte léssen, igen jó volna kegyelmeteknek az szomszéd vármegyéket megtalálni”*. Az egész dolgot ismét a vármegyére bízta. *„Ha ugyan az tetszik, hogy el kell őket bocsátani ám az levelek Lónyay András uramnál vagy az, és megírtuk őkegyelmének, hogy adja ki őkegyelme nekik hitleveleket, de igen jól kell arrul gondolkodni, ... Sehol semmi hadaink nem lévén ...”*¹¹⁸.

Forgách Zsigmond következő évi, 1615. január 19-én kelt leveléből a közben eltelt változásokról értesülünk. *„Kegyelmeteknek sok panaszolkodására nézvén a szegénységet, hogy valamennyire megnyughassék, /noha őfelsége minékünk egy*

¹¹⁷ Uo.

¹¹⁸ Uo. Fasc. 32. No 41 és 44. 1614.

mostani levelében azt parancsolja, hogy a mezei hadakat, Nagy Lukács hadát el ne bocsássuk, hanem fönntartsuk, mivelhogy öfelsége pénzt küldene nekijek/, ujonnan elosztattuk őket, csak száz lovast megmarasztván benne, kapitányokat, hadnagyokat és főlegényeket, hogy az pénzzel az komisszáriusok elérkezvén, ha kívántatik, ezek a hadnagyk ismét gyűjthessék összeve azokat ... Kérjük azért kegyelmeteket, hogy kegyelmetek énérettem is ne nehezteljenek ez száz lovast eltartani addig, míg fizetéseket meghozzák. Nem kevés falu lévén Szabolcs vármegyében, nagy könnyen eltarthatja kegyelmetek, hová kettőt s hová hármat rendelvén benne az falukra.”¹¹⁹

Forgách levelei egyértelműek. Nagy Lukácsról legközelebb 1619-ben hallunk, Bethlen oldalán harcol.

1616-ban

Két év alatt Erdélyben lényegesen megváltozott a helyzet. Bethlen részben a „boszorkányperekkel” megszilárdította a fejedelemség gazdasági alapjait. Közben visszakapta Husztot, Kővárat, maga mellé állította a református egyházat, jól megfizette a hajdúit. Hatalma, tekintélye egyaránt megnőtt. Két évvel ezelőtt uralmát minden bizonnyal meg lehetett volna dönteni, annak idején Thurzó nádoron múltott, most már aligha. Az év eseményei közismertek. Fekete Péter kísérlete Lippa felmentésére, Gombos András támadása, majd Bethlen demonstrációs felvonulása Debrecenig. Mi inkább a szabolcsi eseményekre figyeljünk!

Hogy milyen volt 1616 tavaszán Szabolcsban a hangulat, jól dokumentálja Lónyay Andrásnak Kállóból május 14-én Thurzó nádorhoz írt levele.

„Kegyelmes uram, akarám nagyságodnak értésére adnom, hogy a jeneiek, lipppaiak ezen külték fel követjeket Hamonnai uram önagyságához könyörögvén önagyságának, hogy ne hadná őket, mert az ő urok öfelségének az mi kegyelmes urunknak tött fogadása ellen az töröknek mind azzal az tartománnyal egyetemben megígért. Ezek könyörögnek azon, hogy öfelsége találna módot kegyelmesen, ne szakadnának azok az szép végházak el az mi kegyelmes urunktól és az egész kereszténységtől. Bethlen Gábor Kolozsvárhoz hirtet generális inszurrekciót, Rédey hadat kiáltat, gyűjtet, orvnak, tolvajnak kegyelmet, pénzt, jószágot ígervén. Úgy halljuk, Raduly vajda Eperjeshez jütt el, tudom, ezennel földiünk kár nélkül nem lészen. Tegnap az egri, szolnoki török az püspökladányi határról valami hizlaló barmát az szoboszlai és kabai hajdúknak mintegy másfél százig kapott el, kit el is hajtottak. Úgy értjük, az Szkender pasa hadának egy részét igen megverték az lengyelek, Moldovába Bethlen vajda is ezer embert küldött segítségre az török és megvert havasalji vajda mellé. Egyébről írnom kegyelmednek nem tudok, hanem ez sok indokolatlan hirben csak óránként ránk várjuk az kárt. Ezek után nagyságodnak az én életemig való alázatos szolgálatom ajánlom, tartsa meg Isten nagyságodat sat. Ex Kálló 14. Maji Anno 1616.”¹²⁰

¹¹⁹ Uo. Fasc. 32. No 52. 1615.

¹²⁰ Szilágyi, 1881. 405.

Május 16-án Fekete Péter szoboszlói hajdúkapitány keresi meg levelével a nádort abból az alkalomból, hogy Althan Adolf tanácsos levelében felszólította, szolgáljon Radunak, ő pedig nem tudja, mit tegyen. (Thurzó megtiltotta.)

Lónyay András előző levele után egy hétre ismét írt a nádornak eléggé szorongó hangulatban: „... *miben vagyon az Homonnai uram önagsága dolga császárnál öfelségénél, hogy vagy az uram öfelsége ellen és nagyságod ellen vagy az szegény hazám ellen ne találjak véteni tudatlanul, mert engem sokszor kéretett Homonnai uram, hogy ne tartsak ellent hada fogadásában és ne kergessem az hajdúkat, mert nem használok vele, kin mint szegény sokat gondolkoztam és néha hátrább is hagytam benne ... Rédey igen erőlködik hadat gyűjteni, kiáltatja mindenütt, de lassan, értem, gyűl hada ... Innen s mindegyébünnen eléggé bulcsuzik öfelségének mind gyalogja, lovasa, ha öfelsége nem fizetett ...*”¹²¹.

A felső-magyarországi vármegyékben is nagy a tanácstalanság. A főkapitány hangjából kihallik a szabolcsi főispán félelme. Május 27-én írja a nádornak: „... *Csak ma is három vagy négy rendbéli vármegye követei voltak nálam tudakozván, mit kellessék cselekedniek, mert ők nagy veszedelemtől félnek, az török mind Bethlent s mind Homonnait addig biztatja, hogy az magyarokat egybe vitathatja és halomba rakattatja és hogy azután ő is könnyebben fér mind Magyarországhoz, mind Erdélyhez ... Adja Uristen, hogy parancsoljon öfelsége Homonnainak, hogy veszteg üljön, kit ha öfelsége nem cselekszik, bizonyos dolog, hogy ez a föld az török kezébe akad az egész kereszténységnek nagy veszedelmével ... ha hamar le nem szállítja ez motust (mozgalmat) öfelsége és Bethlennek segítségére érkeznek az törökök, tatárok, ez földet semmivé teszik és ki tudja, ha az Bocskay formáját nem fogja követni, kiben jobb módja vagyon...*” A főkapitány-főispán félelme okát is megmagyarázza: „*énnekem igen nagy csudám vóna azon, hogyha biztatása nem vót vóna Homonnainak mind az udvartól, mind az töröktől, hogy ilyen nagy dolgot magára mert vóna venni*”¹²².

Közben Váradon Bethlen István főkapitány folytatja a hajdúk toborzását. „*Az hajdúvárosokbul erősen mennek az jó fizetésre az fejedelemhez, lovasnak öt forintot, gyalognak hármat*” – írja Egry István, Bocskay egykori kapitánya Abafy Miklós tokaji főkapitánynak június 3-án. (Ez a had Lippa elfoglalására készült.) Ezzel szemben a kállói katonák 3, illetve 2 Forintot kaptak, ha megkapták.

Másnapi keltezésű Mátyás császárnak a nádorhoz intézett levele, melyben közli, hogy Homonnainak a fegyveres előkészületeket és a katonatoborzást többször megtiltotta.

Közben Homonnai György, akihez a jeneiek és lippaiak segítségért folyamodtak, elindította Fekete Péter szoboszlói kapitányt. Mikor ő a konyári hajdúkat fel akarta venni, azok nem csatlakoztak, sőt ellenálltak. Csata közben megérkezett Bethlen István, s a szoboszlói kapitánynak körülbelül kétezer fős hadát szétverte. Másnap Bethlen Gábor elfoglalta Lippát, amit átadott a töröknek.

Június 29-ért a felső-magyarországi rendek kassai részgyűlésén elítélték Homonnai Györgyöt, Esterházy Miklóst, Dóczy András szatmári, Lónyay András

¹²¹ Uo. 405–406.

¹²² Uo. 410–411.

kállói kapitányokat, mint Homonnai bűntársait, mivel megbontották a békét.¹²³ Szepsi Laczkó Máté szerint azért: „1616. Lónyay András kállói kapitány nyolc zászlókat ada ki titkon, hogy Homonnai György és Rádul vajda részére és pártjára, akiket ajándékokkal megcsalhatnak vala, alája és melléjük állatná.”¹²⁴

Bethlen Gábor 1616. június 22-én, tíz nappal Lippa elfoglalása után kelt levelében erre vonatkozóan írja: „... immár minden ez ideig való álnak praktikájok mostan napfényre jött, semmit immár el nem fedezhetnek, sőt hogy a római császár engedelméből volt, világosan megtetszik instrukciójának első artikulusából, ahol azt írja, hogy az ezer lovast kállai kapitánytól kérjék el, kiket melléje rendeltének, az kállai kapitány nem Homonnai, hanem császár szolgálja volt ez ideig”.

Bethlen szóhasználatát csak meg kell szokni, akkor látni a valós tartalom hiányosságait. Mátyás ugyanis, mint láttuk, nem támogatta se Homonnait, se Lippa felmentésének kísérletét. Lónyaynak a várban csak 200 lovasa volt, nem adhatott ezret. Egyszerűen Bethlen barokkos túlzással felnagyítja azt a hiúságán esett sérelmét, hogy szembe mertek vele szállni, mikor a közfelháborodás ellenére elfoglalta és átadta Lippát a töröknek. Lónyay, ha segített Fekete Péternek, csak Lippa és a magyarság érdekében tette. A későbbi Gombos András-féle vállalkozástól már távol tartotta magát.

Az év végén az ellentámadásba lendült Bethlen Debrecenből követeli, hogy Esterházy Miklós, Dóczy András, Lónyay András „*exiliumba* (számkivetésbe) *menjenek*”.

Hogy Szabolcs vármegyének milyen nagy volt a bizalma a kállói vár főkapitányában, s egyúttal milyen volt Bethlen támadása előtt a helyzet, bizonyítja az 1619. május 17-én Petneházán tartott közgyűlés határozata. „*Hogy mivel az mi vármegyénkben, Szabolcsban annyira elsokasodott az sok gonosztevő ember, hogy ember házában sem maradhat meg miattok, az útonjárók is békességben utaikon nem járhatnak, az kereskedő emberek is nem mernek miattok imide-amoda menni, ez okon mi egyenlő akarattal adtunk autoritást omnimodam potestatis facultatem* (parancsot, hogy minden lehetséges alkalommal) *az nemzetes és vitézlő Lónyay András urunknak, királyi urunk öfelségének Kálló vára főkapitányának az pozsonyi 1608. esztendei artikulus és kontinenciája szerint, hogy valahol ökegyelme afféle malefaktorokat* (gonosztevőket), *úgy mint gyilkosokat, tolvajokat, útonállókat, csavargó hajdúkat, dúló, nyúzó fosztogatókat és törökre lejárókat és egyéb malefaktorokat hallhatva akár öfelsége, akár nagyságos urak, akár nemesek jószágiban, szabadon reá mehessen avagy reájok küldhessen és semmi oly akadály, úgy mint se diéta, se vindémia, se messis* (se országgyűlés, se szünet, se aratás) *az ellen ne lehessen obstakulum* (akadály), *hanem afféléket mindenütt szabadon megfoghasson és juris ordine[m] juxta eo[s]dem de merito* (érdemük szerint) *megbüntetthessen. Ha penig vagy várason, vagy faluban afféle malefaktorok találtatathnának, tehát tartozzanak vagy arra rendelhetett, vagy arra küldtetett szolgálai mellett*

¹²³ Uo. 422.

¹²⁴ Szepsi Laczkó, 1980. 95.

az váras – vagy falubeliek sub poena centum florenorum (100 forint büntetés terhe alatt) feltámadni és megfogni afféle latrokat.”¹²⁵

Nincsenek adataink, milyen méretű volt ekkor Szabolcsban a bűnözés elterjedése, és hogy milyen sikerrel végezte a kállói kapitány megbízását. Erdélyben a helyzet hasonló volt. Bethlen Gábor érthető egzisztenciális okokból érzékenyebben reagált, mikor pontosan egy hónappal később, 1619. június 17-én így írt sógorának, Rhédey Ferenc váradi főkapitánynak: „Az török birodalomban járó csavargók mely igen nagyon megsokasodtanak ... Petneházy István leveléből kegyelmed megláthatja. Az Istenért kérem kegyelmedet, ... ne szenvedje el azoknak az latroknak, hanem ... kapdostassa meg és vitesse be ... elhigye kegyelmed, több az lator az mi birodalmunkból, kik alájárnak, az máspártiaknál ... ha meg nem foghatja őket, országostól veszünk el az árulók miatt.”

A vallási szenvedélyek lángjai ebben az évben már magasra csaptak. Különösen Zemplénben, Szabolcsban, nemhiába ölelte körül Debrecent, ekkor már alig volt katolikus, így Lónyay András csekély ellenreformációs ténykedése szinte hatástalan maradt. 1619. február 15-én a közgyűlésen Székely Tamás tiltakozott, hogy bátyja, Székely György az ő Pilisen fekvő részjóságukat eladta Lónyay Andrásnak, (kinek ügyvédje az a baktai Tatay Ferenc volt, kinek apja ecsedi Báthory Istvánt titkárként szolgálta, s ki Baktán a ma is meglévő harangot öntette). A jegyzőkönyvben legérdekesebb rész azonban a pilisi beiktatás rövid leírása, mikor „az egész vármegye színe előtt ... Lónyay Andrásnak vallotta volna és adta volna Pilisen való jóságát Székely György, olyan becsületes főnépek előtt, mint Pernyeszy Gábor uram, római császár urunk öfelségének ecsedi kapitánya és hadnagya, Vitkay Mihály uram, Hagymássy György uram, Pernyeszy György uram, többen és sokan, öfelsége kállai és ecsedi vitézi előtt ... ő, úgymint Székely György nagy erős hit alatt Lónyay Andrásnak adta volna, azért, mivelhogy Székely György adományá hittell lőtt ez felül megnevezett személyek előtt, inti Lónyay András uram, hogy hitinek megfeleljen és az jóságból kimenjen, és azmely papot bírái emberével együtt oda fog küldeni, cedálja (fogadja el)”¹²⁶

Bethlen első hadjárata

Bethlen hadjáratának útvonala a régi erdélyi utat követte: Nagyvárad, Bihar, Debrecen, Böszörmény, Bashalom, de a Vaskapunál nem Tokajnak tartott, hanem a dombok tövében a Cseh halom mellett egyenest Balsára ment. A Tisza partján még elidőzött, míg a sereg átkelt a folyón és felfogadott 3000 embert, köztük talán a szabolcsi szabad hajdúkat is. Bethlen így a kállói várat elkerülte, de még Debrecenbe érkezése előtt felszólította Lónyay Andrást Kállóban, s az apósát is Ecseden a várak átadására. Debrecenből írta: „Ha az kállai kapitány tovább akar velünk vészekedni, holnap alá kényszerítetem menni, hátra nem hagyhatom, mivel sok lator-ságot és kárt tehetne utánunk jövőkben-menőkben, jóllehet jó reménységünk vagygon felőle. Szatmár és Ecsed felől is jó reménységünk vagygon, reménylem negyed

¹²⁵ SZSZBML, IV. A. 1. Prot. 9. Fol. 345.

¹²⁶ Uo. 333.

*nap alatt meghajlanak, mert mindegyik helyben bizonyos komisszáriusaimat expedáltam és subordinált (megbízottaimat kiküldtem és rendelt) embereim vadnak közöttök.*¹²⁷

Sárospatakról szeptember 18-án Thurzó Imrét a következőképpen értesíti a legfrissebb eseményekről: „Az Tiszán túl való földet jó állapotban hagytam, Lónyay Andrással lévén kibeszélhetetlen sok gondom, nagy nehezen meghajtottam, Kálló várát tegnapelőtt, azaz 15 szeptembris adta kézhez, melyben 600 fegyverforgató vi-tézlő rendet szorított volt. Ecsedet, Szatmárt is ezen két nap alatt kézhez adják, Ungvárat, aszerént az több apró szarkafészekkel.”¹²⁸

Szepsi Laczkó Máté a kállói vár ostrom nélküli átadását természetesen egy túl-zásoktól nem mentes prédikátor szája ízével, a következőképpen rögzíti a szeptem-ber 14-i naphoz fűzött bejegyzésben: „Lónyay András Kállóban igen fél a fejedelemtől az ő sok praktikáiért, és avagy elszökik vala a fejedelem hada előtt Kállóból Ecsedre Pernyeszi Gábor ipához, avagy Kállóban bezárkózik vala, de a kállói had egyiket sem engedé, hanem megtartóztatván, megbízaták a fejedelem kegyelmességével és Kálló várát az fejedelemnek megadták véle. A fejedelem megkegyelmeze neki ily okon, hogy Ecsed várát Pernyeszi Gábor ipától megkérje az országnak és a fejedelemnek, kire reá felelt Lónyai.”¹²⁹

A szövegek figyelmes elolvasása annak ellenére, hogy a tárgyra vonatkozó bő-vebb részletekkel nem rendelkezünk, megvilágítja, hogy Lónyay András nem akarta a várat átadni cs csak katonái engedetlenségét látva – nem az első eset ezekben az időekben – adta át. Feltűnő a hajdúk magatartása is, melyben 1616 óta döntő fordulat állt be. Most már nincsenek királyi hajdúk, csak olyan fizetetlen hajdúk és kato-nák, akik a nagyobb zsold ígéretere hajlandók átvállalni. Bethlen 3 forint helyett 5-öt fizetett a lovasoknak, a gyalogoknak 2 helyett 3-at. Nem tételezhetjük fel, hogy a hajdúk Bethlen jelszavaiért, a rendi szabadságért vagy a sajátosan értelmezett val-lásszabadságért fogtak volna fegyvert. Mindenesetre a fejedelem és a prédikátorok aknamunkája a hajdúk közt már a kezdetekben olyan eredményesnek bizonyult, mint később. Az is biztos, hogy azok a szabad hajdúk, akiket egész Szabolcs vár-megye nem bírt megfékezni, ott voltak a balsai Tisza-parton a 3000 újabb katona mustráján, és nem véletlen az sem, hogy Bay Zsigmond, akinek első dolga volt Kassán a vallásszabadság nevében három katolikus papot az egyházi edényekért megölni, szabolcsi volt.

Nem tudjuk, hogy Bethlen meghagyta-e helyén a kállói vár főkapitányát, hacsak nem egy Elenchus-beli megjegyzésből, amely úgy fogalmaz: „Lónyay András 1609 óta kállai kapitány meghal 1620”¹³⁰. Lónyay András neve legközelebb 1620. május 5-én Gácson, és 10-én Kassán tűnik fel egyazon ügyben: kivizsgálást kér maga el-len az egykori kassai főkapitányánál, Forgách Zsigmond nádornál, szabolcsi főis-pánnál és ugyanakkor Bethlen Gábornál.¹³¹ Megtudta ugyanis, hogy a közelgő or-szágyűlésen egyesek, mint Kérchy István, vissza akarják követelni elkobzott java-

¹²⁷ Makkai, 1980. 188.

¹²⁸ Szádeczky–Kardoss, 1915. 3–4.

¹²⁹ Szepsi Laczkó, 1980. 124.

¹³⁰ SZSZBML, IV. A. 1. Elenchus r. j. 4. Fol. 372–373.

¹³¹ Uo. Fasc. 38. No 3. és 6. 1620.

ikat, melyeket most ő birtokol. Tulajdonképpen a régi perek felújításáról van szó Bogdányi János panasza s a labor gratuitus kivételével. Bethlen a vármegyére bizza a tanúk vallomásának felvételét, azok pedig nem marasztalják el Lónyay Andrást semmilyen téren.

Bogdányi János esetében arról volt szó, hogy az ő erdejéből Bethlen megindulásakor a kállói katonák elvittek a vár építésére 19 szekér vesszőt. Hallgassuk meg, hogyan vallott ez ügyben Varatkay András alispán előtt Orbán János, Szabolcs első név szerint ismert pallérja, aki egyébként, mint ahogy máshonnan tudjuk, tizedes, decurio rangot viselt. *„Kálló várában lakozó, őfelsége pallérja, Orbán János annorum 60, hūti után azt vallja, hogy őtet bosszúból kapitány uram soha az Bogdányi uram erdejére nem küldötte, hanem ő, mint pallér, ahol az vár szükségére való palánkfát és vesszőt talált, onnét hozott ... Azt vallja, hogy tizenkilenc szekér volt, azki vesszőt hozott az bogdányi erdőről, Petriben penig az kapitány uram házához egy szálat sem vittetett, hanem Kálló vára épöletire hozta.”*¹³²

E rövid részletből megtudtuk tehát a panasz torzításait, de azt is, hogy Lónyay András Pócspetriben lakott, csaknem teljes bizonyossággal feltételezhető, hogy Csomaközy Andrásnak az elkobzott házában, mely legalább egy palánkkal meg volt erősítve. A pócspetri római katolikus plébánia épülete a templom mellett ma is a falu legmagasabb pontja, korábban „kastély” volt. Ezen a helyen kellett állnia a Csomaközy-Lónyay kúriának is.

Kérchy István vádaskodására, mely szerint csak az ő ibronyi jobbágyságot hajtották bosszúból „várépíteni”, másokhoz hasonlóan *„Fekete János uram, őfelsége vicekapitánya és Agárdy János dragonyos lovas hadnagya fateálja (vallja), hogy kapitány uram, Lónyay András uram nemcsak az ibronyiakat hajtatá be Kálló várában az elmúlt 1619. esztendőben, azmikor ez mostani kegyelmes urunk megindult Váradból, hanem mind az egész Kálló vidékéről behajtották az embereket minden faluból és egyenlően építették Kálló várát az szükségnek idején.”* Más vallomásból azt is tudjuk, hogy négy-ötszáz jobbágy dolgozott akkor az erődítéseken.

A vallomások felvételét talán befejezték, május 21. az utolsó nap, melyen még folytak a kihallgatások. Lónyay András, nem tudjuk pontosan, mikor és hol, de meghalt. Szabolcs vármegyének követi utasításában róla írt, s a vizsgálatot lezáró szavai megindítóbbak, mint a legszebb epitáfium:

*„Mivelhogy az megholt Lónyay András urunk kállai főkapitány itt ez mi vármegyénkben nőtt, nevelkedett fel, becsületesen viselte magát és őfelségektől reá bizattatott tisztében híven, igazán járt el, Kálló vára építésében is szorgalmatos volt – és az irat folytatólag kiáll a család jogai mellett – és Kérchy István és Kondakory Ferenc ellene való dolgát is gyűlésünkben még életében doceálta (előadta) volt, ez okon az mi követeink, mind őfelségénél s mind palatinus urunknál, önagyságánál és az egész országnál Lónyay András urunk relikájá (özvegye) és árvái mellett instáljanak (kiálljanak) stb.”*¹³³

Lónyay András két kiskorú gyereket hagyott hátra maga után. Az özvegyet, Pernyeszy Erzsébetet 1621. február 25-én már mint osgyáni Bakos István feleségét

¹³² Uo. Fasc. 38. No 4. 1620.

¹³³ Uo. Fasc. 38. No 17. 1620.

említi egy irat. Bakos Istvánt érdekesen jellemzi Esterházy nádor, bár későbből, 1631-ből származik a megfogalmazása. „Az szendrői kapitány eddig Bakos volt, de soha benne nem lakik és sem a vicéjével, sem alattvalójával jól nem alkuszik. Noha volt valami biztatása az kállai kapitányságról udvartul, de ő mindenestül nem oda való ember úgyannyira, hogy az egész kállai vitézlő nép is esedezett instantissime (a legsürgősebben), hogy közökbé ne bocsássam.”¹³⁴ Mindezekből függetlenül Bakos István 1631-ben mégiscsak Kálló várának főkapitánya lett, bár csak rövid időre. Kállóban a tokaji német hadnagy s a kállai német őrmester közti összetűzésben – a kállói „feltvébel” ugyanis mintegy 30 németet csempészett át Erdélybe – halálos golyó éri, s Pernyeszy Erzsébet 1632 augusztusának utolsó napjaiban ismét özvegy lesz.

Bethlen Gábor megengedte, hogy Bakos István legyen a gyerekek gyámja, azonban a vármegye megmásította a döntést. Az apa fiútestvérére, Lónyay Zsigmondra ruházta a gyámságot.¹³⁵ Az anya azonban nem adta oda a gyerekeket, elvitte magával Osgyánba, Gömörbe, vagy Szendrőbe, Abaújba. Vallási okokból vagy a vagyon miatt, nem tudni. Annak ellenére, hogy 1621 márciusában Madán, illetve Pócsperiben létrejött az egyezség.¹³⁶

Lónyay Zsigmond egy évre rá panaszt is tett a vármegyénél, hogy az egyesség szerint „aequaliter az jószágok, ingó marhák megosztassanak Perneszy Erzsébet asszon, Lónyay András és Lónyay Erzsébet között, ökegyelmek pedig az jószágot és res mobilest osztásra nem bocsátották az kontraktus szerént és az egész transactiót violálták (egyezséget megsértették), az jószágról való leveleket kezembem nem adták, az gyermekeket meg nem mutatták”.¹³⁷

Ifjabb Lónyay András nagybátyja nem biztos, hogy viszontlátta. Nagyszombaton járt a jezsuitáknál iskolába, majd 20 éves korában, 1638-ban Rómába került 4 évre a Collegium Germanico-Hungaricumba. Hazatérve esztergomi kanonok stb., 1647-ben jezsuita lett s 1653-ban halt meg.¹³⁸ Erzsébet húga először Barkóczy Ferenchez, zempléni alispánhoz, majd Apagyai Miklóshoz ment férjhez. (Nagybátyjuk pedig Pernyeszy Gábor, az egykori ecsedi kapitány hasonnevű fia, aki 1632-ben Csarodán festette ki a templom belsejét.)

A kapitány egy vár életében kétségtelenül a legfontosabb személy. Nem lényegtelen azonban, hogy kik szolgálnak alatta. Abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy a máskor oly fukar szavú levéltári iratok bizonyos mértékig kielégítik a tudományos kíváncsiságot, és az akkori Szabolcsban folyó hétköznapi életet részletebben felvázolják.

A vicekapitánynak, vagy a lovasok kapitányának, a vár második emberének havi fizetése 25 rénes forint volt, több mint az alispáni fizetés. Ez érzékelteti talán a kor társadalmában elfoglalt helyét.

¹³⁴ Pettkó, 1884. 82.

¹³⁵ SZSZBML, IV. A. 1. Prot. 9. Fol. 353.

¹³⁶ Uo. Elenchus r. j. 4. Fol. 374.

¹³⁷ Uo. Fasc. 40. No 31. 1622.

¹³⁸ Veress, 1917. 40.

Lónyay András vicekapitánya Fekete János volt, egy királytelki jobbágyának, Fekete Mihálynak a fia. Először 1605-ben említik a megyei iratok.¹³⁹ Ekkor már vicekapitány, tehát Iratossy Pál alatt is szolgált. A felesége Lövey Veronika, annak a Lövey Györgynek az egyik lánya, kinek Margit nevű lánya Bogdányi János alispán felesége volt, és akinek lányunokáját is majd egy alispán, Anarchy István veszi el. Lövey Veronikának a vicekapitány második férje volt, az első, Megyery János után egy Gábor nevű fiút vitt az új házasságba. Fekete János tehát félnemes, agilis és Rákóczi Lajosnak is vicekapitánya.

Mikor a korponai kiváltságlevél értelmében a hajdúk megkapták Kállót, az 1606. szeptember 2-i beiktatáson a jelenlevők közt elsőként sorolták fel, majd a vármegye másodalispánját, továbbá Gyulaji János hadnagyot, Agárdy Jánost, Kun Jánost, bolti Szunyogh Jánost, Ferencet és Istvánt stb. és Serfőző Andrást a helybeli bírát, esküdteket. Kálló átadásakor a Kállayakon kívül, Fekete János vicekapitány is ellenmondott „*az összes mind lovas, mind gyalog rendű katona nevében és személyében*” akik javaikat itt pénzen vették. Simára vonatkozóan, melyet Vámospércessel és Viddel együtt a környező falvak elhagyatottsága és a tatárok igen gyakori kóborlásai miatt nem lehetett megközelíteni, az említett vitélő Fekete János a maga és néhai Borbély György árvái nevében mondott ellent.

Kiemelkedő haditényként tartották számon, hogy 1607-ben, kapitánya távollétében a hajdulázadás alkalmával megvédte a várat. Ekkor tanúsított hősiességéért nemesi oklevelet kapott, melynek kiállítás dátuma ugyan 1608. december 1., de Szabolcs vármegye majd csak 1615. október 9-én fogja kihirdetni.¹⁴⁰

Valószínűleg ezzel az ostrommal függ össze, hogy arany, ezüst holmijait, pénzt biztonság kedvéért egy ládában a kisvárdai várba vitte, ahol a kincstárban őrizték. Ott azonban a következő évben Fekete János gyanúsítása szerint Nyáry Pál és Várday Kata engedélyével Nagy Balázs várnagy (castellanus) feltörte a ládáját és elvitte az értékeit. Az ügy azzal végződött, hogy a várnagy megesküdött vétlenségére,¹⁴¹ de a kincsek nem lettek meg. 1610-ben Pazonyba jobbágyokat akart telepíteni, de Bogdányi János, a sógora ellentmondott.¹⁴² 1615-ben ismét Várday Katával van baja. Egy török fogoly kiváltotta magát Várday Katától a kisvárdai várból, s el is engedték, anélkül azonban, hogy a Fekete Jánosnak okozott kárt megtérítette volna.¹⁴³ Ha Schemberger Ferenc Szabolcs vármegye 18. századi levéltárosának igaza van, és a két kisvárdai rablás nem függ össze, akkor ismét feltörték a kállói vicekapitány ládáját, ez alkalommal egy török fogoly, elvette az ott lévő 584 forintot, s azzal váltotta meg magát.

1619-ben történt egy számunkra nem egészen világos, különös eset. Lónyay András tiltakozott a vármegyénél, hogy Fekete Jánost a nemesek jegyzékébe felvegyék, ami valójában már 4 éve megtörtént.¹⁴⁴ Egyéb adatok híján, az a gyanú, hogy talán Fekete is Bethlen „szubordinált embere” lett volna, s ezért valahogy érvényte-

¹³⁹ SZSZBML, IV. A. 1. Prot. 9. Fol. 103.; Elenchus r. j. 4. Fol. 179.

¹⁴⁰ Uo. IV. A. 1. Prot. 9. Fol. 275.

¹⁴¹ Uo. Elenchus r. j. 4. Fol. 181.

¹⁴² Uo. Prot. 9. Fol. 160.

¹⁴³ Uo. Elenchus r. j. 4. Fol. 187–188.

¹⁴⁴ Uo. Elenchus r. j. 4. Fol. 370.

leníteni akarta az armális kihirdetését. A vár átadása után is megmaradt vicekapitánynak.¹⁴⁵ Bizonyosnak látszik, hogy róla van szó 1621-ben, mikor asszesszorként említi az Elenchus nominalis.¹⁴⁶ 1622-ben még élt, két év múlva viszont a feleségét már özvegyként említik az iratok. Mostohafián kívül volt egy Anna nevű lánya is, kit apja halála után, szokás szerint, több perrel is megtámadtak. Bethlen Gábor a rácvidi porcióját annak a Gombos Andrásnak ígérte oda, aki 1616-ban Sarmasághy Zsigmonddal ellene támadt.¹⁴⁷ Fekete Anna Csomaközy Boldizsár felesége lett, aki a neves nagyváradi vicekapitány, Csomaközy András öccsének, Jánosnak volt a fia.¹⁴⁸

A Lónyay András alatt vitézkedő öreg katonák közé tartozott Hagymássy János, akit 1611-ben írt levelében Lónyay mint a vár ideiglenes, megbízott kapitányát említi. Felesége Zoltay Katalin volt, 1615-ben történik róla utoljára említés, mikor Székely Péterrel, a későbbi vicekapitánnyal s Mályi Györggyel visszaadnak bizonyos bökönyi és szegegyházi részjóságot.¹⁴⁹

Szakolyi (Zakoly) Jánost alig említik a vármegyei iratok. Az 1609. augusztus 28-i közgyűlésen Baba Istvánnal képviseli a Kállayakkal szemben a vár érdekeit. A katonáknak ugyanis szükségük van tüzifára, amit a közeli Semjén, Kiskálló, Harang, Biri és Oros erdeiből szereznek, a Kállayak pedig ezt nem akarják megengedni.¹⁵⁰ 1616-ban történik róla az utolsó említés.

Agárdy János volt a kállói vár lovas hadnagya. Zempléni származású, Szabolcsban nem volt birtoka. 1607-ben már Rákóczi Lajos alatt dragonyos hadnagy. Egy 1613-as jegyzőkönyvi bejegyzés szerint Király György, mivel Erdélybe megy, visszatérteig Agárdy Jánosra bízta a felsorolt birtokai kezelését.¹⁵¹ A felsorolás tanulságos. „Újfejirtó” már létezik, ez egyik legkorábbi említése, Micske még megvan, viszont a tatár pusztítás következtében Bolt és Szegegyház már lakatlan, akár csak Bököny, Hügyaj, Hort, Geszteréd. 1623-ban élete végét közeledni érezvén, hogy Nyáry István szabolcsi főispán s kállói főkapitány jóindulatát megszerezze, neki és feleségének, Telegdy Annának adományozza Királyhelmecen lévő udvarházukat azzal a kikötéssel, hogy ő és Zsófia nővére életük végéig háborítatlanul benne lakhassanak.¹⁵² Az ügyet jobban megértjük, ha tudjuk, a bedegi Nyáryaknak Királyhelmecen volt a domb alján egy kisebb várú, melynek némi falmaradványa igen szép falszövetére lehet büszke.

Vetéssy Mihály a megyei iratokban csak kállói katonaként van említve, valójában lovas hadnagy volt. A hajdúk 1607. évi lázadásakor Kállón szolgált. Lehetséges, hogy azonos azzal a Vetéssy Mihállal, aki Káthay idejében, talán már katonaként a Kállayak beiktatásakor a vakriadó egyik szerzője. Később szatmári alispán.

¹⁴⁵ Uo. Fasc. 38. No 26. 1615.

¹⁴⁶ Uo. Elenchus nom. 1. Fol. 44.

¹⁴⁷ Uo. Elenchus r. j. 4. Fol. 218.

¹⁴⁸ Uo. Elenchus r. j. 4. Fol. 133.

¹⁴⁹ Uo. Fasc. 38. No 3. 1615.

¹⁵⁰ Uo. Prot. 9. Fol. 155.

¹⁵¹ Uo. Elenchus r. j. 4. Fol. 12.; Prót. 9. Fol. 193.

¹⁵² Uo. Elenchus r. j. 4. Fol. 22.; Fasc. 41. No 17. 1623.

NYÁRY ISTVÁN

Felső-Magyarország egyik legtehetősebb főura, akinek pályafutása, mint Bethlen Gábor, „*őfelsége Magyarország választott királya, a Római Szent Birodalom hercege, Erdély fejedelme kállai várának és őrségének a főkapitánya*”, Kállóban kezdődött, hogy II. Ferdinánd alatt a keleti országrész főkapitányi székében végződjék. Mindebben az a különös, hogy nem volt katonaeMBER. Életének első, mondhatni református szakaszában, mint Bethlen tanácsosát még megemlítik, de a királpárti és katolikus főúr körül teljes a csend. Nemcsak a prédikátor krónikások hallgatnak el, hanem a történetírók is.

A bedegi Nyáry család főúri vagyonát Nyáry Ferencnek, a schmalkaldeni, más-képpen az órgrókok háborúja hőségnek, Hont vármegye főispánjának köszönheti. A hatalmas vagyont oldalágon örökölte Nyáry Lőrinc, aki Szolnok elvesztésével kapcsolatosan vonult be a magyar történelembe. Fia, Nyáry Pál, akivel Egerben csaknem megismétlődött az apja sorsa, mikor 1596-ban Bessenyei Györgyék megkö-tözve vitték a szultán táborába. Nyáry Pálnak azonban a mezőkeresztesi csatában sikerült megszöknie, s azt a Nagy Balázst, aki lovat adott neki, később Kisvárdán a vár porkolábjának tette meg. Mezőkeresztes után két évvel Rödern Menyhérttel hő-siesen megvédte Nagyvárad várát. 1600. pünkösdjén már mint Várad főkapitánya vette el feleségül Kisvárdán az özvegy Várday Katát, s attól kezdve ez a vár lett az otthona. Itt született Krisztina lányuk is, aki „*Én, bedegi-Nyáry Krisztina löttem ez világra 1604 esztendőben 31 octobris Kisvárda várában*” szavakkal kezdte el írni az Esterházyak Kis könyvét.¹⁵³ Előbb Thurzó Imréné, majd Esterházy Miklós nádor felesége.

Nyáry István, Miklós testvérével együtt Nyáry Pál első házasságából született, anyja enyingi Török Zsuzsanna volt, Török Ferenc lánya. Ezen kívül alig tudunk valamit gyermek- és ifjúkoráról, még születése éve is ismeretlen. Tudjuk, hogy 1611-ben részt vett Forgách Zsigmond Báthory Gábor ellen indított és félresikerült hadjáratában, s húga, Nyáry Krisztina eljegyzésekor 1618-ban, a „fabulás mennyegző” alkalmával ő ment Tokajba Thurzó Imre elé, hogy Királyhelmecere kísé-
sérje.

Bethlen 1619. évi támadása előtt a fiatal főúr azzal hívta föl magára a figyelmet, hogy „felverte”, magyarán kirabolta a leleszi konventet, mint ahogy ezt korábban Bebek Ferenc, Perényi Gábor is megtette. (Később három kállai kapitány talál majd itt a templomban nyughelyet.) Nyáry Istvánnak eme „hőstette” nem hiányzik történelmünk lapjairól, hiányzik viszont az, hogy Várday Kata ez idő tájt a Kisvárdán élő másik részbirtokost, Szakolyi Erzsébetet és kisgyermekét férje, a katolikus Melith Péter távollétében erőszakkal kiűzte a várból. Igen valószínű, hogy nem Bethlen keze volt a dologban. Szekeret is Nyáry István adat alájuk, hogy Jánkra, Szatmárba, a vár legtávolabbi birtokára mehessenek. Talán fel lehetne vet-ni, hogy mindez azért történt, mert évekkel azelőtt még Nyáry Pál Szakolyi Erzsé-
betet, akit Báthory Annával és Nyáry Krisztinával együtt ők neveltek, István fiának

¹⁵³ Szilágyi, 1888. 209–224.

szánta feleségül. Egyik levelében azt írta, hogy „külömb embert adunk neki a boldond Melithnél”.¹⁵⁴ Azóta eltelt 15 év, és Nyáry István időközben mostohaanyjának első házasságából született lányát, Telegdy Annát vette el.

Bethlen Gábor uralma alatt

Lónyay András 1620 májusában bekövetkezett halálával Kállóban megüresedett a főkapitányi tisztség. Nyáry István Kálló várából 1621. június 3-án értesíti a vármegyét, hogy nem tud elmenni a vármegye közgyűlésére, mivel „urunk öfelsége mostan nagy parancsolattal hagyja levelében, hogy száz lóval mindjárt minden haladék nélkül felmenjek öfelségéhez, oda kell mindjárt indulnom, de béküldök innen az főuraimban, azkiket itthon hagyok”.¹⁵⁵ Magában véve ez az irat nem árul el sokat, csak a keltezés, s a benne foglaltak valószínűsítik, hogy ekkor Nyáry István Kálló várának főkapitánya volt. Nem olyan fontos tisztség ekkor, hiszen egyrészt a harcok távol folytak, másrészt a katonák egy része már korábban elvonulhatott, talán csak az újak kiképzése tartott. Hogy Bethlen mégis magához hívta, nyomós okának kellett lennie. Az történt, hogy Buquoy elől Bethlen kénytelen volt áprilisban visszavonulni egészen Kassáig. Pozsony elesett, csak Thurzó Szaniszló védte Érsekújvárt, a nagy harci láz is elmúlt, a hajdúk megteltek prédával. Forgách Zsigmond nádor, Széchy György, a vármegyék nyíltan elpártoltak, még a naív Thurzó Imre, Nyáry Krisztina férje is habozott. Bethlen Kassán rövid idő alatt újjászervezte seregét s megindult. Nyáry Istvánnak ezért kellett a fejedelem mellé sietnie. Az ellentámadás sikeresnek bizonyult, főleg Buquoy megölésének köszönhetően, de Pozsonyt nem tudták visszavenni. A Pozsony alatti táborból kelt 1621. augusztus 26-án Bethlennek az a levele, melyben a következőket tudatja Szabolcs vármegyével: „Mivelhogy becsületes hívünk és főkapitányunk Nyáry Istvánnak hűséges szolgálatját és tökéletes mellettünk való forgolódásán tekintvén, mivel Forgách Zsigmond halála miatt kegyelmetek vármegyéjének főispánságának tiszte vacált (üres volt) ... főispánjának tartsa és ismerje”.¹⁵⁶ Nyáry István ekkor az elhunyt nádor tiszaszentmártoni vára teljes és egész birtokát is megkérte, de nem kapta meg.¹⁵⁷

Azzal, hogy egy kézbe adta a főispánságot és a főkapitányságot, Bethlen a központosító hatalma kiépítésében tett jelentős lépést. Egyrészt hasznos volt, mert kiküszöbölte azt az állandó súrlódást, feszültséget, ami a vár katonasága és a vármegye szervezete közt fennállott, másrészt azzal, hogy túl nagy hatalom került egy kézbe, veszedelmet jelentett a vármegyei szervezetre nézve. Valójában nagyon érdekes lenne tudni, hogy vált be Szabolcsban az erdélyi reform, de sajnálatos módon ez időből alig van levéltári akta. Több esetben nem cselekedett mást, mint a fejedelem egyenes parancsát végrehajtotta.

Nyáry vicekapitánya fígei Csató Péter volt, akinek felesége Sennyey Borbála. Egy alkalommal bizonyos Cseley Kata asszony miatt, aki talán markotányosnő le-

¹⁵⁴ Benda, 1975. 22.

¹⁵⁵ SZSZBML, IV. A. 1. Fasc. 39. No 15. 1621.

¹⁵⁶ Uo. Fasc. 39. No 1. 1621.

¹⁵⁷ Uo. Fasc. 40. No 2. 1622.

hetett, a vármegyei küldöttekre riadót doboltatott, miután a főispán levelét is szét-
tépte. Elhamarkodott tette miatt mentegette később magát. 1631-ben fordul elő ne-
ve utoljára a levéltári iratokban.¹⁵⁸

II. Ferdinánd Nyáry István főispáni kinevezését 1623. június 16-án jóváhagyta.
Az irat aransarkantyús vitéznek nevezi. Hogy milyen érdemekért? Nehéz megvá-
laszolni. (Jusson eszünkbe, Mozart is kapott később aransarkantyút!) Talán, hogy
megvigasztalja Ferenc fia elvesztéséért.

A gyerek Nyáry Ferenc megérdemel egy kis kitérőt, több szempontból is. A
„*Nyáry és Telegdy famíliának nagy szép gyönyörűsége*”, úgy látszik, tehetséges
gyermek volt. Apja nem kisebb személyt fogadott nevelőjének, mint Szepsi Csom-
bor Mártont, az első magyar nyelvű útleírás, az „*Europica varietas*” szerzőjét.
Nyáry Ferenc úgy került be a magyar irodalomtörténetbe, hogy a világlátott prédi-
kátor az ő számára írta „*Udvári schola*” című művét, ezt a magas erkölcsi normákat
kitűző nevelési célzatú kézikönyvet. A megjelenését azonban sem a mester, sem a
tanítvány nem érte meg. Kovásznai Imre sepsi prédikátornak Telegdy Annához in-
tézett „*Vigasztaló beszéde*” elmondja, hogy a gyerek legkedvesebb játéka a várépít-
és várostrom volt, miből a „*látott, hallott ... okos emberek azt jövendölik vala,
hogy ... tekintetes és nagyságos nagyobbik atyjának Nyáry Pálnak vitézlő nyomdo-
kát fogná követni*”.¹⁵⁹ Különös bók a kállói főkapitány fiának...

1624-ben a túróci Szucsányban, a Vág partján olyan esemény történt, mely
Nyáry István életére, bár nehezen lemérhetően, de erősen kihatott. Pázmány Péter
előtt a három éve elhunyt Thurzó Imre 20 éves özvegye kezét nyújtotta Esterházy
Miklósnak, akit a következő évben nádorrá választanak, s így az egykori kisvárdai
leány, Nyáry István húgocskája, az ország első asszonya lett. A Nyáry-címer
féloroszlánja került az Esterházy-oroszlánnal a fraknoi vár (Forchtenstein, Ausz-
tria) kapui fölé, melynek sötét nagytermében Nyáry Krisztina bűbajos araképe ma is
olyan közvetlen kedvesen nézi a látogatókat.

Halála előtt körülbelül egy fél évvel Bethlen Gábor Váradra összehívta a felső-
magyarországi 13 vármegye főurait, többek közt Rákóczi Györgyöt, Nyáry Istvánt,
Melith Pétert és Györgyöt, Lónyay Zsigmondot, rozsályi Kun Lászlót, Prépostváry
Zsigmondot s másokat. Azt szerette volna elérni, hogy támogassák azt a tervét,
hogy halála után a nikolsburgi s egyéb békék ellenére a hét vármegyét, köztük Sza-
bolcsot, Szatmárt, Bereget ne adják vissza II. Ferdinándnak, „*de holta után mind
nyaka szakada*”, ahogy Kemény János tömören jellemzi az eseményeket.¹⁶⁰

Első évek a királyi Magyarországon

Annak a 14 éves időszaknak, amikor Szabolcs megye újra a királyi országrészhez
tartozott, az első évei túlságosan is mozgalmasak voltak. Bethlen Gábor halála után
két hónapra, 1630. január 14-én Kassán Bornemissza János felső-magyarországi
vice főkapitány hívására – Alaghy Menyhért országbíró és főkapitány súlyos beteg

¹⁵⁸ Uo. Fasc. 49. No 4. 1631.

¹⁵⁹ Tarnóc, 1979. 104.

¹⁶⁰ Kemény, 1959. 146.

volt – a hét vármegye rendei összegyűltek, s úgy döntöttek, hogy visszatérnek a király hűségére. A döntés nem volt nehéz, elégük volt az erdélyi uralomból. A vármegyék és várak felesketésére kiküldött biztosak dolguk végeztével március 30-án már jelentést is tettek. Ez a fordulat nem tetszett a töröknek, de főleg ifjabb Bethlen István nagyváradi főkapitánynak, akinek az ecsedi jószágá most királyi területre került. Sógorával, Zólyomi Dáviddal a szabolcsi hajdúvárosok egy részét is fellázították kapitányaik ellen, akik a hűségesküt letették. Rákóczi György szeptember 20-án indult el Sárospatakról s Váradon várta ki, míg bevonulhatott Erdélybe.

Az „ifjak” nyírségi kóborlásának hírére Esterházy nádor is csapatokat gyűjtött, s 1631 januárjában a Tisza jegén át erősítést küldött Kállóba, Szatmára: 1200–1200 lovast, s elkezdte ásatni a rakamazi sáncot. Megindultak közben a nádor és Rákóczi közt a tárgyalások, és ahogy szokás volt, felfüggesztették az ellenségeskedéseket. „*Én is ordinációkat (parancsokat) tettem – írja a nádor a Succinta relatióban*¹⁶¹ – *mind az sáncban, Kállóban és Szatmárban is, hogy pro interim (egyelőre) minden hostilitások (ellenségeskedések) megszűnjenek.*”

Kálló várának egyik nevezetes ostroma ez alkalommal történt március első felében. Kemény János ezt hallgatással mellőzi, Szalárdy azzal a megjegyzéssel intézi el, hogy „*Kálló városát, hogy azok az hajdúvárosokkal vélek egyetérteni nem akarának, késedelem nélkül felégették*”.¹⁶² A nádor a következőképpen mondja el a vár történetének ezt az alig-alig ismert epizódját. „*Másnap az akceptált kondíciók után (a feltételek elfogadása után) az felől megnevezett két ifjú derekasan mentek Kállóra, noha magától is Rákóczitól bizonyos, hogy parancsolatjuk volt már arra, hogy semmi hostilitást ne műveljenek s úgy vagyon, azelőtt is éppen két egész hétig minden nap három-, négy-, ötezen mentek azokra az kállaiakra, s ezek kiütvén az mezőre, minthogy az várban és várasban is volt közel öt- vagy hatszáz vitéz ember, mindenkor harcot adtanak nekik az ellenség nem kicsiny kárára, azminthogy szekerekkel hordották az főemberek testét és sebeseket Váradra onnét. Ugyanott sebesedvén az pesti tatárok agája is meg, Iván aga, kit Bethlen István Ecsedben vitetvén, úgy hallottuk, hogy ugyanott is holt volna meg, s ez volt az oka, hogy azután minden erejekkel mentek reájok és tumultuarie (sietséggel) körüllevén az várost, azki nagy helyen feküdt és derekas defenzióra (védelemre) való palánkja sem lévén, belől is valami korrespondentiájok (megegyezésük) lévén, árultatás által nekigyűjtatták az várast egynehány helyen és úgy mentek köröskörül ostromnak. Mindazonáltal ezek is keményen oltalmazták magokat és az vitéz népből erről az részről, mind abban sem veszett 16 ember, mert látván, feles az ellenség, egyik része az várban recipiálta (meghúzta) magát, másik az várnak árnyékában az lövés ellen, mivelhogy nem is férték volna mind az várban, az ott az tűz is akadékot tévén az ellenségnek is, és az várból is oltalmazván lövéssel üköt, látván nagy károkat, azminthogy ott is felesen vesztek benne, tágitatták az impressziót (nyomást) és elállottak rólok, hanem ugyanonnét igyenesen mentek az Tokaj ellenében való sánc felé minden erejekkel, azkiket ugyanazon az kállaiak perszekváltanak (követtek) is útjokban, majd két egész mélyföldig kapdostak rajtok. Azhonnét megtérvén Kéry*

¹⁶¹ Pettkó, 1894. 66–85.

¹⁶² Szalárdy, 1980. 139.

János, [a nádor Anna húgának férje] *minthogy az kommandó övé volt az odaküldött vitélő nép előtt, Rákóczi Lászlóval bizonyos számú főlegényeket maga mellé választván és éléssel s hússal megerősítvén magokat, az várban benn maradtak, a derekas részét pedig az ott lévő népnak Lónyay Istvánnal [annak is háromszáz lovasa lévén ott] és Fekete Péterrel, az hajdúkapitánnyal visszabocsátották és Várda felé szép békével és minden kár nélkül által jüttek az Tiszán.*¹⁶³

Hogy ifjabb Bethlen István és Zólyomi Dávid nem várt támadása milyen károkat okozott a kállói várban, arról Bornemissza János kassai vicekapitány és Székely Péter kállai vicekapitánynak Kálnássy Mihály főporkolákkal együtt írt leveleiből értesülünk. Részlet az augusztus 12-i kassai levélből: „... az kárvallott, nyavalyás kállai fejenkint, akár az magok fejének, akár mindennapi eledelnek való barmocskáiból mindenestül kifosztának szegények, akár köntösöknek (!), hogy az közjóra is magokat s tikegyelmeteket kérem, maga oltalmára jóindulatjából cselekedje s kegyelmetek hogy valami extraordináriust (rendkívülit) indítsion az épületnek előmozdítására ilyen szokatlan állapotjában, azmiből az őfelsége kállai vicekapitánya ... *Kegyelmeteket megtalálja, kegyes jóindulatját ne vonja meg fahordásból, tapasztásból, s egyéb derekas szükségében segítse. Lám, ha csak egy faluban valamely ház szerencsétlenül megég is, az több emberek segítségeket meg nem vonva szokott épülni, így országunk.*”¹⁶⁴ A hanyag fogalmazás ellenére is világos, hogy az erdélyiek a kállóiak jószágát is elhajtották s megégték ruháik. A tapasztás emlegetése is igen becses adat, nem hagy kétséget a vár építésmódja felől.

És egy részlet a Csató Pétert követő Székely Péter vicekapitány leveléből, Kállóból két nappal később datálva: „*Nagyságtokat s tikegyelmeteket harmadikszor kellett megtalálnom, azmint az előtti irásomból is megértette nagyságtok s tikegyelmetek, az őfelsége végháza mily fogyatkozott és romlott állapottal légyen ... rendelne épületére valami segítséget az kapuk után ... mi ennek építésére elégtelenek vagyunk.*”¹⁶⁵

Kézdizéki Székely Pétert már 1613-ban Kállóban találjuk. Felesége Ujszászy Lőrinc lánya, Borbála.¹⁶⁶ Valószínű, hogy 1631-től vicekapitány.

Kálló ostromának a felhagyását az általában túlértékelt rakamazi sánc elleni orvttámadás követte. Történetírásunk csaknem teljességgel hitelt ad a transzilvánus Szalárdynak s Kemény Jánosnak, hogy ez a győzelem készítette volna Esterházyt Rákóczi fejedelemségének elismerésére. A nádor világosan megírta: „*Erdélybe őfelsége hada nem mégyen*”, másrészt a rakamazi harc kimenetelének az elkövetkezendő időkben semmi gyakorlati jelentősége nem volt.

Nyáry István kállói főkapitánysága ezzel véget is ért. Nem sokat találkozunk vele a várban, de nem is akart maradni. Rákóczi László – nem azonos az új fejedelem unokaöccsével, aki ekkor még meg sem született – csak ideiglenesen került Kálló várának az élére, körülbelül úgy, mint Bosnyák Tamás 1611-ben. Nyáry István utódának a nádor, akinek felesége Nyáry Krisztina, István húga volt, a Bethlen elől

¹⁶³ Pettkó, 1884. 80–81.

¹⁶⁴ SZSZBML, IV. A. 1. Fasc. 49. No 23–24. 1631.

¹⁶⁵ Uo.

¹⁶⁶ Uo. Elenchus r. j. 4. Fol. 633.

menekült Haller Györgyöt tette meg átmenetileg, azután osgyáni Bakos István lépett a nyomába.

Szabolcs vármegye főispánja

Kállóból történt visszavonulása után, mely most a két országrész határán, a hajdúk szomszédságában ismét kényelmetlen hely lett, Nyáry István életében változás állt be. Sokat fájlalta a szemét. „*Szemeim fájdalmai megújulván*” és hasonló okok miatt kimentí magát a közgyűlésekről s „*maga személyének képében*” mást küld, mint Palatitz Jánost, vagy jámbor szolgáját Lasztóczy Jánost, de leginkább Csuta Miklóst, kisvárdai prefektusát, akit olykor várnagynak, castellánusnak is neveznek.

Közben 1631. november 18-i keltezéssel báróságot kap főajtónálló mester címmel, majd 1632. június 28-án az uralkodó „*Szabolcs vármegye szabad és örökös főispánjává, közönségesen gróffá*” nevezi ki.¹⁶⁷ Inkább gesztusként, mert nem volt fiúgyermek, aki a rangot és címet örökölhette volna. Valószínűleg a Császár Péter-féle mozgalomban tett lépéseinek köszönhetően, talán Bécsben úgy látszott, hogy a levélíráson, a vitkai gyűlésen s insurrekción kívül mást is csinált volna. Valójában Nyírcsászári alatt a Nyírbátorból Ecsedre vezető földúton Bethlen István és a fejedelemségből jött Zólyomi Dávid verte szét a parasztsereg maradványait.

Nem tudjuk időponthoz kötni és lefolyását sem ismerjük annak a nagy lelkiismereti válságnak, melynek eredményeként az ifjúkori pápistaverő katolizált. Várday Kata 1630-ban meghalt, hatása megszűnt. Annál inkább eleven volt a nádor és Nyáry Krisztina példája, s nem lehetetlen, hogy titokban Telegdy Anna is megmaradt katolikusként. Feltűnő, hogy az a Tholnai János varannói prédikátor, aki az „Udvari schola” egyik bevezetőjét írta, az ő elidegenedése miatt volt kénytelen távozni Varannóról.¹⁶⁸

Ugyanakkor, 1630-ban telepedtek meg Sztropkón az ellenreformáció ügyének szerény munkásaiként olasz és lengyel minoriták. A sztropkói rendház mellett Radon Melith György építette számukra a másodikat, végül a varannói lett a harmadik és utolsó. Hatásuk a nyelvi nehézségek miatt korlátozott volt, latinul tudó nemesekre és szlovákokra terjedt ki és tartós sem volt, mert a vallásszabadságért folyó harcok jegyében a reformátusok az épületeiket lerombolták, lakóit olykor kegyetlenül megkínózva megölték. Az olasz minorita rendi források szerint 1640-ben Nyáry István udvari káplánja Pietro da Sant Angelo atya volt, s az egykor Leleszt felfelverő Nyáry Istvánt úgy említik, mint „*a legtökéletesebb katolikus, a mi rendünk védnöke és jótévője.*”¹⁶⁹ (Az ő udvarában nevelkedett, lett katolikussá, majd maga is minorita szerzetessé az a rozvágyi születésű, de szabolcsi eredetű családból származó Iklódy Illés, illetve rendi nevén Iklódy István, akit Kisgéresen, a mai hátrának éppen a túlsó oldalán, útban Barkóczy Ferenc és Lónyay Erzsébeték fele, ahová alamizsnáért ment, két református nemes kordájával egy fához kötve a fejére mért két keresztben tett kardvágással meggyilkolt. A vallása miatt megölt 19 éves

¹⁶⁷ Uo. Fasc. 50. No 10. 1632.

¹⁶⁸ Komáromy, 1909. 111.

¹⁶⁹ Morariu, 1948. II–III. 13.

fiatalembert az egyház boldoggá avatta, s mint ferencrendi vértanúnak a képe, a fejen kereszt alakú vágással több kolostorban megtalálható, így Assisiben, az anya-kolostorban is.)

A Felső-Magyarországon korainak számító ellenreformációs tevékenység segít legjobban megérteni Nyáry István jellemét. Alapjában véve jámbor lelkű, vallásos beállítottságú egyéniség volt minden rosszhiszeműség nélkül, ami talán családi vonás is lehetett, jóindulatú, amivel olykor vissza is éltek, türelmes és emberséges. Talán ezért is nem volt igazi katona. Nagyúr volt, aki mindenki tiszteletet ébresztett. Egyszóval, mintha maga is az „Udvári schola” lapjai közül lépett volna ki.

A főispán Nyáry Istvánnak lakhelyén némileg nyomába tudunk szegődni. A kisvárdai vár legfelső emeletén lévő teremsort ő építette ki. A délkeleti toronnyal nincs egybevonva, ez a Szakolyi-Melith rész volt. Ugyanakkor nagyobbak lettek a palotarész ablakai is. Az Éri István ásatásaiból előkerült Nyáry-címeres, 1632-es évszámú kályhacsempe az ezt megelőző évekre teszi az átalakítást.¹⁷⁰ 1635-ben eltemette feleségét, Telegdy Annát, akinek sírköve a Vármúzeumban található. A következő évben megnősült, második felesége a fiatal kapivári Kapy Klára lett.

A mai római katolikus templomban lévő barokk oltárt, amely a várkapólnából került ide, az eddigi véleményekkel szemben meg kell említeni, hogy nem Nyáry Istvánék állították, mert nem az ő címerük van rajta.

Jóhiszeműségére jellemző, hogy sokszor visszaéltek vele, s berángatták a legképtelenebb dolgokba. Ilyen volt, amikor 1633-ban királyhelmei jobbágysai el akarták szöktetni Mándokról, Forgách-birtokról a falu kovácsát s rajtakapták őket.¹⁷¹ Vagy a „berkeszi bajos malom” esete 1634-ben, mikor 111 tanú vallott elene a vármegye törvényszéke előtt.¹⁷²

A felső-magyarországi főkapitány

A magyarországi törökök nem akartak a perzsiai háborúba menni, ezért a végeken igyekeztek háborús feszültséget előidézni. 1639-ben Ónodot is elpusztították,¹⁷³ a Tiszántúlt és Szabolcsot ez alkalommal csak a Tisza áradása mentette meg. Ferdinánd megerősítette a várakat, homonnai Drugeth János országbíró és kassai főkapitány felkelést hirdetett, eredménytelenül. 1640. május 2-án Szabolcs vármegyének már a harmadik levelét írta, hogy júniusban Kassa alatt, a Csereháton az egri törökök négy falut pusztítottak el, júliusban pedig a két Gagyot.¹⁷⁴ Látván tehetetlenségét, homonnai Drugeth János le is mondott.

1640. június 6-án Nyáry István Kisvárdán kelt levelében kimenti magát a vármegye közgyűlése előtt, hogy mivel a király rendeletéből a nádorhoz kell mennie, ezért kisvárdai prefektusát, Csuta Miklóst küldi, hogy képviselje. Nem rokon látogatásról volt szó, bár hűgát ekkor láthatta utoljára, hanem, hogy megkapja Ferdinándtól a Régensburgban, a birodalmi gyűlésen aláírt kinevezését: „tekintetes és

¹⁷⁰ Éri, 1954. 56–66.

¹⁷¹ SZSZBML, IV. A. 1. Fasc. 51. No 17. 1633.

¹⁷² Uo. Fasc. 52. No 9. 1634.

¹⁷³ Uo. Fasc. 57. No 33. 1639.

¹⁷⁴ Uo. Fasc. 58. No 51–52. 1640.

nagyságos Nyáry Istvánnak, hívűnknek, Szabolcs vármegyének főispánjának ... hűséges szolgálatait és dicséretes jó tulajdonságait tekintve, a fenn említett főkapitányságunk tisztét, úgy véltük, rá kell ruháznunk.”¹⁷⁵

Mi volt az új főkapitány első intézkedése? Egy 1641. január 9-én, a kisvárdai várból írt leveléből kitérünk. „Kényszerítetem levelem által megtalálnom kegyelme-
teket, látván kegyelmekek szegény hazánknak ilyen romlásra és mind utolsó vesze-
delemre fordult állapotját ... azokat az lovasokat, azkiket kegyelmekek elbocsáta,
újóbban kegyelmekek tartaná fent valami kevés ideig, míg az mi kegyelmes urunk
őfelsége kegyelmes diszpozíciója (rendelkezése) elérkeznék, ... ne neheztelje azokat
az lovasokat ismét fenntartani, az pogányság im csak az elmúlt vasárnap is Szád
vára alatt egy Szegliget nevű falut mind elrablott, feles embert elvivén belőle rab-
ságra. Ha kegyelmekek másképpen nem gondolkodik az állapotról, úgy léssen, hogy
csakhamar való nap Kassáig azt a földet meghódultatják ... Én, látja az Úristen, ha
volna kivel, szegény hazánknak oltalmáért kész volnék az életemet is elfogyatni, de
csak magamtól elégtelen vagyok az oltalomra, ha kegyelmekek közönségesen hoz-
zá nem segít. Lám, míg kegyelmekek azokat a lovasokat fenntartaná, mind csende-
sebben lőnek, semmi rablást nem tőnek.”¹⁷⁶

A törökök el is fordultak a főkapitányság területéről, Damásdot foglalták el,¹⁷⁷
majd Fülek, Szécsény táján pusztítottak.

1642-ben Barkóczy Ferencet beiktatta az ónodi főkapitányságba.¹⁷⁸ Szeptember
12-én utoljára vett részt közgyűlésen, 1643. december 2-án már az új főispán,
Forgách Zsigmond elnökölt.¹⁷⁹

Özvegye második házasságában az ifjabbik Melith Péterhez ment feleségül, aki
szintén szabolcsi főispán volt. Az események furcsa játéka folytán, mintha női
ágon öröklődött volna Szabolcs vármegye főispánsága, lányuk, Melith Mária férje
Zichy István is szabolcsi főispán lett. A kisvárdai vár Szakolyi része és a levéltár
így került a Zichy család birtokába. A várdai rész Nyáry Krisztina, majd Esterházy
Mária révén homonnai Drugeth-birtok lett.

A kisvárdai vár ablakai talán azért bámulnak olyan érzéstelenül a nagyvilágba,
mert a Várdayokról s Nyáryokról álmodoznak. Várják, mikor jönnek Váradról vagy
Kállóból.

¹⁷⁵ Uo. Fasc. 58. No 31. 1640.

¹⁷⁶ Uo. Fasc. 59. No 42. 1641.

¹⁷⁷ Uo. Fasc. 59. No 39. 1641.

¹⁷⁸ BAZML, IV. A. 1. Tomus VII. No 210. 1647.

¹⁷⁹ SZSZBML, IV. A. 1. Prot. 9. Fol. 101–102.

HALLER GYÖRGY

Esterházy Miklós nádor 1631-ben, Szabolcs vármegye átvételekor jelenti az udvarnak: „*Nyáry István uram nem akarván Kállóban maradni az kapitányságban, reá bírtam Haller Györgyöt, hogy felvegye az kállai kapitányságot, azki, úgy ítélem, alkalmas ember is lész oda*”.¹⁸⁰

A nádor által kinevezett új főkapitány Haller Péternek és Bocskay Ilonának, a fejedelem nővérének fia volt. Felesége Nyáry Bora, ki majd Lónyay Istvánné, egyúttal Lónyay Zsigmond és Anna anyja lett, tehát Haller György Nyáry István sógora volt.

Haller György kállói tartózkodásának a megyei iratokban nincs semmi nyoma, következésképpen igen rövid ideig lehetett Szabolcsban, mielőtt elfoglalta volna a szatmári főkapitányságot.

Kemény János szerint Haller György, Bethlen Gábor udvari főkapitányként Zólyomi Dávid elődje volt, mikor kegyvesztett lett. „*Haller György, ki praecedessora (hivatali előd) volt Zólyominak, – írja Kemény János – cum disgratia et disgustu (kelletlenül és ízetlenül) bocsáttatott ki tisztiből, mert igen austriacusnak tapasztalta vala lenni*”. Továbbá: „*az ellenkezések színe alatt az el-lenséggel beszéllett*”, miért Bethlen nem bántá, de üzent a katolikus Kornis Zsigmond által, hogy „*itt ne árulkodjék és praktikáljon, egyébbiránt elesik a férje. Melyet megmondván ugyan, de el nem méne, hanem az fejedelmet sok böcsületes úr-emberek megengesztelék*”.¹⁸¹

Lehet. Haller György 1628-ban már Magyarországon hajdúkat toborzott.¹⁸²

Szatmáron halt meg, Leleszen temették el Dóczy András porai közelébe. Sírköve nincs meg a templomban, de Szirmay Antal még fel tudta jegyezni a feliratát:

„*Itt nyugszik hallerkői Haller György,
III. Ferdinánd római császárnak tanácsosa,
Szatmár várának és Tiszán innen való részeknek főkapitánya.
Kimúlt 20 ápril, Urunk 1633., életének 39. esztendejében.*”¹⁸³

¹⁸⁰ Pettkó, 1884.

¹⁸¹ Kemény, 1959. 132.

¹⁸² Gergely, 1884. 298.

¹⁸³ Szirmay, 1798.

BAKOS ISTVÁN

„Fülek várát megadják az ország számára Széchy Györgynek és Bakos Jánosnak. Azonfelül Szécsényt, Divényt, Palánkot, Érsekújvárat és a többi, mert fizetetlenek valának régtől fogván az ország házaiban az magyar vitézek”, – írja Szepsi Laczkó Máté¹⁸⁴ 1619 szeptember közepén a murányi vár és az osgyáni várkastély uráról akkor, mikor Bethlen Gábor még csak a balsai Fecskeparton táborozott. A későbbiek folyamán, amilyen lelkesen, gyorsan csatlakoztak Bethlenhez, olyan gyorsan és csalódva el is hagyták, amiben az is közrejátszott, hogy Gömör vármegye fő- és alispánja közvetlen látták, milyen nyomorúságot hozott a háború a földjükre. Árulásról beszélnek, írnak, de ki árult el kit?

Ennek a Bakos Jánosnak és Dersffy Borbálának, akinek apja Dersffy István kassai, majd dunántúli főkapitány volt mindkét fia, István és Gábor is viselték Kállóban a főkapitányi tisztet. Nagyanyjuk, Lorántffy Orsolya révén rokonságban voltak Wesselényi Ferenc nádorral, a Rákócziakkal, s atyafiságban magával Esterházy nádorral is.

Esterházy nem volt jó véleménnyel Bakos Istvánról. Szerinte, mint Szendrő várának főkapitánya alig tartózkodott a reá bízott várban, továbbá nem volt jó a kapcsolata az őrséggel. Emiatt aztán a kállói katonák se akarták főkapitányuknak.¹⁸⁵

1632 januárjában mégis Kálló végvárának az élén találjuk. Ekkor egy bizonyos ügyben a követei Kálnássy Mihály főporkoláb és Babay István, akkor még lovashadnagy.¹⁸⁶

Az év május 13-án, amikor Bíró György, őfelsége strázsamestere a követe, már érdemleges üggyről lehet értesülni. „Az kállai végháznak látván romlott és igen pusztult állapotját, – írja a főkapitány – a várnak építésének most volna ideje”. Majd azzal folytatja, hogy Bereg vármegye már elhatározta, hogy ad gratuitus labort (ingyen munkát) a várhoz, csak értesítenie kell, „mivel pedig sok az dolog az őfelsége kállai végháza körül, s egyszersmind akarnánk építtetni a két vármegyével, nagyságtokat s kegyelmeteket kérem az jövendő újságra halogatás nélkül prestáltassa be az gratuitus labort (szolgáltassa az ingyenmunkát) az kállai végházhoz”.¹⁸⁷

Emlékezni kell rá, hogy Bethlen István és Zólyomi Dávid az előző évben gyújtotta fel Kállót.

Hogy Bakos István miért nem akart Szendrőn maradni, minden bizonnyal családi körülményekre vezethető vissza. Még 1621-ben feleségül vette Pernyeszy Erzsébetet, Lónyay Andrásnak, elődjének az özvegyét,¹⁸⁸ aki két gyermeket hozott magával a második házasságba. Az anya és a gyerekek katolikusok voltak, Bakos István evangélikus. Lónyay András halála után pedig az történt, hogy a református

¹⁸⁴ Szepsi Laczkó, 1980. 125.

¹⁸⁵ Pettkó, 1884. 82.

¹⁸⁶ SZSZBML, IV. A. 1. Fasc. 50. No 29. 1632.

¹⁸⁷ Uo.

¹⁸⁸ Uo. Prot. 9. Fol. 353.

Lónyay Zsigmond magának követelte a gyámságot, mint legközelebbi férfi rokon, ami ekkor szokás és jogszerű volt. Csakhogy a gyám korlátlanul rendelkezett a kiskorúak vagyonával, ha elpocsékolta is, nem vonhatták felelősségre. Az anya azonban foggal-körömmel védte a gyerekeit, akiket elszakítottak volna tőle. A családi ékszereket se adta ki. Lónyay Zsigmond erőszaktól sem riadt vissza, de Bakos Istvánnal szemben meg kellett gondolnia magát, különösen azért, mert a kállói főkapitány mostohaapja megkérte és kapta 1630. április 9-én Vitka falut, Kápolna prédiummal együtt. Bakosék ezzel a naményi várat sakkban tudták tartani. Így a per elhúzódott, a gyerekek felnőttek, András római tanulmányai után Nagyszombaton lett kanonok, majd jezsuitaként halt meg, Erzsébetet pedig a szintén katolikus Barkóczy Ferenchez adták feleségül. Mintha Pernyeszy Erzsébetben is izzott volna a vallásháborúk szenvedélyes tüze, a gyűlölet azok iránt, akik apját, Ecsed főkapitányát és első férjét tönkretették.

Bakos Istvánnak nem adatott meg, hogy Kállóban végezzen is valamit. Jövetele évében, 1632. szeptember 2-án Forgách Miklós, aki egy év múlva főkamarás lett, értesítette Pázmány Pétert Rákóczi hadi készülleteiről, levelének utóiratát pedig a kállói főkapitány halála megrázó körülményeinek szentelte.

„P S. Immár megírtam vala az leveletem, hogy az szegény Bakos Istvánnak véletlen való halálát meghozák, melyet nagyságodnak is meg akarék írni, miképpen történt légyen. Látván azért az végbéli németeknek sok fogyatkozott állapotjokat, ez elmúlt napokban komisszáriusokat bocsátottunk vala az őfelsége kamarájával közikben, hogy az prófont dolgában valami jó rendelést tegyenek, ne panaszkodjanak szüntelen. Kállóban érkezhvén az kommisszáriusok, Tokajbul az németek lejttenantja (hadnagy) is elment velek, mivel az kállai németek is az ő zászlaja alatt vadnak, holott az kállai feltveberrel (örmesterrel) öszeveszett az lejttenant, látván sok hamisságát és áruló voltát, és hogy csak rövid idő alatt is többet szöktetett el az három végházbul 30 németnél. Ezt látván szegény Bakos uram, hogy nem jól cselekesznek egymással, közikbe ment védeni, és az feltveber az tokaji lejttenanthoz akarván löni, úgy találja mellyben löni szegény Bakos uramat, hogy másnap meg is holt bele. Meglövén az lejttenant is az feltvebert, kivel nem elégedvén az Bakos uram szolgálja, látván urok veszedelmét, mind koncrul-koncrá vagdalták. Ilyen véletlen vesztették nyavalyást, kinek halála úgy tetszik, bizony elég káros őfelségének, kiváltképpen az mostani állapotokhoz képest, mert hasznos szolgálja volt őfelségének. Miben légyen azért az mostani állapot, jól érti nagyságod, s kérem nagyságodat, legyen azon nagyságtok, és annak az helynek gondviselésére provideáljon (rendelkezzen) egy emberséges, jámbor ember felől, mert azt a helyet nem jó sokáig ember nélkül hagyni.”¹⁸⁹

¹⁸⁹ Okiratok, 1899. 608–609.

MELITH PÉTER

Elődjének, osgyáni Bakos Istvánnak véletlen történt halála következtében került a kállói főkapitányi posztra, s mint két elődje, ő is csak átmenetileg állt a vár élén. A vármegyei iratok főkapitányként csak egyetlen egy ízben említik, eléggé talányos körülmények között.¹⁹⁰ 1633. május 6-án tiltakozik a vármegyén. „... *minthogy a Tiszán innen fekvő négy vármegye kapitányságát viseli, mely neki havonta 100 forint fizetést jövedelmez, két hónap eltelt s neki legkevésbé sem fizettek.*” – Eszerint március elején, még Haller György életében nevezhették ki Szatmár élére. A Tiszán innen való részek főkapitányi tisztét Szatmár főkapitánya látta el, Szabolcs, Szatmár, Ugocsa, Bereg megyék tartoztak hozzá. – A továbbiakban azzal folytatja, hogy az alispán fizetett ugyan valamennyit, de azt akkor odaadta Bay István szolgabírónak, s mikor később kérte tőle a pénzét, az megtagadta. Mondanivalóját fenyegetően zárja, ha erővel elveszi tőle, „*nehogy úgy látsszék, hogy valami erőszakot alkalmazott*”.¹⁹¹

Ez volt május elején, kállói utódát, Barkóczy Lászlót június 5-én állították helyébe, vagyis mindössze néhány hónapig volt Kállóban, hogy Haller György utódként Szatmár várának élére álljon.

Bármilyen futólagosan is parancsnokolt Melith Péter Kállóban, Szabolcs vármegyének oly jelentős történelmi személyisége volt, aki helyet kér a megye elképzelt Panteonjában.

A Horvátországból a török elől a Felső-Tisza vidékére menekült család 1600 körül már három megyében is jelentős birtokokkal rendelkezett. Melith Pál szatmári főkapitánynak Csapy Krisztinától született három fia közül György a szatmári birtokokat, Péter a Szabolcs vármegyeiket örökölte.

Abból kiindulva, hogy István fia 1607-ben 7 éves volt, kevéssel 1580 előtt született. György bátyjával együtt Szatmáron és Csengerben, a katonák közt nőttek föl. A humanista műveltségű Prépostváry Bálint meg is rója az apjukat, hogy hajdú módra tanította a fiait enni és beszélni. Melith Péter Szabolcs ugyancsak humanista műveltségű alispánjának, Szakolyi (Zokoly) Miklósnak és Telegdy Katának a lányát, Erzsébetet vette feleségül, s vele a kisvárdai várban is hozzájutott egy részhez. 1611-ben bátyjával részt vett Forgách Zsigmond nádor balszerencsés hadjárataiban. Különböző kisebb-nagyobb pereit közül egy figyelmet érdemel. 1612-ben Lónyay Andrással „*nem engedi, hogy az alispánok az ő birtokaikra gonosztevők keresésére kimenjenek, de készek a panaszokra igazságot szolgáltatni.*”¹⁹²

1619-ben két komolyabb pere is van, az egyik bizonyos Csapy-javakért. Lefolyását nincs mód adatok híján követni, de évek múltán Nyáry István, mint felkért döntőbíró nekik ítéli Eszenyt, Radot. Így tudta aztán Melith Péter Eszenyben visszaadni a pálos kolostort, melyet Csapy Farkas várkastéllá alakított és 1638-ban Radon 4 fő részére minorita kolostort alapítani. Várday Katával való nézetkülönb-

¹⁹⁰ SZSZBML, IV. A. 1. Prot. 10. Fol. 199.

¹⁹¹ Uo. Prot. 10. Fol. 200.

¹⁹² Uo. Prot. 9. Fol. 191.

ségét az Erdélyből jövő hírek befolyásolták, 1619-ben vagyunk. A katolikus, királyhű Melith Péter az esetleges ostrom esetén a védekezés szempontjából károsnak tartja, hogy Csuta Miklós deák, akit Bocskay tett nemessé 1606-ban, Várday Kata régi kedves udvarbírája, a külső várban építkezni kezdett.¹⁹³ A tiltást a következő szavakkal fejezi ki: „*Kegyelmed oly épületeket, ki a várnak kárára lenne, ne építsen, se építtessen, mivel oly közel lévén az várhoz, csak kisebb épület is nem hasznos, kiváltképpen ellenséges időn*”. E szavak 1619. június 8-án hangzottak el, Bethlen Gábor pedig augusztus 25-én – Szepesi Laczkó szavaival – „*kiindul Fejérvárról Magyarország felé a csehek megsegítésére*”. A háború előszelében az akkor református Nyáry Istvánnal is volt gondja. Melith Péter az ágyútoronyok felső szintjére vezető grádcistot akart volna építeni. Nyáryék nem engedték, ma sincs!

Ennek a nyárnak feszült légkörében, Várday Kata, életében nem először, erőszakhoz folyamodott. Melith Péter Kisvárdáról 1619. június 14-én küldte el két „*jámbor szolgáját*” a vármegye közgyűlésére.¹⁹⁴ Rakamazról október 30-án ismét a vármegyéhez fordult. „*Tudom, kegyelmeteknél nyilván vagyon, minémő hallhatatlan törvényivel ellenkező dolgot cselekedett légyen Nyáry Pálné asszonyom, Várday Kata vér szerint való atyjafiával, szerelmes társommal, édes gyermekünkkel, Várda várából kihányatván őket csak egy-egy rajtok valójokban szekerire rakatván a város bírái házához gyalogival kiküldvén, ott hagyatta, sőt oda is megüzente, ott ne késnék, elmenne, mert onnét is kiűzetné. Fia, Nyáry uram fölrahatván, jánki hitván házunkhoz innen ott hagyta, és mostan is miden jónktól, várunktól kívül vagyunk*.” A továbbiakból kitűnik, hogy Várday Kata szerette volna törvényesíteni a cselekedetét, de az országbíró elutasította.¹⁹⁵ Bethlen Gábornál is megpróbálkozott a gyűlölködő asszony, a fejedelem azonban az ügyet a vármegye törvényszékére bízta, az pedig, történetesen éppen Nyáry István főispán, visszaállította Melithéket régi jogiakba. Várday Kata fenekedése azonban a Melith-Szakolyiak ellen ezzel még nem ért véget, később is fog nekik kellemetlenségeket okozni.

¹⁹³ Uo. Prot. 9. Fol. 112.

¹⁹⁴ Uo. Fasc. 37. No 27. 1619.

¹⁹⁵ Uo. Fasc. 37. No 28. 1619.

BARKÓCZY LÁSZLÓ

Szabolcs megyének ő is azon jeles fiai közé tartozik, akit a 19. század elfogult történetírása királyhűsége és vallása miatt mély hallgatásba burkolt. A körülötte való csendet nem törte meg a két háború közti időszak sem, mindeddig nem került rá sor, hogy alakját a tárgyilagos történetírás a feledés homályából fényre hozza. Pázmány Péter egy alkalommal azt mondta Kemény Jánosnak: „*Hazád pedig nekem is hazám*”. Más szóval, egy erdélyi ne kételkedjen egy uralkodójához hű katolikusnak a magyarságában. Felső-Magyarországot, melynek 13 vármegyéje közé Szabolcs is tartozott, a vallásszabadságon kívül semmi nem kötötte Erdélyhez, a Barkóczyakat sem. A család végig hű volt királyához, a katolikus vallás hívei és bátor katonák. Magyarország nekik is hazájuk volt.

Barkóczy László és rozsályi Kun Anna fia, László 1601-ben született. Anyjáról érdemes tudni, hogy Tárkányi István özvegye, meghalt 1646-ban, 61 éves korában. A Nemzeti Galéria tulajdonában lévő rozsályi Kun epitáfium készítettője.

Ifjabb László három lánytestvére Haller Istvánné, Czobor Jánosné és Melith Istvánné, kiknek neveit a korban jól ismerték. A későbbi kállói főkapitány gyermek- és fiatakoráról nincs adatunk. 1628-ban zempléni alispán, házasságot sem Szabolcsban kötött első feleségével, Jakusits Erzsébettel, és úgy tűnik, öt fia: István, a vitéz főispán, Ferenc, Kálló leendő főkapitánya, Sándor, Zsigmond és György, a Váradra elrablott is idegenben születtek. Szabolcsba úgy került, hogy Jakusits Erzsébet halála után feleségül vette Tatay Ferenc özvegyét, Szentiványi Erzsébetet. Barkóczy László szabolcsi jelenlétének első adata 1625-re megy vissza, erre az időpontra tehetjük ezt a második házasságát, ekkor nyilvánvalóan a feleségével kezébe jutott baktai birtokáról szökött jobbágyát kéri vissza.¹⁹⁶ 1630-tól a vármegyei jegyzőkönyv egy szavát is idézi „*Hogyha parasztember az ő borára kezd bort, kivágatja fenekét az bornak.*”¹⁹⁷

A baktai birtok tulajdonképpen az ecsedi várhoz tartozott, az utolsó ecsedi Báthory István, az országbíró adományozta titkárának, Tatay Istvánnak házassága alkalmával. Ennek nevét a baktai toronyban függő, de sajnos meghasadt 1596. évi harang is viseli. Tatay István Ferenc fia Eperjesen tanult jogot, ügyvédkedett, úgy vette feleségül Szentiványi Erzsébetet, de hamarosan meg is halt.

Brandenbugi Katalin lemondásakor a Munkács vára körüli huzavonában Barkóczy László bizonyos mezei hadakat vezetett, amint azt Kemény János is megírta.¹⁹⁸ Továbbá Leleszen is ellentmondott, hogy Rákóczi Zsigmondot ne iktassák be Munkács főkapitányi tisztébe. Mindamellet különösebb szerepet ekkor nem játszott. Viszont a Pálóczi Memoriálé szerint 1631-ben Pálócon kezdte építeni udvarházát, s egy évre rá ugyanez az írás így mondja: „*Ettünk elsőben vacsorát az Barkóczy László uram kőházának a folyosóján.*”¹⁹⁹

¹⁹⁶ SZSZBML, IV. A. 1. Elenchus r. j. 4. Fol. 84.

¹⁹⁷ Uo. Prot. 10. Fol. 160.

¹⁹⁸ Kemény, 1959. 188.

¹⁹⁹ Pálóczi Horváth, 1881. 194.

(Az udvarház utóéletéhez: 1770 körül Barkóczy János szabolcsi főispán fogja a nagykállói vármegyeháza építésével bővített, majd Benczúr Gyula örökíti meg az utókornak az „*Osztrák-magyar Monarchia képekben*” c. többkötetes kiadványban, ugyanis a csehszlovák uralmat ez a történeti emlék is zavarja, lebontatják.)

1633-ban Kálló várának főkapitányává nevezte ki az uralkodó Melith Péter utódaként, aki a szatmári vár élére ment. Elképzelhető, hogy a kinevezés a Munkács körüli hadmozgások következménye volt. A Pálóczi Memoriálé a kinevezést így rögzíti: „*Anno D. 1633. die 5 mensis Junii esküdt meg Barkóczy László uram az kállai főkapitányságra, Sennyey Sándor és Melith György uramék voltak kommisszáriusok*”.²⁰⁰

Még ugyanannak az évnek utolsó napjaiban különös közjáték történt Baktán. Az esetet mondja el maga a levéltári irat. „*Az nagyságos Barkóczy László uram, császár urunk öfelsége kállai főkapitánya, sollenniter protestál (ünnepélyesen tiltakozik) arrul, mivel Horvát István, most Ecsedben, Szakmár vármegyében lakozó, az tekintetes és nagyságos gróf Bethlen István szolgája, nem tudatik, mi okból és honnét vevén szabadságot magának, az elmúlt napokban bizonyos lovasokat melléje vevén, hatalmasul, fegyveres kézzel, éccakának idején, ... Bakta nevű falujára önagyaságának reá ütven, 27 decembris anni 1633 szolgálival házokat felverték, prédálták és meg is fogott volt benne az dominus protestánsnak (tiltakozó úrnak) nemes szabadsága ellen, holott Horvát István más vármegyében lakván, úgymint Szakmár vármegyében, semmi igazgatása, nyergelése szabolcsi vármegyében nem volna holott nem is adott sem öfelsége, sem Szabolcs vármegye öneki autoritást arra, hogy valaki jószágára reá menven, prédálná és valaki szolgálait megfogná, mert az dominus protestánsra néz mind szolgálai és jobbágyi felől törvényt tenni, akinek mit vétettek volna, hanem sőt inkább az dominus protestánsnak (tiltakozó úrnak), mint kállai főkapitánynak van urunktul, öfelségétül arravaló autoritása, hogy az gonosztevőket kergettesse, büntettesse, ergo iterum atque iterum protestál (újra és újra tiltakozik) önagyasága, hogy mivel most is sok előtt is fenyegette s fenyegeti szolgálait, jobbágyit és hozzártatózókat mind jószágiban, mezőben és egyéb helyekben, omnibus modis (minden módon) meg akarja önagyasága oltalmazni Horvát István ellen, és ha mi történik, mivel önagyasága is sui et suorum defensionem (a maga és övéinek védelmét) oltalmazván, nem senkinek, hanem magának tulajdonítsa Horvát István és más hatalmaskodó.*”²⁰¹

Horvát Istvánra – felesége Apagyi Judit – érdemes felfigyelnünk már csak azért is, mert a megyei levéltári akták híján, Bethlen Gábor korából nagyon kevés adattal bírunk. Bethlen Gábor ecsedi várkapitánya volt, hadjárataiban pedig Kemény János szavaival „*részeges, de igen vitéz ember, mezei hadainak generálisa.*” Mivel „*az fejedelem fizetett mezei hada színe vala hadának*” több kényes helyzetet is megoldott, de 1621. július 10-én Érsekújvár alatt ő vesztett csatát, melyben Buquoy is elesett, míg visszavonuláskor Drégelypalánknál utóvédként hagyva, – ismétcsak Kemény Jánossal: „*... az ellenség felé indulván, de sem arra nem ment, hogy rajta kapdosott vagy tartóztatta volna, ... sem hírrel a fejedelmet nem tartotta, ki miatt*

²⁰⁰ Uo.

²⁰¹ SZSZBML, IV. A. 1. Fasc. 52. No 12. 1634.

szuszpiccióba (gyanúba) is hozta magát. ... mivel az palatinusnak emberei mentek, jüttek hozzá, kikkel secrete mit traktált (titkosan mit tárgyalt) légyen, ő tudta, de mivel nem adhibeálta (avatta be) az kapitányokat, kik az fejedelemnek hiteles, zálogos, hű emberi voltak, nevelte az kétséget annyéra, hogy ezután soha nem is lön az előbbi hitele, sőt csak letött állapotban hala meg is, kitudták Ecsedbül is, mert az ott való kapitánságot adta vala azelőtt néki az fejedelem".²⁰²

A fentebb idézett Szabolcs megyei jegyzőkönyv tanúsága szerint Kemény János Horvát István letevéséről szóló értesülése téves volt vagy átmeneti lehetett, mert 1633-ban, négy évvel a fejedelem halála után Ecsed várának a kapitánya. A politikai helyzet azonban közben megváltozott, Ecsed várát most már a királyi Magyarországon Bethlen István, az öreg gróf birtokolta, és ennek értelemében, mint a magyar király alattvalója. Hogy lényegében mi állt Bakta megtámadásának a hátterében, sajnos kevés az adatunk ahhoz, hogy tisztán lássunk. Valójában lehetséges, hogy néhány szökött jobbágy, esetleg Császár Péter szétszórt hadának a maradványa állt csak az ügy hátterében. De az is lehet, hogy ezek Kállóban voltak katonák. Ha viszont arra gondolunk, hogy Bakta azelőtt az ecsedi uradalom része volt, akár provokálásnak is tekinthetnők. Ugyanis később Rákóczi György is gondolt az Ecsedi inventárium felvételekor visszaszerzésére. Ezzel összefüggésben még egy lehetőség felmerül, nevezetesen a baktai várkastély építkezésének a kezdete. A kállói főkapitánynak pálóci udvarháza után most már érdemes volt egy szabolcsi rezidenciáról is gondoskodni. Ez esetben az öreg gróf azért küldte kapitányát Baktára, hogy „nyelvet fogjon”, ahogy ezt akkor szokták mondani. Mindezek azonban közelebbi adatok híján csak feltevések, viszont az tény, hogy később majd, az 1644-es hadjárat előtt a kállói főkapitány a fiait Ecsedre, Bethlen István udvarába, feltehetően Horvát István keze alá adta „vitézi oskolába”.

Kállóban az újdonsült főkapitánynak első dolgai közé tartozott, hogy a két évvel korábbi, Zólyomi Dávidék okozta károkat, a gyújtogatás nyomait eltüntesse. Ehhez pedig, mivel a vár jórészt faanyag felhasználásával épült, sok fára volt szüksége. A törvények szerint ehhez a vármegye és a földesurak engedélyére lett volna szüksége, ami egyrészt vontatottan vagy egyáltalán nem ment. 1634-ből fennmaradt a levéltárban egy követi utasítás, melyben Lónyay Zsigmond, Kállay Miklós, Bogdányi János, az apagi nemesek panasszal fordulnak Esterházy Miklós nádorhoz, hogy a kállói őrség katonái jogtalanul károkat okoztak Magy, Gelse, Kisléta, Kállósemjén, Biri, Oros, Harang, Napkor, Apagy, Perked erdeiben. (A panaszosok közt a Kállay család ismét kéri vissza Nagyállót, a továbbiakból az is kiténik, hogy sokan még mindig nem kapták vissza a Bethlen Gábortól jogtalanul elfoglalt javaikat.)²⁰³ Erdőkivágással kapcsolatosan legközelebb 1636-ban van adat, mikor Kállay Miklós tiltakozik a vármegyénél, hogy Oros, Semjén és Kiskállóban lévő erdejét kivágták a kállói őrségbeliek.²⁰⁴ Az évszámot tekintve ez nyilvánvalóan a vár ismételt javítása miatt történt, amit Bethlen István Rákóczi elleni támadása tett szükségessé. Közismert, hogy az átmenetileg fejedelemmé választott idősebb

²⁰² Kemény, 1959.

²⁰³ SZSZBML, IV. A. 1. Fasc. 52, No 40. 1634.

²⁰⁴ Uo. Elenchus r. j. 5. Fol. 246.

Bethlen Istvánt és családja tagjait lemondása, és Ecsedre való visszavonulása után egymás után érték különböző súlyos sérelmek, míg 1636 elején az öreg gróf Budára ment török segítségért, hogy Rákóczit fosszák meg a fejedelmi széktől s helyébe őt állítsák. A döntést a szalontai harc hozta meg, mely igen-igen a véletlenül múlt, de ez nem jelentette, hogy Szabolcs és Szatmár kimaradt volna az ellenségeskedésből. Az erdélyiek nemcsak Husztot ijesztgették, hogy egy nagy alagútból felrobbantják hegyestül, várustul, hanem Ecsedet is azzal, hogy elvezetik alóla a Kraszna vizét. E gyerekségek mellett viszont rozsályi Kun István és Párducz Lukács hadnagy, Melith Péter nemes szolgája Bezdédéről²⁰⁵ megverte a Rákóczi pártján lévöket. Azonkívül az akkori szabolcsi-szatmári állapotokat (és Rákóczit) Bethlen Péternek egy Ecseden, 1636. április 15-én kelt, Esterházy Miklós nádorhoz írt levelében így jellemzi: „... az erdélyi fejedelem önagysága maga mentségére atyám-uram ellen minden igazsággal ellenkező bösíges írását küldve ide Szabolcs és Szatmár vármegyékre, az ökegyelmék mindenik helyen örömet elolvastatták. Atyámuramnak pedig igen méltó s igen igaz mentségére való levelét ökegyelmék el sem hagyták olvasni, ... kiben legkiváltképpen Melith Péter uram kongradiálkodott, (törekedett) császár urunk öfelsége kegyelmes parancsolatja is érkezett Szatmár vármegyére ..., hogy se az erdélyi fejedelemhez, se ide, semmi favorral (kedvezéssel) ne legyenek”.²⁰⁶ Maga Barkóczy László a császár, a nádor, a kassai főkapitány, Homonnai János parancsára semleges maradt, a vármegye hasonlóképpen, bár Bethlen részéről több sérelem érte, mint például nem fizette birtokai után az adót, Nyíregyházáról előbb sem, később sem nem adták ki a szökött jobbágyokat.

Barkóczy László nemcsak Pálócon építkezett, hanem Baktán is épített egy „castellum”-ot, várkastélyt. Mikor kezdte az építkezést és hogy milyen is lett, nincs róla adatunk. A legkorábbi említés, melyet a nyíregyházi levéltárban találtam, 1638. szeptember 19-én kelt.²⁰⁷ Később egy alkalommal szó esik a baktai börtönről, végül a főkapitány végrendelete is a baktai várkastélyában kelt. Mikor pusztult el a kastély, erre sincs támpontunk. Nem biztos a helye sem. Egy bizonytalan adat szerint a mai kastély istállója helyén állott. Tekintve azonban, hogy a ma is fennálló kastély több építési perióduson ment át, és komoly kutatás ez irányban nem történt, érdemlegesen véleményt alkotni nem lehet. Még később Pálcán is építtetett egy udvarházat, ami ellen Forgách Zsigmond fog tiltakozni,²⁰⁸ előre gondoskodott a gyerekeiről.

Egy 1637. évi akta arról értesít, hogy Barkóczy László másolatot kér a vármegyétől egy ellene benyújtott panaszról. A panasz tárgyát nem tudjuk, mi volt, személyes, vagy politikai indíttatású, csak a panaszos nevét ismerjük, Mérgecs Márton és Kiss Bálint nemes, tehát valami tisztséget viselő katonának lehettek.

1642-ben Barkóczy László már tanácsos. A Kállóval kapcsolatos dolgokban, a továbbiakban forduljunk Szalárdyhoz, a fejedelem titkárához, de szem előtt tartva, hogy kenyéradó gazdája irányában éppen nem volt elfogulatlan. I. Rákóczi György 1644-es támadását így örökíti meg:

²⁰⁵ Uo. Fasc. 47. No 15. 1629.

²⁰⁶ Szilágyi, 1884. 304–336.

²⁰⁷ SZSZBML, IV. A. 1. Fasc. 56. No 2. 1638.

²⁰⁸ Uo. Elenchus r. j. 5. Fol. 43.

„Kállai kapitány Barkóczy Lászlónak is gondolkodása esett vala, ha módját arányzaná, örömet keménykedni is akarna, de az helynek erősségéhez s ahhoz való készületihez is nem bizhatik vala, annál inkább, hogy a várás lakosinál s katonaságnál nagy emlékezetben forogván a rakomazi harcok való romlások, nyilván merészelnék is az kapitányok előtt is mondani: ők csak nemrégén épülvén ki egyszer a nagy romlásbul, újabbban is fel nem perzseltetnék városokat; nem törökkel, hanem keresztýén fejedelemmel lévén a dolog, elhinnék, öfelségével nem sokára eligazodnék köztök minden dolog. Kérettetvén azért a vár, s a kapitány intettetvén, kedvezne a benne való kevés magyarságnak, s a helyet se rontatná, mert ha rájuk kezdnek szállani, tüzes laptákat, gránátokat nyakokba behánni, akkor osztán késő lenne; meg ígérék adni, s maga is a kapitány a lovas praesidiáriusokkal egy mér-földön Kállósején nevű faluban, ahová akkori hálásra jött és szállott volna a fejedelem, eleibe kijöttek vala, és ugyanott maradván másnap, úgymint die 16. Februarii a fejedelem Kálló várába ebédre nagy pompával bekísértetett vala. Ahol mind lovasnak, mind gyalognak ajándékon egy-egy hópénzt, jövendő havakra ismét más hópénzt adatván, főkapitányul Nyáry Bernárdot állítván belé, mind tisztviselőket, katonaságot hűségére esküdtetni parancsolt vala.”²⁰⁹

Ugyanakkor a nyíregyházi levéltárban megmaradt I. Rákóczi Györgynek egy a várbeliekhez írt, Szalárdy kéz- és aláírásával ellátott levele a vár átadásának részletesebb és némileg eltérő körülményeiről. Minthogy történetírásunkban ez a levél ismeretlen, célszerűnek látszik közreadni.

„... Amint tegnapi napon kegyelmetek hozzánk kibocsátott becsületes Atyjokfiai és Barkóczy uram ökegyelme nalunk létekbén resolváltunk (elhatároztuk) volt magunkat kegyelmesen és végeztünk voltis ökegyelmékkal, im azért becsületes hiveinket, tanácsunkat, szentelt vitez, Bihar és Zaránd Vármegyéknek főispánját, tekintetes és nagyságos Ruszkai Kornis Zsigmond úrt; es udvari főkapitányunkkat, s mezei hadaink generalisát, nemzetes borosjenei Bornemissza Pál úrt bocsátottuk elől oda be kegyelmetekhez; avéghre, hogy a várban illendő dispositiót (intézkedést) es kegyelmetek között is jó rendelést tegyenek, s az már meglett jó egyezséget is megerősítsék, melyben való kegyelmes tetszésünket kegyelmetek az ökegyelmék szavából valósággal megértvén, kegyelmeteket kegyelmesen intjük, mi nevünkkel mondandó ökegyelmék szavainak mindenekben teljes hitelt adván alkalmaztassa mindenekben az ökegyelmék jó rendeléséhez és dispositiójához magát, várván továbbra a mi fejedelmi kegyelmességiinket... Kelt a Kisléta falu melletti táborban 1644. február 26-án.” Rákóczi tábora tehát Kállósején helyett Kislétán volt. A fejedelem Kállóból pátenst is bocsátott a vármegyékre.

Barkóczy egy darabig még Kállóban maradt, amit onnan tudunk, hogy egy hópénzt gabonában még ő fizetett az örségnek.²¹⁰ Átállása, mint ahogy a későbbiekben ténnyel bizonyította, nyilvánvalóan kényszer alatt történt, Kemény János szép nyelvezetén kifejezve: „... az magunk erdélyi és fizetett hadaink közt is sok konkolyok valának, de kiváltképpen az magyarországiak csak erőszakból voltak felülve, ahhoz képest nagyobb résznyire az ellenséghez vonsznak vala.”²¹¹ Barkóczy

²⁰⁹ Szalárdy, 1980. 209.

²¹⁰ Szilágyi, 1880. 318.

²¹¹ Kemény, 1959. 242.

Lászlóra vonatkozólag pedig így fogalmaz: „Barkóczy László is ide esküvék a praesidiummal együtt, de azután hitit hagyván, midőn az szerencse hanyatlani láttaték vala, esmét elárula bennünket.”²¹² Vagyis két hónapnál nemigen volt tovább Rákóczi mellett. Azt azonban még kivitte, hogy április 25-én Rákóczi Szécsényben kelt, Szabolcs vármegyéhez intézett levelében a táborában tartózkodó főkapitánynak „s mellette lévő, jámbor szolgálóinak ... az vármegyében lévő jószági az kapuszám után való lovas és gyalog fizetésre való zsoldpénz- s szekéradásra ne kényszerítessenek”.²¹³ Homonnai Jánossal, Csáky Istvánnal magyar és toborzott lengyel hadakkal az volt a megbízatásuk, hogy pótolják a császáriak könnyű lovaságát, de többszörös próbálkozás után, mivel Kemény János megakadályozta bejövetelüket, a Fehérhegynél tudtak csak bekapcsolódni a harcokba. Puchheim, Zrínyi Miklós s Barkóczy Tiszaluc környékén meg is verték Ibrányi Mihály csapatait. A volt kállói főkapitány vitézségének s hadvezéri tehetségének nem kis elismerése volt, hogy a béketárgyalások alatt Leopold Vilmos herceg, a császári hadak fővezére kérte Rákóczit, „fizetésben hadaiban engedné mellettek maradni”. Rákóczi megtagadta, ami úgy érthető, ha tekintetbe vesszük, hogy Szabolcs a linzi békében Rákóczi Györgyhez került. És alighanem jogos az a feltételezés is, hogy Barkóczy könnyű lovasai közt szép számban ott voltak a kállói katonák is, akik követték főkapitányukat Lengyelországba s a Rákóczi elleni harcokba.

Néhány katonájának még kállói éveiből ismerjük a nevét. Vicekapitánya Babay István volt, sokat megélt öreg katona, Apagyi Mihály volt egyik hadnagya, főporkolábjá pedig Ramocsaházy István,²¹⁴ 1624-ben az ecsedi vár castellanusa,²¹⁵ kinek Mihály testvére tihanyi apát volt.²¹⁶

A linzi békével járó amnesztia következtében a hét vármegyével, bár Rákóczi fedelemsége alá került, Barkóczy visszakapta birtokait, természetesen most is, mint minden alkalommal, adódtak problémák. Barkóczy Lászlónak Cseley András, Rákóczi ecsedi várnagya nem akarta visszaadni egy Nyírmihálydiban lévő vásárolt telkét.

1653-ban, Szentiványi Erzsébet halála után Barkóczy László Bánffy Katát, Nagymihályi László özvegyét vette feleségül, és ugyanennek az évnek augusztusában a király kinevezte Lónyay Zsigmond utódként Bereg vármegye főispánjává, 1654-ben pedig báróságot kapott. 1655-ben az a megtiszteltetés érte, hogy Lipót koronázásakor Pozsonyban ő vitte Magyarország zászlaját.²¹⁷ A harmadik felesége halála után ismét megnősült, Péchy Annát vette el.

1658. december 12-én az általa épített baktai várkastélyban megírta a végrendeletét s a Pálóczi Memoriálé a következő bejegyzéssel emlékszik meg elhunytáról: „Anno 1659. die 31 Januarii halt meg Baktán az tekintetes és nagyságos szalai Barkóczy László uram önagysága és azon esztendőben 28 Aprilis temettetett el az leleszi templomban.”²¹⁸ Síremléke nem maradt meg.

²¹² Uo. 302.

²¹³ BAZML, IV. A. 1. Fasc. 156. No 65. 1644.

²¹⁴ SZSZBML, IV. A. 1. Fasc. 56. No 27. 1628.

²¹⁵ Uo. Fasc. 42. No 3. 1624.

²¹⁶ Uo. Elenchus r. j. 5. Fol. 458.

²¹⁷ Károlyi, 1885. 362–365.

²¹⁸ Pálóczi Horváth, 1881. 211.

NYÁRY BERNÁT

A Szolnokról ismert Nyáry István szabolcsi főispánnak, kassai főkapitánynak is távolabbi rokona. Felesége, Lónyay Kata révén Lónyay András volt kállói főkapitány és Lónyay Zsigmond beregi főispán sógora. Szereplése is majd mindig Lónyay Zsigmonddal együtt olvasható. A hadjárat folyamán a fejedelem, I. Rákóczi György maga mellett tartotta, s ottlétét nem katonai, hanem diplomáciai téren kamatoztatta. Lónyay Zsigmonddal együtt volt delegálva a nagyszombati, lednicei s más tárgyalásokra is. Főispánnak Rákóczi György nevezte ki, Szabolcs vármegye majd 1647. szeptember 4-én iktatja csak be a főispáni székbe, Forgách Zsigmond halála után.

Rákóczi Bethlen Gáborhoz hasonlóan egy kézben egyesítette a két legfőbb vármegyei hatalmat: a főispánságot és a főkapitányságot. Ennek a központosításnak nagyon pozitív eredményei lehettek volna, de a fejedelem akkor, mikor egy tiszteletreméltó, reprezentatív, de karakter nélküli öregúrra bízott egyszerre két ilyen fontos tiszteletet, lényegében a saját fejedelmi hatalmát öregbítette. Nyáry Bernát anynyira nincs jelen a vármegyei iratokban, hogy majdnem kételkedni lehetne még a létezésében is. Nem szerepel Kállóban, s vagy kétszer említik nevét restauráció alkalmával. Azt se tudni, mikor halt meg.

Hogy Kálló várában nem végzett semmit, különös, mert lett volna dolga. Kemény János 1644. december 21-én kelt levelében számol be a fejedelemnek a Kálló véghegyen látottakról: „... ez a hely – írja –, igen rossz állapottal vagyon, az várban rab feles; sokszor négy s öt drabont vagyon benne; az fizetelenség miatt azki volt is, kibúcsuzott. Nagyságod kijövetelétől fogva két hópénznél többet nem adtak; harmadikat adtak egy hó búzát, melyet még Barkóczy ittlétében rendeltek volt. Szükséges volna provideálni (gondoskodni) felőle, mert az szorgos időn nehéz gyalogot találni. Magának is az öreg embernek, Babay Istvánnak személy pénzbeli fizetését, elhiszem nem nagyságod parancsolatjából, de elég, ha elfogták; nagyságod arról is méltóztassék parancsolni kegyelmesen. Az udvarbírónál proventus (jövedelem) nincsen; talán nem ártana Tasnádról borokat ide adatni, készpénzen kelne el és jó áron is, mert az Szilágyságon bő az bor, az korcsomának rossz keleti vagyon”.²¹⁹

A kép siralmas, de jellemző Rákóczi fukarságára, a távollevő, falusiakon élőkön ködő katonákra is. Babay vicekapitány és provizor fia, János nem nélkülöztek, mert voltak birtokaik.

Nyáry Bernát főkapitánysága alatt, ha ugyan Rákóczi takarékoságból nem hagyta később betöltetlenül ezt a tiszteletet, csak a vicekapitányok nevével találkozunk. Csató Péter, Babay István, aki széttepte a vármegye jobbagykikérő levelét és Jármay Andrásra riadót doboltatott, és Kiss István, akit még a 60-as években is Kállóban találunk.

A vármegyének ebben az időszakban mint főispánra is szüksége lett volna Nyáry Bernátra. A következő mintegy tucatnyi év alatt se volt a vármegyének nyugalma. Míg tartott a háború, sőt még meg se kezdődött, Rákóczi már követeléseket

²¹⁹ Kemény, 1959.

támasztott a vármegyével szemben. 1644. február 24-én a vármegye egyszerre három levelet kapott tőle. Felszólította a csatlakozásra, személy szerinti felülést akart, s a Szatmárt ostromló Kemény János mellé puskásokat, továbbá ökröket az ágyuk vontatására és szekereket. A továbbiakban március 2-án inszurrekció helyett megelégszik valamennyi gyaloggal, kiket 9-én útnak is indítanak Szatmár alá.²²⁰ Április 13-án 200 lovas és 4 magyar forint fejenként, azonkívül 4 tízökrös szekér és portánként 6 forint adó április 27-én a vármegye kifizet Klobusiczky Andrásnak 2400 forintot, de „*ezzel meg nem elégedve még 3000-et csikart ki az szegény nemességétől*”. Május 20-án személyes felkelés a „közjö” érdekében. A vármegye jegyzőkönyvébe nagy betűkkel beírva: „*Végeztetik: Engedelmeskedni kell!*”²²¹ Amíg a jegyző 1645. szeptember 13-án beírhatja a „pax” szót, a felsorolás hosszú és egyre terheesebb.

Az erdélyi fejedelem maga igazgatja a vármegyét II. Rákóczi György fejedelemsége kezdetén 1650-ben. Úgy látszik, rossz volt a termés, a következő tavasszal rettenetes lett a drágaság. Ennek folyamán „*az latorság, nyúzás, fosztás, tolvajlás, udvarházak felverése szinte eláradott, melynek megorvoslásához, ha ... nem fogunk, nemcsak az útonjárás, de még házunkban való megmaradásunk is békével a' sok latrok miatt nem lehet*”. Ugyanekkor Abaújban a török is „*iszonyú rablást*” tett.²²² A rablók egy része katona volt, „*az vitézlő rendek szabadságosan való kijárása és a' szegénységnek falunkint való nyomorgatása*” miatt a kapitányok kötelessége a vétkeseket elfogni.²²³ Kiss István vicekapitánynak is kötelességévé teszi, hogy a vármegyével együttesen üldözze és büntesse, „*mert igen elfelesedtenek az latrok*”.²²⁴ Mikor Kemény János Kállóban zsúfolva látta a börtönöket, abban egy akkor lábra kapott szokásnak is része volt, nevezetesen nemesek, jobbágyok egyaránt feljelentették, s a katonákkal elvitték, mint gonosztevőket a haragosaikat. Előfordult például, hogy saját irigy testvérek az öccsüket az esküvőjéről hurcolták, mint gonosztevőt Váradra, hogy lecsukják. Ez alkalommal a vármegye – magától vagy utasításra, nem tudni –, statutumot hoz azok ellen, akik „*rendetlen és igazságon kívül való pretenzióból (követelésből) nemes emberek egyik a másik jobbágyát, szolgáját, parasztok pedig az másikat megfogatván, ... prezidiáriusokkal (várbeli katonákkal) bevittetik fogságba*”. Ha nemes, 100 forint a büntetése, ha parasztember, 12 forinttal büntetnek.²²⁵

És mintha mindez még nem lenne elég, a török ismét elkezdi hódoltni a felső Partiumban. Erről Rákóczinak egy Görgényből Szatmár vármegyének írt levele tanúskodik. „*Sok rendben nem kevés búsulásink voltanak minékünk az, minthogy nemcsak Szakmárig, Ecsedig, Kállóig, pedig még háta megett lévő helyekig szorgalmaztatja az török az régi holdolt faluknak újabb behódolásokat.*”²²⁶

Eljött az idő, hogy főkapitányt kell Kállóba is állítani.

²²⁰ SZSZBML, IV. A. 1. Prot. 11. Fol. 106.

²²¹ Uo. Prot. 11. Fol. 109.

²²² Uo. Fasc. 69. No 41. 1651.

²²³ Uo. Fasc. 69. No 44. 1651.

²²⁴ Uo. Fasc. 69. No 48. 1651.

²²⁵ Uo. Prot. 11. Fol. 176.

²²⁶ Komáromy, 1909. 110.

BAKOS GÁBOR

1607-ben született, s a szerencsétlen véget ért Bakos István kállói főkapitánynak a testvéröccse volt. A már említett Lorántffy-rokonság révén I. Rákóczi György második unokatestvére. Hogy ápolták ezt a rokonságot, Lorántffy Mihály végrendelete is mutatja, melyben úgy rendelkezett, ha lányai elhalnának, Bakos János és fiai örökölnék egyébként nem lebecsülendő javait.²²⁷ Az öreg Rákóczi György apjának, Zsigmondnak volt ugyan testvére, Rákóczi Pál országbíró, s jeles fia is, Rákóczi László, de ők katolikusok voltak, míg a Bakosok luteránusok. Bakos Gábornak gyakori mondása: „*Ha tudnám, hogy csak két luteránus ember lenne is ez világon, én lennék az harmadik*”, jellemzi e téren. Füleki vicekapitány, később ónodi főkapitány, majd a hadjárat alkalmával csatlakozott Rákóczi Györgyhez. Osgyánban lakott Losonc és Rimaszombat között, várkastélyának tornyai az országútról is látszanak. Kemény János annak idején itt kereste fel.

Kemény János a hadjáratban való szereplését, de egyéniségét is eléggé kritikusan jellemzi, elég sokat foglalkozik vele. Szerinte „*csak egy hertelen, kapzsi ember*”, másutt „*egyéb magaviseletében is igen gyermeki, avagy vízelméjű ember vala, hűségében is kételkedett vala*” Rákóczi. Ami viselt dolgait illeti, elő- vagy utóhadat vezetett, de függőséget nem fogadott el, csak Keménytől. Ha elővéddel volt, „*nem is tön egyéb hasznost, hanem csak elpusztítá az földet az többi had előtt*”. Bakos katonáiról szólva: „*... több vala ezerháromszáz lovasból álló hadnál tizenhárom zászló alatt, kik jó vitéz emberek valának*”.²²⁸

Hogy Kemény János nem volt vele szemben teljesen tárgyilagos, azt Wesselényi Ferenc, akkor felső-magyarországi főkapitány tanúsítja, s bizonyára ezzel a véleményével nem volt egyedül. 1649-ben „*a kassai gyülekezetben bőven deklaráltam (kifejtettem) vala, – írja –, hogy az fogadandó hadak eleiben egy kemény, hazánk-nevelte és hadi experienciákkal (tapasztalatokkal) bíró kellenék, azki engemet suppotálhasson (helyettesíthessen), mivel én nem lehetek mindenütt közöttük ... ezekből penig válogathat Kegyelmetek, akár Bakos uramat válassza, kinek csak nevét hallván is az pogányság, nem kevés effektusát (eredményét) látnánk, Szuhay Mátyás uramot, az is csaknem gyerekségétül fogvást hadviselő ember ...*” majd még két kevésbé ismert név következik.²²⁹ Wesselényi Ferenc kassai főkapitány ellen indított perét kifejléte teszi szokatlanná. 1655. január 5-én Kállóból ír a vármegyének, s levelében kéri, a közlő országgyűlésen a követek támogassák igaz ügyében, ahogy azt akkor mondani szokták. Mellékeli a Wesselényi elleni sérelmeit is, a következőkkel vádolja: „*Wesselényi Ferenc uram mindjárt holta után Bornemissza uramnak minden javait, jószágátul való leveleit, jószágát, házát, mindent elfoglalta s ezt felosztotta, azkit akart, azt adta elő az testamentárius urak eleibe. Ez mai napig is szólóit, pénzét magánál tartja. Kassai házát is őfelsége számára foglalta el ónagysága. Szendrőben is örökös nemes házát Bornemissza János*

²²⁷ A szerző hivatkozása elmaradt.

²²⁸ Kemény, 1959. 237.

²²⁹ BAZML, IV. A. 1. Fasc. 160. No 55. 1649.

uramnak szabad korcsmájával és két pusztá telkével elfoglalta. Sőt az magam udvarházát is, kit régi eleim birtanak, azhol szép majorságom lehetett volna, azt is elfoglalta önagysága...²³⁰ Mennyi igazság volt, mennyi nem Bakos Gábor állításában, nehéz ma már eldönteni, de az a tény, hogy Wesselényi Ferencet ezen az országgyűlésen választották nádorrá, rossz előjel, hogy a kállói főkapitány dolgát támogatták volna.

A vármegyének később sem szűnnek meg a Bakos Gábor elleni panaszai. 1654 nyarán így szólak: „Országunk törvénye és bizonyos végzési ellen sok kiváltképpen való és elszenvedhetetlen megbántódásaink, injuriáink és oppresszióink (sérelemeink és elnyomásunk) lévén, nemesi szabadságunk fölöttébb való nagy sérelmével, sok kárunkkal és jószágunk pusztulásával, nem is idegentől, hanem az méltóságos erdélyi fejedelem, az mi kegyelmes urunk önagysága birodalmában itt közöttünk lakozó némely helyekben vármegyénk tagjaitól, városbeli- és falubeliectül, sőt önagysága tisztaitól...²³¹ Ez alkalommal a vármegye a panaszait eljuttatja Báthory Zsófia fejedelemasszonyhoz is.

1654-ben a főkapitány a hét szabolcsi hajdúváros kapitánya és hadbírája lett. Ez a következőképpen történt. Mivel sok panasza volt a vármegyének a hajdúvárosokba beszközt jobbágyok miatt, mert nem adták ki őket, a dolgot rendezni kellett. A fejedelem és a hajdúvárosok nevében Lente Pál szoboszlói és Keresztes András rácböszörményi hajdúfőkapitány – az utóbbi nevével pár év múlva a Lippai szorosban még találkozunk – megegyeztek Ecseden, 1654. december 15-én, hogy visszamenőleg, súlyos büntetés terhe alatt kiadják a hites és kezesség alatt lévő jobbágyokat, a megegyezés időpontjától fogva pedig minden nemű jobbágyot.²³²

Jut panasza a vármegyének a következő évre is. 1655. november 10-én Kun Gáspár viszi Erdélybe a levelet, melyet most a váradi főkapitánynak, Gyulay Ferencnek (vagy Jármy Ferencnek) is elküldenek, és melyben Szabolcs ismét a katonaság különböző szemtelenségeit, a hallatlan fosztogatást és a nép siralmas elnyomását emlegeti, így az már a végső romlásnak van kitéve.²³³

Amúgy, mint főkapitány, Bakos Gábor 1655. augusztus végén arra is kap parancsot, hogy toborozzon katonákat a Moldovában harcoló sereg részére. Ehhez a vármegye hozzájárulása szükséges lett volna.

Bakos Gábor megváltik Kállótól. 1657. november 21-én elküldi a vármegyéhez „vicéjét”, Fényes Istvánt,²³⁴ akit az utókor, mint Debrecen város jegyzőjét, Nagykállói Fényes István néven fog tisztelni. A novemberi gyűlésen a vármegye megszavazza, hogy „... nemzetes Bakos Gábor uram megkeresésére a nemes vármegye ökegyelme Szatmárra való költözésére offerált (ajánlott) 12 szekeret 6–6 ökrével, mindenik szolgabíró 3–3 szekeret rendeljen.”²³⁵ Kállóban a vicéje maradt, Kis István.

²³⁰ SZSZBML, IV. A. 1. Fasc. 73. No 20. 1655.

²³¹ Uo. Prot. 11. Fol. 264.

²³² Uo. Prot. 11. Fol. 270.

²³³ Uo. Prot. 11. Fol. 278.

²³⁴ Uo. Fasc. 75. No 4. 1657.

²³⁵ Uo. Prot. 12. Fol. 11.

És ugyanakkor Kassáról Pethő Zsigmond felső-magyarországi vicefőkapitány Levelekre perszonális inszurrekciót (személyes felkelést) hirdetett augusztus 28-ára. Rákóczi azonban leállította.

Bakos Gábor nem időzhetett sokáig az új várban. A lengyelországi vállalkozásában a fejedelem kíséretében volt, s vele is jött haza. Rákóczi György elkövetkező élet-halál harcában még kivette a részét. 1658. június végén a Lippai szorosban lefolyt csatában Szuhay Mátyással, Gyulay Ferencsel egy-egy csapatrészlagnél átmenetileg megerősítik II. Rákóczi György helyzetét. Szuhay Mátyás vezette a balszárnyát, együtt a szabolcsi hajdúkkal, főkapitányukkal, Keresztes Andrással az élen. Gyulay Ferenc váradi főkapitány a jobboldali szárnyat vezette, míg középen, az első csatasorban Barkóczy István fizetett hada küzdött. A hátvédet Ébeni István és Bakos Gábor újoncai alkották, az ágyukat pedig Gaudi András vezetése alatt irányították. Végeredményben tehát három kiváló kállói főkapitány is közreműködött személyes bátorságával s harci készségével a győzelem kivívásában.²³⁶ Különösen Szuhay és a szabolcsi hajdúk, akik elsőként készítették hátrálásra és a Maros vizébe az ellenséget. Bakos Gábort 1663-ban az ónodi mustrán említi Pethő Zsigmond. Utolsó adatunk róla az 1664. áprilisi mustra Dobszánál, ahol Keresztes Andrással az egyik vezér. Ekkor mindketten a király pártján állnak.²³⁷

Tudjuk, hogy háromszor nősült. Első felesége halála után a szatmári Kökényesdy Éva Juditot vette el, kivel 7 évig élt együtt, a harmadik feleségével, Perényi Judittal 5 évet töltött halála előtt. Meghalt 1666. október 17-én.

Csetneken, a mai Szlovákiában, ahol a magyar múltnak oly sok emléke megmaradt, az egykori bányaváros szépséges műemlék templomában van eltemetve. Ott látható az általa készíttetett szószék, orgona és főoltár, Hans van Aachen oltárképével 1636-ból, s nem utolsó sorban halotti zászlaja, pajzsa, sisakja, buzogánya, két kardja az északi falra téve. A halotti zászlaján disztichonban költött vers latinul, az akkori Európa közös nyelvéen mondja el érdemeit. Szabadon fordítva:

*„Aki nem ismerné a nagylelkű Bakos kemény sorsát,
tudja meg, hogy amerre zúgnak a gyors Isternek vizei,
a pannón ország nevezetes véghelyei hirdetik,
milyen erejű vezetője volt a Hunyadiaknak.
Tanú rá Ónod, Szendrő, Kálló, Szatmár, Fülek...
Magyar nemzet, légy hálás Bakos Gábor szellemének,
mondván: szeliden pihenjenek csontjaid!”²³⁸*

²³⁶ Kropf, 1888. 562.

²³⁷ SZSZBML, IV. A. 1. Fasc. 82. No 74. 1664.

²³⁸ Bartolomaeides, 1799. 229.

SZUHAY MÁTYÁS

A Wesselényi Ferenc által „*csaknem gyerekségtől fogvást hadviselő ember*”-ként minősített annyiban különbözik az eddigi és későbbi főkapitányoktól, hogy nem állt mögötte oly hatalmas birtok, mint azok esetében. Abaúj vármegyei kismemes, Kiskinizsen volt szerény udvarháza és birtoka. Rendelkezett azonban egy olyan adottsággal, mely kiemelte a kortársai közül: a szó hatalmával. Erőtelmes kifejező készsége, szemléletes képi fogalmazása, radikalizmusa és szinte gyógyíthatatlan optimizmusa rendkívül népszerűvé tette nemcsak a kortársak, de az utókor szemében is. Tompa Mihály verses elbeszélés hőségévé tette meg, mely talán kedves románc, de a történeti alapot teljesen nélkülözi.

Mint katona, első ízben Kemény János Önéletírásának a lapjairól lép elé. Lőcse előtt történt mindkét esete 1644-ben. Már az első alkalom is eléggé jellemzi. „*Huszár Mátyás és Szuhai Mátyás – írja a későbbi fejedelem – mindenik kapitány emberek, de igen akaratosak, egymással összeveszének, és bajra kihíván egymást, azon az alattok lévők is összevörösödülének, mely miatt csaknem rút veszedelem lőn és ugyan kemény szóval mindkettőt megfenyegetvén, kellett őket megcsendesítenem*”²³⁹. Szükséges hozzátenni, hogy kettejük közül Huszár volt a jelentősebb személy, később széki főkapitány s főispán, s ez eset óta Kemény ellenlábas.

Harmadnapra „*Szuhay Mátyást nyakon lövék, de nem halálosan, mindazonáltal elmarada Lőcsén gyógyíttatásáért*” – említi Kemény János másik esetét.²⁴⁰

Mikor és milyen körülmények között tette meg az ifjabb Rákóczi György Kálló várának főkapitányává? A kérdésre nincs érdemleges válaszunk, de aligha a gyulafehérvári lemondatása előtt. Szuhay Mátyás közvetlen kállói tartózkodására sincs adatunk, de ez szorosan összefügg a Szabolcsban bekövetkezendő szomorú események láncolatával.

Az 1657/58 telének még nincs is vége, mikor az egri és szolnoki törökök fenyegetik a vármegyét, a nádor parancsára ki is állítanak 35 lovast, kiket Bessenyey Mihály alispán – nevével később Erdélyben gyakran találkozni – és Bessenyey István vezet Ónodba. Március 8-án pedig a közgyűlés nagy jelentőségű határozatot hoz, hogy „*nemzetünk közönséges hasznára*”²⁴¹ átvágják a dobi gátat, s ezzel gyakorlatilag a Mezőség víz alá kerül. (Nem véletlenül fog éppen itt megkezdődni a Tisza árvízszabályozása majd kétszáz év múltán.)

Wesselényi nádor már előző évben is éberrel figyelte az eseményeket, nehogy megismétlődjön, ami Bethlen halálakor történt, vagyis, hogy az erdélyiek nem tartották be a békekötési szerződést, nevezetesen Munkács vára esetében. A fejedelem alighogy augusztus 4-én Szalárdy szavaival „*nagy bágyadva és elszakaszkodva*” megérkezett Ecsed várába, még egy hét sem telt el, 10-én Szabolcs már megkapta a nádor levelét, melyben kérte, hogy „*korrespondenciát (egyeztetést) tartsanak*”. A vármegye követeket küld a fejedelemhez, hogy megtudakolják, „*mint kellésék*

²³⁹ Kemény, 1959. 262.

²⁴⁰ Uo.

²⁴¹ SZSZBML, IV. A. 1. Prot. 12. Fol. 25.

magunkat alkalmaztatnunk".²⁴² Rákóczi György azokban a napokban Bátorban tartózkodott a „*kúriájában*”, a követek: Bay István, Barakonyi Ferenc, Banchy András és Szilágyi Gábor jegyző útján válaszolt. Így ezt a választ nem ismerjük. A nádor figyelme azonban nem lankadt, és a vármegye is egyre inkább a „*koronás király*” felé fordult. Május 31-én instrukciót adott Szilágyi Gábor jegyzőnek, a nádorhoz induló követnek. Bár a bejegyzés szerint elmaradt ez a követség, a későbbi bejegyzések értelmében mégis csak végbement. Az irat azért is megérdemli a figyelmet, mert a jelek szerint nem kérték ki Rákóczi hozzájárulását, aki ekkor a lippai harc előtt a hadgyűjtéssel volt elfoglalva. Az instrukciók, szokásos köszöntés után a helyzetjelentés ugyancsak eléggé szabványos. Eszerint „*az nemes Szabolcs vármegye mennyi sok nyomorúságban és pusztulásban legyen, sok faluk, kik teljességgel, kik meg nagyrészt elpusztultak a szüntelen gyülekező és kvártélyozó hadak miatt. Az drágaság is mennire vagyon, hogy az szegénységnek sok helyen életre való kenyere nem lévén, elbújdosott*”. Azzal folytatódik az írás szerkezeti felépítése, hogy megköszöni „*az mi kegyelmes Urunk, koronás királyunk öfelsége szokott kegyelmes indulatját, ... és atyai oltalmát életünk fottáig való alázatos hűséggel és engedelmisséggel köszönjük*” – írja tovább az instrukció. A nádorhoz fordulva, arra kell kérni, mint aki mediator inter regnum et regnicolas (közvetítő az uralkodó és a nép között), hogy „*Önagysága méltóztassék oly gondviseléssel lenni, mind pedig öfelségét rekvirálni, hogy az öfelsége német hadainak hazánkba az oltalomra való jövetele, mind pedig az hadviselő tiszték által való dirigálata legyen oly ordinanciával és direkcióval és disziplinával (rendezettséggel, irányítással és fegyelemmel), hogy nem hazánk, nemzetünk pusztulására, hanem salvis juribus et constitutionibus regni (az ország jó törvényeinek és alkotmányának) legyen az oltalomra.*”²⁴³

Fontos dokumentum ez a követi megbízás, tükröződik benne egyrészt a vármegye legitimitása, másrészt az aggodalomtól sem mentes tisztánlátása.

Valójában a nagy bajok még csak ezután következtek, a kezdeti sikerek ellenére.

A rendelkezésre álló források szerint először Szalárdy János nevezi Szuhay Mátyást kállai kapitánynak.²⁴⁴ Ez egyúttal azt is jelenti, (másutt is említés történik róla) hogy a kállói vár üres és elhagyott volt, a vár őrsege az ő botja alatt harcolt. Így volt ez a lippai harcon is, amelyben, Szuhay és az alatta lévők hadi tetteit a következőképpen hagyományozta az utókorra: „*Az ellenségnek előljárója közelítvén, Szuhay Mátyás balszárnyról, hogy a mezőrül azokat a Maros felé beszoríthatná, nagyon neki ökleltetett vala, kiknek hogy mind a mezőrül s mind amely felől jöttek vala, újtjok elfogattatott volna, úgy a Marosnak szoríttatának, hogy nagy része a Marosba ugratván, odaboríttatának, akik pedig a parton utoléréttetnének, lekonzoltatának. Melyet látván a több török seregek, mintegy megrémülve, megtartózni kezdtek vala ...*”²⁴⁵

²⁴² Uo. Fasc. 75. No 27. 1657.

²⁴³ Uo. Prot. 12. Fol. 33.

²⁴⁴ Szalárdy, 1980. 410.

²⁴⁵ Uo. 411.

Minthogy azonban egy csata nem a háború, a török főserg Nándorfehérvárhoz ment, s a tatárok is Erdély határához érkeztek. Jenő várának nem éppen hősiesség feladása után az öldöklő és pusztító hadak elől a Nyírre menekült. A tatárság Kolozsvár alól Almás várának fordul. Almás várát a tatároknak feladják s „*a benne találtatott sok szép népet mind rabságra vivéék*”.²⁴⁶ A Meszeshez, Erdély határához évre „*nagy sok rabokkal, prédával, barommal megterhelődött, rakodott*” a tatárság. (Szuhay Mátyás hadával Majtényből indult ellenük „*egynéhány ezer emberrel*”, de a „*különben jó mezei, bátor és egy vitéz ember, az egész erejét tatár chánnak ott lenni hívén, s a fejedelem parancsolatját a vitéz népnek el nem vesztese, egészen megtartani igyekezése felől szeme előtt nagyon forogván, addig cunctalódék (késlekedék), vélekedék, magok is azon helyben virradván, a pogányság jó virradva indula s szemek láttára békével elméne.*”²⁴⁷

A magyarságnak ez a pusztulása csakúgy nem érintette közvetlenül Szabolcs vármegyét, mint az előző évi Lubomirsky vezette lengyel pusztítás, mely Bereg, Ugocsa s Szatmár vármegyéken vonult át.

A tatárok pusztításának a híre Szabolcs vármegye népének a menekülésre kellett gondolnia. Ilyen esetekben a várakba, Kállóba, Kisvárdára, a hajdúvárosokba, esetleg messzebbre mentették életüket s értékeiket. Ez esetben egy követi utasítás néhány szava árulkodik a tényről. „*... mikoron önagysága [ti. Pethő Zsigmond] első levele érkezett szinté elszélesedett volt és elszaladott volt mind nemesség, szegénység. Ispán uram nem gyűjthette össze az nemes vármegyét, hanem azmikorra ökegyelme gyűlést promulgáltatott (hírdettetett), 10 vagy 12 gyűltek öszve.*”²⁴⁸

A veszély elmúltával Szabolcs engedett volna a Wesselényi felső-magyarországi insurrekció felhívásának, de Rákóczi nem engedte,²⁴⁹ holott akkor a török már Barcsai Ákost fejedelemmé tette. Nem kevés huzavona után Rákóczi György 1659. március 30-án ténylegesen is lemondott, immár másodszer a fejedelemségről. Ezzel Szabolcs vármegye, Szatmárral együtt ismét légüres térbe került, a linzi béke értelmében Barcsait nem illette, különben is volt elég gondja, „*a koronás király pedig még nem vette át*”. Szabolcs vármegye azonban nem várta meg a fejedelem lemondását, már előtte, január 8-án a közgyűlés levéllel fordul Lipót császárhoz. Hivatkozva a török s a tatár pusztításaira, amik talán csak délen érintették és a készülő hadjáratokra, „*hacsak a mindenható Isten, és legszentebb Fenségtek atyai segítségével ezek a minket már már fenyegető veszélyek el nem fordíttatának, féltendő, hogy ez a két vármegye végső veszélybe kerül és a földdel teszük egyenlővé, és mi egytől-egyig szörnyű gyilkosságra leszünk szánya ... ezért könyörögve futunk Császári és Királyi Fenségtek legfelségesebb trónjához ... hogy minket, hű alattvalóit az említett pogányok ellen jóságosan megvédeni méltóztatásék.*”²⁵⁰ A Rákóczinak írt levél is lényegében ugyanezt tartalmazza azzal az értelemserű változtatással, hogy „*Nagyságodnak, mint kegyelmes urunknak alázatosan instálunk, császár és koronás király urunk Ófelsége előtt nagyságod*

²⁴⁶ Uo. 443.

²⁴⁷ Szalárdy, 1980. 444.

²⁴⁸ SZSZBML, IV. A. 1. Fasc. 76. No 6. 1658.

²⁴⁹ Uo. Prot. 12. Fol. 40.; Fasc. 76. No 5. 1658.

²⁵⁰ Uo. Prot. 12. Fol. 71.

intercessziójával (közbenjárásával) ebbéli alázatos szupplikációnkat (könyörgésünket) kegyelmesen promoveálni (segíteni) méltóztassék".²⁵¹

Mindkét írás világosan mutatja, hogy Szabolcs vármegye már ebben az időpontban, Rákóczi György második lemondása előtt kereste a királyi Magyarországra vezető utat.

Mikor a hét szabolcsi hajdúváros tudomást szerzett mindezekről, levélben fordultak a vármegyéhez, s a közös veszélyre hivatkozva, 4–5000 gyalogot kértek segítségül, valamint az ország főméltóságaival folytatott levelezés másolatait.²⁵² A szabolcsi hajdúság, nem alap nélkül, félt. Élénken élt egyrészt az emlékezetében, hogy az előző évi tatár és török támadás mekkora vérveszteséget okozott az érmeleléki hajdúságnak. De másrészt anélkül is felkorbácsolta lelküket az egri Huszein pasa nekik írt levele, melyről Szalárdynál olvashatunk. *"Ezen esztendőnek elein, die 5-a Januarii az egri Huszain pasa Jenő s Deszni alól hozzá bocsáttatván, hihe-tő, a budai vezér parancsolatjából, Szolnokból való intő s tanácsló levelei által az hajdúságot Rákóczi fejedelemtől elszakasztani és Erdélyhez holdoltatni nagyon igyekezi vala ... Mely írásának ha nálók fogantja nem lenne, bizonynyal tartanának számost reá s meglátnák, hatalmas császár éles fegyvere miatt kellene elveszniek ..."*²⁵³ A közgyűlés úgy intézkedik, hogy portánként 2 puskást rendel hozzájuk, kiket Oroson és Ófehértón Besseney Mihály illetve Banchy Mihály alispánok mustárnak meg.²⁵⁴

Júliusban Besseney Mihály alispán megy követségbe a volt fejedelemhez, ki ekkor Ecseden és Szatmáron tartózkodik. A követ alispán a vármegye sérelmeinek egész sorával járul Rákóczi György elé. Tekintve azonban, hogy pár nap múlva a megnyíló pozsonyi diétára a vármegye megközelítőleg hasonló értelmű utasítást fog adni követeinek, gyakorlatilag célszerűbbnek látszik a két dokumentumot összevonva tárgyalni. Bizonyos nehézséget okoz, hogy a gravámenek egy része korábbi időkre vonatkozik, mint például Bay István alispánt a kállóiak részéről ért sérelem, de nagyobb részük hihetőleg a tényleges helyzetet tükrözte.

A vármegyének Kállóra sok panasza van, ami lényegében abban kristályosodik ki: *„az ország státútumihoz semmiben magokat nem alkalmaztatják”* vagyis szökött jobbágyokat nem adnak ki, az ott lakó jobbágyok nem adóznak, *„akárki erdejére 50, 60 több szekerekkel is reá mennek és szabadosan hordják, pusztítják”*, nemesek házaiban kvártélyoznak, *„ott lakos nemes embereket magok székire citáltatnak (bírósağa elé idéztetnek)”*.²⁵⁵ Olyan panaszok ezek, melyek végigkísérik Kálló várát, amíg csak fennáll. Szökött jobbágyot más helyek sem adnak ki, hivatkozva állítólagos hajdú kiváltságaikra, mint Pócs, Balsa, Királytelek, Polgár, Téglás, Bátor és Nyíregyháza. Ebben a felsorolásban az tűnhet föl, hogy Rákóczi-birtokok voltak. Ha mármost ezt a toborzásgyanús körülményt összevetjük azzal, hogy az elűzött Konstantin moldvai vajda is Szatmárban kvártélyozott hadaival, valamint hogy a lemondott fejedelem is Szatmárban és Ecseden töltötte idejét, akkor alig

²⁵¹ Uo. Prot. 12. Fol. 73.

²⁵² SZSZBML, IV. A. 1. Prot. 12. Fol. 72.

²⁵³ Szalárdy, 477.; SZSZBML, IV. A. 1. Fasc. 77. No 6. 1659.

²⁵⁴ SZSZBML, IV. A. 1. Prot. 12. Fol. 81.

²⁵⁵ Uo. Fasc. 77. No 13. 1659.

lehet kétség afelől, hogy az a bizonyos március 30-i lemondás nem volt őszinte, s Rákóczi csak a kedvező alkalmat várta, hogy visszatérjen. Maga Szuhay Mátvás, úgy látszik, Majtény környékén várta a sors fordulását.

Ugyanakkor Felső-Magyarországon is készülődtek. Pethő Zsigmond 1659. augusztus 15-én értesíti a vármegyét, hogy a német hadak útra készen vannak.²⁵⁶ (Egy jó hónapra rá Kisdy Benedek, Pethő Zsigmond levele hívja a vármegyét Kassára a szeptember 21-i eskütételre.²⁵⁷) Ezt a levelet Rákóczinak is elküldte a vármegye, egyúttal engedélyét kérve. Mindennél többet mond azonban, hogy október közepén Gyulay Ferenc Várad főkapitánya értesíti a vármegyét, hogy Szilágyi Ferencsel és az egykori vicekapitány Ibrányi Mihállyal október 14-én Kállóba érkeznek, hogy átadják a várat a biztosoknak.²⁵⁸

Ez az akta téveszthette meg a legújabb szabolcsi monográfia szerzőjét, mikor erre az időpontra teszi a vár átadását, ami, mint a későbbiekben kiviláglik, téves. Minden bizonnyal Rákóczi György közbelépett. Ugyanis Szalárdy tanúsága szerint „*Ecsedből azért die 23-a Augusti indulván Rákóczi fejedelem, ... Székelyhidra jött vala*”.²⁵⁹ Vagyis egy hónappal előbb megindította hadait Barcsai ellen, mint ahogy Szabolcs vármegyét Kassára a hűségeskü letételére hívták. Rákóczi először is az időközben Barcsai mellé állt váradiakat akarta semlegesíteni. Szuhay Mátvás ez alkalommal került ismét előtérbe. Augusztus 24-én ért, amint Szalárdy megírja „*a fejedelem hadaival, hat- vagy hétezer emberrel a váradi határba, kik ... azért jöttek és küldettek vala, hogy a város népét hacsak neutralításra (semlegességre) is, annyival könnyebben rákényszeríthessék*”,²⁶⁰ ami ugyan nem könnyen, de megtörtént.

Egy hónap sem telt el, és 1659. szeptember 24-én, Marosvásárhelyen a rendek egy része újra megválasztotta Rákóczit Erdély fejedelmének, a fejedelemség kettészakadt, miközben Pozsonyban a szabolcsi követek azon fáradoztak, „*hogyha ugyan Szatmárban és Kállóban prezidiumot küld öfelsége, tehát juxta statuta regni (az ország rendelkezései szerint) nemzetünkből álló rend legyen*” vagy ha mégsem: „*Intra annum quanto citius az extraneus miles edukáltassék*”. (Egy éven belül, minél gyorsabban az idegen had kivonassék.)²⁶¹

Ugyanakkor a két követ, Banchy András és Kemecey Ferenc sanyarú helyzetbe jutott a diéta idejének elhúzódása miatt. Részlet egyik levelükből: „... *legyen gondviselés költségünkről, minekünk it Isten után csak kegyelmetekre kell támaszkodnunk, azért kerjük mentől hamarább küldjön költséget kegyelmetek, mert csak szintén fogytán vagyunk az költségnek. Az vizet szabad pénz nélkül merítenünk, de azon kívül ha enni s innya akarunk, szolgálaink s lovaink, meg kell az árát adnunk. Gondolja kegyelmetek, immár a tél is ránk közelít és szolgálainknak téli köntöst kell szerezniük. Velünk együtt azok is kegyelmetek szolgálai. Az kállaiaknak hírét sem halljuk. Szencen ugyan nincsenek, ehhez képest az köcsönhöz nem bizunk it immár,*

²⁵⁶ Uo. Fasc. 77. No 12. 1659.

²⁵⁷ Uo. Fasc. 77. No 15. 1659.

²⁵⁸ Uo. Prot. 12. Fol. 115.

²⁵⁹ Szalárdy, 1980. 494.

²⁶⁰ Uo. 496.

²⁶¹ SZSZBML, IV. A. 1. Prot. 12. Fol. 105.

azt mások is probálták...²⁶² A megértéshez tudni kell, hogy egy előző levélben a vármegye ígerte, hogy bizonyos kállói kereskedők által, akik Szencre mennek, fog számukra pénzt küldeni. Késtek.

Az 1660. évre nyíló tél, úgy látszik, enyhe volt. A lakosság számára telve félelemmel, aggodalommal, de nem a vitézlió nép számára. Február 12-én a hajdúvárosok Polgárról értesítik a vármegyét: „Csak indulófélben vadnak az ebek.”²⁶³ A február 13-i gyulaházi gyűlés jegyzőkönyvében már azt olvashatjuk: „Az pogányságnak Egren rettenetes nagy gyűlése ágyukkal, tarackokkal, számtalan szekerekkel leszen benne, úgyhogy maholnap, azmely felé Isten elerereszti, minden bizonynyal az kereszténységnek, szegény hazánknak, édes maroknyi nemzetünknek pusztítására, romlására, rablására megindul. Elöttünk viselvén azért igaz kereszténységünkhöz, nemzetünkhöz való szeretetünket, igaz magyarai vérünket, az magunk oltalmára vigyázni akarván, végeztük, hogy ad diem praesentis (a mai naphoz képest) a jövő vasárnapra Királytelekére minden nemesember értéke szerint lovast küldjön vagy maga menjen.”²⁶⁴

Az egri törökök hadi készülődése, kivéve a Tisza tulsó partján fekvő három falut, tulajdonképpen Felső-Magyarország északi része ellen irányult, közvetve érintette Szabolcsot. Ha ugyanis innét elvonják a hajdúkat és a felkelést, a mai Észak-Tiszántúl fegyvertelen marad, márpedig, mint később világos lett, a török főtámadás célja ez volt. Úgy látszik azonban, hogy az egriek csak idegesítették a felsőmagyarországiakat és az új kassai főkapitányt, Homonnai Drugeth Györgyöt (Estterházy Máriának, Nyáry Krisztina lányának a férjét) vagy pedig Szejdi Ahmed budai pasa, aki Temesváron telet, délről lassabban, két hónapos késéssel érkezett.

Április második hetében egyre-másra érkeznek a riasztó hírek. Az időrendben első értesítés Gyulay Ferenctől származik április 8-i kelettel. Egy napra rá van datálva a most már török kézben lévő magyar „jenei főbirónak” Baranyay Péternek a levele Barkóczy Istvánhoz: „Vitéz kapitány uram, megértettük az kegyelmed méltó kívánságát, kegyelmed azt parancsolja, hogy az Szarvas csinálását megüzénjük kegyelmednek, ezért az dolognak valósága felől azt irhatom, hogy az Szarvast erősen csinálja az török, az hidat is erősen csináltatja, az bizonyos dolog, mert innét Jenőről is emberek vadnak oda heti szerre, most is a mi falunkbul két szekérral kell oda menni nyolc-nyolc ökrével, egyéb faluknak is hasonlóképpen. Azmely török pedig Szarvasnál vagyon, annak száma hétezer, az nagyvezér pedig derék erővel Gyulánál vagyon, még az vezér elérkezik, addig mind az hidat, mind az várat városával együtt meg akarja csináltatni. Az rácságot mind melléje vette, azt tatár ruhában öltöztette, az föld népe is igen sok, aki csinálja az hidat. Mi ugyan értekezünk tülök, hogy hová mennének ilyen nagy apparátussal, azt megértettük bizonyosan tülök, hogy elsőben az hajdúvárosokra, azután általmennek az Tiszán egész tizenhárom városig. Minek okáért legyen kegyelmetek vigyázásban, mert él az Isten, hogy az kegyelmetek kívánsága szerint híven keresztényen indulatunk szerint igazán megírtunk kegyelmeteknek.”²⁶⁵

²⁶² Uo. Prot. 12. Fol. 111.

²⁶³ Uo. Fasc. 78. No 62. 1660.

²⁶⁴ Uo. Prot. 12. Fol. 130.

²⁶⁵ Uo. Fasc. 78. No 1. 1660.

Két nap múlva, április 11-én maga Barkóczy István számol be a vármegyeieknek a pillanatnyi hadi helyzetről. „Tudom, vagyon kegyelmeteknek is tudására, – írja – az pogányságnak ellenünk való készületi, bizonyos hirmondó azmint hozta, az szarvasi hidat elkészítették, mind szándéka, igyekezeti azon vagyon, hogy reánk jöjjenek, azt sem tudjuk mely órában, kire képest mi az hajdú vitézekkel táborban szállottunk Szoboszlóhoz.” Továbbá kéri a vármegyét, illetve az alispánt, „mint jó-akaró atyámfiát, barátomat kegyelmedet, ... hazánk oltalmazására bocsásson vitézeket által, tudván azt, ha a szomszéd háza ég, az másiknak is gondja érkezik” Aznap Csoma György is írt a vármegyének Onodról. Az ő hírei szerint „a hidat Szentandrásnál meg is csinálták, hogy két szekér elmehet egymás mellett rajta... Ha az megkészül, mindjárt csak eljönnek, Kereszteshez fognak szállani, ... volna húszezer török az rácokkal együtt”.²⁶⁶

Barkóczy István április 16-án a Kösélyszeg (Nádudvar és Balmazújváros közötti úton) melletti táborból ír. „... ide érkezvén Szoboszlóra, minden bizannyal hozzák, hogy a török harmad vagy negyed nap alatt ide érkezik. Igaz hazafia lévén és nemzetemnek javát kívánván irtam Melith Péter uramnak, önagyságának, ... hogy a nemes vármegyével együtt provideáljon (gondoskodjon) magok és nemzetének megmaradása felől mennél hamarább”. Továbbiakban közli, hogy „Istennek hála, már jól megsaporodtunk”. Közben megérkeztek a kalauzok, „beszéli, minden bizannyal, ... hogyha ma este megindul, holnap akár itt megharcoljon” és akár jóslatként is értelmezhető: „Amikor itt szélen hajdú vitézeken esik a veszedelem, félő, akkor kegyelmeteken is romlás nem következék”.²⁶⁷

A főserég más útvonalon haladt, Arad, Gyula vonalon „... török hada mind javával, rosszával – értesíti Gyulay Ferenc – együtt mintegy hatezer, oláh hada, azmint Zsidóvár mellett eljövén urunk vigyázói megolvasták, nyolc zászlóalja, mely alatt is mintegy 400 ha lehetnek, nagy részént fegyvertelen, macukás oláhok”.²⁶⁸

Ha mármost mindezekről Szalárdyval is konzultálunk, akkor eltekintve a Solymos helynév, Szarvas, Békésszentandrás esetleg Sulymos félreértésétől, – ma is ott van a komp átkelőhelye – tőle értékes adatokat kapunk a körülményekre vonatkozóan. Így mindenek előtt megtudjuk, hogy Szuhay Mátyás is ott volt a kállai haddal. Továbbá, minthogy az fentebb idézett levelek alapján eleinte a magyarok, amilyen bizakodóan ítélték meg helyzetüket, a későbbi értesüléseik szerint kitűnt, hogy a török túlerő miatt reménytelen a helyzetük. A Kösélyszeeggel szemben nyugat felé az északról délre folyó Hortobágy túlsó partján vert Szejdi Ahmed táborn, míg Gyulay Ferenc a váradiakkal Kaba szélén, Barkóczy s a kállóiak szomszédságában táborozott a Kösély egy ága mentén (a lovaknak folyóvízre feltétlen szükségük volt.) A török erejének az előzetes lebecsülése azzal a következménnyel is járt, hogy nem menekítették a családjaikat. Ennek következtében mikor Rákóczinak Gyulayhoz írt levele megérkezett, hogy ne kockáztassanak, vonuljanak vissza, érhető felzúdulás támadt. De nem volt mi mást tenni. A magyar sereg még az este táborot bontott. Szejdi a következő reggel levágta a szoboszlóiakat, a várost

²⁶⁶ Uo.

²⁶⁷ Uo. Fasc. 78. No 72. 1660.

²⁶⁸ Uo. Fasc. 78. No 60. 1660.

felgyújtotta. Kaba hasonló sorsra jutott. Debrecenbe, mely Erdélyhez tartozott, a Tóció mellé szállt s a várost rendkívüli módon megbüntette, megsarcolta. Közben a török sereg a környéket pusztította. Debrecen közelebbi távolabbi vidéke ekkor néptelenedett el, mint Vervölgy, Köteles, Mezőszentmiklós és sok más, különben Szabolcshoz tartozó falu. Elég a mai térképre ránézni, s egybevetni a települések sűrűségét Újfehértó alatt és fölött. A többi hajdúváros csak a véletlennek köszönheti megmenekülését. Annak, hogy Boldvai Márton alispán egy éjszakával később hozta el Bihar vármegye zászlaját, mint ahogy a pusztító részlegét Szejdi kiküldte. Mivel a bihari nemesek nem keltek fel, nem tudtak, mert szétszéledtek. Szejdi Biharnak fordult. A szabolcsi hajdúvárosok s egyéb községek így megmenekedtek. A rettegés és a félelem azonban óriási volt. Aki csak tudott, a várakba menekült, Kállóba, Ecsedbe, Ibrányba, Kisvárdára vagy még messzebb.

Április 20-án, tehát amikor Szejdi Debrecent sanyargatja, két levél is megérkezik Szabolcs vármegyéhez. Egyikben Homonnai Drugeth György rendeli el a veszélyre való tekintettel a felkelést, a másikban pedig Souches gróf kéri. A közgyűlés meg is szavazza,²⁶⁹ csak az adott pillanatban a végrehajtása tűnik kétségesnek.

Mikor május vége felé a közgyűlés ismét összeül, akkor ismerik meg a császár és király március 29-i leiratát, melyben Wesselényi nádorra bizta az érkező német katonaság fölötti parancsnokságot „és megbízásba adta, hogy személyes jelenlétével minden gondja az legyen, hogy a hűséges országlakók valami, akár legcsekélyebb kárt szenvedjenek és ne panaszkodhassanak, hogy meg vannak terhelve”.

Az idézetet azért érdemes megjegyezni, mert a későbbiek folyamán éppen az ellenkezője következett be.

A levélre a vármegye a jegyzőjét küldte követül a nádorhoz, hogy a német hadak ne erre vonuljanak keresztül.²⁷⁰ A követ utasítása azonban olyan részleteket is tartalmaz, a kortárs szemével nézve, mely az átélt veszedelemre vonatkozik. „Hogy peniglen futunk, szaladunk, azzal kételenek voltunk és vagyunk, mert rettegéssel hallottuk, sőt szemünkkel láttuk sokan vármegyénkben az pogány ellenségnek dühösségét, édes hazánkat égette, rablotta, mint az oktalán barmot vágta és hallatlan kegyetlenséget elkövetet. Mind a természet, mind az okosság arra vivén, hogy nem lévén oltalmunk az pogány dühössége ellen, nem nyúlhattunk egyéb oltalomhoz az futásnál, bujdosásnál, mert mint egy bástyácskája lévén ezen vármegyének az pogány felől az hajdú városok, mind az hajdú városokat s mind több falukat felégette, rablotta, és így veszedelmünket futásunkkal kellett távoztatnunk”. Továbbá: „Füsttölgő üszöge és hamuja látszatván vármegyénk nagy részének, minden javait, marháját, életét eltakarván, prédálván az pogányság, félő, éhhez halásra ne jussanak sokan ... Im mostan harmadszor az török pogányság nagyobb részét elpusztítá, égeté, csak mi kicsiny része maradt meg az Tisza mellett vármegyénknek, ott is sok óhajtó, éhező, futott szegénység száma nélkül konfluált (egybegyült).”²⁷¹

S milyen következményekkel járt mindez? Kocsonyás Boldizsár május 21-én bizonyos vádak ellen tiltakozva a következőket írja: „Esék értésemre némely jóaka-

²⁶⁹ Uo. Prot. 12. Fol. 135.

²⁷⁰ Uo. Prot. 12. Fol. 138.

²⁷¹ Uo. Fasc 78. No 3. 1660.

ró uraim által, hogy az vármegyében széllyel holmi bitang, kóborló paraszthadak támadtak volna, kik felőlem /mint értem/ hamisan azt kiáltásák, hogy én adtam szabadságot nekik minden tolvajlásra, nyúzásra s fosztásra s udvarházaknak felferésére, sőt, hogy száz forint birság alatt vettetnek mindent az hadban”.²⁷² Hogy a feltehetően semmi nélkül maradt jobbágyok rablása komolyabb méreteket öltött, kitűnik abból, hogy maga Wesselényi nádor fordul körlevéllel a „Tiszán túl és innét lakozó parasztság”-hoz. „... nem tudatik, ti micsoda vakmerő, ostoba, goromba elmével avagy ki biztatásából viseltetvén, zászlót emelvén /ki nemhogy nektek parasztoknak volna szabados, sőt ... még az nagyméltóságú emberek közül is ez országban meg nem engedtetett/, fegyvert fogtatok, kire, ti tudjátok, és azalatt máris sok károkat és alkalmatlanságokat cselekedtetek s cselekesztek naponként. Nemes udvarházakat felverték, nemes embert fenyegettek, és nem tudjuk, micsoda istentelenségeket cselekesztek, követtek...”

Ezzel úgy látszik, a dolog ekkor lecsendesedett, de decemberben ismét ír emiatt a főkapitány.²⁷³

Valójában egy csirájában lévő parasztlázadásról volt szó, ami kitűnik Kocsornyás Boldizsár már idézett leveléből, annak folytatásából, mely szerint nevében, ezzel hivatalos szint adva megmozdulásuknak, zászlót bontottak és katonát toboroztak már áprilistól. Eloszlásuk vagy szétverésük után a felelősségre vonást elkerülendő, – és itt kerül előtérbe ismét Kálló – a vezetőik beállnak Nagy Márton vagy Apagyi Mihály hadnagyok hadába.²⁷⁴ Sennyey főkapitány későbbi gondjainak gyökerei ide nyúlnak vissza.

Szabolcs vármegye a nádor parancsára 1660. július 20-án Tokajban „Isten áldásából deponálták az juramentumot, (letették az esküt) s fejet hajtván öfelségének, gróf Homonnai György főgenerális uramnak”, Perényi Imre és Vass Márton beregi alispán biztosok jelenlétében.²⁷⁵

A német csapatok érkezését a sok határidő módosítás miatt nehezebb pontosan megállapítani. A fentebbi biztosok egy július 16-án Kassán kelt levelének utóirata a következőket parancsolja: „Újabb ordinanciánk (rendelkezés) érkezvén, ... ne várjon, hanem késedelem nélkül a szekeriket indíttassa mindjárt meg s várja Tokajnál a Tisza parton, bizonyos kommisszáriusit is küldvén oda.”²⁷⁶ Hálátlan dolog lenne most az időponttal kapcsolatosan számításokba bocsátkozni, különös tekintettel a nádor azon későbbi vallomására, hogy a vekturánál számítási hibát követett el. Amit biztos adattal lehet alátámasztani, hogy július 8-án a németek már Kállóban vannak, oda rendelt a nádor nekik élelmet. A bort vagy sört, „hogy udvarházakat s kastélyokat ne verjenek fel, megszükülvén a kételenség rá viszi őket”.²⁷⁷

Wesselényi nádor, most, mint „öfelsége Magyarországon helytartója” levelei tanúsága szerint június 29. óta Tokajban²⁷⁸, majd augusztusban végig a Rakamazi

²⁷² Uo. Fasc. 78. No 88. 1660.

²⁷³ Uo. Fasc. 78. No 87. 1660.

²⁷⁴ Uo. Prot. 12. Fol. 139.

²⁷⁵ Uo. Fasc. 78. No 22. 1660.

²⁷⁶ Uo. Fasc. 78. No 13. 1660.

²⁷⁷ Uo. Fasc. 78. No 8. 1660.

²⁷⁸ BAZML, IV. A. I. Fasc. 161. No 175. 1660.

sáncban irányítja az eseményeket. A fenti tokaji keltezésű levélben látszatra semmitmondó, de fontos kortörténeti adatra találunk, mikor a nádor azt írja: „... *bor nincsen, söret nem kaphatni, az kontinuus (szüntelen) meleg víz itallal meg kezd öfelsege népe nyavalyásodni kiváltképpen meleg időben*”. Vagyis a rossz ivóvíz miatt ittak a katonák kötelezően bort vagy sört. Ha mégis vízre voltak utalva, előbb fel kellett forralniuk. Másrészt a németek, de legalábbis egy részük, a fenti időpontban már Tokajban tartózkodott.

SENNYEY FERENC

Nagyapja Sennyey Pongrác erdélyi kancellár, apja Sennyey Sándor szatmári főkapitány, kinek testvére győri püspök, kancellár, anyja Paczoth Judit, a tragikus sorsú Dóczy András felső-magyarországi főkapitány özvegye. Felesége Széchy Margit a Zrínyi testvérek és a Murányi Vénusz unokatestvére, fiai mindketten Barkóczy-lányt vettek el feleségül, közülük Sennyey István a Rákóczi szabadságharcban kap előkelő szerepet.

Mínthogy a család zempléni volt, Szabolcsban nem volt birtokuk, de a Tisza zempléni partján állt Nagytárkányban a várkastélyuk a jelenlegi templom helyén. Szabolcsban a neve 1652-ben előfordul, de egy teljesen jelentéktelen jobbágykikérés kapcsán. Mint a kállói vár főkapitányának az első említése 1660. július 3-án fordul elő, kinevezéséről azonban hamarabb értesült. Sógora, Károlyi László ugyanis már 1659. augusztus 15-én Pozsonyból megírta feleségének, Sennyey Erzsébetnek, mint újságot, hogy „*az két várat, Kállót, Szatmárt őfelsége számára fogják visszafoglalni, rövid nap, ... Szatmár az úrbátyám, Kállóban az sógor, Sennyey Ferenc uram*” lesz a főkapitány.²⁷⁹ És úgy is lett.

Május 21-én már a következőképpen ír a vármegyének. Mentetetőzik, hogy mivel „*az vármegyében széllyel holmi bitang, kóborló paraszthadak támadtak volna, kik felőlem – mint írja – hamisan azt kiáltják, hogy én adtam szabadságot nekik minden tolvajlásra, nyúzásra s fosztásra s udvarházak felvetésére, ... azt az ő akaratából cselekszik*”²⁸⁰. Az is kitűnik a levélből, hogy egy bizonyos Nagy Mártonnak zászlót adott, hogy „*az hajdúságot gyűjtené őszve*”.

Mindazonáltal nehéz három év után és egy megpróbáltatással teljes év előtt a kállói vár helyzete éppen nem volt kielégítő. Először is alig lézengett benne ember, Homonnai Drugeth György főkapitány szavaival, „*kevés vagy ugyan semmi prezidium*”²⁸¹ nem található benne, mínthogy II. Rákóczi Györggyel voltak. Másrészt a vár állapota is leromlott. Annyira, hogy mikor a két német század megérkezett, nyár lévén, táborba kellett, hogy szálljon. Kocsonyás Boldizsár vicekapitány a főkapitány előtt már Kállóban volt.

Sennyey Ferenc, miután a Szejdi-járás lezajlásával ide még Várad ostroma előtt megérkezett, és szétnézett Kállóban 1660. július 3-án – tehát még Rákóczi György sebében meg sem halt – a következőképpen fordult a vármegyéhez: „*Nagyságtoknál és kegyelmeteknél nyilván vagy az kállai várhoz való gratuitus labornak beszoolgáltatása, kinek terminusa, azmint megérttettem az ittvaló emberektől és tisztektől, alkalmas ideje, hogy elmúlt, az vár penig felette igen pusztult állapottal lévén, palatinus és generális uramék őnagyságok gyakorlatossággal parancsolják, hogy építtessük hova-hamarább. Kire nézve kérem igen nagy szeretettel nagyságtokat és kegyelmeteket, az régi, jó, bevött szokás szerént azon gratuitus labort beszoolgáltatni*

²⁷⁹ Károlyi, 1882–1897. 4. k. 395.

²⁸⁰ SZSZBML, IV. A. 1. Fasc. 78. No 88. 1660.

²⁸¹ Uo. Fasc. 78. No 68. 1660.

*késedelem nélkül ne diffikultálja (kifogásolja), hogy így én is ha fogyatkozás talál-
tatik az építésében lenni, magamra őnagyságoknál nehézséget ne vegyek*”.²⁸²

Mikor Szabolcs és Szatmárba már a császári katonák bevonultak, két század ju-
tott Kálló várába, s volt bizonyos magyar őrség is kinevezett főkapitánnyal az élén,
de csak ezután került sor arra, hogy a vármegye „*fejet hajtson őfelsége előtt, a vár
azonban romos*”.

1660. július 11-én újabb levél megy a főkapitánytól a vármegyéhez, amikor a
szerdár már közeledik Váradhoz: „... *a dolognak eddig való késedelme is nem ke-
vés kárával vagon az városbelieknek, mostan azért német generális uram őnagy-
sága [a francia Louis Rattuit de Souches] itt Kállónál lévén táborban, újóbban
megparancsolta, hogy nagyságtokat s kegyelmeteket az gratuitus labornak
prestálása (ingyen munka teljesítése) felől megtalálnám s nagyságtok s kegyelme-
tek értésére adnám, hogyha az gratuitus labor nem prestálódnék egyáltalában, az
várban rendeltetett németek, azkiket hol találunk, kempellálják (kényszerítsék) az
várnak építésére. Ezmellettt mivel az vár puszta, német generális uram őnagysága
abban feles németeket rendelt resideálni (szállásolni), kik itt fognak lakni, de mivel
nagyságtokat s kegyelmeteket palatinus (nádor) uram őnagysága is megtalálta,
hogy gazdálkodással legyen nagyságtok s kegyelmetek az német tábornak, ... vagy
600 köből lisztet rendeltetne számokra és ide Kállóban mentül hamarőbb szállítaná
be, elégséges sőt s vágómarhát is rendelvén melléje, ... mert ha valamely felé a
németség kiesik, és ők kezdenek eleséget keresni s pallérkodni, félő, hogy nagyság-
toknak, kegyelmeteknek is súlyosabban ne esnék, egyébiránt az én disciplinám
(fennhatóság) alá fogja generális uram őnagysága az németeket adni, kik itt fognak
maradni, én pedig látván nagyságtok s kegyelmetek ily veszedelmes állapotban
forgó hazánk szükségét s jóakarattját, ... ha nagyságtok és kegyelmetek semmi
provízióval (gondoskodás) nem akar lenni, én kételen vagyok az németeket kibo-
csátáni és az végházat éléssel muniálni (erősíteni), tudván azt, kitül Isten oltalmaz-
zon, ha valami obszesszója (ostroma) lenne az várnak, éhhez benne nem halhatunk*
...”²⁸³

Wesselényi nádor Várad ostroma alatt részben Rakamazról, részben Tokajból
aggódva figyelte Kálló állapotát is. Július 23-án megérdemelt szemrehányással ille-
ti a vármegyét: „*Azmely gratuitus labort prestált (ingyen munkát teljesített) ke-
gyelmetek Kállóhoz, csak mintha nem is lett volna, meg sem érzette a véghely segít-
ségét, hun mentek az munkások, hun nem, ... az ellenség penig pitvarunkban, ret-
tegve gondolhatunk felőle, ha mire kelne az dolog, mint állhatna ember derék erő
ellen* ...”²⁸⁴

Közben Várad augusztus 27-én török kézbe került, Szabolcs vármegye déli fal-
vaitól, Sáptól, Földestől mintegy 40 km-re.

Decemberben a kállói főkapitányt a téllal járó gondok nyomják, s ugyanakkor
értesülünk a magyar lovasok érkezéséről is. Részlet a december 13-i leveléből: „...
mivelhogy Kállóban száz magyar lovast rendeltének, nem lévén pedig semminemű

²⁸² Uo. Fasc. 78. No 18. 1660.

²⁸³ Uo. Fasc. 78. No 17. 1660.

²⁸⁴ Uo. Fasc. 78. No 16. 1660.

*takarmány abban az puszta helyben, éhhez hal meg az lovak, ha az nemes vármegye valami szénárul nem provideál (gondoskodik).*²⁸⁵

Ezekben a századokban a katonaság téli ellátása mindig óriási gondot okozott. A négy nagy kiterjedésű járás területén hóborította, vagy belvizes földutakon kellett lebonyolítani a kurrentálást, begyűjtést s az elszállítást, ami sokszor lehetetlennek bizonyult. A földrajzi adottságok okozta nehézségekhez a történetieket sem szabad mellőzni, ebben az időpontban Szabolcs az országnak talán anyagilag a legnyomorúságosabb területe volt.

A szépen elgondolt ellátási rendszer a valóságban csak repedezve működött. Wesselényi nádor 1661. február 1-jén világosan fogalmazott ebben a tárgyban: „... nekünk szükségtelennek látszik ezen matériában kegyelmeteket serkengetnünk, mivel tudja azt jól, maga megmaradása s békével hunjában megnyugvása abból áll, amikor szolgabíró kurrense jár az falukon és nem az fegyveres vagy katona hajtja az barmot.”²⁸⁶ Ilyen és hasonló sürgető és követküldő iratok a levéltárban szép számmal akadnak, s nem tanúsítják feltétlenül a vármegye megértését. Mégis tél lévén, a felelősség megállapítása az elkövetkezendő eseményekért igen nehéz.

Néhány esetet feljegyeztek a levéltári iratok. Egyik Baktán történt, mikor ott halt a kállói kommandáns, a Heister-ezredbeli Franz Ludwig von Angeloch kapitány. A katonái elvittek néhány nem is nagy értékű dolgot. Elvittek egy ruhadarabot is, de azt visszaadták. Nyilvánvaló, a parancsnok észrevette, s visszaadatta. Azonban valami más is történt. „Kovács István feleségén az műhelyben erőszakot akartak tenni rajta, hogy kiszaladt az asszony kertekről-kertekre, úgy kergették szégyent, az kastélyba szaladt be.”²⁸⁷ Egy másik tanulság: a Barkóczy László várkastélya még állt.

Egy másik esetről Szabolcs vármegyének egy panaszából értesülhetünk. 1661. január 5-én ír a vármegye Homonnai Drugeth Györgynek, hivatkozva Fényes István kállói perceptorra: „... az ránk limitált (kiszabott) zabot egy köből zab hijával adminisztráltuk, az szénának egy szekér széna hija és egy hordó ser hija volt. Az hátramaradott egy hordó sert Anarcs és Báka nevű faluknak kellett volna adminisztrálni, készen is volt az egy hordó sör, hanem beküldése haladván, az kállai németek kimenvén, Anarcsról negyven szarvasmarháknál, Bákáról harmincnál többet hajtottak el, azonkívül minden javaikban prédát vetettek, némelyeket tüzzel kínzottak, megkötötték, az asszonyi állatokkal fertelmesül éltek”²⁸⁸

Paszabon emberhalál is esett, nem ismert körülmények közt három német katonát a falubeliek megöltek. Maga Cob is lejtött az ügy kivizsgálására. A hat tettest átadták Kállóba Angelochnak, a vármegye pedig fizetett Cobnak 275 tallért és egy legalább 20 akós hordó tokaji bort.²⁸⁹

A Szejdi-járas következtében a vármegyét sokkal nagyobb károk érték, mint gondolták, s ezért újból számba vették a portákat. „Mivel az pogány török ellenség miatt, – olvassuk a vármegye jegyzőkönyvében – mind pedig az német hadak miatt

²⁸⁵ Uo. Fasc. 78. No 14. 1660.

²⁸⁶ Uo. Fasc. 79. No 54. 1661.

²⁸⁷ Uo. Fasc. 79. No 38. 1661.

²⁸⁸ Uo. Fasc. 79. No 60. 1661.

²⁸⁹ Uo. Fasc. 79. No 8. 1661.

ezen Szabolcs vármegye elpusztult, hogy semmiképpen az szegénység az ravatal szerint az kontribuciókat nem prestálhatja (adókat nem teljesítheti), azért az nemes vármegye az porták rektifikációjára (kiigazítására), leszállítására denominálta (megnevezte) Gyulajban lenne.”²⁹⁰ Két járás összeírásakor kitűnt, hogy például Parlag, Ohat, Szentmiklós, Nádudvar, Buj, Szabolcs községek teljesen elpusztultak, lakatlanok. Az első három nem is épült többé újjá. Alig volt helység, melyben a régi portaszám változatlan maradt. A veszteség elérhette a lakosság negyedét-harmadát, ahogy a hiányos feljegyzésből fel lehet becsülni.²⁹¹

Kállónak, mint a vármegyének is, nehéz lehetett az utolsó éve. Sennyey Ferencnek, a német kommandánsnak a berendezéssel kapcsolatban sok hálátlan feladat jutott, még ha ez nem is mindig dokumentálható. A főkapitány arcképe kevésbé rajzolódik ki. Továbbítja a Bécsből, illetve a nádortól jött utasításokat s keményen kiáll a rábízott, akár német, akár magyar katonái érdekében.

1662 tavaszán Sennyey Ferenc még javíttatta a várat, de többet szeretett volna végezni, mert rendkívüli vármunkásokat kívánt.²⁹² Ekkor már Mathias Winkler a várbeli kommandáns, tőle tudjuk, hogy ácsokat, palánkfát, tűzifát kért. Az ácsok említéséből arra lehet következtetni, hogy rájuk a várbeli épületek javítása miatt volt szüksége. Nyáron viszont Daniel Schätzel nevű tisztre volt ruházva a várt gondja.²⁹³

1662-ben Pozsonyban az országgyűlésen olyasmi történt, ami látszólag nem volt összefüggésben a kállói várral, de következményeiben, kihatásában szinte másfél századig végzetes lett a túlnyomóan református Szabolcs számára, beleértve Kálló véghelyt is. A vallásügy elmérgesedése miatt sokakkal együtt a szabolcsi követek is otthagyták a diétát. Hiába emelte föl szavát Wesselényi nádor, hogy tegyék félre a religio dolgát, mert nagyobb a veszély, kevesen voltak, akik meghallották.

1663-tól adatszerűen van a várnak vicekapitánya, Kocsonyás Boldizsár, de német részről is új, s ezúttal magasabb rangú a kommandáns, Johann Wilhelm von Hagen báró alezredes. Kassán is változás történt, Pethő Zsigmond lett Felső-Magyarország új vicekapitánya. Először ő figyelmezteti a vármegyét, hogy a vár két bástyája kidőlt, „félő, ha késik nagyságtok s kegyelmetek véle, az havak megindulnak, s az töröknek is hire lévén Kállónak ilyen romlott állapotja, mind az véghely, mind pedig nagyságtok, kegyelmetek vármegyéstud fog periklitálni (veszélybe kerülni)”.²⁹⁴ Szinte egyidejűleg Cob ezredes Szatmárból ugyanezt mondja, csak részletesebben. Hagen jelentése alapján írja, hogy a vár palánkfái majdnem négy lépésnyi hosszán kidőltek, vagyis a bástya tövében álló palisszád 6 méteren ledőlt. Cob levelének beszédes részlete az is, mikor soraiból kiviláglik, hogy a „kállói lakosok a kijavításra nem elégségesek”, vagyis máskor végeznek javításokat.²⁹⁵ Kocsonyás Boldizsár újabb jelentésére Pethő Zsigmond öt nap múltán ismét sürgeti a

²⁹⁰ Uo. Prot. 12. Fol. 159.

²⁹¹ Uo. Fasc. 79. No 9. 1661.

²⁹² Uo. Prot. 12. Fol. 161.

²⁹³ Uo. Fasc. 80. No 7–8. 1662.

²⁹⁴ Uo. Fasc. 81. No 83. 1663.

²⁹⁵ Uo. Fasc. 81. No 85. 1663.

gratuitus labort, ezúttal azzal is érvel, hogy február 27-én „*most is Bagamérban kinn van 600 török*”.²⁹⁶

Hogy ez alkalommal a vármegye hallgatott az okos szóra, azt ugyancsak Pethő Zsigmondnak pontosan egy hónappal később kelt leveléből tudhatjuk, „... *hogya nagyságtok s kegyelmetek az ledült kállai palánkok felépítésében forgolódik ... igen jól cselekszi*”²⁹⁷. Ehhez csak azt kell tudni, hogy február éppen nem volt se szokott, se alkalmas idő a vármunkára a hidegek miatt, vagyis a vármegye valóban felmérte a helyzet válságos voltát, és munkásokat rendelt Kállóba.

Valószínűleg 1663. június második felében Kállóból, Kisvárdáról és Szatmárról elmentek a „*német vitézek*”. A Kállóból elvonulók 25 szekeret kaptak a június 9-i limitáció alkalmával, szemben a kisvárdaiak 35 szekerevel, holott kevesebben lehetek. Át a Tiszán Tokajba mentek, onnan talán Érsekújvár alá.²⁹⁸ Hogy a Felső-Tisza vidéke ne legyen oltalom nélkül, a nádor inszurrekciót hirdetett. Az ő július 7-i értesülése szerint „*az elmúlt tegnapi estével az tatárság moldovai és havasalföldi hadakkal érkezett légyen Erdély országában, azki nem késvén, Szatmár felé igyekezik ez haza dúlására és prédálására, kihez képest akaránk kegyelmeteknek nemes Szatmár, Szabolcs, Ugocsa és Bereg vármegyéknek sietséggel tudtára adnunk, vévén ez levelünket, se napot, se órát ne múllasson, hanem mentest maga oltalmára üljön fel, ... feleségét, gyermekét s marháit állítsa el erősségekben, ... míg magunk avagy penig vicegenerális Pethő Zsigmond uramat kegyelmetek közé küldhetjük, tekintetes és nagyságos Sennyey Ferenc uramat az végbeliek eleiben s Barkóczy István uramat az hajdúsággal kértük, asszisztáljanak kegyelmeteknek. Ezt azért süketségre senki ne vegye, hanem kiki haza javáért, megnevezett mód s rend szerint felüljön.*”²⁹⁹

Az említett moldvai és havasalföldi csapatok egyébként a török főserceghez tartottak. A végbelieknek és Sennyeynek az említése pedig értésünkre adja, hogy a kállói magyar katonák nem mentek el a németekkel Érsekújvárhoz. Kocsonyás Boldizsár vicekapitánynak az év folyamán valami ügye támadt, ami miatt átmenetileg börtönbe is került. Mellette ismerjük még Fejér Abrahám lovas hadnagyot³⁰⁰ és Török István udvarbíró. Ez utóbbi azonos lehet azzal a Török Istvánnal, aki Szalárdy szerint Várad elfoglalásakor a Veres bástyát védte. Szeptemberben Nagy András gyalog hadnagyról van említés, februárban Cseley András főporkolábról.³⁰¹ Strázsamester a hatvan éves Szilágyi Péter.³⁰²

A legnagyobb riadalmat az egész mozgalmas év folyamán a tatárok elvonulása váltotta ki. Úti céljukról a legkülönbözőbb hírek terjedtek el. Kezdetben annak is híre jött, hogy Erdélyből a kán „*visszahívta az fiát sietve, mivel nagy galibája érkezett*”.³⁰³ De később ismét megindultak. Pethő Zsigmond, aki egész idő alatt

²⁹⁶ Uo. Fasc. 81. No 82. 1663.

²⁹⁷ Uo. Fasc. 81. No 92. 1663.

²⁹⁸ Uo. Fasc. 81. No 81. 1663.

²⁹⁹ Uo. Fasc. 81. No 19. 1663.

³⁰⁰ Uo. Fasc. 80. No 30. 1663.

³⁰¹ Uo. Fasc. 81. No 13–14. 1663.

³⁰² Uo. Prot. 13. Fol. 69.

³⁰³ Uo. Fasc. 81. No 26. 1663.

Sztrapkón, a lengyel határ alatt tartózkodott, egyre-másra küldte riasztó értesüléseit. „... az hírek, az tatárnak is errefelé nyomakodását igen sűrűn hozzák, ... Szándéka az, hogy Kálló felé nyomuljon az Tiszára”. Majd csatolja Sennyey levelét, melyben már az áll, hogy Debrecennél táboroznak.³⁰⁴ Három nappal később augusztus 17-i kelettel Sztrapkóról újabb levél jön, a tatárok a szolnoki hídnak tartanak, tehát – véli a kassai vicefőkapitány – a Hegyalját fogják megrabolni,³⁰⁵ vagy, ahogy tíz nap múlva írja, Kassát.³⁰⁶

Ezek a jóslatok nem váltak ugyan be, de bizonyos következményei voltak. Elsősorban inszurrekciók egész Felső-Magyarországra nézve. A részvétel mérsékelt eredménnyel járt, a Tiszán inneni megyék távol maradtak, mondván, nekik az otthonukat kell megvédeniük. Egy másik különösnek látszó jelenség az volt, hogy a veszély hírére Szabolcsból a tatárok elöl sokan Debrecenbe menekültek. Wesselényi nádor július 7-i levelében ezek ellen élesen kikel. „*Esék értésünkre, hogy az mostani hírekre nézvé, sokan az nemeség és az vitézljő rend közül is onnét az kegyelmetek vármegyéjéből Debrecenben költöznek ... Kegyelmetek publikálja mindenütt, kiki maradjon maga vármegyéjében s annyival inkább erdélyi pártra ne menjen ... egyébaránt valaki a' tevő léssen, szintén úgy búcsúzzék jószágától, mint-ha soha Magyarországbán és az őfelsége diciojában (fennhatósága alatt), akárki légyen az, jószága nem lett volna.*”³⁰⁷

A passzus legérdekesebb része, hogy ezek szerint maguk a kállói katonák is az erdélyi fejedelemséghez tartozó, és ezért biztonságosabb helynek tartott Debrecenbe vitték családjukat. Tették annál is inkább, mert maga a nádor szólította fel őket. Különös csak az, hogy ez az utóbbi levél csak egy nappal íródott később, érdemileg azonban nem sok a jelentősége.

Alighogy átvonultak Szabolcs déli részén a tatárok, Gacsályból, Szatmár vármegyétől újabb riasztó hírek jönnek. Köcsük pasa Várad alatt „*hirdeti, hogy Székelyhid alá mégyen, de az pogánynak sohase cselekedete nem oda kontinualja (kötí) szándékát, ahová hirdeti ... igen félünk, hogy célozván Székelyhidat, nem azt, hanem ez darab Szamosközt, ki még neki meg nem hódolt, akarná amannak pretextusa (ürügye) alatt elrablani, az vizek is fölöttébb való apadásokkal alkalmatosságot engedvén az ebnek reá*”. És egyben Szabolcs segítségét is kéri.³⁰⁸

Apafi Mihály hadainak az átvonulása már nem okozott komoly gondot. Cob ezredes szerint hódoltató levelet írt az itteni vármegyéknek, egyúttal elrendelte, terjesztőit el kell fogni.³⁰⁹

Wesselényi nádor hevesen reagált Apafi levelére. Murány várából október 31-én keltezi szenvedélyes képekben bővelkedő, gyilkos erejű pamfletjét, a kor publicisztikájának remekét. „... mint azok felül szokták mondani, – írja – maga mezíten jár s másnak gazdagságot jövendöl, keresztin hitire asszekurálja (biztosítja) kegyelmeteket ökegyelme, bátran mehet, jöhet s küldhet ökegyelme által az

³⁰⁴ Uo. Fasc. 81. No 32. 1663.

³⁰⁵ Uo. Fasc. 81. No 36. 1663.

³⁰⁶ Uo. Fasc. 81. No 27. 1663

³⁰⁷ Uo. Fasc. 81. No 110. 1663.

³⁰⁸ Uo. Fasc. 81. No 112. 1663.

³⁰⁹ Uo. Fasc. 81. No 107. 1663.

nagyvezírnél megmaradásáruul valót, végezhet kegyelmed. Vajjon mért nem végez ökegyelme nemes Erdély országának valami és csendes szabadságot, megmaradást? Azé a szabadság, hogy akarhatja ellen madárnyi föld török parancsolatjára, sok tekergő bújdosásával vezér táborában köllött menni, nemde példája ez, egynehány esztendőknék forgása alatt Erdélyben, egyik fejedelmet az másikával öszvevesztetvén az török nemzet, két jó bokor karmazsin csizma elviseléséig, koptatásáig hetedik erdélyi fejedelmet nem értünk? ... Bethlen Gábor fejedelemségétül fogvást micsoda szabad elekcioja vagyon fejedelemválasztásban? Maga vallja meg Apafi fejedelem ökegyelme, ha meg meri vallani! Micsoda szabadságos élte Erdélyben? Boldogtalan szabadság az olyan, azmely bárányt farkas őriz. Azt kell mondani, azt kell írnia s azt kell cselekedni, azkit magyar nemzet gyűlölője parancsol ... Miben tartotta meg az török kiadott hitlevele ígérétében? Nemde minden esztendőben s csaknem minden hónapban kiadott hóduló hitlevelei ellen fellebb vervén adójokat sarcoltatja az kegyetlen adózásra ... ”³¹⁰.

Szabolcs tehát ez alkalommal megmenekült a török hadjárattal járó pusztulástól, de ez nem azt jelenti, hogy nem szenvedte meg. Az állandó készenlét, a menekülés, a magyar katonaság kihágásai nem a békeéveket idézték. Szabolcs déli része pedig, mely Debrecen vonala alá esett, most már szinte nem is tartozott a vármegyéhez. Katonai téren a vármegyével kapcsolatosan nem szabad említés nélkül hagyni, hogy a vármegyének egy vitéz és bátor katonája, az egykori kállói főkapitány fia, Barkóczy István egyre inkább kitűnik. Ibrányi Ferenc özvegyének a kezével az ibrányi várkastély birtokába jut, melyet meg is erősít, s katonái fenntartása céljából a birtokra mentességet is kap. Ő maga 2000 vitézzel részt vesz az alsó-magyarországi harcokban, s ezen a télen Gömörben fog telelni.

Az 1663. év szomorú mérlegéhez még hozzátartozik, hogy mikor a királyi Magyarország leginkább összezsugorodott, a reformátusok üldözésének elindítása egyre jobban megosztotta az országot, Szabolcsban is perek indultak a katolikus vallás gyalázása miatt, s egyes földesurak, az élen Báthory Zsófiával a református papoknak nem adták meg a korábbi nónát. És csavargó katonák is nyomorgatták a szegénységet. A „*dobi csata*” Rabatta tokaji kommandáns – később Bécs védelmében játszik kiemelkedő szerepet, – katonáival, és az aranyosi révnél Apáthy János lövöldözése az ellentétek elfajulását jelzi.

Ősszel Kállóba új német kommandáns érkezett, Rambald de Porcia gróf, fia vagy unokaöccse annak a Johann Ferdinand de Porciának, aki Lipót császárnak nevelője, majd minisztereként lett birodalmi gróf. (Ő építette az osztrák reneszánsz egyik gyöngyszemét Spittalban, a Porcia-kastélyt.) Jelenléte Kállóban első ízben szeptember 25-én datálható, ekkor a vármegyétől legelő hiányában szénát kér most már a szinte szabványosnak mondható fenyegetések kíséretében. „... *nehogy a tiszt uramék kénytelenek legyenek kimenni és a lovaknak szénáról, abrakról maguk gondoskodni*”.³¹¹ A gabona ellátással kapcsolatban a szolgáltatás már nyugta ellenében történik, ami ha most nem is, de később ellenkezést fog kiváltani.

³¹⁰ A szerző hivatkozása elmaradt.

³¹¹ SZSZBML, IV. A. 1. Fasc. 81. No 76. 1663.

Ahogy közeledik a tél, mikor a katonának nincs dolga, vagy nincs rá szükség, elbocsátották, a falusiakon való élőködés egyre nagyobb s terhesebb méreteket ölt. Olyan csapás ez a falu népén, mely ellen folyamatosan hoznak rendeleteket, határozatokat, parancsokat, de hasztalanul. A magát Teplicén kúráló nádor 1663. december 23-án írt levele is csak ezek egyike. „*Nem akaránk azt is henyélő szemmel tovább néznünk, hogy mivel mind nemes, mind nemtelen fel s alá sétáló és szegénységet rontó s pusztító katonák, mint akik azelőtt végházakban laktanak, s mint egyéb nemesek, kinek vagy pogány miatt veszett a' házok, vagy másképpen is szegínyedtek meg, kóborlással akarnák táplálni magokat, így összecsoportozván, szabadon gázolják országunkat. Kegyelmetek azért mindjárt publikálja maga vármegyéjében, valaki találkozik, aki vitézkedni akar, vagy mindjárt zászló alá irassa bé magát, vagy álljon másképpen szolgálatra és telepedjék le. Kegyelmeteknek azért hagyjuk és parancsoljuk, valaki efféle kóborlásban tanáltatik, fogton-fogassa, valahol kaphatja és vagy kezünkhez küldje, vagy érdeme szerint mindjárt megbüntesse.*”³¹²

A tél folyamán, mint az eddigi rangos kommandánsok, eltűnik a várból, feltehetően otthon tölti a telet. Helyettük, helyette kisebb rangú kommandáns, esetleg hadnagy, aki szintén kommandánsnak nevezte magát, intézkedik.

Így volt ez 1664 első hónapjaiban is, mikor a sok eső ismét nagyon megviselte a várat. Hektor Brazza gróf április 29-én számolt be erről a vármegyének. Azonkívül, hogy nincs szekerek, amivel a gabonát a malomba szállítsák, ezért kér 40 szekeret, hozzáteszi: „*Itt a várban és a váron kívül minden ledült és romban van...*” és ezek kijavítására „*olyan egyenes és nagy fák (mi palánkoknak hívjuk) és vármunkák*” szükségesek.³¹³ A május 10-i levele részletesebb. A palánkfák „*négy különböző helyen úgy ledültek, hogy nincs szükség ajtóra, falak nyílásain könnyű bejönni*”.³¹⁴ Ez alkalommal érdemben nem sok minden történhetett, mert augusztus 7-én Csala István „*mostani kállai substitutus (helyettes) vicekapitány*” írja a vármegyének, hogy az új várbeli „*főkommandant*”, Paul Anton Moriga érkezésekor megszemlélte a vár állapotát és a következő fogyatkozásokat számlálta elő. Először is „*egynéhány helyen kidőlőfélben áll a palánk*”, Másodsor „*az ágyuk alatt hídveszkák nincsenek és az tarackoknak is csak két helyen van állása s ágyaik is elrohadtanak, ... ha mi történnék, semmi löttetést nem vihetne végben. Az vár hidja is elrohadván, azt is nagy helyen építtetni kellene*”.³¹⁵ Nem lehet tudni, mit végeztek ekkor a vár körül, de Sennyey főkapitány szeptember 29-én a végház romladozását említve kér a megyétől rendkívüli vármunkát.³¹⁶

Az 1664. év úgy szerepel a magyar történelemben, mint Zrínyi Miklós halálának, a szentgotthárdi csatának és a kevésbé örvendetes vasvári békének az éve, de itt a Felső-Tisza mentén, általában Felső-Magyarország 13 vármegyéjében egész más természetű gondok foglalkoztatták az elméket.

³¹² Uo. Fasc. 82. No 111. 1664.

³¹³ Uo. Fasc. 82. No 44. 1664.

³¹⁴ Uo. Fasc. 82. No 15. 1664.

³¹⁵ Uo. Fasc. 82. No 14. 1664.

³¹⁶ Uo. Fasc. 82. No 13. 1664.

Pethő Zsigmond már február 11-én nyugtalanítja rossz híreivel a vármegye népét, hogy „*az elmúlt héten nagy készüléttel, tarackokkal, lovasokkal, gyalogjával az törökség feles tatársággal*” Debrecenbe s a környékére szállt. Ugyanakkor az egri törökök is elindultak, hogy megrabolják Hegyalját, csakhogy a „*rettenetes hideg és fergeteges idő visszafordulásra kényszerítette őket*”.³¹⁷ A kassai vicefőkapitány egyúttal Zrínyi téli hadjáratáról is beszámol.

A nádor március 18-án Liptószentmiklósra hívja a 13 vármegyét. Ezen kivetették a felállítandó bandériumokhoz való hozzájárulást.³¹⁸ Ez a kivetés két szempontból is nagyon fontos: először kitűnik, miért nem léptek fel erélyesebben Báthory Zsófiával szemben oly sok ellene felmerült panasz ellenére. Ezer fizetett lovasával többet tudott a felkelésnek adni, mint a 13 vármegye összesen; másodszer Szabolcs vármegye szegénysége tűnik ki, 32 lovasával csak a kis Tornát s Ugocsát előzi meg.

Tanulságos a számokat összevetni:

Rákóczi György özvegye	1000 lovas
Rákóczi László (Várad alatt fog elesni Barkóczy Zsigmond meghiusult kiszabadítási kísérlete kapcsán)	200 lovas
Homonnai György özvegye (Esterházy Mária)	150 lovas
Az egri püspök (Pálffy Tamás)	100 lovas
Thököly István	50 lovas
Csáky Ferenc, Csáky István országbíró, Csáky Zsigmond	150 lovas
Kemény János özvegye (Lónyay Anna)	<u>25 lovas</u>
	1675 lovas

Zemplén	260 lovas	Gömör	38 lovas
Sáros	155 lovas	Borsod	35 lovas
Szatmár	100 lovas	Szabolcs	32 lovas
Abaújvár	95 lovas	Ugocsa	30 lovas
Ung	90 lovas	Torna	10 lovas
Bereg	65 lovas	Szepes	-
Heves	évi 300 forint		<u>910 lovas</u>

Márciusban Szabolcsban mással voltak elfoglalva. Maga Pethő Zsigmond, Barkóczy István és Rákóczi László, maguk mellé gyűjtve a vármegyéből s a várakból a vállalkozó szellemű katonákat, miután meghallották, hogy Kücsük pasa Debrecenből kiindult, Várad alá indultak. Kállai Fényes István ezt így meséli el:

*„Hallván az magyarok, az főfő hadnagyok Kucsok elmentét, Die 5
Ezek is minden felől kéri s emlegetik németek segítségét,
Senki sem gondolta, kevés embere tudta az nagy urak seregét,
Kik fegyverben voltak s kik mérték, nyargalták Váradnak ő vidékét.*

³¹⁷ Uo. Fasc. 82. No 55. 1664.

³¹⁸ Uo. Fasc. 82. No 35. 1664.

*Kedre virradóban, indulván szép lassan, Váradhoz eljutának,
Kállai gyalogok, kik első és bátrak, kapukat bevágának,
Mint az sebes esőt magyarok az szerént lövéseket szórának,
De az vitézekben Rákóczi Lászlóval felesen elhullának,*

*Barkóczy Zsigmond kikiáltott sokat, de vissza nem nyerhetik,
Ők is hamarjában lévén nagy haragban Váradot felperzselék,
Sok szép nyereséggel, szép öltözetekkel lovokat megterhelték,
Feles bulyát nyervén, sok magyar rabot is fogságbul kimenték”.³¹⁹*

Barkóczy Zsigmondot Orosról rabolták el kevéssel előbb egy éjszaka magyar ruhába öltözött, kerülő úton odajutott törökök. Lehetséges, hogy a kiváltott, későbbi ugocsaí főispánról van szó. Egyes történetírók szerint ez a hadivállalkozás Várad visszafoglalását célozta volna, de hogy meghiúsult, főleg annak lehetett köszönni, hogy a várkapu előtt a bazárban egyesek elkezdtek fosztogatni, s ekkor felismerték őket.

Az április 27-i monoki mustra ugyancsak siralmasnak bizonyult. Csak néhány vármegye lovasai, az se teljes, bandérium semmi – foglalja össze véleményét Pethő Zsigmond, egyúttal újabb terminust tűz ki május 13-ára Dobszán.³²⁰

Júniusban újabb fenyegetés jön: „*Várad felül írják – értesíti a vármegyét a vicefőkapitány – hogy sok idegen török gyűlne s Kállót fenyegetnék*”, s hallva, hogy egy részük már a szolnoki hídon jár, Hegyalját félti s felkelést rendel el.³²¹ Wesselényi nádor viszont július 27-én rendel el a harangodi mezőre generális mustrát augusztus 16-ára, s hogy nyomatékot is adjon, éppen augusztus 1-jén, a Szentgotthárd mellett aratott győzelem napján meg is ismétli, írván: „... *szaporodván egynehány felől a’ gonosz pogány hírek*”. Külön is hangsúlyozza: „*Senki pedig ne merészkedjen attul elmaradni.*”³²² Szabolcs mégis elmaradt. Kesznyétenből a nádor meg is rója a vármegyét. „*Miért kellett bennünket ilyenképpen megjátszóztatni? – okát fel nem találhatjuk. Bizonyos lehet mindazonáltal kegyelmetek, kemény számadással fog jövendőben eziránt tartozni.*” Ugyanis a török Hatvan tájékán táborozik, mintha Füleket akarná megszállni.³²³ A szabolcsiak pedig azért hiányoztak a táborból, mert mint Keresztes András, az egykori böszörményi főkapitány írta Kenézlőről „*semmi lovasa nincs*”, szétoszoltak.³²⁴ Feltehetően a béke hírére.

Kállóban viszont az ősz folyamán, talán nem kis mértékben a béke következtében különös helyzet állt elő, mely szokatlan fordulatokba fog átnőni, s melynek egy epizódja Benczédi László jóvoltából a „*kállói zenebona elnevezés alatt már ismeretes lehet*”.³²⁵

³¹⁹ Széll, 1894. 535.

³²⁰ SZSZBML, IV. A. 1. Fasc. 82. No 72. 1664.

³²¹ Uo. Fasc. 82. No 66. 1664.

³²² Uo. Fasc. 82. No 64. és 61. 1664.

³²³ Uo. Fasc. 82. No 65. 1664.

³²⁴ Uo. Fasc. 82. No 60. 1664.

³²⁵ Benczédi, 1975. 84–90.

A vasvári béke nemcsak azt hozta magával, hogy sok katonát elbocsátottak, s azoknak nem volt semmi hajlandóságuk visszatérni a korábbi jobbágysorba, növelve is ezzel a „szabad legények” számát, hanem például Kállóban a vitatott jogi helyzetű hajdúk most már nem katonai, hanem nemesi kiváltságokra törekedtek. Ez gyakorlatban annyit jelentett, hogy a vár főkapitányának a joghatósága alól a vármegyéhez kerültek nemesi kiváltságuk tiszteletben tartásával. A dolog úgy éleződött ki, hogy Sennyey Ferenc elfogott valami ügyből kifolyólag néhány kállói lakost és Kassára küldte ítéletre. A gyanúsítottak hiába hivatkoztak nemesi jogaikra, nem használt. A főkapitány ezzel szemben azzal érvelt, hogy egy forintra akárki beíratja magát a nemesek hadnagyával a nemesek lajstromába. A főkapitány egyébként is ragaszkodik elődjeinek régi jogaihoz, akik bizonyos tekintetben rendelkeztek a város lakóival.³²⁶

Lipót császár és király 1664. december 19-én gróf Csáky Ferenc szepesi főispánt, ki aranysarkantyús vitéz, kamarás és tanácsnok, Felső-Magyarország főkapitányává nevezi ki.

Az év végén érezhetően feszültté válik a kállói főkapitány és a vármegye viszonya. A kállói őrség katonáitól elloptak 6 ökröt s a tolvajok török területen eladták. Nagy utánjárással a kállóiak Leveleken a latrok közül egyet elfogtak, a vármegye lovasai azonban elvették tőlük. Sennyey hiába tiltakozott.

Részben az is az előzményekhez tartozik, hogy az előző évi december közepe táján a „latrok fogására” kiküldött megyei inszurrekciót Török István „dux et iudex” irányítása alatt be sem engedték Nyíregyházára, s a kapun fegyveres kézzel nézték egymást, míg a vármegye lovasai el nem távolodtak.³²⁷

Kállóban az eset karácsony havának 30. napján történt, míg közben Demecserben a megyegyűlés ülésezett. Kudarcát a vármegye rögtön megírta Wesselényi nádornak, aki azzal intézte el, hogy „Sennyey Ferenc uramnak kegyelmetek kívánsága szerint – írja a nádor – újóbban irtunk, intimálván serio (komolyan értesítvén), ellegyen afféle nemesek vexációja és impeticiója (zaklatása és vádolása) nélkül.”³²⁸ Szabolcs azonban nem elégedett meg ennyivel. Az eperjesi gyűlés elé vitte a dolgot, a követi utasítás szerint az történt, hogy „kállai vicekapitány vitéz Pap László egy balkányi nemes embert megfogotván, bévitette, azon szolgabíránkat Pap Lászlóhoz küldvén ... azon megfogotott nemes embernek elbocsátása felől, nem-hogy elbocsátotta volna, de sok mocskos szidalmazási után házábul azon vármegyénk szolgabíróját kiverte”.³²⁹ A félreértés elkerülése végett, ilyen kockázatos alkalmakkor nem a szolgabíró szállt ki, hanem „a képében” egy juratus assessor, egy esküdt, s házáról szó sincs, mert a nyíregyházi esethez hasonlóan be sem engedték őket a palánkon belül.

Hogy tulajdonképpen mi is történt, azt pár hónap elteltével augusztus 20-án, s utána az országbíró rendeletére a leleszi prépost vezetése alatt folyó investigációból (nyomozásból) tudjuk meg. A vármegye tehát a végsőkiig elment. Ez a

³²⁶ SZSZBML, IV. A. 1. Fasc. 82. No 116. 1664.

³²⁷ Uo. Fasc. 82. No 100. 1664.

³²⁸ Uo. Fasc. 83. No 63. 1665.

³²⁹ Uo. Fasc. 83. No 61. 1665.

vallomásfelvétel különösen érdekes, mert ritka életszerűen be lehet pillantani a véghely életébe.³³⁰

Előzmény: „*Vicekapitány hivatta s azt mondá, hogy Rác, van-é jó sütős puskád s vagyon-é lovad itthon? Mert holnap itt dolog lesz, subát s paripát nyerhetsz az nemesektül.*”

Város szolgája: „*Mikor szolgabíró uram kapura érkezett, nem mertem bocsátani, mivel az hadnagy Nagy István társat ad hozzá, meghagyva neki, hogy vármegye bírúit bé ne bocsássa, az úr önágyasága parancsolta. Azt mondotta szolgabíró uram, Kocsonyás dolgában fáradoz*”. S azzal elment a vicekapitányhoz.

Bondor András prezidiárius: „*Főkapitány maga parancsolta a csordapásztor-nak, hogy az szabad földön (a Lövő hegyen) lévő gabonát eltapodtassa, mert ha el nem tapodtatja, bizonynal elmegy fenekéről az bőr, úgy elvereti*”.

Az szolgabíró az öccsével az kapuban állott, az öccse az gémpre támaszkodva. Nem bocsátják be a nemeseket, mert jobbágyokat keresnek.

Nemes András: „*Jó uraim, úgy keressetek jobbágyot, hogy jó legyen,*” erre „*igen megzendült a város népe*”. *Érkeze Rác Mihály paripán, az csákánnyal mindjárt megütötte az esküdtet, hogy mindjárt kitört az csákánya az nyeléből, Nemes András is azután a kapával kétszer ütötte. A szolgabíróhoz is vert Rác Mihály, de nem üthette, mert az latorkertbe vonta magát, nem tért hozzá.*” Úgy futottak be egy házba. Közben a tömegből hallatszott. „*Csak úgy lödd, ahogy szereted!*”, „*Tegyétek bé az kaput, hányjátok ki a fejeket az palánkon!*”

A vármegye a nádorhoz fordult s nem is egyszer, de a válasszal nem volt megelégedve. Közben eltelt némi idő, csak július 9-én hozta meg egyedülálló statútumát a vár fő- és vicekapitánya, valamint prezidiáriusai ellen. Elszenvedett sérelmeinek felsorolása után, hol a Megyery Tamás esete is szerepel, büntető intézkedéseire kerül a sor.

„... *nemesember atyánkfiain naponként cselekedett törvéntelenségeket, megírt kapitányok székére szabad nemesember atyánkfiainak pro lubitu ipsorum sub certa poena (azok tetszésére bírság kiszabásával) maguk elébe való idéztetéseket, nemes vármegyénk bírúinak törvényes és egyéb szükséges dolgainak véghez való vitelére bé nem bocsátatásokat, sőt azon végházbul való kirekesztéseket, nemes vármegyénk szolgabíráján tölt becstelenségét és mellette lévő esküdt társának megverését, megsebeztetését és több előszámlálhatatlan, országunk törvényével ellenkező elszenvedhetetlen cselekedeteket ... intra ambitum comitatus sub poena fl 12 (a vármegye területén belül 12 forint büntetés terhe alatt) senki szállást ne adjon, az kállai territóriumon kívül ... marhájokat ne paszkuáltassák, sokadalmakban, sem másutt árujokat ne árulják, senki semminémű vásárlásra bé ne menjen, sem onnét ki ne jöjjön, sem adni, sem venni szabad kívül ne legyen, az erdőkrül is szabad ne legyen fát bévinni, sem az falukrul semmi egységféle leguminákot (veteményeket); valahol valami javok vagyon, tizenöt nap alatt sub poena ablationis (elvétele büntetés alatt) Kállóban béhordják, réveinken szabad általjárni ne legyen, sem malmainkban öröltetni ... Az oroszág is sem aratásra, sem kaszálásra bé ne men-*

³³⁰ Uo. Fasc. 83. No 62. 1665.

jen, alioquin valamit ott benn lél, keres és az útban elérik, minden ott benn keresett javai tőlök elvéssenek.

Az ott való nemesség, ha akar jöni vásárlásra és valami vételére, viceispán uramékhoz menjen és pecsétet vegyen, regesztrumban adván hadnagy uram az nemesemberek nevét ökegyelmeknek. RácZ Mihályt, azki nemes vármegyénk szolgabírája mellett lévő Megyery Tamás assessor nemesember atyánkfiát megverte, véresítette, ha valahol extra praesidium (az erősségen kívül) kapattathatik, kaptiváltassék és tamquam publicus malefactor (elfogassék és mint nyilvános gonosztevő) megbüntettessék". Továbbá, ha valaki a prezidiumból kijönne vásárolni, akitől vásárolnak, ha nemes 24, ha parasztember 12 forintra meg kell büntetni és az árut vagy marhát elveszik.³³¹

Ezzel szemben ugyanerről a dolgról július 16-án Sennyey Ferenc a következőképpen számol be Csáky Ferenc kassai főkapitánynak: *„Nagyságodnak alázatosan kellekik értésére adnom az mostani ügyes-bajos állapotunkat Kállóban az nemes Szabolcs vármegye mostan csinált statútuma végett. Mivel nagyságos uraimék önagyságok s ökegyelmék minden viktuáléknak (élelmiszerek) bevitelétül eltiltották mind az szegénységet, mind pedig az nemességet arra nézve, hogy az elmúlt napokban az nagyságod prejudiciumára (sérelmére) az kállai kapitánynak eleitül fogva fenntartott autoritása (tekintélye) ellen az végháznak törvényét és rendtartását el akarná rontani, viceispán uramék több deputátus böcsületes emberekkel együtt bé nem bocsátattanak, és azalatt valami éretlen elméjű, ifjú legény nemesembert /azki amint informáltatom, maga kereste az rajta esett kázust/ megütögették volna. Mivel azért azon statútuma miatt az nemes vármegyének nagy szüksége vagyion az végháznak, nagyságodat alázatosan kérem, mint uramat, nagyságod találjon módot ezen dolognak komplanciójában (elintézésében), valamely bölcs úton nagyságod bölcs elméje feltalálja. Egyébaránt tudván azt nagyságod, hogy én köteles vagyok az öfelsége prezidiumának oltalmazására, nagyságodnak akartam levelem által alázatosan hírré tennem, hogyha az nemes vármegye azon statútumban tovább is inhereál (ragaszkodik), kételen leszek az öfelsége szolgálinak oltalmazásában minden utakat és módokat felkeresnem, kész lévén és minden embernek, azkinek az öfelsége szolgálja mint vétett, elégséges törvényt és ekzekúciót, úgy hozván az törvény magával, tétetnem. Ezek után kívánom Isten sok esztendeig éltesse...”*³³²

Ha az esemény egyes részletei a különböző előadásokban nem egészen egyeznek, nem feltétlenül meglepő. Ami a dolog lényegét illeti, a vármegye csak a frissen kötött békében bízva járhatott így el, magában véve képtelen és értelmetlen dolog volt, csak egy példa: a váradi törökök már megkezdték a szabolcsi falvak titkos hódoltatását, ezért például a cirkálók se mehettek ki.

A nemesi vármegye és az ország érdekeit jobban képviselő kállói főkapitány nem mindig elvi síkon mozgó vitája közben az 1665. év is hozott olyan eseményeket, melyek mindkettejük jövője szempontjából fontosak voltak. Ibrány várkastélya házasodás révén a bátor végvári vitéz, Barkóczy István, leendő szabolcsi főispán kezébe jutott, aki végvárrá is alakította. Emiatt természetesen a vármegye

³³¹ Uo. Prot. 13. Fol. 67–68.

³³² Uo. Fasc. 83. No 62. 1665.

tiltakozott.³³³ A kállói főkapitánynak az okozott újabb gondot, hogy meg kellett akadályoznia, hogy katonák, nemesek, nemtelenek a török területre járjanak rabolni.³³⁴

A jövőre két, ekkor szinte jelentéktelennek tűnő mozzanat mutat. Egyik, hogy a katolikus földesurak református ellenes ténykedésére ellenhatásként felerősödik Pathay András mándoki prédikátor és a szabolcsi reformáta eklézsiák szeniorának a hangja, s az országbíró parancsára vizsgálatot is végez a vármegye. Nemcsak a megvont oktávákat kéri vissza, mint Nyíregyházán is,³³⁵ hanem sok mindenbe bele is szól. Egy másik előre mutató körülmény, hogy a sok malefaktorra vált elbocsátott jobbágykatonára Debrecennek vette útját, s onnan szivárgott Erdélybe. Ennek megakadályozására is jöttek, természetesen hiába, utasítások, de írt az ügyben a vármegye is.³³⁶ Kállóban találjuk Cseley András főporkolábot, Majos János, Pethő János hadnagyokat,³³⁷ később előbbi Rákóczi ezeres kapitánya. A város jegyzője, Fényes István ekkor bizonyos válságügyben Váradon jár³³⁸, talán ekkor írja meg Debrecen város 1664. évi verses krónikáját. Az utókor, mint kállói Fényes Istvánt Debrecen város nótáriusaként ismeri, mellőzve, hogy előtte Kállóban viselte ugyanazt a tisztséget. Kocsonyás Boldizsár a vár egykori hadnagya kassai fogságából szabadulva, hová azért került, mert a veszedelemben a családját Debrecenbe, a fejedelemségbe menekítette, ez évben ad reverzálist, hogy nem fog a jövőben az erdélyiekkel semmiféle kapcsolatot tartani,³³⁹ elkobzott ingóságait Ecsedről, illetve Sárospatakról még nem kapta vissza.

A vármegye sértődöttsége s bosszúszomja nem csillapodott, legalábbis más megnyilvánulási formát keresett, nevezetesen ennek kell tekinteni azt a rendkívül nagyszámú jobbágykikérést, amit, mint arról említés történt, Benczédi László „kállói zeneboná”-nak nevezett.³⁴⁰ Ő a Magyar Országos Levéltár Csáky levéltár anyagára támaszkodott, a nyíregyházi levéltári anyag viszont teljesebb képet tud adni ennek a lefolyásáról.

Az eseményt elsősorban a történeti keretbe illesztve, az előzményeket figyelembe véve kell megvizsgálni. Okát a vasvári béke utáni katonai elbocsátásokban találhatjuk meg. A következő 1665-ös évet is az jellemezte, hogy a sok lézengő katonára miatt, aki élőködésre, rablásra adta a fejét, a közbiztonsága teljesen elromlott. Emiatt a jobbágykikérések Kállóból is csak az év végén indultak meg. Lövey Miklós már szeptember 1-jén, Kemecsey László 11-én kikérte Kállóból szökött jobbágyát. A legelső kikéréseket, „*bizonyos okokra nézve elhalasztották*”. Sokat mondó megjegyzés, ami arról árulkodik, hogy a vármegyének akkor a dolog nem volt sürgős. Az első repetíciók (visszakövetelések) Benczédi adata szerint a vármegye szempontjából eredménnyel jártak. Hivatkozva Sennyey Ferencnek egy Csáky

³³³ Uo. Fasc. 83. No 61. 1665.

³³⁴ Uo. Fasc. 83. No 60. 1665.

³³⁵ Uo. Fasc. 83. No 55. 1665.

³³⁶ Uo. Fasc. 83. No 43. 1665.

³³⁷ Uo. Fasc. 83. No 107. 1665.

³³⁸ Uo. Fasc. 83. No 22. 1665.

³³⁹ Uo. Fasc. 83. No 6. 1665.

³⁴⁰ Benczédi, 1975. 84–90.

főkapitányhoz írt levelére, a következőket idézi: „... *rettenetes nagy confusio* (zavar) és *zenebona támadt és most is vagyon ebben a végházban egynéhány jobbágyoknak a repetitioja miatt ... az törvény szerint kénytelen a jobbágyokat meg kellett adnom, ... azonban nemcsak a praesidium, hanem mind az egész város, mind nemes, nemtelen felzendülvén rajta, ... öfelségét magát akarják ezen dologról megtalálni ... s kategorice* (elhatározták) *resolválták magukat, hogy egyáltalában senkit innen énnekem kiadni meg nem engedtek*”. Ezt a főkapitány 1666. március 4-én írta. Ezzel ellentétben áll, hogy Kércsy János ügyében Sennyey Ferencet 600 forintra megbüntetik, ami annyit jelent, hogy nem állította elő a kért jobbágyait. A kezdeti állapot így hát nem egyértelmű.

A nagy hullámot azonban 1666. május 10–13. és június 8–10. közt megtartott tárgyalások jelezték. A császár április 19-én állíttatta le a végvárakból történő jobbágykatonák kiadását. Ez az időköz elégséges volt arra, hogy a vármegye a dekrétumról tudomást vegyen. Valójában nem is akarta elfogadni.

A jobbágykikérési eljárás azzal kezdődött, hogy a szökött jobbágyát kikérő földesúr a szolgabírónál bejelentette, hogy az ilyen és ilyen nevű jobbágyát egy adott helyről visszakéri. A szolgabíró azután megindította az eljárást azzal, hogy értesítette a jobbágy új gazdáját, hogy a megadott időpontra állítsa a törvény elé a kérdéses jobbágyot családjával és minden vagyonával, s hozzon megfelelő bizonyítékokat vagy tanúkat igazsága bizonyítására. A szolgabíró előtt formailag szabályos tárgyalás folyt a vármegye s az alperes ügyvédjével, azok meghallgatásával és a tanúk kihallgatásával. Majd az ítélelhozatal következett. Mindez írásban. Fellebbezés esetén a sedria, a törvényszék, ez alkalomnál már másnap meghozta elutasító határozatát.

A Jármay András – ugyanis ezek az ügyek az alispán nevében indultak – és Sennyey Ferenc közti párviadalban a fenti procedúra sajátos színezetet öltött. A vármegye, ha akart, tudott gyorsan is intézkedni. A kikérő levelet Rokszini Gergely „*estrázsameter*” vette át minden alkalommal. A kikérő földesurak túlnyomó része a vármegye tisztjei közül kerültek ki, míg a kikért jobbágyok feltűnően nagy része providusként, bíróként van minősítve, ami annyit jelent, hogy az értelmesebbek szöktek be a várba és ráadásul meglehetősen régen, olykor akár 25 éve, még az öreg Rákóczi fejedelemségében. A per tárgyalása folyamán a felperes vármegye prókátora az 1656. és 1659. év megfelelő törvénycikkeire hivatkozik, míg az alperes főkapitány ügyvédje, Zsarolyáni György, a leleszi konvent prépostja, Csáky Ferenc felső-magyarországi kapitány leiratára, ha ugyan a jegyző veszi a fáradságot, hogy ezt megemlítsé. Zsarolyáni György hivatkozik II. Rákóczi György kiváltságára is, de ezt a vármegye azzal söpri le, hogy az a hét hajdúvárosra vonatkozik, Kállóra nem. Májustól fogva nincs egyetlen egy eset sem, hogy Sennyey Ferenc kiadta volna egyetlen katonáját. A vármegye következképpen minden egyes emberért 300–300 magyar forint büntetést szabott ki rá.

Wesselényi nádor meglepő módon az ügytől távol tartotta magát, ami talán annak köszönhető, hogy a kállói főkapitány későn fordult hozzá. Ugyanis 1666. szeptember 29-én Murányaljáról a nádor a következőket írta a vármegyének. „*Sennyey Ferenc uram ökegyelme, az öfelsége kállai főkapitánya találta meg bennönket, jelenté, sőt in paribus produkálván* (másolatban bemutatván) *előttünk kassai*

főgenerális uram ökegyelme levelét, akiben öfelsége, az mi kegyelmes urunk ezaránt való választételére referálván magát, hogy az végházak annak az földnek nagy romlásával pusztulásra ne jutnának, afféle felkérendő vitézlő rendeket, az ökegyelme híre és engedelme nélkül ki ne adjon. Mentségül vévén azért ökegyelme magának mind főgenerális uram ökegyelme levelét, s mindpeniglen, ami legnagyobb, az öfelsége kegyelmes parancsolatját is, midőn az elmúlt napokban, némely felkért jobbágyságból álló gyalogokat ki nem adott iuxta articulum Regni superinde conditum (az ország erről hozott törvényei szerint), konvinkálta (bizonyította) kegyelmetek és pro executione már egyéb az adjudicata és exmissionalis levélnek kiadásával nem restálna (a végrehajtásnál ítélet levél és kibocsátó levél maradna el). Tudva lévén peniglen kegyelmeteknél, sőt az okoskodás is azt hozza magával, hogy aki kötelesség alatt vagyon, kiváltképpen efféle tisztben, mind öfelségének, az mi kegyelmes urunknak, s mind peniglen főgenerálisának, hiti szerint obediálni (engedelmeskedni) kell, aminthogy Sennyey Ferenc uramnak ökegyelmének is ezaránt ezt kell követni. Akihez képest ez levelőnk által akaránk kegyelmeteket rekvirálnónk és nagy szeretettel kérnőnk, hogy kegyelmetek addig, amig mind ökegyelme részéről választ nem veszünk, hagyja in suspenso azon dolognak exekucióját (függőben a dolognak végrehajtását).³⁴¹

Az elmúlt évben már feltűnt a Szepesi Kamara, mely ennek az országrésznek a pénzügyi dolgait intézte. Ebben az évben figyelemmel kíséri a kisvárdai és kállói őrség ellátását is, figyelmezteti a vármegyét, hogy a kállóiak nem kaptak ellátást,³⁴² hogy ne engedje az arany és a tallér török földre kerülését.³⁴³ A Szepesi Kamarával kapcsolatosan először bukkan fel Fodor János neve, mint aki kállói harmincados és postamester.³⁴⁴

A várban Lőben helyetteseként az év elején, mint kisebb rangú kommandáns, először Georg Christoph von Wedell találjuk, aki a télen fázott tűzifa hiánya miatt,³⁴⁵ tavasszal pedig épületfát és vesszőt kért, nyilván a paticsfalak javításához.³⁴⁶ Az év végén viszont már egy bizonyos Johannes Till intézkedett.³⁴⁷

Az elkövetkező 1667-es év Kállóban szinte semmi változást nem hozott. A béke, a márciusban elhunyt Wesselényi nádor szavaival valóban jég hátán épült békesség volt, de béke. A törökök hódoltatásukat következetesen folytatták, szívták a jobbágyság életerejét, a mi őrségeink, de szervezett csoportok is, minden tilalom ellenére bejártak a török bírta területekre, állatokat hajtottak el, s váltságdíj reményében foglyokat ejtettek. Csáky Ferenc egy leveléből így arról szerezhetünk tudomást, hogy a végbeliek „*török foglyokat a végházakon kívül imitt-amott lap-pangtatnak*”.³⁴⁸ És természetesen, ezt tiltja. Kálló is a szokott életét élte, a főkapitány talán itt sincs egész évben. A német Lőben őrnagy, mikor tavasszal visszatért

³⁴¹ SZSZBML, IV. A. 1. Fasc. 84. No 66. 1660.

³⁴² Uo. Fasc. 84. No 81. 1666.

³⁴³ Uo. Fasc. 84. No 109. 1666.

³⁴⁴ Uo. Fasc. 84. No 51. 1666.

³⁴⁵ Uo. Fasc. 84. No 106. 1666.

³⁴⁶ Uo. Fasc. 84. No 103. 1666.

³⁴⁷ Uo. Fasc. 84. No 101–102. 1666.

³⁴⁸ Uo. Fasc. 85. No 64. 1667.

Németországból, a várat olyan állapotban találta, hogy kivéve az utolsó két év javításait, szinte az egész romos lett,³⁴⁹ majd a ködös idők beálltával tüzelőt kért.³⁵⁰ A Szepesi Kamara a vármegyének a Kállóba gabonát fuvarozó jobbágyok részére szokatlan fizetési módot ajánl, minden tíz köből gabonából egy köből legyen a vektura fizetése.³⁵¹

Wesselényi nádor előző évi leirata nem állította le, minden ésszerű indoklása ellenére, a jobbágykikéréseket. Meg lehetett benne ragadni az „*in suspenso*” (függőben) szót. Bocskay István, Nyakas Péter, Kemecsey László élt is a lehetőséggel.³⁵² Az eljárásban némi árnyalati különbség azért észlelhető. Már nem Jármay András alispán nevében indítják az eljárást, a fellebbezés se olyan sürgős, hogy másnap elvégezzék, s a főkapitány büntetését is csak a törvény szerinti büntetésként általánosítják, végül megegyezően a korábbiakkal, a felperesek másolatot kérnek az ítéletről „*pro futura cautela*”, vagyis jövőre szóló biztosítékként.

Lipót császár és koronás király másodszer augusztus 6-án Laxenburgban hozza meg döntését. Ebben nagyjából az elhunyt nádor előző évi gondolatai ismétlődtek. „*A szökött jobbágyokat mindenesetre a földesuraknak, parancsoljuk, adják vissza*”, ami főleg a hét hajdúvárosnak szólt. Azonban vannak kivételek. „*Ami pedig a mi Kálló őrségünkbe szökött jobbágyoknak félbeszakadt kiadását illeti, az nem magának a kapitánynak az ellenszegülése, hanem a Haditanács parancsolatából a generálisok ismételt követelésére történt, mert a dolgok jelenlegi állása ezt követeli. Mivel pedig a prezidiárius (végvári) katona többnyire falusi személyekből szökött verbuválódni és állni, azoknak oly teljes és széleskörű kiadásával minden őrség rövid idő alatt és következőleg szükségszerűen elnéptelenedne és a haza egyetlen oltalma összeomlana. ... Így a közjóra való tekintettel ezt a csekély hátrányt az ország jövő gyűléséig, melyet Isten segítségével rövid időn belül meghirdetek, ... nyugodt lélekkel el fogják tudni viselni.*”³⁵³ A döntés, bár kielégítőnek látszik, most sem végleges, és történetesen a legközelebbi országgyűlés ideje igencsak kitolódott.

A vármegye korábban bepanaszolta Csáky Ferencet is az uralkodónál, őt okolva minden, a kállói főkapitánynak adott parancs miatt. Lipót rendelete mindenesetre november 9-én kelt. Különös a levélnek azon kitétele, hogy „*néhányan nem ismerik el főkapitánynak*”, a király bizottságot alakított a kassai főkapitány elleni panaszok kivizsgálására.³⁵⁴ Az eredmény az előzőek értelmében s a későbbiek ismeretében nem kétséges. Csak egy újabb adat a vármegye konokságára és értetlenségére.

Az 1668. év tavasza ez alkalommal, pontosabban március 17-e új kommandánszt hozott a kállói várba, Johann Helfried Kaiserstein kapitányt, kinek latin megnyilvánulásait sokszor értelmezni szükséges. Mindjárt megérkezésekor védekeznie kell. A panasz ellene az, hogy katonái a béke ellenére a magyarokkal behatoltak

³⁴⁹ Uo. Fasc. 85. No 76. 1667.

³⁵⁰ Uo. Fasc. 85. No 74. 1667.

³⁵¹ Uo. Fasc. 85. No 59. 1667.

³⁵² Uo. Fasc. 85. No 28–30. 1667.

³⁵³ Uo. Fasc. 85. No 78. 1667.

³⁵⁴ Uo. Fasc. 86. No 111. 1668.

török területre zsákmányolni. Azzal védekeznek, hogy „*ami tudtom nélkül már megtörtént, megváltoztatni nem tudom*”.³⁵⁵ Június elején, az aratás ideje közeleg, a palisszádöt javítják, – örökös téma ez – de a negyedik napon a vármunkások már alig tettek-vettek valamit.³⁵⁶ Ősszel a híd előtti bástyát kellene kijavítani, amit Nagytárkányból a főkapitány is megsürget, mert szeptember eleje táján „*leromlott és ki is dőlt*”.³⁵⁷ Ha ki is javították, Kaiserstein kapitánynak a közeli falvakat érintő ismételt felszólítására történt.³⁵⁸

Különös ellenpélda ebből az évből a tokaji vár esete. Carlo Strassoldo gróf, a szatmári kommandáns, maga végezteti 100 katonájával az erősen pusztult vár helyrehozását, mert már öt éve nem végeztek vármunkát. A császáron keresztül, de maga is levélben keresi meg Szabolcs vármegyét, hogy segítsék ki néhány szekér gabonával, hogy emberei serényebben dolgozzanak.³⁵⁹ Löben kapitány Szatmárból szintén kéri az elmaradt gabona kvótájukat, még az itteni járandóságot.³⁶⁰

A 13 felső-magyarországi vármegye sátoraljaújhelyi gyűlése 14 pontot terjesztett a két királyi helytartó elé. Túlsúlyban vallási sérelmeket, de a kállai nemesség is szóba került, mert Sennyey Ferenc megalázta őket, és jogtalan tettekre ragadtatta magát velük szemben.³⁶¹ A válasz viszont helyesli, hogy Sennyey nem adta ki a katonákat, szinte megismételve az elhunyt nádor és a császár korábbi szavait.³⁶²

Szatmár vármegye júliusban kapott egy levelet a váradi Szokoli Ali pasától, melyet másolatban, minthogy szintén érdekelve volt, átküldött. Szép magyarsággal, erőteljes nyelvezettel van megírva, tartalmának azonban kevésbé örültek a két vármegyében. Ő pedig – írja a pasa – megzabolázta embereit, de a magyar várakból kóborló katonák „*mind Szolnikból, Gyuláról, Váradról hordják az törököket s sarcot kérnek rajtok s béget levágnak közülök, ... ennek bizony keserű lészen az vége, mert ... elviselhetetlen az cselekedetek... Vajjon mi hasznot adnak azok az tolvaj katonák, azmikor helyeteket, szép házaitokat, örökségteket, el kell hagynotok, sok szép leányt s gyermekeket rabságra adnotok, ennek senki nem oka, hanem mind magatok vagytok*”.³⁶³

Csáky Ferenc kassai főkapitány Nagyidáról október 26-án erősen megparancsolja ellentétesen a váradi levéllel: „*... sehol csak egy várost és falut, sem valami pusztá prédiúmokat beholdolni ne engednék, azmint immár errül mind az két vármegyében lévő véghelyekben való tiszteteknek ... parancsoltam*”. Azonkívül felhívja a figyelmet, hogy a „*béke bontogatásától*” is szigorúan tartózkodjanak, a bűnösöket el kell fogni s büntetni. Csatol is egy 31 névből álló jegyzéket, az emiatt fogásra vetett szendrői katonák lajstromát, tanulságul.³⁶⁴

³⁵⁵ Uo. Fasc. 86. No 103. 1668.

³⁵⁶ Uo. Fasc. 86. No 101. 1668.

³⁵⁷ Uo. Fasc. 86. No 100. 1668.

³⁵⁸ Uo. Fasc. 86. No 102. és 104. 1668.

³⁵⁹ Uo. Fasc. 86. No 99. és 88. 1668.

³⁶⁰ Uo. Fasc. 86. No 89. 1668.

³⁶¹ Uo. Fasc. 86. No 87. 1668.

³⁶² Uo. Fasc. 86. No 86. 1668.

³⁶³ Uo. Fasc. 86. No 95. 1668.

³⁶⁴ Uo. Fasc. 86. No 105. 1668.

1668. június 2-án elhunyt Kapy Klára, Melith Péter szabolcsi főispán felesége, ugyanazon hónap 27-ik napján a férje is követte. A kisvárdai vár kápolnájában ravatalozták fel, mint erről Mária lányuk, a későbbi szabolcsi főispán, gróf Zichy István felesége beszámolt.³⁶⁵ A király Melith Péter utódául Barkóczy István aranysarkantyús vitézt, tanácsost nevezi ki július 23-i keltezéssel. Barkóczy László kállói főkapitány fiát, aki eddig is számos jelét adta bátorságának és vitézségének. Azonkívül felesége révén, mint a kiskorú Ibrányi László gyámja, kezében volt az ibrányi várkastély is. Felesége ugyanis Ibrányi Ferenc özvegye, Dessewffy Klára volt, kitől egy Erzsébet nevű lánya született.

Az elkövetkező 1669. évben – ahogy Sennyey Ferenc közli a vármegyével – Strassoldo német generálisnak az a gondolata támadt, hogy „*akarnának az itt való német vitézek a vár körül valami erősséget építeni, azkire feles fa és feles gyalog embereknek a munkája kívántatik. Minthogy azért ennek a darab földnek ebből a végházból vagyon oltalma és az falusi szegénységnek is házokban való bátorságosabb lakások, ... minden falukból szekereket és gyalog embereket... jó tetszése szerint rendelni és küldeni ne nehezteljen.*” Kér ugyanakkor vármunkát is.³⁶⁶ Lehetséges, hogy a város körül a kettős palánk előtt húztak egy árkot. A következtetés azért látszik kézenfekvőnek, mert a vármegye a vasvári béke után ismételt hozott statútumot, hogy „*minden faluk beárkolván magokat estrázsálással is oltalmazzák magokat*”.³⁶⁷ Lőben június 27-én kér kapával és csákyával dolgozó embereket, ami arra mutat, hogy a mocsár és a várárok tisztításáról volt szó.³⁶⁸

Május 20-án Rottal előtt Eperjesen a 13 vármegye kipanaszkozhatta magát. Ekkorra már Rákóczi Ferenc és mások is beleegyeztek, hogy a református papok és mesterek visszakapják visszamenőleg is, korábban megvont jövedelmeiket. Szabolcs vármegye sérelmei előttünk már jól ismertek, nevezetesen a kállói főkapitány törvénytelenégei „*a nem a botja és jurisdictiója (joghatósága) alatt való embereken*”, továbbá az a tény, hogy „*nem restituálja (adja vissza) az szökött jobbágyokat*”. Ezzel kapcsolatban azt is megtudjuk, hogy a vármegye részéről volt egy megghiúsult végrehajtási kísérlet is, Benczédi szerint Barkóczy főispánnal az élen. Ez a követi utasítás viszont így ír: „*... midőn articulariter (törvény szerint) és az adjudicata mellett ekzekválni (ítélet mellett végrehajtani) akarják viceispánunk az articularis pernek, felvévén az őfelsége lovas és gyalog vitézeit, megeresztett zászlóval nem engedé az ekzakciót (végrehajtást)*”. Kéri vissza a vármegye a Souches által a várból elvitt ágyukat is, a várbeliek számára jó províziót (gondoskodást) s évenként kétszeri ellenőrzést. Anyagi támogatást is kér a vármegye. „*Kálló vára penig, s a város annyira megromladozott állapottal vagyon, hogy többire bédülő félben vagynak palánkjai*”, s mivel a dadai járás vármunkáját Tokajhoz utalták, s „*az mi nemes vármegyénk az elmúlt háborús időkben az sokféle németeknek itt lakások s táborozások miatt elpusztulván és egyik processzusa Tokajhoz prestálván az gratuitus labort (egyik járása Tokajhoz szolgáltatta az ingyen munkát)*” s a

³⁶⁵ Uo. Fasc. 86. No 69. 1668.

³⁶⁶ Uo. Fasc. 87. No 110. 1669.

³⁶⁷ Uo. Fasc. 87. No 27. 1669.

³⁶⁸ Uo. Fasc. 87. No 111. 1669.

török is elszakította Szoboszlót, Bárándot, Szovátot, „*elégtelenek vagyunk az megépítésére*”. Ezért segítséget kérnek öfelségétől.³⁶⁹

A kállói katonák is kezdenek arcot ölteni. Tagadhatatlan, hogy minden felsőbb tilalom ellenére lejárnak a török területre rabolni. Ezt alighanem valami vitézi próbának is tekintették, de rá is voltak kényszerülve a fizetlenség miatt. „*A végek fizetlensége is ne kauszáltathassék (legyen ok) és ennyi idő alatt majd éhenhalásra, mezítelenségre jutott szegény rendöknek fizetésök meglenne*”, – ajánlja Csáky Ferenc a vármegyének – *kegyelmes urunkat, öfelségét nagyságtok s kegyelmetek méltóztassék alázatosan megtalálni.*”³⁷⁰ A kapitányok emiatt bizonyos megértéssel bánnak katonáikkal.

Hogy ez a fajta békeszegés milyen általános volt, mutatja Csáky kassai főkapitány idézett levelének egy másik részlete. Vannak „*az életek veszedelmével kereskedők, kik mint sehonnaiak éjjel járnak és mennek, és vannak, olyan urak ..., akik csak titulariter (névleg) tartják az szolgálakat az jószágokban és végekben, hogy barmokat lopjanak s hajtsanak nékik*”. Még a temesvári pasa is elküldte jegyzékét a kállaiak által okozott káraikról. Eszerint elhajtottak 4639 birkát, raboltak 3100 forintot, megöltek 45 embert, elvittek több ezer ökröt, sok száz lovat s felégettek számtalan házat.³⁷¹

Tipikus eset volt, ami a kállói Magyar Mihállyal történt. Ezt írta a vármegyének: „*Nemesi szabadságomat semminek tartván méltóságos gróf főgenerális Csáky Ferenc uram, nem tudatik mi okokra nézve derekasan neheztel ellenem s olyat parancsolt kállai fő és vicekapitány uraiméknak önagyságának és ökegyelmének, hogy ... valahol kaphatnak, mindjárt fogassanak, pedig jól tudja nagyságtok s kegyelmetek gyermekségmentül fogvást igaz kardommal evém kenyeremet mind véghegyeken s mind penig sokszori táborozások alkalmatosságával, tehetségem szerint híven és jámborul szolgálтам uramat és hazámat, nem sajnálván sokszor veszedelmes próbákra vetni hazámért fejemet, semmi fáradságot nem szántam, melyet hogy inkább megbizonyíthassak, tovább is s életem fottáig hazámnak szolgálhassak, az mi kegyelmes urunk öfelsége kállai végházában, már alkalmas ideje, hogy megtelepedtem, s öfelségétől nemesi szabadsággal meg is ajándékoztattam.*”³⁷²

Ebben az évben, úgy november első napjaiban Báthory Zsófia is igénybe vette a tokaji és kállói prezidium segítségét. A kállói feles magyar gyalogokat és német muskatélyosokat Weér Mihály vicekapitány vezette. Feladatuk az volt, hogy a fejedelemasszony királyi protekcionális levele mellett meg kellett akadályozni, hogy a beregi alispán átadja a templomot a reformátusoknak. A katonák egyszerűen körbevéették az alispánt „*még csak becsületes emberekkel beszélgetésre való szabadsága sem volt*” és „*senkit az terminus napoknak elfogvásáig sem ki, sem be nem bocsátottak*”³⁷³. Az az állítás tehát, mely szerint a Weér Mihály vezette kállóiak nem engedelmeskedtek volna a vallási meggyőződésük ellen szóló parancsnak, a nyíregyházi levéltárban fellelhető beregi levél alapján a valóságnak nem felel meg.

³⁶⁹ Uo. Fasc. 87. No 126. 1669.

³⁷⁰ Uo. Fasc. 87. No 119. 1669.

³⁷¹ Uo. Fasc. 87. No 115. 1669.

³⁷² Uo. Fasc. 87. No 75. 1669.

³⁷³ Uo. Fasc. 87. No 65. 1669.

Az 1670. évi fegyveres felkeléshez a nyíregyházi levéltári anyag nagyon keveset mond. A március 27-én Besztercebányán tartott többregiói gyűlésen Szabolcs vármegye 17 pontban összefoglalt utasítást adott követeinek. Nehéz lenne belőlük valami következtetést is levonni, még a törökkel való békesség kivánalma se mondható, hogy egyértelműen a mozgalomhoz kapcsolódna. Köztük legérdekesebb a bizonyos értelemben rejtélyes, kihúzott 18. pont, mely egyúttal meg is magyarázza az évenkénti, unalomig megismétlődő várjavításokat. „*Kálló vára, mivelhogy csak fából vagy építve, őfelsége kegyelmesen provideáljon (gondoskodjon) felőle és rendeljen arra való kontribúciót (adót), mellyel hozzáfogván építéséhez, téglából építhessék meg, mivelhogy az fából épített bástyák és palánkok kevés ideig tartanak, hamar elrothadván mind fájok és sövények*”.³⁷⁴

Megjegyzendő, hogy a vár számos egykorú ábrázolása közül csak kettő hiteles. Az 1665-ből származó mérnökien szabatos Merian-féle metszetről leolvasható, hogy a vármegye fenti állítása megfelelt a tényleges helyzetnek, azonban a bástyák külső ferde fala feltétlen téglával volt beborítva. Az is látható, hogy a sérült burkolat helyenként fonott kassal, mögötte földdel feltöltve van javítva.³⁷⁵

Az említett követi utasítás 3. pontja talán mond valamit. „*Keservesen panasznakat jelentjük, főképpen Szabolcs vármegye, holott semmi ok reá nem kényszerítvén, hadakat gyűjtenünk, azmint az elmúlt nyárban cselekedtenek az szegénységben, nagy istentelenül dúltanak, prédáltak, nemes emberek házaira reá mentenek, felverték, ...*” Ennek az elszólásnak az a lényege, hogy az összeesküvés vezetői készültek valamire már előző évben is, de hogy mi a céljuk, a hivatalos vármegyével sem közölték.

Egyébként Sennyey Ferenc dolga az év elején ismét terítékre került. 1670. január 24-én Csáky Ferenchez küldött követek utasításában még mindig panaszkodnak rá, hogy a kállói nemesség ellen különböző jogtalanságokat követ el.³⁷⁶

Szabolcsban, mivel a jelentős sérelmek Zemplénben, Borsodban, Beregben történtek, kivéve pár embert s a Rákóczi-jobbágyokat, a fegyveres felkelésnek mérsékelte volt a visszhangja. Amit a helyi iratokból megtudni, Barkóczy István, Kubinyi László, Balku Pál a kassai fogságból, illetve Debrecenből írt s a vármegyétől támogatást kérő leveleiből tűnik ki. Pauler Gyula kiváló monográfiájából jobban értesülünk az itteni eseményekről. Stahremberg Rüdiger április 10-i elfogása után Sennyey elmenekült Kállóból, Weér Mihály vicekapitány április 19-én meghódolt Rákóczinak. A vár átadása azonban, az ugyanis német kézben volt, aligha történt ellenkezés nélkül, mert egy későbbi akta úgy említi a várat, hogy „*az átkozott rebellisek teljesen romba döntötték és egészen felégették*”.³⁷⁷ A németeket aztán hagyták Tokajba távozni.³⁷⁸ Május 23-án lezajlott a gombási harc, a felkelés egyetlen ütközete, Lónyay Anna s Wesselényi Pál közreműködésével Aranyosmeggyes közelében. Egy hétre rá jött Zrínyi Péter levele Barkóczy Istvánhoz: „*Lelkem Édes Barkóczy Uram! Isten szent vére hullásáért, legyetek egy kis ideig csendességben,*

³⁷⁴ Uo. Fasc. 88. No 29. 1670.

³⁷⁵ Koroknay, 1961. 75–76.

³⁷⁶ SZSZBML, IV. A. 1. Fasc. 88. No 32. 1670.

³⁷⁷ Uo. Fasc. 88. No 31. 1670.

³⁷⁸ Uo. Fasc. 88. No 20. 1670.

legyen kegyelmed rajta az méltóságos fiamnál, hogy azokat a német tisztviselőket eressze el!”³⁷⁹ Május 1, Tállya, reményvesztés, szétszéledés. Május közepén Pethő Zsigmond Kállót átvette, majd Strassoldo a szatmári várakat. Szuhay Mátyás egy darabig még tüzeskedett, legtovább Bónis Ferenc tartott ki. Leányvárnál átkelt a Tiszán, Kisvárdán megpihent, majd Ibrány alatt Sennyey Ferenc rábeszélésére július közepén hagyta seregét széteszlni.

Ebben, lehetséges, hogy az országbíró Nádasdy Ferenc Keresztúr-Deutschkreuzból írt levele is közreműködött. Június 6-án így minősíti a mozgalmuk által előidézett helyzetet: „*minémű romlásba jutott az a szegény haza némely nyughatatlan és tanácstalan emberek miatt*”. Majd így minősíti magát s ténykedését: „*... öfelsege előtt szívesen törekedtem és esedeztem volna, ha ... veszedelmünket célzó embereknek ellenem való mérges fulánkodások nem gátolják vala*”.³⁸⁰ Csáky Ferenc kassai főkapitánynak a felkelők szétszéledésével kapcsolatban június 13-án Kassáról írva, hivatkozva többszörös figyelmeztetésére, megerősíti, hogy „*azkik öfelsege koronáját le akarták húzni, országátul kívánták fosztani, egyéb országát is felrabolni, most is egynémelyek fegyverben állanak ellene*”.³⁸¹

Kállóról a legközelebbi hírünk október 28-ról származik. Az új kommandáns, Jean de Chazournes, egy rokonszenves, udvarias fiatalember, ekkor jelentkezik a vármegyénél, minthogy az előző nap érkezett. Nem latinul ír, szép magyarsággal folyik mondandója. „*... mely Kálló végvárát midőn meglátogattam volna, igen sok hijával találtam lenni, úgy hogy az egyik bástyának egyik része mind elomolván nagy pusztulásra közelget, ha meg nem orovosoltatik*”.³⁸² November 17-én maga a császár- király egy rendelete kizárólag Kállóval foglalkozik, eszerint a vármegye Kálló dolgában Spankau tábornokkal tartsa a kapcsolatot.³⁸³ Kálló mindamellett ez évtől kezdve hátrányos helyzetbe került, ugyanis mikor Báthory Zsófia kénytelen-ségből július 16-án átadta Ecsed várát a királynak, ez azzal járt, hogy az ecsedi uradalom és a fél vármegye vármunkája most már Ecsedet illette. Viszont Zemplénből 63 portát a kállói vármű kapott; sose jöttek. Másképpen szólva a jobbágság terhei ezzel is súlyosbodtak.

A katonai ellátás terén gondos szervezés lépett életbe, élelemért, vármunkáért fizetni kellett, s a kihágások meggátlására is intézkedéseket hoztak. Általában pontosan körül volt írva minden hatóságnak a kötelessége és jogköre. Intézményesült egy addig Magyarországon nem létező katonai bürokrácia, mely elméletben s talán másutt, kedvezőbb körülmények között jól működött, de az itteni adottságokhoz képest csak kívánni lehetett, ne akadjon egy homokszem a fogaskerekek közé. December 22-én Chazournes kapitány az alispánnak és a vármegyének boldog ünnepeket és szerencsés új évet kíván. Első eset a vármegyében, hogy ilyesmit leírnak, és furcsa iróniája a sorsnak, hogy ez akkor történik, mikor a vármegye történelmének legválságosabb 40 éve elé néz.³⁸⁴

³⁷⁹ Uo. Fasc. 88. No 38. 1670.

³⁸⁰ A szerző hivatkozása elmaradt.

³⁸¹ SZSZBML, IV. A. 1. Fasc. 88. No 70. 1670.

³⁸² Uo. Fasc. 88. No 56. 1670.

³⁸³ Uo. Fasc. 88. No 55. 1670.

³⁸⁴ Uo. Fasc. 88. No 66. 1670.

Az 1671-re forduló év a vármegyében úgy kezdődött, mint egy lidérces álom. Az országnak nem volt nádora, az országbíró fogságban, Rákóczi Ferenc sem szabad. Csáky Ferenc kassai főkapitány sincs már a helyén, Szabolcs főispánja fogva Pozsonyban a testvérel, s csak november végén szabadul,³⁸⁵ a vármegye ajánlása mellett.³⁸⁶ Nevesebb esküdtjei ugyancsak fogságban, vagy szökésben, mint sokszori követe, Kubinyi László, vagy a zempléni szolgabíró Baksa István, Bessenyei Mihály, Balku Pál s mások.

Februártól kezdődően újabb császári csapatok érkeznek a leányvári réven az átvonulással járó számos gonddal, bajjal. Lipótnak egy március 11-én kelt rendelete szerint Kálló várában a Dűnewald ezredből két, a Baden ezredből egy század katonára állomásozik. Ellátásuk 445 gyalogos és 219 lovas porciót jelent. Meghatározza a porciót is: a gyalogos hetenkint minimum 14 font kenyér, 3 font hús, 3 pint bor vagy 6 pint sör, a lovaknak egy hónapra 3 kassai köből zab, a szokásos széna mellett, azonkívül szalma. A katonának a fentiekén kívül jár még tűzifa, só, gyertya és ág.³⁸⁷ A vármegye öfelségéhez Barakonyi Ferenc első esküdtet küldi, de nem jut el hozzá, Spankau exekúciót (katonai végrehajtást) helyez kilátásba. Újabb követésre a kassai generális április 30-án válaszol. Közli az annona (gabona) részletezését.

Első részletét pünkösöd előttre kéri, a másik felét szeptember-októberre. A 138 ¼ porta, azaz 553 jobbágytelek után egyenkint 16 köből gabonát és ugyanannyi zabot, vagyis a fél megyére számítva a kállói és kisvárdai németek részére

2212 kassai köből gabona	1 forint	20 krajcár
2212 zab	–	60 krajcár
553 mázsa (100 font) marhahús	3 forint	60 krajcár
2765 bécsi akó sör	–	90 krajcár áron szolgáltatandó. ³⁸⁸

Minthogy a kvótát kivetették a taksás helyekre is, tanulságos egy szempillantást vetni a kivetés nagysága szerinti sorrendjükre. Első szám az azonos mennyiségű gabona és abrak, majd a hús és végül a sör mennyisége: Szentmihály 18, 12, 150; Fejértó 16, 5, 100; Nyíregyháza 12, 8, 100; Dob 12, 7, 120; Királytelek 10, 6, 60; Dada 10, 5, 70; (Kálló eredetileg itt következett, de a németektől elszenvedett sérelmeik miatt elengedték) 10 köből alatt szerepel Ladány (Püspök), Téglás, Szovát, Prügy, Búd, Buj majd egész kis tétellel Nagyfalu, Zalkod, Báj és (Takta)Kenéz. A felsorolás a magán telepítésű hajdú kiváltságokkal élő falvak legteljesebb jegyzéke. Nyíregyházával kapcsolatosan az tűnhet fel, hogy a szlovák betelepítés előtt is jelentékeny hely volt, ekkor fele részét Csáky István, a későbbi országbíró birtokolja felesége, Lónyay Margit révén.

A vármegye a kivetett élelem mennyiségét nem tudta szolgáltatni, ezért a császár június 6-án a felére csökkentette.³⁸⁹ Ennek pótlására rendkívüli adót vetettek ki

³⁸⁵ Uo. Prot. 14. Fol. 100.

³⁸⁶ Uo. Fasc. 89. No 45. 1671.

³⁸⁷ Uo. Prot 14. Fol. 85.

³⁸⁸ Uo. Prot 14. Fol. 87–97.; Fasc. 89. No 23. 1671.

³⁸⁹ Uo. Fasc. 88. no 2. 1670.

a nemesekre, a hajdúvárosokra, taksás helyekre, sőt Debrecenre is, minthogy szabolcsi földeket árendált. Emiatt Apafi tiltakozott is.

Rendkívüli terhet rótt ebben az évben a jobbágyságra a vekturázás. Nemcsak a várnak kellett sok fát szállítani, hanem gabonát is, még Debrecenből is kellett fuvarozni Ecsedbe. Vekturát igényelt minden be és kivonuló sereg is, elvileg a vármegye határain belül, de nem ritkán előfordult az is, hogy kivonuláskor a gazdája sose látta többé az ökreit. Egy másik nagy és állandósult sérelem volt az, hogy a császári katonák a nemesek kúriáiba és parókiákra szállásolták be magukat. Valójában ez csak pár nemest érintett, azokat, akiknek volt elfogadhatóbb házuk, mint a Vayak várkastélya, vagy Boroviczeni Sámuelnek Kisvárdán a főtéri háza. Komolyabb dolog volt a középkorból elővett fogyasztási adó, az akciza a húsrá, gabonára s alkoholféleségekre. 1 icce sör után 1 poltúra, 1 font hús után 1 poltúra 3 magyar dénár.³⁹⁰

Nem javított a jobbágyság helyzetén a sok élösködő „szabadlegény”, „talpas” sem, akik megszokták a falusiakon való ingyenélést. Nem menekültek Erdélybe, de a földesuruk alá is ritkán akartak visszatérni. Valószínűleg kevesen voltak, akik közülük, mikor a Strassoldo és Stahremberg ezred 150 magyar katonát toboroz³⁹¹, beállt volna ismét katonának, mert számuk a következő években sem csökken. A toborzás ténye annyiban megjegyzendő, hogy mikor a későbbiekben „németet” emlegetnek valami törvénytelenység miatt az iratok, nem feltétlen németet kell értenünk alatta.

A török is hódoltatott, de rendszeresen inkább csak a vármegye déli, Debrecen alatti részében. Így adózott nemcsak a jobbágylakta Kisszoboszló-Köteles, hanem a félig szabolcsi Kaba, a kuriális Sáp és Földes, vagy a hajdúk lakta Szoboszló is. Történik említés arról is, hogy a török a Tiszáig adóztatott volna, de ez túlzás, mert valójában csak a következő évi Erdélyből jövő támadás után bontakozik ki Szabolcs rendszeres és különös módszerrel végrehajtott hódoltatása.

Szabolcs vármegyének mindezek a bajai és gondjai ugyan inkább a siralmas krónikájának a lapjaira kíváncsoznak, Kálló szempontjából mégsem hanyagolható el, mert igazán így érthető meg a várnak és a vár népének az élete is minden kihatásában. Lényegében ugyanis a vár egy legyengült, beteg organizmusnak volt a része.

Kálló vonatkozásában az egyik jelentős változást Csáky Ferenc távozása okozta, aki valami módon benne volt a Rákóczi-féle megmozdulásban, helyébe Paris von Spankau kerül főgenerálisnak, és csak az ő helyettese lesz magyar, gersei Pethő Zsigmond. Önállóan nincs miről rendelkeznie, csak a császári főtisztek parancsait ismételteti. Kora tavasszal Bécsbe hívják, ekkor az udvar Sennyey Ferencet bízta meg a helyettesítésével.³⁹² Megbízását a kállói főkapitány komolyan fogta fel. Áprilisban arról kért a vármegyétől jelentést, hogy „*az útban alá- s feljáró német vitézek minémű ekzakciókkal, ekszcussusokkal (beszedésekkel, kihágásokkal) és felet-tébb való gazdálkodással terhelnék és nyomorgatnák az szegénységet*”.³⁹³

³⁹⁰ Uo. Prot. 14. Fol. 98.

³⁹¹ Uo. Fasc. 89. No 44. 1671.

³⁹² Uo. Fasc. 89. No 14. 1671.

³⁹³ Uo. Fasc. 89. No 92. 1671.

Májusban Düneward ezredének átvonulásakor az okozott károkról kért információt.³⁹⁴ Kassai megbízásának lejártával ez évben sokat tartózkodott Kállóban, amint levelei tanúsítják, s novemberig maradt. Július 12-én kelt levelében, melyben, „*várművet*” kér, bevezető sorai alkalmasak arra, hogy beleéljük magunkat ennek a kissé rideg, de becsületes katonának az akkori helyzet diktálta érzéseibe. „*Az Úr minden kívánta javaival megáldván, jó egészséggel, dolgainak szerencsés folyásával boldogítsa szegény édes hazánknak ilyen boldogtalan, zenebonás állapot között*”.³⁹⁵ Szeptemberben védelmébe veszi a mihálydiakat, ne terhelje tovább őket a vármegye, mivel „*régtől fogvást ezen végházhoz való deszkáknak s ágyuk alá való hasogatott fáknak hordozásában meg nem hagyván, az gratuitus labornak prestálására erőltetné*”.³⁹⁶ November végén amiatt tiltakozik, hogy Fekete János szolgabíró nem tartotta be ígétét s nem akarja kifizetni a „*vár árkában lévő nád-metszőknek az nemes vármegye pénziből napszám szerint való fizetését*”.³⁹⁷ A munkát egyébként a várbeli németek végzeték s még novemberben ki is fizették a 30 magyar forintot.

Nyakas Péter és Varatkay Ferenc alispánsága alatt megváltozott a vár és a vármegye kapcsolata is. A Jármay András-féle konfrontáció helyett a vármegye olykor ajándékot küld Chazournes kapitány kommandánsnak és zászlósának, főleg takarmányt, de tyúkot, libát is. Hogy ez a politika célszerűbbnek bizonyult, azt Chazournes egy más alkalommal írt levele engedi látni: „*... én ígérem, hasonló vagy nagyobb lekötelezettséggel és szívesseggel szolgálatra kész hálával fogom viszonzani*”.³⁹⁸

Nagyon hátrányos volt a vármegye, de a vár számára is, hogy a császári hadvezetés átcsoportosította a szabolcsi négy járás gratuitus labor szolgáltatását. A dadai járást már az előző évben az erősen lepusztult tokaji várhoz osztották. Ez évben, hogy Báthory Zsófia Ecsedet átadta, a megmaradt fél vármegye és a Rákóczi-birtokok már nem Kállón dolgoztak. Ez kétszeresen is érintette Szabolcsot és Kállót. Elsősorban az, hogy most már mindenki parancsolt a vármegyének: Schönig Tokajból, Laborde Ecsedről, sőt Strassoldo is Szatmárból, bármilyen katonasággal kapcsolatos ügyben. Másodszor, mivel Kálló a nádudvari járáshoz tartozott, melynek jó része török uralom alatt volt, a kállói várnak kevés munkáskéz állt rendelkezésére. Különösen kevés volt arra nézve, hogy nagyobb munkálatok is folytak. Nemcsak rengeteg fát használtak el, hanem tégláégetőt is üzemeltettek.³⁹⁹ Arra sajnós nincs adatunk, hogy a téglát mire használták. A fára vonatkozóan egy szeptember végi adat szerint a vármunkások 1368 munkanapot teljesítettek, 10 szekér 6 napon át 456 palánkfát és ugyanannyi tűzifát szállított.⁴⁰⁰ A következő évben a környékbeli birtokosok az erdőirtás miatt is panaszkodnak. Ilyen körülmények közt válik érthetővé, hogy maguk a katonák dolgoztak a várárok tisztításában,

³⁹⁴ Uo. Fasc. 89. No 93. 1671.

³⁹⁵ Uo. Fasc. 89. No 27. 1671.

³⁹⁶ Uo. Fasc. 89. No 28. 1671.

³⁹⁷ Uo. Fasc. 89. No 46. 1671.

³⁹⁸ Uo. Fasc. 89. No 95. 1671.

³⁹⁹ Uo. Prot. 14. Fol. 108.

⁴⁰⁰ Uo. Fasc. 88. No 2. 1670.

valamint az is, hogy a Szepesi Kamara is adott 600 kassai forintot (3 ½ magyar forint) Kálló építésére.⁴⁰¹

Egy követutasítás hitelesen megmagyarázza, miért van nagy szüksége a vármegyének a várra. „*Ez a mi nemes vármegyénknek Kálló lévén refugiuma (menedéke) és szegény romlott hazánknak Váradhoz közelebb konfiniuma (határa), honnét is szekuritásunk (biztonságunk) és megmaradásunk függ egész vármegyéjül, felette igen szükséges, hogy erősíttessék*”. Ennek részeként „*a csonka ágyút, mást ahelyett kérni kell az uraktul Kálló várához, ha mikor a török kijün, azzal adódnék hír a' környékben lakosoknak, hogy tudnák alkalmaztatni magokat és vigyázni, ... igen szükséges volna olyat oda hozni, aki messze hallatnék*”⁴⁰².

A vár javítási munkálata, mely ez alkalommal a szokásosnál nagyobb lehetett, valamint a nagyobb létszámú császári katonaság mintha arra mutatna, hogy a legfelső vezetés számolt egy Erdély felől jövő támadás lehetőségével. A vármegyében az év az új repartícióval kezdődött. Csökkent a beszolgáltatandó élelem mennyisége, de kevesebbet is fizettek érte:

1475	köböl gabona	á	1 forint
1475	köböl zab	á	– forint 30 krajcár
369	mázsa marhahús	á	3 forint
1843	akó sör	á	– forint 45 krajcár
Végösszeg			4701 forint 45 krajcár ⁴⁰³

Frigyes holsteini herceg felajánlotta, hogy maga megfizeti az ezrede átvonulásakor okozott károkat.⁴⁰⁴ A vármegye ismét szerette volna csökkenteni a kvótákat, még Bécsbe is felmentek, de Szelepcsényi és Montecuccoli jóindulatnál és szép szavaknál többet nem tudott ígérni, mondván „*nemsokára megkönnyebbednek terheik*”.⁴⁰⁵ Hogy július 26-án új portaösszesírást rendeltek el, ennek a vármegyében az események miatt nem volt jelentősége.

1672. március 19-én Bagamérnál, Debrecenből visszatérőben Erdélybe elfogták Pap Izraelt, Borsod megye egykori szolgabíráját, a „*bújdosó atyafiak*” egyik személyiségét, aki elég részletes vallomást tett terveikről. Az ismert vezetők közül Szuhay Máttyás és Weér Mihály neve Kállóból ismerős. A támadás megindításával kapcsolatban közölte: „*... mihelyt a Portától szabad utat kapnak, rögtön indulnak s ez lesz a jel a katonák összeírására és a zászlók kibontására*”; Hegyalja egész népe és Abaúj készen várják őket, és Debrecenben Szócs János is készen áll tisztjeivel, zászlókkal, hogy „*váratlan és gyorsan lerohanják őfelsége országát*”; a kóborlók is ígérték, hogy csatlakozni fognak, az erdélyi fejedelem is támogatja ügyüket s a debreceni kollégium diákjai is készek, hogy a németek ellen fegyvert fogjanak.⁴⁰⁶

⁴⁰¹ Uo. Fasc. 89. No 32. 1671.

⁴⁰² A szerző hivatkozása elmaradt.

⁴⁰³ Uo. Fasc. 90. No 56. 1672

⁴⁰⁴ Uo. Fasc. 90. No 71–72. 1672.

⁴⁰⁵ Uo. Fasc. 90. No 58. 1672.

⁴⁰⁶ Uo. Fasc. 90. No 71. 1672.

Pap Izrael azonban nem mondott el mindent. Azt sem, amitől Teleki Mihály a legjobban tartott, nevezetesen a hajdúvárosokkal való megegyezését, s ezzel a támadás irányát. Spankau ez esetben tudott volna valami ilyen irányú védő intézkedést tenni.⁴⁰⁷

A vármegyében voltak, akik nem bíztak a hajdúkban, mint a vármegye lovasainak hadnagya, Barakonyi Ferenc vagy maga Serédy Benedek. Ez utóbbi szerint: „*Mi mindnyájan az hajdúvárosoktól romlottunk s rosszulunk is.*”⁴⁰⁸ Az előbbieket, akik a miniszterekhez szóló februári instrukciót fogalmazták, erre bővebben kitérnek a 4. pontban. „*A 7 hajdúvárosok lakosi csak nézői távolról ezen mi terheinknek, nem akarván semmiben is velünk egyetérteni... kiknek is ennyire való immunitások másoknak, sokaknak ártalmas, rossz példaadás, mert látván a' szegénység, hogy a hajdúk szép nyugalomban laknak és sem adózással ennyire, mint mi, sem szolgálattal soha is nem terheltetnek, itt pedig szünetlen az nagy iga és nyomorúság rajtok és mindnyájunkon.*”⁴⁰⁹

Pap Izrael vallomásának hatása alatt Kassán a 13 vármegye gyűlése a korábbi 500 lovasnak bizonyos feltételek mellett való fenntartása helyett most már megszavazza az 1000 lovas, változatlanul Barkóczy István szabolcsi főispán főkapitánysága alatt éspedig június elsejére. Az összesítésben a szabolcsi kvóta az utolsó előtti 12-vel, nála kevesebbet, 9 lovas csak a kis Torna megye ad a 969 lovas létszámához. Fenntartásukról félig a vármegyék, félig az ország gondoskodik. A 13 vármegye megszavazza, „*ámbar a különböző szükségleteknek és a szokatlan munkáknek és majdnem elviselhetetlen adózásoknak a tömegétől súlyosbítva, képességünkben való inséget és kimerültségünket napról-napra tapasztaljuk*”, – mondja a vármegye írása.⁴¹⁰

A hadjárat előtt voltak bizonyos előcsatározások. Wesselényi Pál júniusban Krassót felverte s elhajtotta a szatmáriak lovait. Válaszul „*azokért száz és 32 szegény erdélyi emberek ökreit hajtották el Debrecen mellől az kállaiakkal az németek*”.⁴¹¹ A támadás előestéjén pedig Spankaut s Barkóczyt egy színlelt támadással Szőlős környékére csalták.⁴¹² És míg „*Barkóczy István és Barakonyi igen viselték magokat*”, Rákóczi is felültetett Ecsedből és Bátorból 400 puskást, kik 2-3 mérföldre csavarogtak és vigyáztak.⁴¹³ Az Erdélyből indult támadás mégsem onnan jött, ahonnan várták, s ami a támadók részéről végeredményben nagyon jó és célszerű elgondolás volt.

A csekély számú erdélyi „*bujdosó atyafi*”-ból álló csapat augusztus 27-én indult Hadadról Kende Gábor, nagyságos Petrőczy István, volt borsodi alispán, Szepessy Pál és a volt kállói főkapitány, Szuhay Mátyás vezetése alatt, akik magukat a Teleki Mihály által vezetendő, komolyabbnak gondolt fősereghez, „*a derék tábor*”-hoz képest csak „*az előljáró magyar hadaknak delegátus képviselői*”-nek

⁴⁰⁷ Teleki, 1905–1926. 6. k. 164.

⁴⁰⁸ SZSZBML, IV. A. 1. Fasc. 90. No 20. 1672.

⁴⁰⁹ Uo. Fasc. 90. No 51. 1672.

⁴¹⁰ Uo. Fasc. 90. No 70. 1672.

⁴¹¹ Teleki, 1905–1926. 6. k. 225.

⁴¹² Uo. 264.

⁴¹³ Uo.

nevezték. Két nap múlva Nagylétán szálltak meg, s másnap a hajdúváros Vámospércsig jutottak. Augusztus 31-én Hadházon át Böszörménybe értek, majd szeptember 1-jén Nánásra. Szuhay a sereg útjának erről a szakaszáról szeptember 3-án így számol be Teleki Mihálynak: *„tegnap kiindulván Nánásrul szép szerrel és megeresztett lovas és gyalog zászlókkal már akkor velünk lévén az hajdúvárosi lovas és gyalog seregek, megszállottunk Újfehértón, ahonnan levelet küldtünk Sennyey Ferencnek, az várbeli kommandánsnak [Peter Wolf] és az város népének külön. Sennyey elugrott csakhamar, az kommandáns mindedig nem adott választ. A város előnkben kiküldött és nem kevés bajoskodással végre engedelmességét ígérte ... Mára virradván, rendelt seregekkel megindultunk, és az város népe is zászlóstul kijöven előnkben, az városban beszállottunk. Azalatt az német mind puskálódozált az várbul, azminthogy resolutus is, vér nélkül meg nem adja. Beérkezésünktül fogva már egynehányat gyalogink elejtettek és már szerivel készülünk az jövő éjszakai ostromhoz”*.⁴¹⁴ Amint egyébként a várbeliek visszavertek.

Szeptember 5-én, 6-án Szuhay és vezértársai a nyíregyházi táborban időznek. A tábor helyének a megállapításához a ma is élő Strázsza domb elnevezés ad fogózó. A várostól keletre húzódó dombvonulat legmagasabb pontja, ahonnan jól megfigyelhető a löki, eszlári és tokaji út mindegyike. Ez azért volt fontos, mert Spankau éppen ekkor Tokajban, serege Rakamazon tartózkodott.⁴¹⁵ A dombvonulat tövében húzódott el a Kiss Lajos által még emlegetett Kettős tó, mely akkor az Ér pataknek köszönhetően még élővíz volt, mire a lovak miatt a tábornak égető szüksége volt. Szuhayéknak a szeptember 5-i, Teleki Mihályhoz a nyíregyházi táborban írt leveléből megtudjuk, hogy azért jöttek el Kállóból, mert értesülésük szerint Spankau, Barkóczy és Barakonyi Kálló megsegítésére szándékoztak jönni. A várat egyébként körülzárták, a kommandáns megígérte, nem fog ellenségeskedést kezdeményezni.⁴¹⁶ Másnap a vármegyének írnak Szuhayék, megindokolván a hadjárat szükségességét, követet kérnek, *„tudván nagyságtok és kegyelmetek, ez velünk lévő hadak élés nélkül semmiképpen nem lehetnek, várjuk vala aziránt is az nagyságtok és kegyelmetek becsületes provizióját (gondoskodását) és késedelem nélkül való adminisztrációját, miben múlt el mindazonáltal, nem tudhatjuk, hogy azért eziránt is az hadak megfogyatkozván, az föld lakosinak nagy kárával és fogyatkozásával magának és lovainak élést ne kinszeritessenek kimenetelivel keresni”*.⁴¹⁷

A vármegye azonban nem állt szóba velük. Így aztán a felkelők kényszerítve voltak maguk gondoskodni magukról. Baktára és Vajára Szuhay levelével mentek, de kevés hely volt, ahol csak a ténylegesen szükséges ételment vették volna el. Inkább lehet mondani, hogy raboltak, sőt pusztítottak. Főleg méneseket, szarvasmarhát, kondát hajtottak el, hogy Debrecenbe vagy török területre hajtvva, ott eladják. A kállóiak közül Fekete János felkatona, Ábrahám Istók és Pusztai János nevét jegyezték meg a kifosztottak, Nyíregyházáról pedig Disznós Mihály felkatona és Wass Márton katona neve maradt emlékezetes. Míg azok Leveleken, Ramocsaházán sarcoltak s Ramocsaházy Istvánnak elhajtották ökreit, lovait, juhait,

⁴¹⁴ Uo. 281.

⁴¹⁵ SZSZBML, IV. A. 1. Fasc. 90. No 84. 1672.

⁴¹⁶ Teleki, 1905–1926. 6. k. 285.

⁴¹⁷ SZSZBML, IV. A. 1. Fasc. 90. No 55. 1672.

sertéseit, addig Disznósék levéllel Vaján és Baktán raboltak.⁴¹⁸Fentiek közül Fekete János lesz Sennyey Ferenc gyilkosa.

A Szuhayék hada aztán a Tokajnál, illetve Rakamazon tartózkodó Spankau és Barkóczy miatt Polgárnál keltek át a Tiszán.

Szeptember 8-án Lasztóczy István szolgabíró megjelent a leleszi káptalan előtt és a vármegye nevében ünnepélyes tiltakozást és nyilatkozatot tett, melynek lényegesebb része fordításban a következő: „*Miszerint ezekben a nemrég elmúlt napokban néhány menekült magyar erdélyi katonák népes seregével törökök kíséretében Erdélyből kitörve, a hozzájuk csatlakozó hajdúkkal ő császári és királyi felsége, az ő legkegyelmesebb uruk, valamint a mi magyar királyságunk, következőképpen Szabolcs vármegye ellen felkelt és ellenséges szándékkal fegyvert fogott és a kállói erősséget azaz őrséget körülzárni nem iszonyodott, mely esetben, ámbár a mondott tiltakozók mindaddig segítséget nem tapasztaltak, hűségüket, mint eddig, úgy ezután is megtartják, ígérik.*”⁴¹⁹

Az enyicei győzelem és Teleki megindulásának a híre, – bár csak egy nappal az utóbbi veresége előtt – Szabolcs követeként ismét a kisebb rangú, nem alispán vagy szolgabíró Kemecsey Ferenc első esküdt érkezik társaival szeptember 19-én a széplaki táborba, hogy próbáljanak valamiképp kiegyezni a felkelőkkel. Széplakon azt az utasítást kapják: „*Légyen oly szerrel s készüllettel várakozásában, hogy mihelyt érkezik [a derék had], ha rekviráltatik ... mindjárt ülhessen fel s mehessen mellé a haza közönséges szolgálatára*”. Ami pedig a kóborló latrok elleni panaszt illeti, akik nem csatlakoztak a felkeléshez, Kállóban Nagy Andrással „*értelmeskedjék ezaránt*”.⁴²⁰ Teleki Mihálynak az inszurrekcióra való felszólítása nagyjából ugyanekkor érkezett a vármegyéhez. A szépen, hangzatosan megírt levél Sárközből jött, de mire megérkezett, tárgytalan lett.⁴²¹

A széplaki tárgyalás hírét véve fordult aztán Nagy András vicekapitány szeptember 23-án a vármegyéhez. „*Érkezett mostanában az méltóságos uraktul olyan parancsolatom, – írja a vármegyének – hogy azminémű gyalog hadakat bévethetek, vélek együtt Istenem dicsősége és szegény hazám szabadsága mellett egy szívvel-éllekkel, az itt való várban utolsó veszedelmére bészorult német ellenségen rajta menvén, belőle ostrommal kivetessem... nagyságtokat, kegyelmeteket alázatosan kérem az porták után felvetendő puskásokat ezen végházhoz, mert nagyságtok, kegyelmetek egyik veszedelméhez közelítő bástyájához fordítani méltóztassék.*”⁴²² Teleki most már ismertté vált kudarca miatt a felszólításnak nem lett foganatja.

Ezért írhatta Szuhay szeptember 29-én Buzinkáról Teleki Mihálynak, kinek vereségéről, úgy látszik, még nem kaptak hírt, hogy mivel Szabolcs is „*keménykedik, ... onnan is parancsoljon reá kegyelmetek, hogy Kállónál egész vármegyéjül legyenek táborban.*”⁴²³ A kövári kapitány vert hada azonban rövidesen összeszedte magát és most már önélküle október első napjaiban Kálló alá érkezve

⁴¹⁸ Uo. Fasc. 91. No 30. 1673.

⁴¹⁹ Uo. Fasc. 90. No 11. 1672.

⁴²⁰ Uo. Fasc. 90. No 54. 1672.

⁴²¹ Uo. Fasc. 90. No 52. 1672.

⁴²² Uo. Fasc. 90. No 60. 1672.

⁴²³ Teleki, 1905–1926. 6. k. 331.

megpróbálkozott a vár ostromával. Szuhay szerint ekkor „sok embert veszte az ott való kapitány” azaz Peter Wolf. A saját veszteségükről ez alkalommal sem szól, csak attól tart, „az kállói mostani, rosszul tentált (próbált) ostrommal majd az a föld is desperál (reményét veszti).”⁴²⁴

Wesselényi Pál érkezésekor, 1672. október 11-én Peter Wolf átadja a várat harc nélkül, amint erről Wesselényi beszámol Telekinek.⁴²⁵ Weér Mihályt állítja a vár élére, aki így ír az átadásról Teleki Mihálynak, aki talán sógora, vagy közelebbi rokona lehetett: „Tegnap Kállót feladák. Volt benne nimet több kétszáznál, jó fegyveres. Kurva is volt negyven vagy ötvenig való [a jelző inkább dehornesztálás csak], melyeket most Várda felé kisírnek, az urak és seregek akarván tentálni Várdát is ... Az ostromon veszett másfél száz, ... igazán engem nagy gondra hagyának, nem lévén semmi had vélem, sem itt benn Kállóban, se mezőn, s mégis azt parancsolják, az egész Tiszán innét való földet őrizzem”. Aztán személyes hangra vált a sógor: „Szégyellem, hogy egy katonának formásabb lovai vannak. Kérem, Édes Uram, akár a Csendest, akár Büszkét, bár csak a fekete csikót ...”. Ugyanakkor Besseney Mihályt rendelték Kállóban Weér Mihály mellé.⁴²⁶

Wesselényi hadai Serédy Benedek, Gyulafi László hadaival Munkács felé menet széles sávban rettenetes fosztogatást és olykor vandál pusztítást vittek végbe Felső-Szabolcsban, mint Bezdéden, vagy a várdai várban. Kenézen kegyetlen módon a katolikus Horváthokat, apát és fiát gyilkolták meg, s dobták holttestüket a falu árkába. Gégényben Nyakas Péter alispánnak mindenét elvitték, akárcsak néhány szolgabírónak. Ez a pusztítás és fosztogatás indíthatta a vármegyét, hogy október 21-én ismét Lasztóczy István első asszessor által most már meghirdette a felkelők melletti inszurrekciót.⁴²⁷ Nem a vármegyén múltott, hogy erre sem kerül sor. Lipót császár ugyanis október 23-án általános amnesztiát hirdetett a felkelőknek, ha leteszik a fegyvert és a hűségesküt. Egyúttal vérdíjat tűzött ki a vezetők fejére. Három nappal később Györkénél, a sorsdöntő csatában Cob és Barkóczy István ezzel tudta semlegesíteni a hajdúvárosbelieket, kik különben is a váradi törökök fenyegetése miatt csatlakoztak, s zsákmányaikat így nyugodtan hazamentették. Szepessy Pál másként látta: szerinte Györkénél „legfeljebb 300, ha veszett. Ez nem lesz oka, ha az végezés ellen Kabay uram harcot nem áll vala, ki az többinek hírével sem volt. Bizony nem volt 500 lovasnál több, azkivel harcnak állott volt.”⁴²⁸ A kállói Szücs János állt még ellen az ónodi rétbén. A had csak lassan oszlott szét, Wesselényi Pál seregét október 22.-én Munkács alatt szétverték s elkergették. Ismét Záhonynál keltek át a Nyírrre, s úgy vissza. A bújdosók zöme vizatért Erdélybe. Szuhay Mátyás serege maradványaival azonban még Mándokon, a Forgách-birtokon vészelté át a telet. Élelmet rabolni még a következő év húsvétjakor is visszatértek.

Babocsay Izsák, Kálló város korábbi jegyzője Kálló várának visszavételét nem egyértelműen írja le. Első változatban: „őfelsége diadalmas tábora minden késedelem nélkül Tokajnál általmenvén, akkor szertelen ... tumultusban Kálló várát

⁴²⁴ Uo. 345.

⁴²⁵ Uo. 353.

⁴²⁶ Uo. 355.

⁴²⁷ SZSZBML, IV. A. 1. Fasc. 90. No 73. 1672.

⁴²⁸ Teleki, 1905–1926. 6. k. 397.

elrontva, pusztán találja.” A másik változat szerint – elképzelhető, hogy ez a későbbi, hiteles változat, a különbség onnan adódhat, hogy nem fogalmazta át az első értesülését – a győztes sereg „*már terhes lévén az idő, nagyobb részént letelepedett. Egynehány hetek elmúlásával által menvén viszontag nagy hirtelenséggel a maga hírével a Tiszán, Kálló várát, mely még akkor a párton lévő magyarok részéről való vala, insperate (váratlanul) setét éjszakán adorsálván (megtámadván) egészen felveri, a benne levő hadakat sok lappangó gazdákkal együtt szörnyű nagy vérontással irgalmatlanul levágta, asszony népét megfertéztette és minden javaikat sok száz vermes életjeggel együtt sok napiglan való ott megtelepedésével mind felprédálta.*”⁴²⁹

Hogy ezt a telet Szabolcs népe hogy vészelte át, a vármegye egy Cobhoz intézett repartitíóval (adókivetéssel) kapcsolatos kérése segít megérteni.

„1. Annyira elpusztult ez a haza, a legtöbb helyen a lakosok a kenyértől megfosztva vagy koldulással, vagy makkal és növények gyökereivel és zabpelyvével keverten táplálkozva élnek nyomorult életüket. Akik pedig nem tudják az élet nyomorúságait elviselni, a hódolt részekre és a rebellisekhez költöznek át a török és a rebellisek területének jelentős növekedésével, – emiatt egész városok és falvak már néptelenek annyira, hogy ezen rebelliónak ideje alatt néhány ezer ember hiánya tapasztalható.

2. ... a nyomorult nép barmaid részben a rebellisek hajtották el, részben pedig ő szent királyi felsége katonasága vontatta el és napról-napra hajtják el és vonják el, emiatt a földművelést, ahogy szeretnék, nem tudják gyakorolni.

3. A kóborló rebellisek állandó és szabados rablásai és üldözése miatt a lakosság semmi keresetet és kereskedést nem gyakorolhat, sőt saját javaiban ülne sincs biztonságban, ő szent felsége katonája inkább az őrségekben tanyázik, mint hogy a mezőn, hogy a rebellisekkel szembe legyen.

4. Egy éve a hazának ezen a jelentős és termékeny részén aratás előtt olyan jégeseő volt, hogy minden terményt semmivé tett, még a szalmát is összetörte.

5. A beszálló katona nem a saját pénzén él, hanem a nyomorult népet ... szükségeseken túl szolgáltatásra kényszeríti, fenyegetéssel és veréssel, ... nyugtát csikar ki tőle.

6. ... a vármunkát nem számítják a repartitíóba, és mint az állattal, úgy bánnak vele.”⁴³⁰

Szabolcsra a legnagyobb csapást azonban a törökök jelentették. Igaz, hogy Huszein aga Kállóból szeptember 4-én visszatért Váradra, de emberei maradtak, mindenhová kísérték a felkelőket és kitanulták az utakat s a falvakat, az új hódoltatáshoz.⁴³¹

A györkei vereség és az amnesztia együttes hatására bizonyos bomlás indul meg a felkelők soraiban. Ispán Ferenc írja 1673. január 8-án Telekinek: „... sokan készen állnak visszamenni az ellenség közé, egyébaránt igen szófogatlanok, csak a

⁴²⁹ Babocsay, I. k. 1817. 36–37.

⁴³⁰ SZSZBML, IV. A. I. Fasc. 121. No 44.

⁴³¹ Uo. Fasc. 91. No 30. 1673.

*prédának adták magokat, azt mondják, önekik csizmára való pénzek sincs. Isten őket úgy segítse, ott szereznek, azhol szerezhettek. Az ellenségre pedig restek.*⁴³²

Ispán Ferencnek ezek a szavai akár mottója is lehetne az elkövetkező évek bujdosó rebelleinek a jellemzésére. Ezzel az érvelésükkel még később is gyakran lehet találkozni.

Az 1673. év első összecsapása, egyúttal ennek a különös magyar-magyar válásháborúnak a nyitánya Nyírbélteknél, január 16-án folyt le. Erről a már említett Ispán Ferenc szemtanúként számol be Telekinek. *„Tegnap Nyírbélteknél, Uram, – írja – ebül járánk az sok németet, Barkóczy is, az eb, felesed magával velek lévén, megváránk rendületlenül, mert meglátván az mi hadunk, hogy sok, csakhamar megfutamodék; éppen Mihályfalván [ma Nyírmihálydi] innét hajtott bennünket. Soklátott – hallott ember mondja, töröktül is ritkán látta az olyan üzést, kihez képes bizony alkalmasint is vesztek az mieink szegények, kiváltképpen az gyalogok közül*”⁴³³

A levél írója nem, de az előző évi károkat felmérő összeírás említi, hogy Bélteknél levágtak egy szerekével együtt elhajtott baktai parasztot is, vagyis Ispán Ferenc és csapata fosztogatni ment Baktára s környékére. Ilyen esetekben tűnik ki, hogy a háborút igazán nem azok viselték, akik nevét a történelem többé-kevésbé megőrizte, hanem azok a név és arc nélküli áldozatok, kiket a történelem eltaposott és az utókor teljesen elfelejtett.

Bánffy Dénesnek egy január 21-én kelt levele hasonló elgondolásból fakadt, mikor beszámol a bujdosóknak egy különben kevésbé ismert kudarcáról. *„Azok elvesztették magokat s az magyar nemzetet [a béltekiek]. Csak most veszett el, úgy értem, Kállóban apróstud 2000 léleknél, imitt pedig, látja, mit ír Keresztes uram [egykori hajdúkapitány], csak egészen ruináltattak (elpusztítottak), gyalogjokban semmi, lovasokban kevés maradt. Isten büntesse meg, azkik ily vakmerőül vesztek el az sok szép magyarságot.*”⁴³⁴

Mínthogy Szuhayékon kívül más csapatok is teleltek legalább részben a vármege területén, Lipót már egy február 1-jén kelt levelében elrendeli, hogy üldözzék őket, fogják el és adják át a tiszteknek.⁴³⁵ A húsvéti betörés és fosztogatás után Cob Kassáról radikálisabban rendelkezik a rebellekkel szemben, kik *„nincsen miből fenntartsák magukat és semmivel nem bíró cigányok módjára kóborolnak, ... élve mindegyikért 10 aranyat kapnak, bárhol meg tudják ölni, öljék meg, mészárolják le őket, mint lázadókat, gaz latrokat és a béke, a köznyugalom háborgatóit és nyilvánvaló tolvajokat*”⁴³⁶ Spankau szeptember 22-én részletesebben megismétli a fentebbieket, és hogy ellenük *„már annyiszor parancsolták a felkelést, ami mostanáig nem használt semmit... holott napról-napra hallani, hogy ezen és ezen a napon, ebben az időben és abban a városban, faluban voltak, ettek, ittak, tették*

⁴³² Teleki, 1905–1926. 6. k. 416.

⁴³³ Uo. 417–418.

⁴³⁴ Uo. 419.

⁴³⁵ SZSZBML, IV. A. 1. Fasc. 91. No 11. 1673.

⁴³⁶ A szerző hivatkozása elmaradt.

dolgukat, sőt két, három vagy több napon át 10, 12, 18-an időztek”.⁴³⁷ December végén a vármegye ellenük statútumot is hozott.

Valószínűleg sokkal több ilyen rablással egybekötött betörés volt Erdély felől, mivel a fejedelemségben sem volt a bujdosók jogi helyzete a törökkel ekkor még elrendezve. Mindenesetre július elsejével Bánffy Dénes két esetet is említ: „*Wesse-lényi uram a császár pártjára általküldött [az erdélyi szóhasználatban mindig „császár”, ami a magyarországiaknak „koronás király”] és néhány falunak marhájokat elhajtotta ... Lóczi uramék és Szócs János neki felesedvén az beszerményi majoro-kat felégették és minden marhájokat elhajtották.*”⁴³⁸

Erről a „böszörményi próbáról” Szepessy Pál részletesebben beszámol. Július első napjaiban történhetett. Az ónodi és szendrei végbeliek Lóczi és Szócs János vezetésével, valamint egy zászló váradi török, egy aga vezetése alatt megtámadták Böszörményt. A szabolcsi hajdúvárosok kedvelt célpontjai lesznek a későbbiekben is a bujdosóknak, egyrészt megbosszulandó a györkei elpártolást, másrészt a gazdagságuk is kívánatosá tettek a kifosztásukat. Böszörményben azonban várták őket, ott volt Barkóczy István főispán is Barkóczy Sándorral. „*Kijöttek, az előljárókkal megellenkeztek, – írja Szepessy Pál –, de hogy vöttek észre, hogy az végbeliek jó készüllettel vadnak, /voltak az végekbül ezer lóval mind emberszám/, hátat adtak, és az kapun is bevágták őket. Ezalatt olyan por és szél támadt, hogy egymást sem láthatták jól, és az ónodi zászlótartót az város árokjából úgy lötték, egyszers-mind lovát magát, ugyanott meghalt és az zászló is ott maradt... Ezenkívül egy jó szendrei katona veszett... már visszamenőben egy török jól ivott az szoboszlai borban és részegen... elevenen fogták el az hajdúk s mindjárt adták német kézben ... Az város egész hóstátját, kertjeit meggyújtották, az városnak majd nagyobb része megégett. Sokat az hajdúkban levágtak, rabot fogni s vinni az töröknek egyet sem engedtek az végbeliek. Mindenféle marhájokat megindították, és azki az melegben el nem fáradt, el is hajtották. Barkóczy István Sándorral kiszállt mindjárt és Kállóban lóhalálában menvén, az ottvaló német-horvátal segítségire jöttek az hajdúknak, de egyet is az végbeliekben ... nem ejthettek, hanem öközülök Pap László és egy horvát hadnagy esett el Szoboszlónál ... Az hírek úgy hozzák, mind hajdú, magyar, német és horvát Böszörményhez gyűl, Debrecent fenyegeti.*”⁴³⁹

Hogy a szabolcsi főispán ekkor bement-e Debrecenbe vagy sem, nem tudni. Talán nem, mert körülbelül egy héttel azelőtt járt ott a „hada” és „rút dolgokat követtek el”, – írja Bánffy Dénes a kővári kapitánynak.

A sikerrel járó „böszörményi próba” a bujdosó atyafiak önbizalmát, miben sose szenvedtek hiányt, eltekintve attól, hogy hosszú lovaglás után egy kifáradt üldöző csapattal kellett Szoboszlónál összemérni erejüket, erősen megnőtt, elannyira, hogy kb. egy hétre rá, Székely László azt írhatta, mikor a bujdosókat feleskették Apafira, olyan nyilatkozatokat tettek, hogy „*soha a magyarországiaknak – ti. nekik – úgy kezeken nem volt az dolog, mint most, mivel most, az németben felesen felvittek, az várak pusztá állapottal vannak, csak kívántatik, hogy únagysága az hadak eleiben*

⁴³⁷ SZSZBML, IV. A. 1. Fasc. 91. No 50. 1673.

⁴³⁸ Teleki, 1905–1926. 6. k. 475.

⁴³⁹ Uo. 478–479.

egy fűtiszte preficiáljon (állítson), most egy elsőben, ha kimennek, tizenhárom vármegyét mindjárt elfoglalhatják, azután a Dunáig.”⁴⁴⁰

Augusztus 4-én az elmenekült Baksa István arról tudósítja Teleki Mihályt, hogy „Pro 30 Julii minden magyarországi hadak öszvegyűltenek vala avégre, hogy a Barkóczy urammal való öfelsége táborát megüssék, de az váradi pasa segítséget nem ada.” Írja továbbá, hogy hírlík, amnesztia és szabad vallásgyakorlat lesz, „sokan hazamennek, ezért kellene idejében az operációhoz kezdeni.”⁴⁴¹

Barkóczy levélben is megpróbálja leállítani a sok marhahajtást. Telekihez és Bánffy Déneshez fordul mondván: „ha tovább is a marhahajtásoktól el nem tiltatnak, [mármint az Erdélyben bujdosók] nemsokára elfogy a Tiszán innen lévő emberek marhája, kiért a szomszédságban, ha módjok lészen, Kökényesdy példájára ne erumpáljanak (támadjanak).”⁴⁴²

Baksa István ugyanebben a levelében másról is értesíti Teleki Mihályt és az utókort. Barkóczy István Szabolcs vármegye főispánja megkapta a grófi címet és a diplomát Kállóban fel is olvastatta. Továbbá és nem célzás nélkül: „Kállóban is ezen a héten fognak a hadaknak fizetni”. Kassán pedig Cob generális „a tumultust csináló németekben tizenhetet akasztott fel, ötöt-ötöt fel akasztófára. Még sokan vannak fogva Kassán a megszentenciáztatott németekben.”

Szeptember elseje táján Barkóczy Kökényesdy szatmári vicekapitány példájára, mint ígérte, betört török területre. Ugyancsak Baksa István tudósítja Telekit Debrecenből, hová a beteg feleségéhez ment, hogy „Barkóczy uram ezekben az napokban a török földére zászlókkal, ellenségesen messzire bemenvén, szintén Karcagújszálláson alól, ottan a katonákat felverte s le is vágott benne, lovat sokat nyert.”⁴⁴³ Ugyanakkor Cob pátenst bocsátott volt ki, melyben írja: „... a kállai lakosok 20 augusti 14 nap alatt haza menjenek, mert azután semmi javok meg nem adatik”.⁴⁴⁴ A pátenstben minden bizonnyal azokról az egykori katonákról van szó, kik Erdélyben, vagy Debrecenben találtak menedéket, mint például Szöcs János is.

A „magyarországi atyafiak” ebben az évben szeptember legvégén még egy sikeres vállalkozást hajtottak végre, ismét egy hajdúvárost ütöttek meg, Polgárt. Nem tudni, ki volt a vezérük, mert nagyon jól volt eltervezve. Kende Gábor beszámolójában a következőképpen olvashatni: „... az mi hadaink öszvegyűlvén Polgár nevű hajdúváros alá, martalékot bocsátván kétszáz lovast, az marhájakat megindították. Barkóczy utána ülvén, üzte három mélyföldig, az marhákat visszanyerte. Az mieink az lesre vivén, megindították Barkóczyt, az lesére hajtották. Azok sem állhatták, Kállóig vágták; Polgárt felégették; sok prédával jüttek vissza.”⁴⁴⁵

A szabolcsi főispánt más gond is érte, október 19-én elfogták Barkóczy Sándort válságdíjért, aki⁴⁴⁶ Böszörményben is vele volt.

⁴⁴⁰ Uo. 481.

⁴⁴¹ Uo. 488.

⁴⁴² Uo. 496.

⁴⁴³ Uo. 504.

⁴⁴⁴ Uo. 505.

⁴⁴⁵ Uo. 516.

⁴⁴⁶ Uo. 516.

Mikor Apafi október 29-én megtudta, hogy a bujdosók fővezérükké választották Wesselényi Pált, – először, de nem utoljára – a fejedelem nagy haragra gerjedt: „*ha ismét gázolni indulnak, se ami kegyelmességünkhöz ne bízzanak, se a törökéhez, mert ott bizony nyaka szakad dolgoknak mentest.*”⁴⁴⁷

Valószínűleg a vármegye jegyzőjének a hibájából erre az évre vonatkozóan a szabolcsi levéltár szinte semmi segítséget nem nyújt. Egy 18. századi átirat megemlíti Sennyey Ferenc főkapitány nevét, kinek ezekben a mozgalmas években lett volna alkalma, hogy hallasson magáról. A várral kapcsolatosan is kevés az adat, holott legalább három ostromot elszenvedett az előző évben. Egyetlen irat, egy Cobbal való megegyezés szerinti utasítás, hogy a vármegye szolgáltassa a vár újjáépítéséhez szükséges palánk- és épületfát. A munkálatok elvégzésére szükséges munkaerővel kapcsolatosan a kassai főkommendáns megengedte, hogy az egész vármegye Kállóhoz szolgáltassa a vármunkát. Hozzáadva még Zemplénből circiter 63 portát, ami a szabolcsi 138 ¼ porta után portánként 12 emberrel számolva 1659 plusz 756 vármunkás. Mivel a munkálatok így sem fejeződtek be, és ha így maradna a vár, a katonák nem maradhatnának meg benne, az idő pedig sürgetett, „*fákat és más szükséges anyagokat rögtön és minden késedelem nélkül kell szállítani.*”⁴⁴⁸

1674-ről vonatkozóan a megyei iratokból még ennyi értesülést sem kapunk. Sennyeyt feltételezhetjük az előző évhez hasonlóan, de se a vicekapitány; se a kommendáns neve nem ismeretes. Egyetlen adat, hogy a júliusi kassai gyűlésen megemlítik, hogy a kállóiak ménését csakúgy, mint a szatmáriakét a rebellesek akadálytalanul elhajtották.⁴⁴⁹ Ibrány várkastélyában is németek vannak,⁴⁵⁰ immár két éve.

Februárban Apafi tiltja a „*Magyarországbul elbujdosott és mostan Máramarosban nyomorgó magyarországi atyafiak*”-at – ahol Szuhay Mátyás is telelhetett –, ők így védekeznek: „*A kimenetelre peniglen ha szintén egyéb okonk nem volna is, egyedül az éhhel halásra juttató szükség is kényszerít, nem lévén magonkat mivel táplálnonk*”.⁴⁵¹

1674. február 26-án Kende Márton 3500 lovassal, másfél ezer gyaloggal Nánásnál támadt Barkóczyra és nagy vereséget szenvedett. A „*gyalogját levágták és disszipálták (szétszórták) az nemesség igen veszett ..., köztük Besseney István, Besseney Mihály öccse is. Nánás alatt két mérföldig mindenütt holttestek heverték. ... Csak lovat nyertek el többet hatszáznál, talán nyolcnál is. Nagy romlás volt ez, Uram!*” – sóhajt fel Bánffy Dénes.⁴⁵²

Áprilisban Magyar Mihály, most már Barkóczy István hadnagya csapott be Biharba, hogy az ottani rebelleket felferje. Jól is indult a dolog, azonban „*Bagamért lévén Jaksóék, mintegy hetven lóval megsegítették és a rabokat vissza nyerték, lovakat is felest, vágta is benne*”.⁴⁵³

⁴⁴⁷ Uo. 550.

⁴⁴⁸ SZSZBML, IV. A. 1. Fasc. 92. No 7. 1674.

⁴⁴⁹ Uo. Fasc. 92. No 14. 1674.

⁴⁵⁰ Uo. Fasc. 92. No 38. 1674.

⁴⁵¹ Teleki, 1905–1926. 6. k. 561.

⁴⁵² Uo. 569–572.

⁴⁵³ Uo. 591.

Júliusban Teleki Mihály levéllel fordul a bujdosó magyarokhoz. „Nagy búsulással és csodálkozással kellették – írja – kegyelmeteknek jelentenem, minémű nagy injúriákat (jogtalanságokat) kellették szenvednem némely hadakbéliektől: Azelőtt néhány hetekkel Majos Ferenc elfogván az ecsedi udvarbíró, az hegyeken általmént Máramarusra és ott vitte el Kővár vidékének az szélin, kiért Rákócziné fejedelmasszony az mi kegyelmes urunk önagysága Huszthoz való városbeliekben, viskiekben nyolcat arestáltatott (bebörtönzött), sok ideig fogva tartotta kemény és hallatlan rabságban. Ugyankkor azon viskieknek és técsőieknek marhájokban hatvant elvétellett, azután félholtan az rabokat elbocsátotta, de marhájokat odahagyatta, sőt még azonkívül többet száz ökörnél vétetett el huszti jószágabeliek marhájokban és más máramarusiakéban.

Most ezelőtt egynehány nappal újólag Szöcs János uram /ki az elmúlt ősszel az én kővárvidéki faluimban is feles károkat vétetett/, ugyan Majos Ferenc Prinyi uramékra menvén, őkegyelmekben elfogván, Máramaroson keresztül vitte, az hadakkal együtt, kiért is, elhiszem, károsodni fog Máramaros ... vétkek is nincsen, azonban öreg, beteges ember is az úr, Prinyi Gábor uram s az másik igen ifjú [János] ... de mindenek felett Prinyi Ferencné asszonyomat miért kellett megfosztani, kivel hallatlanul is bánt Majos”.⁴⁵⁴

Bánffy Dénes a két kállói tiszt hőstetteivel kapcsolatban éppen nem rejti véka alá véleményét, mikor így ír Telekinek az eset kapcsán: „... vajjon az ilyen maguk vérébül álló, ártatlan emberek és főrendek raboltatásokban, sarcoltatások és pogány módra való üldöztetésekben gyönyörködő nem-vitézeknek, hanem tolvajoknak patrocínálni (oltalmat adni) nem Isten ellen való véték-é?”⁴⁵⁵

A bujdosók 1674. augusztus 23-án Csatáron Wesselényi Pált megválasztják fővezérüknek.

Ugyanakkor egyéb hírek is érkeznek: „Pálffy Károly 12 száz némettel bizonyosan leérkezett; Tállyán s az hegyek alatt van ... Barkoczy hada igen megfelesedvén Szoboszlóhoz szállott. Majténynál is gyülekeznek.”⁴⁵⁶ Mindkét fél készülődik.

„Az harc igaz és megvolt, – kezdi beszámolóját Bánffy Dénes – 26 Octobris Böszörmény táján. Mind lovasa, mind gyalogja kinn volt Váradnak, az magyarok is ott voltak. Erős harcnak írja Keresztes, megverettek az németektül és sokan veszték ... mind magyar, mind török. Írják szegény debreceniek, számtalan szekerek, lovok, kocsisok és egyéb emberek veszett oda nekik is, és még nem tudják, az város is mint marad az német miatt. Kik veszték még, nem tudatik egyéb, hanem szegény Bessenyey Mihályt, mint írják, meglőtték.” Így számol be Bánffy Dénes erről a csatáról. A továbbiakban szabadon engedí indulatait. „Így veri Isten hamis hitért és iszonyú, halatlan gyilkosságért, mert azkiket levágatott az ebkölyök, Wesselényi nevet nem érdemlő fickó, méltó volna az ebet iszonyú halállal megöletni tanácsival együtt. Meg is veri az Isten, úgy hiszem, azvalamit mondanak az magyarok, ne higgye, Uram, hazudnak ebül, se titkon, se nyiltan ne segítse!”⁴⁵⁷

⁴⁵⁴ Uo. 603–604.

⁴⁵⁵ Uo. 606.

⁴⁵⁶ Uo. 620.

⁴⁵⁷ Uo. 634.

Kolozsvár egykori főkapitányának szóhasználatában magyarok a bujdosók, a királyságbeliek, akár magyar, horvát vagy német, nemes egyszerűséggel csak német. Különös, hogy Debrecen megszállásának terve először egy erdélyi politikusban vetődött fel. Több nevezetes életpálya keresztezte Böszörménynél egymást. Bánffy levele megírása után két hét múlva már fogva tartják, s egy hónapra rá kivézik. Állítólagos németessége, s főleg mások gyűlölködése miatt. Wesselényi Pál, az új fővezér, aki ekkor húszéves sincs, bemutatkozása kudarcba fulladt. A győztes Johann Schmidt, Ehrenfeld bárója vértés ezredesről viszont alig tudunk valamit. A szabolcsi részek generálisa lehetett, Wesselényi Pál szerint „*beszerményi generális*”, Barkóczy István méltó fejevertársa.

Az 1675. év azzal kezdődött, hogy a vármegyék kassai gyűlésén, a jegyzőkönyv szavaival élve, Szabolcs kérte a generalátust, hogy a rebellek ellen védelemül rendeljen egyrészt nagyobb számú lovasságot és gyalogságot, másrészt Kisvárdát várát jobban erősítse meg a bodrogi talpasok miatt. Spankau január 26-i levelében enged a kérésnek, de egyúttal ő is kéri a vármegyét: „*Szabolcs ne neheztelje, hogy ő szent császári felségének ezeken a tiszántúli részeken ténylegesen itt tartózkodó egész katonaságának, úgy a személyeknek, mint a lovaknak a jövőben rendelkezhető árán a katonák pénzéért elégséges élelmet.*” Hozzáteszi még: „*A katonák, akik ténylegesen ott vannak, a szükséges dolgok miatt szüntelen panaszkodnak.*”⁴⁵⁸ Ehhez hozzá tehetnénk azt is, hogy a megyének még az előző évekből, 1673-tól kezdve voltak adóhátralékai.

Ilyen körülmények közt várhatóan a taksás helyekre ismét adót vetnek ki. Ez alkalommal Nyíregyháza, mint magán hajdú telepítésű helység, Dobbal és Szentmihállyal a legmagasabb, 25 köből tétellel szerepel, éspedig kihangsúlyozva, hogy nem kállai köbőlben, hanem kassaiban számolva. Azonkívül a hajdúk 12 forintot fizettek.⁴⁵⁹

Az év májusában Kálló várában olyan valaki tűnik fel s intézkedik, mint kommandáns, aki egyébként máshonnan jól ismert; a fiatal, ambiciózus nápolyi gróf, Antonio Caraffa. Spankau parancsára hivatkozva írja a vármegyének: „... megparancsolta, hogy a várra, a börtönökre és az erőd külső részére vagy közönségesen a palánk helyreállítására a legnagyobb gondja legyen.” Emiatt felvette Barkóczy főispánnal a kapcsolatot, aki azt parancsolta, várjanak, amíg a fű kinő, és a barmok erőre kapnak. Így hát ennek értelmében kéri a szállítandó fákat.⁴⁶⁰

A rebellek ebben az évben viszonylag keveset hallattak magukról. Április 1-jén Apafi Telekit nevezi ki, Wesselényire való tekintet nélkül a bujdosók fővezérévé. Teleki értesülése szerint májusban: „*Három felé való csatájokat, írják, szerencsés volt az atyafiaknak.*” Ugyanebben a levélben azt is közli, hogy „*az magyar atyafiaknak valóban ajánlják a császár részéről a gráciát.*”⁴⁶¹ Megerősíti a hírt Perényi Gábor is, mikor az elrablótól megváltva magát, júliusban kéri a kövári kapitányt: „*Ez pártos atyafiakat maga méltóságos, szép elméjével hozza vissza*

⁴⁵⁸ SZSZBML, IV. A. 1. Fasc. 93. No 54. 1675.

⁴⁵⁹ Uo. Fasc. 93. No 34. 1675

⁴⁶⁰ Uo. Fasc. 83. No 46. 1675.

⁴⁶¹ Teleki, 1905–1926. 7. k. 38.

*őfelsége hűségére, ne romoljon s pusztuljon tovább is ez szegény haza.*⁴⁶² És ez az amnesztia még érvényes lesz az egész évben, nyilvánvaló jeleként, hogy a bécsi Haditanács belátta tévedését, és más hangon akar tárgyalni, mint három évvel ez előtt.

A nyár két fontos eseményt is hozott, egyrészt Spankau, kassai főgenerális, másrészt Sennyey Ferenc halálát. Az előbbi még július végén 22 elfogott rebellist megkínzása után húzatott karóba, ami a „*publicus malefactorok*” (nyilvános gonosztevők) büntetése volt, más szóval a rablásaikért bűnhődtek. A kállói főkapitányt is rebellisek ölték meg, pedig évek óta nem lehetett hallani róla. Sajnálatos módon a sátoraljúj helyi levéltárban, azt az aktát, mely leírja halála körülményeit, régebben kigyűjtötték, úgyhogy az ide vonatkozó ismereteink hiányosak. Egy bizonyos Fekete János vezetésével egy rebellis csapat – Szirmay szerint 1675. július 30-án – Szabolcsból átkelve a Tiszán, nagytárkányi várkastélyában háza népét is felkoncolva, végzett vele. A várkastélyt annyira kirabolták, hogy az özvegy, Széchy Margit halott urának „*szembekötőt, alá való lepedőt*” nem talált.⁴⁶³ A rablolt holmit „*Hörcsök Mátyás ... vette kezébe szegény uram gyilkositul*”, – írta az özvegy – és megkísérelte, hogy tőle visszaváltsa.⁴⁶⁴ A temetést a következő júniusban tervezte az asszony, de mint a sógora, Károlyi László írja: „*Mindennapi prédálások, marhahajtások, embereknek sarcoltatási megvadnak*”, így kétséges, mikor tették sírba Leleszen a konvent templomában Dóczy András, Barkóczy László porrai társaságába. Síremléke ma már nincs meg. A gyilkos Fekete Jankó fosztogatásairól is jól ismert. Szuhayék 1672- és támadásától kezdődően Wesselényi hadában szolgált, majd Thökölynél találjuk.

Spankau elhalálózásával Strassoldot Lipót július 27-én nevezi ki kassai főgenerálissá, úgy látszik, az ő kezdeményezése történt néhány erőteljesebb katonai intézkedés. Így a „*cirkálás*”, vagyis járőrözés hatékonyabbá tételére a kortársi kifejezéssel „*góré*”-kat (Aurris) emeltetett, Szabolcsban, Szamosszegen, s Hadházon. Ez a góré egy palánkkal, árokkal körülvett fatorony volt kis létszámú őrséggel. Nagyobb szabású, de eléggé rögtönzött építmény lett a böszörményi vár. Az akkor még dombon álló régi református templom övezetét alakították át legnagyobb részt fából készült védművekkel. A templom különálló fatornyá figyelő torony, s egyúttal bástya lett. Mindkét létesítmény fontos stratégiai ponton állott. Szamosszegen átkelő helyeket ellenőrzött, míg Böszörményben a bujdosók első számú célpontját, a hajdú főkapitányság székhelyét védte, s lezárta a Tokaj felé vezető „*erdélyi utat*”.

Strassoldo másik jelentős lépése volt Debrecen megszállása december 6-án. Ezt szinte a bujdosók szuggerálták, mert már az előző évben is tartottak attól, hogy bekövetkezik.⁴⁶⁵

Valójában Szabolcs vármegye kérte erre a lépésre a várományos kassai főgenerálist. A nyíregyházi levéltárnak egy dátum nélküli, gyakorlatilag senkitől át nem nézett aktahalmaza között egy másolat árulja el a dolgot. És ha a vármegye kérte,

⁴⁶² Uo. 46.

⁴⁶³ Dongó, 1837. 207–209.

⁴⁶⁴ Uo. 240.

⁴⁶⁵ SZSZBML, IV. A. 1. Prot. 14. Fol. 142.

ebben nem kis része lehetett a vármegye főispánjának, Barkóczy Istvánnak. A vármegyének a névtelen excellenciáshoz intézett levelének ez a része lefordítva így hangzik: *Excellenciád ismeri, hogy „a gyalázatos rebellisek szedett-vetett sőpredékének mennyi ellenséges cselekedete nyom bennünket, akik nagyobb vagy gyakran kisebb számban Debrecenben lakván, végtelen sok erőszaktevésük végeztével Debrecenben mennek, ahol jogtalanul a debreceni szenátorok a rebellisek és rablók orgazdáivá, támogatóivá és védnökeivé lesznek. Hogy a nyomorult nép megvédéséről gondoskodás történjék, azt kívánjuk, Excellenciád a Debrecenben székelő rebellisek eltávolítását siettetni méltóztassék, alázatosan kérjük.*”⁴⁶⁶

Ugyanakkor csináltak valami főpróbát is, mikor november derekán Wesselényi Pál szerint: *„... már annyira vadnak a Debrecenben nyomorgó magyarok, már egynehányát a piacrul kötötték fel a labancok, [a szó első, bár nem szabolcsi előfordulása] úgy vitték el.*”⁴⁶⁷ Hogy a bujdosók oly nagy számban voltak a városban, több oka is volt. Egyrészt Erdélyben egyre problematikusabb lett a helyzetük, a magyarországi rablási lehetőségek is kedvezőtlenebbül alakultak, amint kitűnik abból, ahogy Hartyáni András, egy magyarországi követ kéri Teleki Mihályt: *„Kérem a nagy Istenért kegyelmedet. ... szüntesse meg kegyelmetek az szegény ártatlan községet természet szerint való ellenségnél, töröknél, tatárnál jobban rontó, nyúzó, pusztító, tolvaj, pajkos talpasokat s ezekkel együtt prédálókat, kik miá az szegénység is teljességgel éhel halásra jutott máris, s annyival inkább ezután minden marhájukból való kipusztítások miatt megszámlálhatatlan faluk határi vetetlenek maradtak, csendesítse meg kegyelmetek az dolgokat, lehessen bátorságos az szegény nemességnek és parasztságnak házoknál való lakások, ne hordják pribék módjára és ne sarcoltassák. Hiszen magyarok és keresztények vagyunk, nem kellene tüzzelvassal egymást így emésztenuink és pusztítanunk.*” Mint ebből a levélrészletből is, de a Perényi Gábornak a fiával együtt való elrablásából is kiviláglott, a bujdosók rákényszerültek váltságdíjért az emberrablásra. A másik okuk a Debrecenbe való költözésre, hogy közelebb „nyomakodjanak” a királyi felségterülethez. Mert *„az magyar atyafiaknak valóban ajánlják a császár részéről a gráciát*”, ahogy fentebb Teleki írta.

Ilyen körülmények között szállt be a friuli Strassoldo grófja Debrecenbe, s csaknem ott is telelt. Célja több irányú volt.

Arról mindenesetre tudomása volt, hogy Debrecen a szabolcsi birtokosoktól bérelt prédiomok után nem fizetett, és nem akarta megfizetni a vármegyétől kirótt adót. Nem is a várost akarta elfoglalni, – Váradon akkor alacsony számú helyőrség tartózkodott –, s nem is a várost akarta, mint azt olvasni lehet, megsarcolni. A rebellisek miatt ment. Ígért és elkobzott. Akik minket érdekelnek, többen hagyták magukat meggyőzni, mint Baksa István, Kis Ferenc. Mások, akár *„valami rongyos gunyában*”, felesen kiszaladtak.⁴⁶⁸ Wesselényi, Kende, Kubinyi közös levele Teleki Mihálynak így számol be a dologról: *„A németek horvátokkal és hamis magyarokkal ... öt vagy hatezren egybegyűlvén, ezelőtt harmadnappal Debrecen*

⁴⁶⁶ Uo. Fasc. 120. No 3.

⁴⁶⁷ Teleki, 1905–1926. 7. k. 86.

⁴⁶⁸ Uo. 68.

városában, nem lévén mostan, mint egyébkor, Váradrul is a töröktől oltalma, bészállott, holott is benn találtatott bujdosó, szegény atyánkfiai közül Baxa uramat ... és azonkívül is sokakat ... megfogdosván, rabul tart Baxa uramon kívül, kit is elbocsátván, közöttök szabadon jár. Azonfelül sokaknak javokat felprédálta és több bujdosó s futott atyánkfiaiknak is ottan letött javokat inkvizíció által is keresteti.”⁴⁶⁹ Kis Ferenc elfogásáról Wesselényi Pál tudósít: „Kis Ferencet arrafelé küldvén hírtudni, azt is ötöd magával elfogták. Nem hiszem, hozzájok ne álljon.”⁴⁷⁰ Úgy is lett.

Egyik másik levélrészlet nagyon jól érzékelteti az akkori kállói bujdosók lelkiállapotát. „Szőcs János érkezék azzal az hírrel, az végbelieknek Strassoldo és Barkóczy leveleket küldvén, írják nékik, minden elprédált javok meglévén, visszadják nékik a többekkel, csak menjenek vissza... Az vitézlő rend közül némelyeknek s kiváltképpen az kállaiaknak nemzetünk igaz ügyéhez mind beszédekbül s mind pedig magokviselésébül és cselekedeteibül felette nagy idegenséget... vett volna eszében, hogy ellenségünkhöz nagyobb hajlandósággal és hűséggel vadnak és várják csak az alkalmatosságot, de kétség kívül visszamennek és más sokan azt is cselekedték, kik annak előtte házok népét Debrecenben, ellenségünkhöz közelebb visszavitték; naponként többen is igyekeznek s készülnek elvinni, kibül is ellenek egyáltaljában nagy kétség lehet. Ez pedig independens (független) Jaksó csak elnézi és sem nem orvosolja, sem akadályozza, sem az úrnak, generális uramnak megorvoslásra értésére nem adja...

Tagadhatatlan dolog, eleitül fogva a megemlített kapitány maga rossz indulatja után járó, senkitül nem függő, engedetlen és rosszra igyekező tiszt volt, soha az alatta valókat szoros disciplinában (fegyelemben) nem tartotta, sőt mindenben maga lévő gonosz példa, minden gonoszt meg is engedett nékik.”⁴⁷¹

⁴⁶⁹ Uo. 98.

⁴⁷⁰ Uo. 101.

⁴⁷¹ Uo. 123–124.

A KÁLLÓI VÁR KOMMENDÁNSAI

Nincs nyoma, hogy Sennyey Ferenc halálával új főkapitány került volna a vár élére. Nem is lett volna sok értelme, a várban német századok tartózkodtak, míg a magyar katonaság ugyanakkor a városban lakott. A vár jelentősége Szuhayék támadása óta csökkent, már jó ideje csak mezei harcok folytak, így Kálló inkább csak valamiféle garnizonváros lett, melynek az volt a feladata, hogy védje Szabolcsot nemcsak a török hódoltatás, hanem az Erdélyből kiinduló, 30–50 fős rabló támadások ellen is.

Kinevezése után az új kassai generális 1676. január 10-i kelettel egy akkor még ritkaságszámba menő nyomtatott pátenssel fordult Felső-Magyarország vármegyéihez. Ebben érinti a vármegyék legfőbb panaszait. A bujdosókkal kapcsolatosan Strassoldo felemlíti, hogy őfelsége kegyelmet ígért, mégis egyesek *„saját népük ellen olyan szörnyű ellenséges tetteket követnek el, hogy semmilyen pogánytól nagyobb ocsmányság nem várható”*. Debrecen megszállására terve, ez azért volt indokolt, mert a rebellesek legközelebbi menedéke volt, továbbá: *„azt állítják, meg van tiltva a vallásuk szabad gyakorlata, ami nagyon távol van az igazságtól, ennek ürügyén vetemednek lázadásra ... a Györke mellett a holttestek között igen sok megölt akatolikus prékitárot találtak ... Legyen gondunk arra a tartományra, mely az apostoli király uralma alatt még keresztény, azután majd kiki gondoskodik saját vallásáról, mert ... ők [a rebellesek] sokkal inkább törökszagúak, mint keresztények.”*

(Körülbelül a pátenssel egy időben szabadultak ki egy holland tengernagynak köszönhetően a gályarab prédikátorok, és ha Veresmarti Mihály debreceni kollégista-kori elszólására gondolunk, valamint a Batiz és Vasvári közt megölt szatmárnémeti kollégista fiatalokra, akkor Kocsi Cserő Bálint emlékiratának őszinteségét s tárgyilagosságát nem nehéz kétségbe vonni. Valamit elhallgatott.)

Az 1676. év első napjaiban a bujdosók Barkóczy támadásától tartanak, Somlyót s Hadadot féltik, még *„Kővár alá is érhetnek”*⁴⁷² Strassoldo pedig hivatalosan is Spankau utóda, körülsáncolta a szatmári Bélteket.⁴⁷³ Mint azt várni lehetett, a bujdosók között Debrecen után egyenetlenkedés ütötte fel a fejét. Februárban Wesselényi Pál Jaksóval van megakadva. *„Három mezei zászlója vagyon, – írja – kik engem is bizony régen úntatnak, hogy adjam őket mezei kapitány alá, s mind pediglen Jaksó kállaiak, végbeliek kapitánya lévén, mezei kapitányságra nem számíthat. Azonban Isten boldogítván ügyünket, ő csak Kállóban megyen. A kállai hadnagyot elúntam, sok hamisságát.”* Wesselényi ezt azzal indokolja, hogy *„Jaksó és Kende Márton nem tartották magokat a végezésekhöz”*⁴⁷⁴, Teleki viszont védelmébe veszi az említetteket. Különös epizódja ennek az évnek, hogy miután a bujdosók a telet a töröknek adózó falvakban vészelték át, az ottani parasztok tüntetni mennek ellenük a váradi pasához. *„Elunván az szegénység az rettenetes inséget az katonáktul, ...*

⁴⁷² Uo. 134.

⁴⁷³ Uo. 151.

⁴⁷⁴ Uo. 166–167.

ott volt ezer parasztember, az egész váradi török az pasa ablaka alatt ... az pasa is alig oltalmazhata meg bennünket”, – írja Kende Gábor. Ezért írhatta kevéssel utóbb Szabolcs vármegye egykori esküdt ülnöke, Kubinyi László a Várad melletti Harsányból Teleki Mihálynak a következő keserű sorokat: „*Bizony dolog, valamiulta hajdani édes hazánkbul elbújdosunk s erre a török panaszos kenyérré szorultunk, ritkán mondhattuk volna, hogy legédesebb falatunkat is méreg nélkül ehetjük volna meg miattok... soha tovább hatalmas császárnak nem kellettünk, sem kellünk, akárhová ördögben legyünk*”.⁴⁷⁵

Március 23-án Wesselényi Pál Telekinek beszámol Nagykaroly megrablásáról: „*Kende Márton, Szócs Jánosék több hadnagyokkal Károlyt felvervén, nagy nyeregséggel jártak, kiből kegyelmednek részt tett el... Egy szép német asszonyunk is van, kin Balkó uramnak feleségét szabadítjuk, ha lehet, rajta*”.⁴⁷⁶

Strassoldo a maga részéről június 29-én Kállóból adja hírül: „*már két alkalommal illően fogadták a gazfickókat és ezután is üldözni, szándékaikat megghiúsítani, mint a pestist és ennek a hazának a pusztítóit igyekezni fogunk kiirtani.*”⁴⁷⁷ Mellékelten egyúttal a június 25-i harcának a leírását is. Ebben elmondja, hogy a minap Szatmár alatt legelő lovak elkötését akarván megbosszulni, „*néhány magyar és német lovassal, valamint 30 muskatérossal egyhuzamban Margitta nevű mezővárosba ment, gondolva, hogy Kende Márton, hasonló nevű Vas és Majos Ferenc fő rebelleket elfoghatja, ahol hajnalban az említett várost megtámadva, ámbár szándéka szerint a kapitányokat nem tudja megtalálni, mégis körülbelül 15 rebellest, köztük három törököt levágva, kilencet öt törökkel élve elfogott.*” Két mérföldig üldözték aztán őket az alvásból felriadt rebellesek, míg az Ér hídján két óráig harcolva, megfutamtították az üldözőket.

Arra a hírre, hogy Barkóczy Ferencet, a szabolcsi főispán Zemplénben birtokos öccsét és a minap átpártolt Kis Ferencet viszik a franciák ellen Belgiumba, és kihasználva azt a körülményt, hogy Strassoldóék Szatmár felől várták a támadást, Wesselényi Pál ismét rátört a hajdúvárosokra. Böszörményt elkerülve a távolabbi Nánást, majd Hadházat égette fel. Útjáról a nála szokásos, ujjongó optimizmusával a következőképpen számol be Teleki Mihálynak augusztus 3-án. „*Én Isten kegyelméből megindulván az nánási széles úton Hadházra mintegy másfél ezred magammal, azokat felperzselők, noha magokban keveset vágtak le. Az böszörményi generális Schmidt, noha hitet adott volt nekik, akit maguk mondottak, de meg nem meré segíteni, békével eljöttünk, noha ők is lőttek hírt; de többre nem menének. Már Dorog s Böszörmény van csak. Ha mind egyaránt akartuk volna, Isten után, bizony eddig mind kezünkben lettenek volna, bizony még most végbe vihettük volna az Tiszán innét való dolgunkat... az hadháziaknak egy odavaló rabtul hitlevelet küldtem, hogy osztán felégettük, hajoljanak meg... Istennek nagy áldása egy gyermek, egy asszonyember nem égett, magokban sem sok veszett; azt izenték, az Istenért, várakoznám még egynéhány napig, azon vannak, hogy meghajoljanak s az templom kerítésébe megmaradt németet is kezembe adják ... ez jövő héten elvállik*

⁴⁷⁵ Uo. 194.

⁴⁷⁶ Uo. 187–188.

⁴⁷⁷ SZSZBML, IV. A. 1. Fasc. 94. No 27. 1676.

*dolgunk, mehetünk-é a Tiszáig, nem-é.*⁴⁷⁸ Nyereségről nem esik szó, a haszon csak a két város felgyújtása!

Az erdélyi bujdosó hadak december elejéig nem oszoltak szét, név szerint Szőcs János és Apagyi hada. Aztán „*hirtétel nélkül el is oszlék az had ... nagy konfúziók (zavarok) az török és az hadak között*”.⁴⁷⁹

A kállói katonák ez időben ismert tettei inkább lehangolóak. A vármegye nehezen tudta beszedni a kirótt évi 40 000 köből gabonát. Lipót 1673-ban részletesen szabályozta a katonaság ellátásával kapcsolatos tennivalókat, de az adott helyi viszonyok közt a gyakorlat más arcot kapott. Helyesen állapította meg Strassoldo egyik levelében, hogy a „*repartíció (adókivetés) hiányából származik az oly sok baj, az oly sok hiányosság, az országban az oly nyomorult népnek a törvényszegő katonák elleni panaszai*”⁴⁸⁰. A kállói katonák azonban túllépték a megengedett határokat. Íme egy csokornyi belőlük: az élelmet „*pénzre kívánják, de abban semmi nem telik*”, ingyen öröltetésre kényszerítik a szegénységet, külön szolgáltatásokkal terhelik őket (kenyér, bárány, tyúk), a végtelen sok gratuitus labor, a proskribált latrokat a prezidiumba fogják, egy szóban összefoglalva: „*Égben kiált és hajunk szálát felborzasztja az magyar hadaknak is istentelensége*”.⁴⁸¹ Név szerint külön megemlítést érdemel a kállói annonae (gabona) praefectus (élésmester), Zacheus Augustin Klinger, az excesszusok (kihágások) nagy része az ő rovására írható.

Az évben számos tűzvész volt Magyarországon is, Erdélyben is. A magyarországiak a rebelliseket gyanúsították⁴⁸², míg Telekiék szerint Strassoldo és Barkóczy István fogadták fel a gyűjtogatókat.⁴⁸³

Megtiltották, hogy a parasztok a gabonából pálinkát főzzenek, tekintettel a repartíció (kivetett adó) késedelmes beszolgáltatására.⁴⁸⁴

Az első adat ebből az évből származik, hogy a munkácsi uradalomból, történetesen Báthory Zsófia jobbágynak, Szabolcsba járnak részesként aratni. A Tiszánál, nem első eset lesz, ki is fosztják őket.⁴⁸⁵ Szabolcs menti magát; „*Hogy pedig nagyságod pirongatásképpen felteszi levelében ... az hazapusztító latrokat megengedjük tíz, húsz vagy harmincanként is kóborolni, igaz dolog, elsőben is ez az pironyság az militáris (hadi) tiszteteket illeti, kiknek serényebben kellene a dolgokhoz és haza oltalmazásához nyúlni, mint most cselekesznek. De mindazonáltal mireánk nem illik, mert ha csak oly kevés rebellis volna, kivel megbírhathnánk, jó alkalommal obszisztálni (útjába állni) el nem múlatnók ... panasz büntetlenségek miatt nem léssen mireánk*”.⁴⁸⁶ Nemcsak a fejedelemszöny, hanem Bereg vármegye is panaszkodott a tiszahátiakra és azok „*nagy részeként pogányt is latorsággal meghaladott kurucok*”-ra. Szabolcs a vádra azzal válaszol, hogy „*kerecsenyiek, adonyiak és egyéb Tiszán túl ... lakosoknak szokták az prédálók gyakran eladni az ellopott*

⁴⁷⁸ Teleki, 1905–1926. 7. k. 290.

⁴⁷⁹ Uo. 324.

⁴⁸⁰ SZSZBML, IV. A. 1. Fasc. 94. No 27. 1676.

⁴⁸¹ Uo. Fasc. 94. No 41–43. 1676.

⁴⁸² Uo. Fasc. 94. No 102. 1676.

⁴⁸³ Teleki, 1905–1926. 7. k. 243.

⁴⁸⁴ SZSZBML, IV. A. 1. Fasc. 94. No 10. 1676.

⁴⁸⁵ Uo. Fasc. 94. No 70–71. 1676.

⁴⁸⁶ Uo. Fasc. 120. No 3.

*vagy elhajtott ökröket is és marhájokat is az Tiszán túl való némely mészárosok, mintha törvény nem is volna tilalmáról, szabadjában megveszik.*⁴⁸⁷

Ellenlépésként Schmidt generális megtiltotta a Tiszán át a gabonakereskedést, amit a vármegye így fogalmaz: „... az kállai Schmidt generális uram önagsága egyéb oppressziói (ellenséges tettei) között, hogy az mi nyomorgattatásinkban valamit elhadni ne láttatnék, interdikálta (megtiltotta) búzát és gabonát az Tiszán által vinni”.⁴⁸⁸ Bereg vármegye ezután a kisarit kivéve lezárt minden révet, megírván Szabolcsnak, hogy „... végeztük, hogy ezen mi vármegyénk határiban mindenütt az Tiszán, Kisaron kívül az hajók ne járjanak, kit erős büntetés alatt meg is tiltottunk. Mivel pedig minden gonosz nagyságtok s kegyelmetek vármegyéjéből származik mireánk, arra nézve kérjük ... az Tiszán való általjárást Kisaron kívül interdikáltassa”.⁴⁸⁹ Minthogy Kisar Szatmár vármegyéhez tartozott, Bereggel megszűnt a közvetlen átkelés.

Az 1677. év azzal kezdődött, hogy Schmidt generális az átállt Jaksó katonáinak Apagyot és a környező falvakat adta téli szállásul, míg Kende Mártont s hadát a Szamos mentén helyezte el.⁴⁹⁰ Azonban mindkettőt seregüknek csak körülbelül a fele követte, amit onnan lehet tudni, hogy Apafi február 7-én úgy intézkedik, hogy Kende Márton megfogyott hadát Majos Ferenc kapta, mivel azelőtt is abban szolgált; másrészt Jaksó ezredét Szöcs János kapta, ki a sajátját Torma Mihálynak, Ecsed egykori kapitányának adta, mely azelőtt is az övé volt. Január 18-án Schmidt már a Kállóba került „redeált rebellisek (visszatért lázadók)” lovai számára is intézkedik.⁴⁹¹

A januárban végzett kivizsgálás szerint az egyéb őrségek katonái mellett számos kállói katona nevét is megismerhetjük. Lórántházán kállai Nagy György emberei „igen sokakat megverték, taglottak, ruhájokat az faluban is rólok szemlátomást lefosztották”. Ófehértón „malmokat felverik, azok közül való egyik az kállai Rác Tamás ... minden házból egy-egy sódort elvittek”. Sényön a nemrég visszaállt Kis Ferencet említik, ugyanő Kérsemjénben egy puskát és 8 forintot is elvitt. Szabó Istvánt, Nagy Györgyöt az ibronyaiak és kállósemejéniek nevezik meg. Elég sokszor szerepel a fátenseknél (vallomást tevőknél) Botos és Madarász János – aki még ez évben megöli Szuhay Mátyást – „aki rebellis módjára cselekszik” Apagyon, Baktán, Petneházán. Ismert kállói nevek Gombos István, Borbély András, Baba Samu, az egykori vicekapitány unokája és Kopasz Marci. Utóbbi kettő „az templomra is reá menvén, hatalmasul magoknak elegendő abrakot, valamíg kedvek tartotta, kihoztak”.⁴⁹²

Természetesen szerepelnek a panaszok közt a szamoszegiek, ibrányiak, ecseziek, kisvárdaiak, böszörményiek kihágásai is. Az esetek közül az Ófehértón történtek érdemelnek némi figyelmet, mikor is bizonyos mérsékletnek, méltányosság-
nak a jeleit lehet észrevenni.

⁴⁸⁷ Uo. Fasc. 95. No 36. 1677.

⁴⁸⁸ Uo.

⁴⁸⁹ Uo. Fasc. 95. No 34. 1677.

⁴⁹⁰ Uo. Fasc. 95. No 49. 1677.

⁴⁹¹ Uo. Fasc. 96. No 22. 1677.

⁴⁹² Uo. Fasc. 95. No 90. és 93. 1677.

Ugyanakkor felmerül a kérdés, milyen álláspontot foglalt el Barkóczy István, ki főispánként és hadvezérként a maga személyében ellentétes érdekeket képviselt. Egy levele megvilágítja nem éppen könnyű döntési kényszerét. Kállóból írja a közgyűlésnek július 17-én a következőket: „Az nagyságtoknak s kegyelmeteknek levelét, 14 praesentis költet elvettem, melyből értem rettenetes panaszát nagyságtoknak s kegyelmeteknek az katonaság ellen, kiváltképpen az kisvárdaiakra; én magam sem tudom szerével, kik legyenek ottan Kisvárdában, mert miolta azok közinkben származtanak, magam látom, sokkal inkább elhatalmazott az tolvajság, de ki legyen, aki őket megzabolázza? Kiváltképpen minthogy régtől fogva fizetetlenek, azonban majd minden nap léten-lesznek kuruccá benne, azmint Halassy is negyvened magával ment el csak nemrég is. Én attól tartok, magamat is meg ne kötözzenek és le ne vigyenek, mivel csak nem tudom, melyiknek kelletik hinni, túl az Tiszán mind öcsém Barkóczy Ferenc jószágát s mind az magamét és grófné asszonyomét is felvervén, noha tudom, kik cselekedték, mégsem tehetek róla, most, ha csak megriasztom is, mindjárt az rebellisek köziben mennek ... én mindazonáltal írtam mindenfelé az hadnagyoknak, hogy kiki az maga katonáját fenyték alatt tartsa és tolvajkodni ne engedje, sőt nagyságtok s kegyelmek parancsoljon az parasztságnak, hogy az olyan tolvajokat, életvesztegetőket feltámadván reájok, megfogják, kézhez hozván, büntetődjenek. Elhigyje nagyságtok s kegyelmek, csak az fizetéssel érkezzék Schmidt uram, mely nemsokára meglészen, azután más rendben szabjuk őket.”⁴⁹³

Barkóczy levelének a megírása előtt kevéssel Szöcs Jánosnak, a későbbi kállói vicekapitánynak egy meghíúsult vállalkozásáról tudósít Rápolti Nagy Gábor, az ecsedi vár profuntmestere. „...az elmúlt pénteken is kétszázod magával az itt való minest el akarván hajtani egy egész nap leselkedett itt az erdőken utána”.

Május végén Bécsben Lipót császár megtudta, hogy a budai vezér parancsba adta, ha megtámadják, „többé senki foglyot ne ejtsenek, hanem mindenkit, ahogy tudják, le kell mészárolniok és elpusztítaniok”,⁴⁹⁴ vagyis a háborúság egy keményebb, kegyetlenebb szakaszába lépett. Strassoldónak, úgy látszik, ezért kellett távoznia. Július 19-én még rendelkezik a repartíció ügyében, július 3-án pedig már Schmidt Kassáról értesíti a vármegyét, hogy a távozót ideiglenesen ő helyettesíti.⁴⁹⁵ Az utód a már ismert Cob Wolfgang tábornok, a bécsi őrség tüzérezredese lett.

Jövetelének oka azzal van összefüggésben, hogy a bécsi udvar tudomására jutott, hogy május 27-én Varsóban XIV. Lajos követe szerződést kötött Apafival és a szandzsákokban élő bujdosókkal a Habsburg birodalom ellen, és pénzbeli támogatást, katonaságot ígért nekik. Tette ezt azért, mert az úgynevezett hollandiai, pontosabban az Egyesült Tartományok elleni háborúban két éve Turenne marsall elesett, s azóta Elzászban a harcok nem folytak a franciáknak kedvezően, szükségesnek látszott egy másik front megnyitása, történetesen a birodalom másik végén, hogy a császári erőket megosztva, erősítsék a francia pozíciókat. A politika azt a paradox helyzetet produkálta, hogy a református vallásukért harcoló rebellisek annak a

⁴⁹³ Uo. Fasc. 95. No 84. 1677.

⁴⁹⁴ Uo. Fasc. 95. No 37. 1677.

⁴⁹⁵ Uo. Fasc. 95. No 14. 1677.

királynak a zsoldjába szegődtek, aki az Egyesült Tartományok-beli hittestvéreiket ölte, s amely ország egy tengernagyának köszönhetette, hogy prédikátoraik minap a gályarabságból megszabadultak.

Apafi Mihály 1677. július 10-én nevezi ki Teleki Mihályt az új hadjárat főgenerálisává azzal, hogy július 27-én megindulhassanak.⁴⁹⁶ Egy valamivel későbbi levelében az erdélyi fejedelem ugyanebben a tárgyban így fogalmaz az erdélyi gondolkodásmód jellemző szóhasználatával: „... *kegyelmesen parancsoljuk, ... kövessenek el mindeneket, valamit édes hazájoknak felszabadítására az német nemzet ellen el tudnak követni*”.⁴⁹⁷ A hadak az indulást várták, a Portáról csak nem jöttek a követek a jóváhagyással. Augusztus 8-án az erdélyiek már tudják, hogy készülődésük nem maradt titokban. „*Valahonnét, de alkalmasint kitanulta az német... gyűjti most az hadakat Rakamazhoz*”, – írja Teleki Mihály Apafinak.⁴⁹⁸ Az összegyűlt seregnek azonban senki sem fizetett, maradt a jobbágyságon való élőködés. „... *az Szilágyságot, ezt a vidéket – Kövállról van szó – ellepték, ezzel elpusztul az a föld és Szilágyság ... Majos Ferenc ... a feleségéhez kéredzett*”.⁴⁹⁹ „*Szücs János uram hada most is nagy kárt tett, kiváltképpen az önagyága és az én falumban*”.⁵⁰⁰

Augusztus vége felé megérkezett a Porta üzenete, mellyel a francia pénz elfogadását, a lengyel hadak jöttét eltiltotta.⁵⁰¹

Ekkor azonban a „*konjunkciót*”, a lengyel hadakkal való találkozást nem lehetett visszacsinálni. Majos Ferenc szeptember 17-én indult.⁵⁰² Szöcs János is a legkorábban indulók között volt. Apafi a hónap végén a török miatt parancsban is leállította a lengyelekkel való egyesülést, de ekkorra már megtörtént.⁵⁰³ De az is lehet, hogy csak látszathoz rendelkezett. Egy ideig „*csendességben*” kellett lenniük a hadaknak, de egyes csapatok „*magok felett kivált más vallásút nem akceptálnak és Wesselényi Pál uram mellől el nem állanak*”.⁵⁰⁴ Thökölyről van szó, ki evangélikus volt, másrészt a bujdosó, végbeli kállóiak Wesselényi-pártiak voltak.

Az Erdélyből jövő fenyegetés ellen Cob kassai főkapitány elsősorban kemény büntetésekkel kilátásba helyező rendeletekkel védekezik. Szabolcs megyét október 3-án kelt levelében fenyegetések nélkül eltiltja a rebellisekkel való mindenféle kapcsolattól.⁵⁰⁵ Októberben viszont magyar nyelvű pátenszt küld a vármegyére, a rebellisekkel, „*afféle istentelen csavargókkal ... ne társalkodjék, azoknak szavát ne fogadja, semmiben velek ne cimboráljon, egyet ne értsen, ... aki legkisebb árultásban kurucokkal, tolvajokkal, rebellisekkel találta, ezentul mindennemű személyválogatás nélkül kegyetlenül karóba vonattatik, tűzzel-vassal, él az Isten, megbüntetteik*”.⁵⁰⁶ Ennek a pátensznek az előzménye Lipótnak egy 1677. szeptember

⁴⁹⁶ Teleki, 1905–1926. 7. k. 382.

⁴⁹⁷ Uo. 384.

⁴⁹⁸ Uo. 413.

⁴⁹⁹ Uo. 418.

⁵⁰⁰ Uo. 422.

⁵⁰¹ Uo. 432.

⁵⁰² Uo. 469.

⁵⁰³ Uo. 513.

⁵⁰⁴ Uo. 532.

⁵⁰⁵ SZSZBML, IV. A. 1. Fasc. 95. No 40. 1677.

⁵⁰⁶ Uo. Fasc. 95. No 38. 1677.

26-án kiadott rendelete volt, mely azt is tartalmazza, hogy ahová rebellisek betörnek, a harangot verjék félre, a rablókat fogják el, esetleg a szomszéd 2–3 faluval közösen, küldjék őket Kállóba, mit ha nem cselekesznek, a bírót karóba vonják és végül felgyújtják a falut.

Érdekes, s a helyzet megértéséhez nem kevésbé tanulságos ezt a hangnemet összevetni Homonnainé Esterházy Mária kisvárdai udvarbírájának egy számadása töredékével. Ebben ilyen tételeket olvashatunk: „*Az kurucok számára falu oltalmáért egy hordó bort vittem 8 forint*”, továbbá „*Sebőknek az több kurucokkal együtt az udvar megmaradásáért adtam 18 icce bort, iccége volt 15 pénzen 2/70*”.⁵⁰⁷

A várat természetesen, mint minden évben, tavasszal ismét kellett javíttatni. Klinger August, a kállói profunt mesternek fennmaradt egy beszédes kimutatása május 8-i keltezéssel, szigorúan aratás előtti időre, május 17-re. Szabolcs 138 ¼ portájától kíván a különböző munkásokból 1659 embert, portánként 12-öt számolva, fatörzset 553-at, ugyanannyi „*rakottya-vessző*”-t. A munkáért fizettek napi 24 dénárt, a szekér fáért egyaránt 663 forint 60 dénárt.⁵⁰⁸ Meg kell azonban jegyezni, hogy ez egy felfelé készült kimutatás és nem nyugta. Különben is Klinger irányában igen óvatosan ajánlatos számolni, sok panasz lesz rá. A vármunkások azonban mindössze 33-34-en jöttek, fával is csak háromszor fordultak.⁵⁰⁹ Szeptember 8-án maga Schmidt ezredes táborozik le a kállói mezőn, s maga szedeti össze az embereket s hozatja el a fát.⁵¹⁰

A várban benn Götzen, Johann Karl, Schmidt alezredese a kommandáns, helyettese báró Diependael Petrus, ki neve után ítélve flamand lehetett. A városban ebben az évben is Horvát János a vicekapitány, aki a 60 köből gabona limitáció alól a következő szavakkal kér mentességet, amit egyébként Cob is támogat: „... *szabad jövésünk-menésünk nincs, nem szánthatunk, vethetünk, az mi régi szántóföldeinket csak vadak, madarak lakják, ha kis kertben vet is közel az végházhoz vagy egy vékát, vagy kettőt, az is, ki halállal emiszi meg és vére hullásával, ki marhájának az kurucoktul való elhajításával*”. A Plebs Kalloviensis ez alkalommal úgy említődik, hogy áll a német prezidiáriusokból, szabad hajdúkból, gyalog rendből, mechanikusok – talán tüzérek – rendjéből és a nemesek rendjéből.⁵¹¹

A francia pénzen Lengyelországban és francia tisztek vezetése alatt álló toborzott két ezrednek az erdélyi bujdosókkal való egyesülése utáni első haditette az ugoicsai Nyalábvár melletti győzelme volt Schmidt generális serege felett október 10-én. A vár már ekkor le volt rombolva, az ütközet így tulajdonképpen Királyházán zajlott, a jelentőségét azonban nem szabad eltúlozni.

Cob nem tüntetett harckészségével, még két ezredet várt, Szerednyéig nyomult, majd visszafordult, a november nagy részét Nagymihályon töltötte. Közben Thököly lehetőséget kapott, hogy kijöjjön Erdélyből, december elején már másutt készül támadni, a hajdúvárosok felé, ahol Cob nem állja el az útját.

⁵⁰⁷ Uo. Fasc. 95. No 61. 1677.

⁵⁰⁸ Uo. Fasc. 95. No 11. 1677.

⁵⁰⁹ Uo. Fasc. 95. No 6. 1677.

⁵¹⁰ Uo. Fasc. 95. No 20. 1677.

⁵¹¹ Uo. Fasc. 95. No 56–57. 1677.

December 6-án kezdi el a böszörményi erődített templomot ostromolni. Ő maga így számol be erről: „... nagy hidegek és igen alkalmatlan idők járván, nem kicsiny alkalmatlansággal s az ellenségnek közelléte miatt nem kevés nyugtalansággal. ... az elmúlt vasárnap idein szállván ide az tábor, tegnap mentek Böszörménnek ostromnak, de felettebb hideg lévén s jól az árkokat hirtelen meg sem tölthetvén, az benne lévő ellenség sűrű lövése miatt is visszaállottunk táborhelyünkre, holnap Isten kegyelmébül Hadháza igyekeztvén és azt munuálni (kezre keríteni) akarván a tiszték, hogy az végbeli mezei és idegen hadbul álló gyalogos vitézeket benn hagyják az erősségben s magunk pedig körülötte kvátélyozunk az lovas hadakkal, azhol alkalmasabb lészen”.⁵¹² De mint a másnap írt levélből értesülhetünk, Hadházat se tudták elfoglalni. „Hadházat elégetvén maga Hadházi, ahelyett Debrecen alól tartva kvártélynak, éjjélkor erre indultunk”.⁵¹³ Wesselényi Pál levele ugyancsak Teleki Mihálynak mindezekről mást is mond. „Böszörmént megpróbálgatván s ott rettenetes üdö lévén, azután is vártuk harmadnapig az üdönek jobbulását, de csak az égszakadás lön ... Debrecenbe jöttünk ... Cobot még itt az Tiszaparton Eszláron veré az eső, kinek ha úgy tudtuk volna erejét, mint most, Böszörmény helyett ötet kell vala megpróbálnunk ... többen vagyunk 8000-nél, mozsárágyuval kezünkben lenne Böszörmény”.⁵¹⁴

Ugyanakkor Cob is beszámol a Böszörménynél esett dolgokról. Némileg más-képpen, mint várható, sőt a hadi tengerészetből vett kifejezései miatt is, mellyel bátoratlanságát akarja leplezni. Barkóczy István nem így cselekedett volna. Valószínűnek látszik, emiatt is fogják pár hónap múlva visszahívni. Levelének elején a kassai marsal a Munkács körzetében írt tartózkodásáról úgy fejezi ki magát, hogy „nem volt akkora szerencsém, hogy őket a mezőre kihívhattam volna”, – írja, majd a következőképpen folytatja: „Aztán pedig őket innen fogva követtem és miután Böszörmény város mellettei táborokról hallottam, melyet támadással remélték, hogy elfoglalják, ő szent felségének dicséretes hadseregével a Tiszán átkeltem, ... Böszörmény alá mentem, ahol levágva úgy a lengyelekből, mint a magyarokból, megsebesítve és élve elfogva körülbelül háromszázat, a böszörményiek elnyerték tőlük két zászlójukat ... szekereket ... birkákat ... székelyekkel menekültek az annyiszor említett város ostromából és kénytelenek voltak Debrecenbe venni magukat”, ahová követte őket s Bohamot „... a debreceni mezőre kihívta, de azok a hitszegők, az ország pusztítói ... igaztalan ügyükben nem bízva, este levelem kézbevétele után éjszaka minket meg sem várva, rítul a legnagyobb zürzavarban elfutottak”.⁵¹⁵ Ez utóbbiak nem egészen egyeznek a tényekkel. Például Wesselényi Pál megjegyzi december 10-én: „Az franciák kedvelik a Debrecenben való nyugvást”.⁵¹⁶ Cob levele 5 nappal később kelt, nem erőltette meg magát a sietséggel. A levél forrás értékén kívül, stílusával bevilágít a marsal rokonszenvesnek nem mondható emberi jellemébe is.

⁵¹² Teleki, 1905–1926. 7. k. 611.

⁵¹³ Uo. 613.

⁵¹⁴ Uo. 614.

⁵¹⁵ SZSZBML, IV. A. 1. Fasc. 95. No 43. 1677.

⁵¹⁶ Teleki, 1905–1926. 7. k. 614.

A kezdődő 1678. év ismét változást hozott a felső-magyarországi generálátus élén. Cob Wolfgang Friedrich Kassáról március 20-i kelettel mond búcsút Szabolcs vármegyének.⁵¹⁷ Utóda gróf Vrbna Stefan (Würben, Wirbna, Wurmb, Burben s más változatban is), aki már másnap értesíti a vármegyét, hogy elődjének Bécsbe való távozásával átvette a kommandót.⁵¹⁸ Április 4-én pedig a császár arról tudósítja a szabolcsiakat, hogy Kassára a főgenerális tisztebe gróf Leslie Jakob belső tanácsos, Alsó-Ausztria haditanács elnöke ezredest állította.⁵¹⁹ A cseh Vrbna vicemarsallként maradt a skót marsall mellett. Latinul tudtak, akárcsak a flamand Diependael Kállóban, nem is beszélve Szabolcs vármegye tisztviselőiről.

Vrbnának új tiszteben legelső dolga volt, hogy körülnézzen Kállóban – és valószínűleg a határ váraiban –, egy hét elteltével megbízása után már várták jöttét Kállóban.⁵²⁰ A várban akkor gróf Strassoldo Orazio „*őfelsége kállai mostani német és magyar hadainak főkommendantja*”,⁵²¹ ugyanakkor ott van helyetteseként az említett báró Diependael Petrus. November derekán újabb kommandáns nevével találkozunk, bárcsak ideiglenesen, Johann Stanislaw von Furtenburg áll télen a vár élén.⁵²²

Az ifjabb Strassoldo Schmidt ezredes helyébe jött, aki Kassára került.

A vár tavasszal kivitelezendő javításai kapcsán Schmidt ezredes egy parancsa szolgálat értékes adatokat a vár palisszádjának cölöpeiről. „*50–60 és több, comb vastagságú és két és fél ember-magasságú fát... akár tölgy, akár nyír, akár kőris, csak ne halasztódjék a szállítás ideje*” – írja.⁵²³ Valamivel előtte pedig hűsvét harmad napjára 30 szekér „*visvát*” kér, ami nem idevalónak érthetetlen, mert „*ficfát*” kér, azaz fűzfa vesszőt a paticsfalak javítására.⁵²⁴

Ekkor hat falu, Sohat/Szovát, Szentmiklós, Födös/Földes, Sáp, Ladány (Püspök-) és Nádudvar kivételével, melyek a böszörményi erődítményhez voltak rendelve, az egész vármegye Kálló vára számára végzi a vármunkát.⁵²⁵

Nem tudni pontosan, kié az érdem, de mindenesetre Leslie idejében kezdődik, hogy – Debrecennel ellentétben – Kálló mezővárosát palánkkal körülvegyék. Diependael június 23-án kelt, a vármegyéhez intézett levelében olvashatjuk: „... *nekem a várost megerősíteni és árokkal körülvenni komolyan megparancsolta [Leslie] árok pedig fák nélkül hiábavaló, ... tudom, hogy a városiakat terheli a kerítés munkája és a fák szállítása, de megbocsássonak, nincsenek ökreim.*”⁵²⁶ Augusztusban a kommandáns a pazonyi és kemecsei bírákhoz és polgárokhoz fordul egy érdekes idegenszerű magyarsággal megírt levéllel. „*Isten Veletek – kezdi – Ez parancsolatom vévén, Pazony Bíró, mivel őfelsége dolga, azért mindjárt hozass ötven szál palánkfát. Minthogy peniglen tinéktek nincsen olyan erdőtök s legközelebb*

⁵¹⁷ SZSZBML, IV. A. 1. Fasc. 96. No 14. 1678.

⁵¹⁸ Uo. Fasc. 96. No 13. 1678.

⁵¹⁹ Uo. Fasc. 96. No 11. 1678.

⁵²⁰ Uo. Fasc. 96. No 52. 1678.

⁵²¹ Uo. Fasc. 96. No 51. 1678.

⁵²² Uo. Fasc. 96. No 25. és 63. 1678.

⁵²³ Uo. Fasc. 96. No 35. 1678.

⁵²⁴ Uo. Fasc. 96. No 36. 1678.

⁵²⁵ Uo. Fasc. 96. No 43. 1678.

⁵²⁶ Uo. Fasc. 96. No 31. 1678.

hozzátok az kemecsei, onnét hozzatok. Azonkívül az magatok erdejéről hozzatok öt szekér palánkfonni való vesszőt ... Ti pediglen kemecsei jámborok, levelem látva, meg ne merészeljétek háborgatni őket”.⁵²⁷

Ennek az adatnak más vonatkozású jelentősége van. A vár számos egykorú ábrázolása közül csak kettő hiteles. Mindkettőn a város kettős cölöpsorral van övezve.⁵²⁸ Ez a körülmény pedig azt bizonyítja, hogy mindkettejük csak ezen idő után készülhetett.

Erdélyben kiéleződött a viszony a bujdosók és a hivatalos erdélyi politika közt. Wesselényi Pál sokszor a maga feje után ment, ami Telekinél, majd Thökölynél is visszatetszést váltott ki. Az egykori kállai végbeliek Wesselényi-pártiak voltak, főleg Nagy András s „Apagyi, azkiben Wesselényi uram leginkább bízik.”⁵²⁹ Szöcs János viszont elég hamar Thököly oldalára állt.

1678. március 22-én Pap Izrael Mezőtúrról írja a 13 vármegye alispánjainak egyenkint, mint „az alsó párton lévő hajdúknak és gyalog vitézeknek a főkapitánya” a bujdosókról a következőket: „... az sok istentelen tolvajok az bujdosásnak színe alatt magokat felvevén, hat esztendőök ... éppen Szepességig avagy annál is tovább felmennék, városokat, falukat égetnek, pusztítják, marhájokat hajtják, vermeket bontogatnak, részegeskednek, paráználkodnak és templomokhoz való eszközökben zsákmányt hánnak és istentelenül, akikkel nem illenék is, affélékkel osztoznának, kereskedő ártatlan embereknek javokban prédát vetnek, szántóknak, gazdáknak, sem utonjáróknak, sem bémenőknak sehol semmi békessége nincsen, kire nézve ezen pátens levelem Isten s ez világ eleiben terjesztem, hogy az megnevezett vétkekben álló s buborékoló embereket nem bujdosók tagjainak, hanem Istennek és az igaz igynek ellenségének ismerjék.” Végül üldözésükre szólít fel: „sem órát, sem napot nem várván üzzék, kergessék, öljék, vágják, ... az nyársat vagy akasztófát semmiképpen el nem kerüli.”

Vrba a levelet csatolja a sajátjához, úgy küldi el a vármegyének. A megkülönböztetést elutasítja, de ő is keményen fenyegetőzik: „palo et patibulo puniantur!” (karóval és kinpaddal büntetessenek!).⁵³⁰

Az Erdélyből kiinduló hadjárat bizva a nagyobb francia pénzbeli s katonai segítyben, komolyabban indult, az előkészületek is jókor megkezdődtek. A március 7-i nagysomkúti gyűlés Telekit elismerte fővezérüknek, s 14-én indultak volna. Minderről Teleki levélben értesítette a nagyvezírt, kérte: „... hitesse el magával, valamit a magyar nemzettel együtt győzhetetlen császárunk fényes birodalma terjesztésére el tudok követni, semmit abban nem mulatok, sőt az több még Magyarországon való magyarokat is azon hatalmas császárunk igaz hűségére s tündöklő szárnyai alá akarom hozni.”⁵³¹

Nehéz az embernek e sorokat olvasva az ellenérzését leküzdeni, nemcsak keleties szóvirágokról van szó!

⁵²⁷ Uo. Fasc. 96. No 33. 1678.

⁵²⁸ Koroknay, 1961. 75.

⁵²⁹ Teleki, 1905–1926. 8. k. 57.

⁵³⁰ SZSZBML, IV. A. 1. Fasc. 96. No 91. 1678.

⁵³¹ Teleki, 1905–1926. 8. k. 100.

Az indulás különböző okokból késést szenvedett. Teleki és Thököly serege egyesült, majd elváltak útjaik. A rakamazi sáncban Vrba várta őket. Vezendről írva Teleki már többet is tud: „különb-különb formán hozzák, ki öt, ki hat, ki hét-ezernek mondja az ellenség számát, az bizonyos, azkiket kivehetett az várakbul, kivette és az sáncban zsindeyes épületeket épített”.⁵³² Ez egyúttal azt is jelzi, hogy a kállói németek és magyarok is Rakamazon táboroztak.

Ugyanakkor Teleki Böszörményvel is számot vet. „Várak s csak Beszermény megvételére is elegendő erőnk nem lévén, ha az német harcot állana, vele ugyan mezőn talán megharcolnánk, de sáncban vervén magát, ki nem jó ... Szándékunk az, hogy Nagyszöllös felé menjünk.” Nem is jött Teleki Szabolcsba, de öt nappal később Szinyérváraljáról írt a vármegyére két igen különös levelet, melyek egyikének plusz érdeme, hogy nem szerepel a nyolc kötetes Teleki levélgyűjteményben. Latin címeinek hosszas felsorolása után, melyben még árendátorsága is helyet kapott, magyarra fordítja a szót. „Minden dolgoknak s úgy akármely fényes birodalmaknak is ez szemfényvesztő világnak hirtelen elcsillámló változás alá való vettetésének világos tükrét, hogy ez hajdan többire ez egész világot rettentő hírével bétöltő magyar hazában nagyságtok s kegyelmetek nem látná világosan s nem is érzené, nem kélttem, ki is az maga feleinek idegen kézre önként való adása, mely seprejévé s csúfjára tevé azelőtt maga birodalma alatt valóknak is, bő írással előszámlálnom nem szükséges, ezt mutogatja oltalmazásnak színe alatt az idegeneknek szép végházainknak s határainknak adása után már régtől fogvást kezdett s most édes hazánkban véghez vitt recepta evangelica religiónak exterminációja (protestáns vallásüldözése), azon vallású prédikátoroknak kiűzése, sokaknak közülök gályákra, idegen országokra való adások s ott rettenetes, hallatlan kínzások s némelyeknek az elszenvedhetetlen kínok után emberi fiúleket irtóztató halálnak nemeivel való megölettetése, az szegénységnek vallásával ellenkező vallásra kényszerítettése ... stb.”⁵³³

Hadjárata folyamán Teleki ostromot nem végzett, csatát nem vívott, néhány vár önként megadta magát, Eperjes alól vissza is fordult, s amilyen lassan haladt előre, fizetetlen s lázongó hadával, oly gyorsan vonult vissza. Augusztus 28-án már Kővárban találjuk, betegen.

Thököly hada is elkerülte Szabolcsot és a rakamazi sáncot. Török övezetben vonult fel Zólyom, s főleg a gazdag bányavárosok ellen, melyeket hatalmába is kerített, Kőrmöcbányán óriási aranykészlettel. Barsszentkereszt azonban november 1-jén megpecsételte otlétét, vissza kellett vonulnia. Wesselényi Pál egy levele hűen kifejezi a Thököly hadseregében uralkodó hangulatot. „... a végbeliek s Hadházi megunatkoztanak az odafelvaló lételtül, s ha a mezei hadak úgy akarták volna, kit is többire csak Szöcs János tartóztat, eddig régen odahagyták volna őket, mert a magyar katonának, úgy látom, csak addig kell a hadakozás, míg prédával megtelhetik.”⁵³⁴

⁵³² Uo. 204.

⁵³³ SZSZBML, IV. A. 1. Fasc. 96. No 110. 1678.

⁵³⁴ Teleki, 1905–1926. 8. k. 335–336.

November derekán „Barkóczy az alatta lévő németekkel, böszörményi, kállai haddal megyen felfelé”.⁵³⁵ Ezekkel találkoztak – Wesselényi Pált idézve ismét –, „az átkozott fiak, ... lefelé szökvén, erre Putnok felé jüttenek s a Putnok alá ment német had Leslie s Barkóczy hadaival szemben találkozáván, őket beűzték Putnokban, aznap alája szállván Putnoknak a német, kétszer lűttek ágyuval, ők is benn lévén, s másnap mindjárt feladták. Őket marasztotta Barkóczy, de senki velek el nem maradott az egy Bánóczyn kívül”.⁵³⁶

Magában a szinte üres kállói várban is történt egy romantikus kalandregénybe illő szökés. Teleki Mihály azonban erről csak nagyon röviden számol be: „Kállóból az Úristen az mi rabjainkat, hatvanig valót, megszabadított, azkik a várban lévő nemességet levágván kijöttenek”.⁵³⁷ Ekkor Johann Stanislaw Furchtenburg a kommandáns.⁵³⁸

November 20-án létrejött a fegyverszünet, melynek egyik pontja Thököly hadainak téli szállásul Bereg és Ugocsa vármegyéket jelölte ki. Szabolcs vármegye azonban ennek nem örült. Wesselényi Pál önkényesen Nagybányán, királyi területen szállásolta el magát.

A fegyvernyugvással is baj volt, nem volt meg hozzá a Porta jóváhagyása. Történetesen Weér Mihály kapta a hálátlan feladatot, hogy Isztambulban elsimítsa a dolgot.

A Thökölyvel kötött fegyverszünet utáni 1679. évet meglepő módon a legrészletesebb történelem írásunk is az egy szikszói ötletszerű csatát kivéve, hallgatással mellőzi. Ez azonban nem jelenti azt, hogy nem történt az országban semmi, különösen pedig a Párciumban. Tekintve, hogy ekkor a hadi jellegű kezdeményezések Erdélyből indultak ki, ebben az évben a bujdosók Wesselényi Pállal voltak elfoglalva. A kiváltó ok talán Wesselényi hadainak nagybányai téli kvártélyozása, de főleg Apafinak Telekivel szembeni engedetlensége volt. Nem ment be, mikor megjelenésre szólították fel, s mikor elindult is, saját katonái, legnagyobbbrészt a volt kállaiak, „elrabolták”, erőszakkal visszavitték maguk közé. Nem kevés huzakodás után ismét elindult, bár nem a szorososan vett fejedelemség területére, ekkor Teleki parancsára Thököly Kismarján szeptember 3-án elfogatta. Thököly erről így számol be levelében Telekinek: „... tegnap helyből (Biharból) megindulván, aznap és az éjjel úgy jöttem, hogy ma 8 vagy 9 óra tájban környül vévén Kismarját és az előjáróm Wesselényi Pál uramat elszalasztván, s egy mélyföldre üzvévén, Szűcs János, Harsányi elérvén, megfogattam”.⁵³⁹ Fogságba eséséről Wesselényi Pál a következőképen ír ugyancsak Teleki Mihálynak: „Énvélem úgy bánt Thököly uram, hogy soha törökkel is úgy nem kellett volna, ... Nekem mindenemet elprédáltatta ... eleget törekedett bizony a vitézlő rend, ne bánják úgy vélem, sőt bizony sok sirt látam.”⁵⁴⁰ „A bújdosó, mezei kállai lovas, gyalog tiszték s vitézlő rendek” szeptember 20-i levelükkel ismét kiálltak vezérük mellett. „Thököly uramot is peniglen

⁵³⁵ Uo. 333.

⁵³⁶ Uo. 335.

⁵³⁷ Uo. 340.

⁵³⁸ SZSZBML, IV. A. 1. Fasc. 96. No 25., 63.1678.

⁵³⁹ Teleki, 1905–1926. 8. k. 510.

⁵⁴⁰ Uo. 512.

törvéntelenségért, bennünket üldözéséért s idegen vallásáért lelkiink ismereti ellen nem generálisozhatjuk, kegyelmed lévén azért Uram, az mi függenerálisunk s kegyelmed orvosolhatja Isten után nyavalyáinkat”.

A kállóiak azonban nemcsak leveleztek, hanem cselekedtek is. Somlyóról való elvitele közben ki is szabadították a vezérüket. A kölcsönös vádaskodások közben Wesselényi Pál követséget meneszt Telekihez. Kállai Nagy András, Szűcs Mihály és Nagy Mihály voltak a követek, s „*gráciát kért, kit obtineált minden asszekläival (kegyelmet kért)*”.⁵⁴¹ A „*zsibongás*” még így sem csendesett. Október 6-án Teleki a sógorát, Weér Mihályt küldte a bujdosókhoz, „*hogy térjenek eszekre*”, ugyanis már azzal fenyegetőztek, hogy „*Isten őket úgy segélje, ... készebbek ki eloszolni, ki labanccá lenni*”.⁵⁴²

(A labanc szót az erdélyiek kezdték pár évvel korábban alkalmazni, a korábban csak németnek nevezett királysági pártiakra. A kuruc szó Szabolcsban írásban 1675-ből mutatható ki, etimológiailag nyilván a latin crux=kereszt szó a gyöke, de elképzelhető, hogy a német szitokszó, a krucifix rövid alakja, melyet a német anyanyelvűektől vettek át.)

A katonaság ellátásával nemcsak a fejedelemségben – Leslie szerint az „*elégedetlenek*” már január 23-án elhagyták szűkre szabott kvártélyukat és fosztogattak – hanem a királyság területén is súlyos gondok voltak. Az itteniek hosszú ideje nem kaptak fizetést, emiatt a vezetés elnézőbb is volt velük szemben, de csak bizonyos mértékig. Így Barkóczy főispán a kállóiaknak és böszörményieknek szigorú „*kőborlási*” tilalmat parancsol, és ugyanakkor kénytelen eltűnni. Pálócról írja március 1-jén a vármegyének: „*az kállai németek is aszerént boraimat megitták, marháimat levágták, egynéhány felől oly károkat töttenek mind jószágomnak, mind magamnak, hogy ezideig soha ezt nem cselekedték. ... Itt is az vármegyéket mindenütt egyaránt pusztítják, mind az alsó párton s mind az mi pártunkon lévő hadak együvé alkuván az frigy alatt. Tisztektül sem függenek, sem az mieink, sem az alsó párton lévő, mivel most is nálam volt egy hadnagy, kit Debrecenből érettek felküldötenek, ki semmit nem tehetnének (!), le sem viheti őket.*”⁵⁴³

Jaksó Dienes – most mint kállói vicekapitány – ugyancsak március 1-jén körlevéllel hívta vissza a kvártélyon lévő katonáit. „*... az katonák alkalmatlan kinn kvártélyozások felől rájuk kurzust bocsátottam, hogy mindenünnen bėjüjjenek ide kvártélyban, ... de sokan én híremmel nem járnak és errül az német tiszt tehetne, hogy az kapukon ki ne bocsátának ... az özvegyasszonynak az tehenét visszaadatván*”, pátenst adott ki, majd azzal folytatja: „*az katonákat nem kaphatom, de büntetés nélkül el nem mennek.*”⁵⁴⁴

Úgy látszik, Fekete Jankó az előző évben, mikor az ungvári Vadkertben elfogta váltságdíjért az udvarnépevel Homonnainé Esterházy Máriaát, Zrínyi Jánost, a híresztelések ellenére nem halt meg.⁵⁴⁵ Március elején ugyanis Dögéről marhákat hajtottak el, melyek valójában a pócsiaké voltak, s vekturába vitték el a kállóiak.

⁵⁴¹ Uo. 522.

⁵⁴² Uo. 535.

⁵⁴³ SZSZBML, IV. A. 1. Fasc. 97. No 51. 1679.

⁵⁴⁴ Uo. Fasc. 97. No 52. 1679.

⁵⁴⁵ Teleki, 1905–1926. 8. k. 352.

Mellesleg Fekete Jankó rebellisei raboltak és pusztítottak Kisvárdán s Dögén is, Karászt pedig felégették.⁵⁴⁶ A kállói németek azonban a rablók után mentek, megverték, megfutamították őket, a jószágot pedig Kállóba hajtották. Hopfgarten őrnagy, a kállói kommandáns azonban hivatkozva a német hadi szokásra, nem akarta visszaadni a tulajdonosainak, mivel, ha 24 órán belül visszaszerzik a rablott holmit, az a győztest illeti. Barkóczy úgy döntött, hogy mivel a katonák régóta nem kaptak fizetést, a jószágok felét a szekerekkel adják vissza.⁵⁴⁷

Ezen a télen Kállóban történt egy meglehetősen látványos eset is. Metternich gróf, keresztnéve nem szerepel, Kállóból 1679. január 18-án kelt levelében értesíti a vármegyét, hogy Leslie tábornok Schmidt generális helyébe vértess ezredével ide helyezte, s egyúttal takarmányt s tűzifát kér.⁵⁴⁸ Négy nap múlva azonban a vármegye követői már bepanaszolják Kassán erőszakos tettei miatt, mire Leslie azt tanácsolja, hogy „*vele szelíden tárgyaljanak és egyezzenek meg*”.⁵⁴⁹ A panaszt követő harmadik napon Metternich gróf megköszöni a vármegye jókívánságait kinevezéséhez azzal az óhajjal: „*mi mindnyájan a békét kívánjuk, hogy egyszer a németek erről a földről kiköltözhessenek és a magyarok békében bírassák hazájukat*”.⁵⁵⁰ Ezután történt valami, talán megtudta, hogy Kassán bepanaszolták, indulatában katonáival elfogatta az alispánokat s szolgabírókat, s Kállóban börtönbe vetette őket.⁵⁵¹ Barkóczy főispán az ügyben február 6-án már megkereste Lesliet s Metternichet, egyiket sem találta, de az utóbbinak üzenetet küldött, hogy „*az régi módit és rendtartást, azmint volt az nemes vármegyével, ökegyelme megtartsa*”.⁵⁵² Ez Metternichről az utolsó hír.

Februárban lejárt a Thökölyvel kötött fegyverszünet és Nymwegenben létrejött a béke, de gyakorlati jelentősége ezen a kis darab földön egyiknek sem volt.

Kálló várának az élén márciustól májusig Hopfgarten, Adam Ernest őrnagyot találjuk. Ő vészelte át azt a nehéz időt, mikor pénz híján hitelbe kellett gondoskodnia a várbeliek és lovaik ellátásáról. Értékes dokumentum az a március 1-jei levele, melyben az árakat rögzíti. Eszerint „*3 font kenyér 1 poltúra, 3 font hús 1 császári garas, 1 pint bor 5 császári garas, 1 pint sör 1 garas, 1 köből búza 24 poltúra, 1 köből kétszeres 20 poltúra, 1 köből árpa 16 poltúra, 1 köből zab 10 poltúra, 1 szekér széna 8 poltúra...*”⁵⁵³

Mikor nyáron a katonaság táborba vonult, a várban az előző évből ismert Furchtenburg kapitányt találjuk. Ez évi levelei közül egyikre fel kell figyelni, akasztófa, karó és kerék summás rajza teszi beszédesebbé a tartalmát. Az ófehértói bíráknak írja a kommandáns, hogy 50 forintért vett Orosz Mátétól 40 köből gabonát, ezt augusztus 21-ig nem hozta el. Ha három napon belül nem aratják le s nem hozzák rögtön Kállóba, az oppidumot 300 forintra bünteti.⁵⁵⁴

⁵⁴⁶ SZSZBML, IV. A. 1. Prot. 14. Fol. 200.

⁵⁴⁷ Uo. Fasc. 97. No 16. 13. 1679.

⁵⁴⁸ Uo. Fasc. 97. No 28. 1679.

⁵⁴⁹ Uo. Fasc. 97. No 89. 1679.

⁵⁵⁰ Uo. Fasc. 97. No 30. 1679.

⁵⁵¹ Uo. Prot. 14. Fol. 200.

⁵⁵² Uo. Fasc. 97. No 54.

⁵⁵³ Uo. Fasc. 97. No 29. 1679.

⁵⁵⁴ Uo. Fasc. 97. No 38. 1679.

Furchtenburg mellett a két nyári hónapban előjön egy bizonyos Steinling név is. Kisebb rangú tisztté lehetett, jellemzésére álljon itt egy mondat egyik, magyarul írt leveléből. „*Ez parancsolatom vévén, falusi birák és polgárok ... mindenik falubul holnap estvére úgymint csütörtökre vagy peniglen pénteken jó reggelre valami szép halakat küldjetez ... mert ha ez parancsolatom szerint nem cselekesztek, tehát ki-küldök, akkor magatoknak tulajdonítsátok, azmi rajtatok esik.*”⁵⁵⁵

Mégis a falu népe előtt a legkevésbé elviselhető személy Franz Nikolaus Qutman lehetett, a kállói annonae praefectus. Elődjéhez hasonlóan ő is számos jogtalansággal vonta magára a vármegyebeliek haragját: nem adott nyugtát, más mértékkal mért. Le is fogják váltani.

A vár állapotával kapcsolatban nincs jele, hogy tavasszal szükséges lett volna javítani. Annál meglepőbb, hogy aratás idején rendeli el maga a főispán a vármunkát, és pedig éppen az időpont miatt rendkívül szigorú és fenyegető hangon. Rádadásul a nagyobb hatás kedvéért akasztófát létrával, börtönrácsot, vasbéklyót, korbácsot is rajzoltat a levélre. „*Isten veletek – írja július 4-én – Mivel az városnak az palánkja nagy darabon kidőlön van, hanem ez parancsolatom vévén, valamint fejetezket szeretítez és javaitokat, ha pedig elmúlik, lovast, gyalogot rátok küldök, feldülatlak. És limitáció szerént hozzatok minden halogatás nélkül...*” és következik a falvak felsorolása, részletezve, melyik hely mit hozzon, mint például Bátor 100 palánkfát, vagy Semjén 3 szekér palánkfonna való vesszöt; Keresztút földhordó szekér 2 összesítve 408 palánkfá, 59 szekér vessző és 25 földhordó szekér.

Augusztus derekán még tart a vár javítása. Apagyí György egy éve a láthatatlan határ túlsó oldalán Wesselényi Pállal nem egyezett, ki eléggé lesújtó véleménnyel is nyilatkozott róla. „*Ökegyelmét maga alattvalói soha egy óráig sem szeretették, ökegyelme is ezeket soha nem szerette, ökegyelme azt mondta, hogy azért, mert tolvajok, disznópásztorok s mindenképpen haszontalan, rossz emberek, s bizony nagyon elég vétez is benne! Emezek ellenben eleitül fogva azt hánták, hogy soha velez együtt nem lakott, reájok gondot nem viselt, egy becsületes szava akármely öreg hadnagyhoz is nem volt s még csak süvegvetést sem érdemlett tüle.*”⁵⁵⁶ Itt Kállóban, Jaksó Dienes vicekapitányt helyettesítve, Gersdorf böszörményi kapitánnyal a téglásiak vármunkája miatt van nézeteltérése. Téglás valóban Böszörmény részére volt rendelve, csak régebben kellett Kálló várán dolgozniuk.⁵⁵⁷ Apagyí György tévedésben volt. Augusztus végén Furchtenburg a nagy esözések miatti károkra való hivatkozással ismét kér legalább 100 hosszú és vastag fát és 70 embert.⁵⁵⁸

A vármegye ez évben nagyon rossz anyagi helyzetben volt, enyhítést nem kapott.⁵⁵⁹ Lipót elrendelte, Szabolcs a jövő évre is ugyanannyi adót fizet,⁵⁶⁰ Kalonga lakói elhagyták a Tisza parti falujukat, s beköltöztek ¾ portával Tuzsérára⁵⁶¹, hogy

⁵⁵⁵ Uo. Fasc. 97. No 39. 1679.

⁵⁵⁶ Teleki, 1905–1926. 8. k. 154.

⁵⁵⁷ SZSZBML, IV. A. 1. Fasc. 97. No 56. 1679.

⁵⁵⁸ Uo. Fasc. 97. No 6. 1679.

⁵⁵⁹ Uo. Prot. 14. Fol. 205.

⁵⁶⁰ Uo. Prot. 14. Fol. 204.

⁵⁶¹ Uo. Prot. 14. Fol. 201.

ne legyenek annyira kiszolgáltatva a jövő-menőknek. A vármegye dekrétumot hozott, hogy a „*pályinkafőző fazék*” után 3 forintot kell fizetni.⁵⁶² Zrínyi Ilona is bele-törődött, hogy a bátoriak a megyének adót fizessenek.⁵⁶³

Végezetül Szabolcs vármegyét is elérte nyáron a pestis, „*és ebben a pestisben november 23-án tekintetes és nagyságos Barkóczy István úr ezen vármegyének a főispánja az élők közül eltávozott*” – olvassuk a vármegyei jegyzőkönyvben.⁵⁶⁴ Öccsének, báró Barkóczy Ferencnek a gyász-szertartásra hívó leveléből, ki akkor már Kálló várának főkapitánya, Sennyey Ferenc óta ismét magyar főkapitány, a haláleset egyéb részleteiről is tudomást szerezhethünk. Tállyán adta vissza lelkét Teremtőjének, ahogy a gyászirat mondja, körülbelül a reggel ötödik órájában 42 éves korában. 1680. május 20-án az ungvári vár kápolnájában nem egyedül temették, hanem feleségével, cserneki Dessewffy Klárával, ki január 4-én hunyt el az ungvári várában, fiúkkal, a 12 éves ifjabb Barkóczy Istvánnal és testvérével, azzal a Sándor öccsével, kinek kiszabadításáért Rákóczi László is életét adta.⁵⁶⁵ A rendíthetetlen, bátor főispán családjából csak Erzsébet lánya maradt, „*Betuska*”, Homonnainé Esterházy Máriának, Nyáry Krisztina lányának a gyámsága alatt, ki később gersei Pethő Zsigmond Gáspár nevű fiához megy feleségül.

⁵⁶² Uo. Prot. 11. Fol. 201.

⁵⁶³ Uo. Fasc. 97. No 19. 1679.

⁵⁶⁴ Uo. Prot. 14. Fol. 205.

⁵⁶⁵ Uo. Fasc. 98. No 6. 1680.

AZ UTOLSÓ ÉVEK

Koroknay Gyulának a kállói kapitányokról írt részletes ismertetése 1680-ban véget ér, de más publikációiban a kállói vár fennállásának utolsó éveire vonatkozóan is találunk néhány megjegyzést.

Barkóczy Ferenc kállói főkapitányként 1681. március 21-én, Szabolcs megyének írt levelében a katonák kihágásainak, kártételeinek és istentelenségeinek megfékezését ígérte. Még ebben az évben foglalta el Thököly Imre az erdélyi és török csapatokkal együtt Kálló várát.⁵⁶⁶ Mint a szemtanú, Bethlen Miklós írja: „*a várat kicsinysége, belészorult gyenge cseléd sokasága feladatá a némettel*”⁵⁶⁷. Thökölyék ekkor csak átmenetileg tartották megszállva a várat, néhány nap múlva kiűritették, majd a következő évben ismét elfoglalták.

1682-ben azzal az indokkal, hogy „*Kálló várát a haza s kegyelmetek vármegyéje javára akarván restauráltatnunk és elébbeni állapotjára hoznunk*”, Thököly Imre vármunkásokat és eszközöket kért Szabolcs megyétől.⁵⁶⁸ Barkóczy Ferenc kényszerűségből csatlakozott ugyan Thököly mozgalmához, de 1684-ben elpártolt tőle és visszatért a király hűségére. A következő évben Thököly seregének nagy része már Barkóczy kállói főkapitány előtt tette le a hűségesküt a császárnak.

1685 októberében is Johann Karl Götzen gróf Kállóban a kommandáns, míg „*az új vicekapitány Szűcs János, a régi rebellis*” lett.⁵⁶⁹

A következő évek a török Magyarországról való kiűzésének jegyében teltek. Szabolcsot a többi megyéhez hasonlóan súlyos adók terhelték, közrendűekre és nemesekre is kivetették a porciót. Biztosítani kellett az itt állomásozó vagy telelő csapatok ellátását, fuvarozni, vármunkát végezni, elviselni a katonaság túlkapásait. Az 1697 júliusában kirobbanó Tokaji Ferenc vezette felkelés alkalmával rövid időre Kálló várát is elfoglalták.

A Rákóczi szabadságharcban is szerepet kapott Kálló. 1703. július 29-én adta meg Eckstein János hadnagy az ostromlóknak, és állt katonáival Rákóczi mellé. Kálló megvételeét követte a hajdúvárosok csatlakozása; a felkelők itt szerezték első ágyúikat.

A vár gyengesége kicsiségében mutatkozott: „*azért kellett ... feladni, mert a mellette levő város lakossága nem fért el benne*”⁵⁷⁰. Talán ezért, talán a felújításra, modernizálásra szükséges pénz hiánya miatt 1704. február 11-én a fejedelem parancsot adott a vár elhagyatására. Ez év szeptemberében meg kellett ismételnie a Szabolcs megyéhez intézett utasítást. Két év múlva a vár még mindig állott, lebontására 1709-ben került sor, 1711-ben pedig megszüntették a várkapitányságot.

⁵⁶⁶ Koroknay, 1999. 36.

⁵⁶⁷ Koroknay, 1961. 85.

⁵⁶⁸ Koroknay, 1999. 37–38.

⁵⁶⁹ Uo. 40.

⁵⁷⁰ Koroknay, 1961. 86.

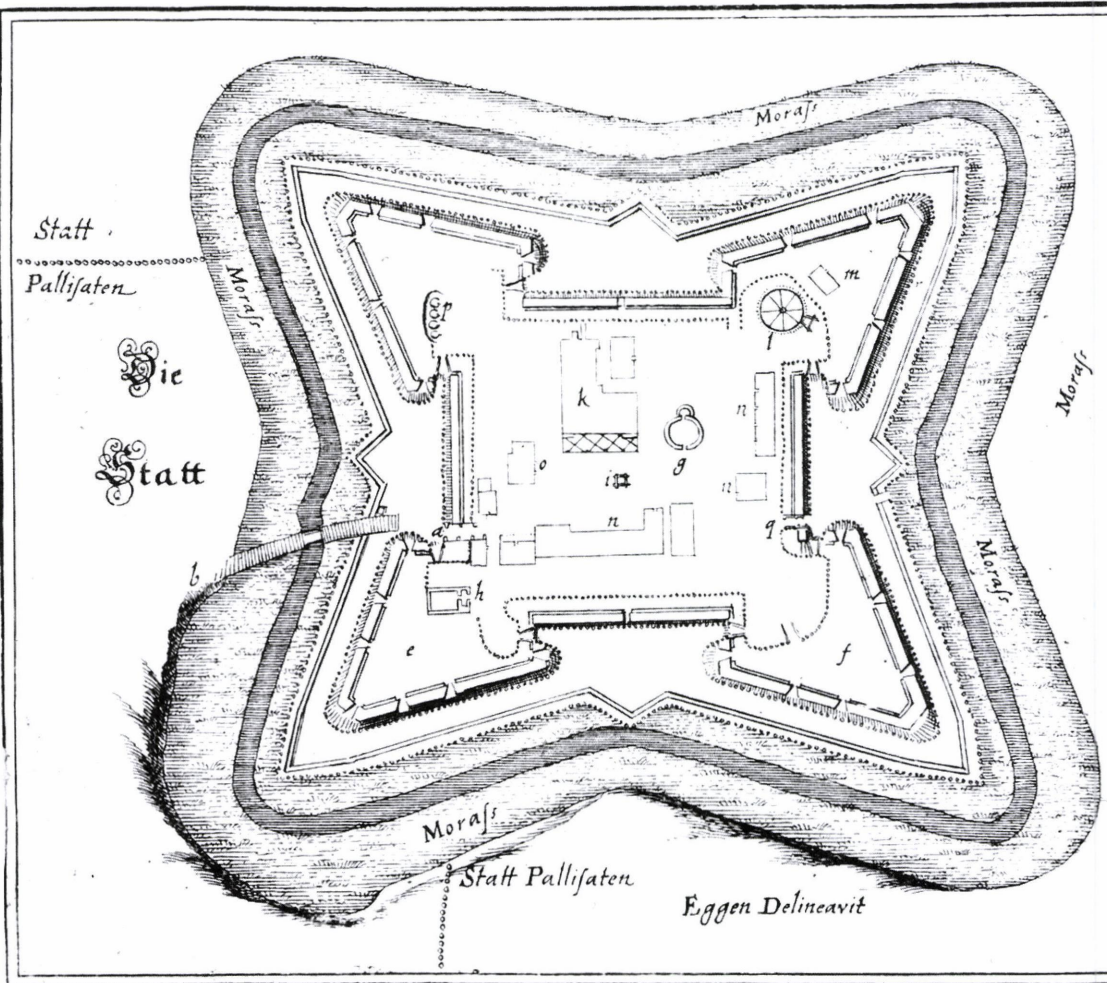
„A kállói vár tökéletes típusa a XVI. század második felében keletkezett kisebb erődítményeknek. Nagyjából egyszerre épült, lényeges változtatás nem történt rajta. Ismerjük alaprajzát, a várfalak keresztmetszetét (ámbar igen kevés maradványa van), ezeket a maradványokat pontosan tudjuk azonosítani a források segítségével, elég megbízhatóan tudjuk rekonstruálni állapotát és csaknem teljesen az életét. Története rávilágít a török harcok közepette élő magyarság sorsára. Különleges helyzete – mivel három uralom találkozási pontjánál helyezkedett el – és kicsisége miatt, eleve nehezebb sorsra volt ítélve, mint a többi végvár. Mint végvár a török elleni harcban «Szabolcs megye oltalma», Erdély és a királyi Magyarország között pedig minden támadás első célpontja. Bocskaytól Rákócziig több szabadságmozgalmunk megindulásának és megszűnésének is tanúja.”⁵⁷¹

⁵⁷¹ Uo. 88.

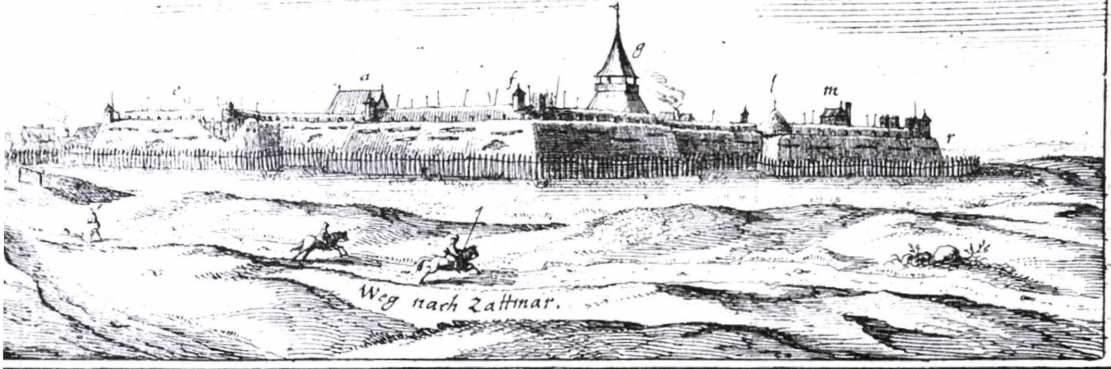
Kálló vára 1665.

Sicha és Eggen metszeteiről készült rajz
Hajdúsági Múzeum Helytörténeti Gyűjteménye,
Lsz: HMHG. 84. 4. (Fotó: Horváth Tamás)

KALO in

Ober Hüngarn

Bründtrisz der Böstung KALO in Ober Hüngarn A. 1665.

- a. Das Thor
- b. Die Brücke
- g. Zeughaus
- h. Pulver Thurn
- i. Der Brunn
- k. Des Obr Hauptm. Quartir
- l. Die Rossmühl

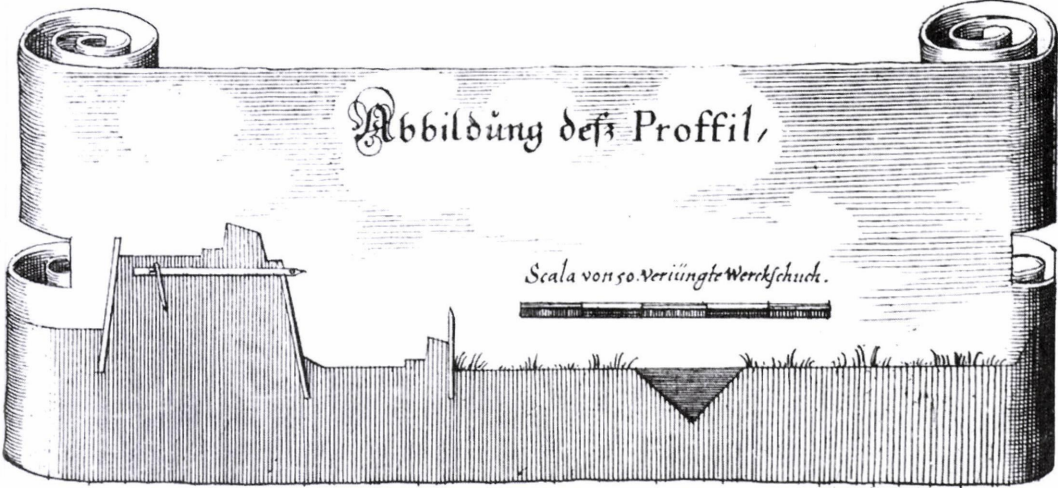
Scala von 30. Ruhten.

- m. Wachtstuben
- n. Baracquen
- o. Proviandhaus
- p. Backöffen
- q. Ein Ausfall.
- 1. Reformirt kirche
- 2. Weg nach Tokkai.

MIX

Abbildung des Proffil,

Scala von 50. verüingte Werschuck.

IRODALOMJEGYZÉK

- Acsády, 1897. – Acsády Ignác: Magyarország három részre oszlásának története 1526–1608. A magyar nemzet története V. Szerk. Szilágyi Sándor. Bp., 1897.
- Babocsay, 1815. – Babocsay Izsák: Fata Tarcaliensia, azaz Tarcal városának főbb változásai 1670–1700. Magyar Történelmi Emlékek I. Kiadta Rummy Károly György. Pest, 1815.
- Baranyai Decsi, 1982. – Baranyai Decsi János magyar históriája [1592–1598]. Ford. és a bev. írta Kulcsár Péter. Bp., 1982.
- Bartolomaeides, 1799. – Bartolomaeides László: Memorabilia provinciae Csetnek. Neosolii, 1799.
- Benczédi, 1975. – Benczédi László: Az 1660. évi kállói „zenebona”. In: Rákóczi kori tudományos ülésszak. Szerk. Molnár Mátyás. Vaja, 1975. 84–90.
- Benda, 1955. – Benda Kálmán: A Bocskai-szabadságharc. Bp., 1955.
- Benda, 1975. – Benda Kálmán: Nyáry Pál és Várday Kata levelezése 1600–1607. Kisvárdá, 1975.
- Benda, 1982. – Benda Kálmán: Kálló vára 1607–1608-ban. In: Jósza András Múzeum Évkönyve XV–XVII. Szerk. Németh Péter. Nyíregyháza, 1982. 68–88.
- Benda–Tardy, 1982. – Pierre Lescalopier utazása Erdélybe, 1574. Közli Benda Kálmán és Tardy Lajos. Bp., 1982.
- Bethlen, 1982. – Bethlen Farkas: A Báthoriak kora. Szerk. Sebes K. Bp., 1982.
- Blaskovics, 1982. – Madzsar Tarihi. A magyarok története. Ford. Blaskovics József. Bp., 1982.
- Bojti Veres, 1980. – Bojti Veres Gáspár: A nagy Bethlen Gábor viselt dolgairól. In: Bethlen Gábor emlékezete. Vál. és szerk. Makkai László. Bp., 1980. 36–133.
- CJH, 1526–1608. – Magyar Törvénytár, 1526–1608. évi törvénycikkek. Bp., 1899.
- CJH, 1608–1657. – Magyar Törvénytár, 1608–1657. évi törvénycikkek. Bp., 1900.
- Csorba, 1980. – Csorba Csaba: Várak a Hegyalján. Bp., 1980.
- Dongó Gyárfás, 1837. – Dongó Gyárfás Géza cikke az Adalékok Zemplén vármegye történetéhez című folyóiratban. Sátoraljaújhely, 1837.
- Eckhardt, 1944. – Két vitéz nemesúr. Telegdy Pál és János levelezése. Közzétette Eckhard Sándor. Bp., 1944.

- Éri, 1954. – Éri István: A kisvárdai vár építéstörténete. In: Kisvárdai történetéből. Szerk. Éri István. [h. n.] 1954.
- Forgách, 1982. – Forgách Ferenc: Emlékirat Magyarország állapotáról Ferdinánd, János, Miksa királysága és II. János erdélyi fejedelemsége alatt. Válogatta Kulcsár Péter. Bp., 1982.
- Gergely, 1884. – Okiratok az interregnum történetéhez Bethlen Gábor halála után. Közli Gergely Samu. Történelmi Tár, 1884.
- Gyurkovits, 1838. – Gyurkovits György: Felső-Magyarországi vég-Várat, mint védhelyeket védő katonaság tartása 1610 és 1646-ik években. Tudományos Gyűjtemény, 1838. X. k.
- Hídvégi Mikó, 1980. – Hídvégi Mikó Ferenc emlékirata. (Részlet) In: Bethlen Gábor krónikásai. Összeállította Makkai László. Bp., 1980. 19–76.
- Illésy, 1897. – Illésy János: Két egri vitézről. Hadtörténelmi Közlemények, 1897.
- Istvánffy, 1758. – Istvánffy Miklós: Historiarum de rebus Ungaricis libri XXXIV. Bécs, 1758.
- Károlyi, 1882–1897. – A Nagy-Károlyi gróf Károlyi család oklevéltára. Sajtó alá rendezi Géresi Kálmán. 1–5. k. Bp., 1882–1897.
- Kemény, 1959. – Kemény János önéletírása és válogatott levelei. Megjelent V. Windisch Éva gondozásában. Bp., 1959.
- Klaniczay, 1982. – Magyarországi humanisták. Szerk. Klaniczay Tibor. Bp., 1982.
- Komáromy, 1900. – Komáromy András: A szabad hajdúkra vonatkozó levelek és okiratok. Történelmi Tár, 1900. 411–448.
- Komáromy, 1909. – Levéltári kutatások. Közli Komáromy András. Történelmi Tár, 1909. 88–118.
- Koroknay, 1961. – Koroknay Gyula: A kállói vár. In: A nyíregyházi Jósa András Múzeum Évkönyve II. Szerk. Csallány Dezső. Bp., 1961. 73–89.
- Változatlan formában megjelent Koroknay Gyula: Kálló egykori vára. In: A nagy-kállói járás múltja és jelene. Szerk. Csepelyi Tamás, Orosz Gézáné, Ratkó József, Szücs Imre. Nagykálló, 1970. 55–70.
- Koroknay, 1986. – Koroknay Gyula: „... hogj Bornemissza Miklost megh öltek” In: Beregi találkozások. Szerk. Mező András. Vásárosnamény, 1986. 16–19.
- Koroknay, 1999. – Koroknay Gyula: Ibrányi László, Thököly Imre és II. Rákóczi Ferenc ezeres kapitánya (1658–1705). In: Szabolcs-szatmár-beregi Szemle, 1999/1. 33–44.
- Kropf, 1888. – Basire védírata. Válasz az „Innocentia Transylvaniae” című röpiratra. Közli Kropf Lajos. Történelmi Tár 1888. 507–565.

- Lőcsei kalendáriom, 1909. – Az első lőcsei kalendáriom az 1626. évre. Új kiadás Lőcsén 1909.
- Lukácsi, kézirat – Lukácsi Gábor: Észrevételek Nagykovács közepkori temploma és vára építészettörténetéről. Kézirat.
- Lukinich, 1913. – Lukinich Imre: Az északkeleti várháborúk történetéhez. 1529–1561. Hadtörténelmi Közlemények, 1913.
- Makkai, 1980. – Bethlen Gábor krónikásai. Összeállította Makkai László. Bp., 1980.
- Marczali, 1878. – Regeszták a külföldi levéltárakból. Közli Marczali Henrik. Történelmi Tár, 1878. 901–924.
- Medgyesi, 1657. – Medgyesi Pál: „Igazak sorsa ez világon...” Lónyay Zsuzsanna felett tartott gyászbeszéd. Sárospatak, 1657.
- Molnár, 1939. – Molnár József: A Subich-nemzetségből származott brebiri Melith család vázlatos története. Hajdúnánás, 1939.
- Morariu, 1948. – P. Bonaventura Morariu: Relazione sul martirio del servo di dio fra Stephano Iglodi O. F. M. Conv. 1639. In: Miscellanea Francescana, 2–3. füzet, Róma, 1948.
- Nagy Iván, 1857–1865. – Nagy Iván: Magyarország családai címerekkel és nemzedékrendi táblákkal. 1–12. k. Pest, 1857-1865.
- Nagy László, 1961. – Nagy László: A Bocskay-felkelés katonai története. Bp., 1961.
- Nagy László, 1976. – Nagy László: Káthay Mihály a magyar történelemben. Valóság, 1976/9. 93–108.
- Nagy László, 1985. – Nagy László: Kard és szerelem. Bp., 1985.
- Okiratok, 1899. – Okiratok I. Rákóczi György uralkodása történetéhez, 1632. Közli –I –R. Történelmi Tár, 1899. 577-637.
- Pálóczi Horváth, 1881. – A Pálóczi Horváth család naplója. In: Magyar történelmi évkönyvek és naplók a XVI–XVIII. századokból. Szerk. Szopory Nagy Imre. Magyar Történelmi Emlékek II. 31. Bp., 1881.
- Pettkó, 1884. – Esterházy Miklós nádor emlékirata az 1631-iki tavaszi hadjáratról. Közli Pettkó Béla. Történelmi Tár, 1884. 66–85.
- Szabó, 1880. – Báthory Gábor és a hajdúk. Közli Szabó Károly. Történelmi Tár, 1880. 321–330.
- Szádeczky, 1893. – Szádeczky Lajos: Erdély és Mihály vajda története. Temesvár, 1893.
- Szádeczky Kardoss, 1915. – Bethlen Gábor levelei Illésházy Gáspárhoz. Szerk. Szádeczky Kardoss Lajos. Bp., 1915.

- Szalárdy, 1980. – Szalárdy János siralmas magyar krónikája. Sajtó alá rendezte Szakály Ferenc. Bp., 1980.
- Szamosközy, 1876-1880. – Szamosközy István történeti maradványai 1542–1608. 1–4. k. Kiadta Szilágyi Sándor. Bp., 1876-1880.
- Szamosközy, 1981. – Szamosközy István: Erdély története. Válogatta Sinkovics István. Bp., 1981.
- Széll, 1894. – Debrecen város 1664. évi történetének egykorú verses leírása. Közli Széll Farkas. Történelmi Tár, 1894. 535–543.
- Szepsi Laczkó, 1980. – Szepsi Laczkó Máté, Emlékezetre való dolgok (Részletek) In: Bethlen Gábor krónikásai. Összeállította Makkai László. Bp., 1980. 79–133.
- Szilágyi, 1878. – Bocskay István és Illésházy István levelezése. Közli Szilágyi Sándor. Történelmi Tár, 1878. 3-84.
- Szilágyi, 1880. – Kemény János és Bornemissza Pál levelezése az 1644–1645-iki hadjárat idejéből. Közli Szilágyi Sándor. Történelmi Tár, 1880. 277–320.
- Szilágyi, 1881. – Oklevelek a Homonnai-féle mozgalom történetéhez 1616-ban. Közli Szilágyi Sándor. Történelmi Tár, 1881. 401–449.
- Szilágyi, 1884. – Levelek Bethlen István támadása történetéhez 1636-ból. Közli Szilágyi Sándor. Történelmi Tár, 1884. 304–336.
- Szilágyi, 1888. – Az Esterházyak családi naplója. Közli Szilágyi Sándor. Történelmi Tár, 1888. 209–224.
- Szirmay, 1798. – Szirmay Antal: Notitia historica politica, oecomomica... comitatus Zempleniensis. Kassa, 1798.
- Szirmay, 1809–1810. – Szirmay Antal: Szathmár vármegye fekvése, történetei és polgári esmérete. 1–2. Buda, 1809-1810.
- Takáts, 1922. – Takáts Sándor: Prépostváry Bálint főkapitány. In: Régi magyar kapitányok és generálisok. Bp., 1922. 267–298.
- Tarnóc, 1979. – Magyar gondolkodók. 17. század. Kiadja Tarnóc Márton. Bp., 1979.
- Teleki, 1905-1926. – Teleki Mihály gróf levelezése. 1–8. Sajtó alá rendezte Gergely Sámuel. Bp., 1905–1926.
- Új és Ó Kalendárium, é. n. – Új és Ó Kalendárium 1777 esztendőre Hanckens Bálint continuatiója szerint. Kolozsvár, é. n.
- Verancsics, 1981. – Verancsics-évkönyv. Memoria Rerum 1504–1566. Bp., 1981.
- Veress, 1917. – Veress Endre: A római Collegium Germanicum et Hungaricum magyarországi tanulóinak anyakönyve és iratai. Bp., 1917.

LEVÉLTÁRI FORRÁSOK

Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár (SZSZBML)

IV. A. 1. Szabolcs vármegye nemesi közgyűlése iratai, 1335–1848

a) Jegyzőkönyvek / Protocolla 1550–1848

b) Iratok / Acta politica 1335–1848

Segédletek

Elenchus nominalis (névmutató)

Elenchus rerum judicialium (törvényszéki ügyek mutatója)

V. A. 3. Nagykálló szerződéses mezőváros iratai, 1740–1848

Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár (BAZML)

IV. A. 1001/a. Zemplén vármegye közgyűlési és törvényszéki jegyzőkönyvek
1558–1848

Magyar Országos Levéltár (MOL)

E 158 Conscriptioes portarum 1529–1774

NÉVMUTATÓ

- Aachen, Hans van, 77
 Abafy Miklós, 46
 Abaúj megye, 51, 74, 78, 96, 113
 Ábrahám Istók, 115
 Acsády [Ignác], 39
 Adony (Nyíradony), 130
 Agárdy János, 33, 50, 52–53
 Agárdy Zsófia, 53
 Alaghy Menyhért, 56
 Alföld, 38
 almási vár (Hidalmás) /Hida, R/, 80
 Álmosd, 27
 Alpok, 35
 Alsó-Ausztria, 136
 Alsó-Magyarország, 37, 94
 Alsómislye /Nižná Myšľa, SK/, 28–29
 Althan Adolf, 46
 Anarcs, 90
 Anarcsy István, 52
 Angelo, Pietro da Sant, 59
 Angeloch, Franz Ludwig von, 90
 Ankreiter Mihály, 42
 Apafi Mihály, 93–94, 111, 120, 122, 124,
 131–133, 139
 Apagy, 69, 131
 Apagy György, 142
 Apagy Judit, Horváth István felesége, 68
 Apagy Mihály, 72, 86
 Apagy Miklós, 51
 Apagy, 130, 137
 Apáthy János, 94
 Arad /Arad, R/, 43–44, 84
 Aranyosmeggyes /Medieșu Aurit, R/, 108
 Assisi, 60

 Baba István, 53
 Baba Samu, 131
 Babay István, 63, 72–73
 Babay János, 73
 Babocsay Izsák, 117
 Baden ezred, 110
 Bagamér, 92, 113, 122
 Báj (Taktabáj), 110
 Bajom (Biharnagybajom), 9, 20
 bajomi vár, 16
 Bajomy Benedek, 16
 Bajomy Zsófia, Serényi Mihály felesége, 16
 Báka (Szabolcsbáka), 90
 Bakos Gábor, 63, 75–77
 Bakos István, osgyáni, 50–51, 59, 63–65, 75
 Baksa István, 110, 121, 126
 Bakta (Baktalórántháza), 36, 48, 67–70, 72, 90,
 115–116, 119, 131
 baktai vár, 69–70, 72
 Balassa/Balassy Ferenc, 23, 25
 Balassi Bálint, 23, 25
 Balassy Menyhárt, 12
 Balaszentmiklós (Törökszentmiklós), 9
 Balázdszéék István, 14, 16
 Baldigara, Ottavio, 11
 Balkány, 98
 Balkó, 129
 Balku Pál, 108, 110
 Balmazújváros, 84
 Balsa, 9, 48, 63, 81
 Banchy András, 79, 82
 Banchy Mihály, 81
 Bánffy Dénes, 119–124
 Bánffy Kata, Nagymihályi László, majd
 Barkóczy László felesége, 72
 Bánóczy, 139
 Barakonyi Ferenc, 79, 110, 114–115
 Báránd, 107
 Baranyai Decsi János, 25
 Baranyay Péter, 83
 Barcsai Ákos, 80, 82
 Barkóczy Erzsébet, gersei Pethő Gáspár
 felesége 106, 143
 Barkóczy Ferenc, 51, 59, 61
 Barkóczy Ferenc, gróf, 67, 129, 132, 143–144
 Barkóczy György, 67
 Barkóczy István, gróf, 67, 77, 83–84, 92, 94,
 96, 100, 106, 108, 114–117, 120–124,
 126–128, 130, 132, 135, 139–141, 143
 Barkóczy István, ifjabb, 143
 Barkóczy János, 68
 Barkóczy László, 67
 Barkóczy László, szalai, 65, 67–68, 70–73, 90,
 106, 125
 Barkóczy Sándor, 67, 120–121, 143
 Barkóczy Zsigmond, 67, 96–97
 Barkóczy, 88,
 Barsszentkereszt (Garamszentkereszt) /Žiar nad
 Hronom, SK/, 138
 Bártfa /Bardejov, SK/, 15, 36
 Bashalom, 48
 Bástya, 25, 30, 42
 Báthory Anna, 54
 Báthory Elek, szaniszlófi, 36

- Báthory Gábor, somlyai, 22, 28, 33–36, 39–40, 42, 44, 54
- Báthory István, ecsedi, 18, 21, 25, 23, 36–37, 48, 67
- Báthory István, lengyel király, 13
- Báthory István, somlyai, 18
- Báthory Kata, szaniszlófi, Lónyay István felesége, 36
- Báthory Miklós, 10–12, 15, 37
- Báthory Péter, szaniszlófi, 36–37
- Báthory Zsigmond, 18, 26, 30
- Báthory Zsófia, II. Rákóczi György felesége, 76, 94, 96, 107, 109, 112, 123, 130
- Báthory, 11, 37, 42
- Batiz /Botiz, R/, 128
- Bátor lásd Nyírbátor
- Baxa, 127
- Bay István, 65, 79, 81
- Bay Zsigmond, 49
- Beauri, 43
- Bebek Ferenc, 54
- Bebek György, 30
- Bécs, 28, 33, 59, 91, 94, 111, 113, 125, 132, 136
- Bécsország, 27
- Beke István, 42
- Bekes Gáspár, 13, 15, 18, 34, 36
- Békésszentandrás, 84
- Bektás, 31
- Belényessy György, 43
- Belgiojoso, János Jakab, 27, 31
- Belgium, 129
- Béltek (Krasznabéltek) /Beltiug, R/, 128
- Béltek lásd Nyírbéltek
- Benczédi László, 97, 101, 106
- Benczúr Gyula, 68
- Bereg megye, 9, 15, 36, 44, 56, 63, 65, 72, 80, 86, 92, 96, 107–108, 130–131, 139
- Berkesz, 60
- Bessenyei György, 54
- Bessenyei István, 26, 78, 122
- Bessenyei Mihály, 40, 78, 81, 110, 117, 122, 123
- Beszermény lásd Böszörmény
- Besztercebánya /Banská Bystrica, SK/, 31, 108
- Bethlen Farkas, 13, 15, 18, 29
- Bethlen Gábor, 31, 35–36, 39, 41–43, 45–56, 62–63, 66, 68–69, 73, 78, 94
- Bethlen István, gróf, 46, 57, 59, 63, 68–70
- Bethlen István, ifjabb, 58
- Bethlen Miklós, 144
- Bethlen Péter, 70
- Betuska, lásd Barkóczy Erzsébet
- Bezdéd (Tiszabezdéd), 70, 117
- Biczin, 14
- Bicse (Nagybicse) /Bytča, SK/, 43
- Bihar megye, 16, 32, 48, 71, 85, 122, 139
- Biri, 53, 69
- Bíró György, 63
- Bocskay Anna, Csapy Kristóf felesége, 18
- Bocskay Ilona, Haller Péter felesége, 62
- Bocskay István, 25, 27–33, 36, 41, 46, 66, 104, 145
- Bocskay, 18
- Bodó Ferenc, 16
- Bodrogköz, 124
- Bogát (Nyírbogát), 9
- Bogdány (Nyírbogdány), 50
- Bogdányi György, 23
- Bogdányi István, 23
- Bogdányi János, 50, 52, 69
- Boham, 135
- Bojti Veres Gáspár, 31, 42–44
- boldogkői (Bodókö) vár, 16
- Boldvai Márton, 85
- Bologna, 25
- Bolt, 53
- Bondor András, 99
- Bongars, Jacques, 10–11, 18–19
- Bónis Ferenc, 109
- Borbély András, 131
- Borbély György, 30, 52
- Bornemissza János, 41, 56, 58, 75
- Bornemissza Miklós, 33, 41
- Bornemissza Pál, 71
- Borosjenő /Ineu, R/, 31, 42, 81
- Boroviczeni Sámuel, 111
- Borsod megye, 38, 96, 108, 113–114
- Bosnyák Tamás, 40, 58
- Botos János, 131
- Bököny, 53
- Böszörmény (Hajdúböszörmény), 13, 34, 39, 48, 76, 97, 115, 120–121, 123–125, 129, 131, 135–136, 138, 140, 142
- Brandenbugi Katalin, 67
- Brassó /Braşov, R/, 39, 43
- Brazza, Hektor gróf, 95
- Buda (Budapest), 70, 81, 132
- Budai István, 26
- Buj, 9, 91, 110
- Buquoy, 55, 68
- Buzinka /Buzinka, SK/, 116
- Búd (Tiszavasvári), 110
- Caraffa, Antonio gróf, 124
- Chazournes, Jean de 109, 112

- Cob Wolfgang Friedrich, 90–91, 93, 117–119, 121–122, 132–136
- Czobor Jánosné, ifjabb Barkóczy László húga, 67
- Csáky Anna, Wesselényi Miklós felesége, 14
- Csáky Ferenc, 96, 98, 100–105, 107–111
- Csáky István, 72, 96, 110
- Csáky Zsigmond, 96
- Csala István, 95
- Csapy Farkas, eszenyi, 18, 65
- Csapy György, 18
- Csapy Kristóf, 15, 18–21, 23, 26, 30
- Csapy Krisztina, Melith Pál felesége, 65
- Csapy Zsuzsika, Kendy István felesége, 21, 34
- Csapy, 22
- Csaroda, 51
- Császár Péter, 59, 69
- Csatár (Hegyközcsatár) /Cetariu, R/, 123
- Csató Péter, figei, 55, 58, 73
- Csege (Tiszacsege), 34
- Cseh halom, 48
- Cseley András, 72, 92, 101
- Cseley Kata, 55
- Csenger, 14–15, 65
- Cserehát, 60
- Cserey Mihály, 15
- Csetnek /Štítňik, SK/, 77
- Csoma György, 84
- Csomaközy András, 26–27, 36, 40–41, 50, 53
- Csomaközy Boldizsár, 53
- Csomaközy János, 53
- Csorba Csaba, 19
- Csuta Miklós, 59–60, 66
- Dada (Tiszadada), 110
- dadai járás, 106, 112
- Damásd (Ipolydamásd), 61
- Dampierre, Duval de, 30
- Debrecen, 10, 17, 44–45, 47–48, 76, 85, 93–94, 96, 101, 108, 111, 113–115, 120–121, 123–128, 135–136, 140
- Deli Kozma, 32
- Deli Markó, 31
- Délvidék, 28
- Demecser, 98
- Dengeleghy Mihály, 31
- Deregnyei Pál, 18
- Dersffy Borbála, Bakos János felesége, 63
- Dersffy István, 63
- Dessewffy Klára, cserneki, Ibrányi Ferenc, majd Barkóczy István felesége, 106, 143
- Dessewffy, 36
- Desznai (Dézna) /Dezna, R/, 81
- Déva /Deva, R/, 35, 39
- Diependael, Petrus báró, 134, 136
- Diószeg /Sládkovičovo, SK/, 27, 31
- Disznós Mihály, 115–116
- Divény /Divín, SK/, 63
- Dob (Tiszadob), 20, 78, 94, 110, 124
- Dobó [István], 16
- Dobó Anna, 23
- Dobó Kata, Csapy György felesége, 18
- Dobos (Nagydobos), 12
- Dobsza, 77, 97
- Dóczy András, 27, 33–34, 42–44, 46–47, 62, 88, 125
- Dóczy Fruzsina, Teuffenbach Kristóf felesége, 9
- Dorog (Hajdúdorog), 129
- Dőge, 140–141
- Drégelypalánk, 68
- Drinápoly, 9–10
- Drugeth Anna, homonnai, Káthay Mihály felesége, 28
- Drugeth Bálint, homonnai, 33
- Drugeth György, homonnai, 83, 85, 88, 90
- Drugeth János, homonnai, 60
- Drugeth, homonnai, 61
- Duna, 121
- Dünewald ezred, 110, 112
- Ébeni István, 77
- Eckstein János, 144
- Ecsed (Nagyecsed), 9, 11–12, 15, 18, 20, 23, 25, 42, 48–49, 51, 57, 59, 64, 68–70, 72, 74, 76, 81–82, 85, 101, 109, 111–112, 114, 123, 131
- ecsed-i vár, 9, 12, 18, 69, 72, 78, 109, 132
- Eger, 14, 16, 25, 43, 45, 54, 60, 83
- Egry István, 46
- Egyesült Tartományok, 132–133
- Ehrenfeld, 124
- Elek János, 33
- Elzász, 30, 132
- Enyed /Aiud, R/, 30
- Enyicke /Haniska, SK/, 116
- Eperjes /Prešov, SK/, 15, 45, 67, 98, 106, 138
- ÉR folyó, 129
- ÉR patak, 115
- Erdély, 9, 12, 15, 18, 30–31, 34, 36, 38–40, 43–46, 48, 51, 53–54, 57–58, 66–67, 70–71, 74, 76, 78, 80–82, 85, 92, 94, 101, 111, 113–114, 116–117, 120–121, 126, 128, 130, 133–134, 137, 139, 144–145
- Éri István, 60
- Érmellék, 81
- Érsekújvár /Nové Zámky, SK/, 55, 63, 68, 92

- Esterházy Mária, Homonnai György felesége, 61, 83, 96, 134, 140, 143
- Esterházy Miklós, 34, 40, 46–47, 51, 54, 56–58, 62–63, 69–70
- Esterházyak, 54, 58
- Észak-Tiszántúl, 9, 83
- Eszeny /Eszeny, U/, 65
- Eszlár (Tiszaeszlár), 115, 135
- Esztergom, 51
- Európa, 77
- Farkas Márton, 13
- Fecskepart (Balsa), 63
- Fegyvernek, 13
- Fehérhegy, 72
- Fejér Ábrahám, 92
- Fejértó lásd Újfehértó
- Fejérvár (Gyulafehérvár), 66
- Fekete Anna, Csomaközy Boldizsár felesége, 53
- Fekete Jankó, 125, 140–141
- Fekete János, 33, 50, 52, 112, 115–116, 125
- Fekete Mihály, 52
- Fekete Péter, 32, 45–47, 58
- Felsőkércs (Nyírkércs), 41
- Felső-Magyarország, 9–10, 28, 31, 33–34, 39, 42, 46, 54, 56, 60, 67, 75, 77, 80, 82–83, 88, 91, 93, 95, 98, 102, 105, 128, 136
- Felső-Szabolcs, 117
- Felső-Tisza vidék, 9, 15, 18, 65, 92
- Felső-Tisza, 33–34, 39, 95
- felsővadászai vár, 30
- Felvidék, 36
- Fényes István, kállai, 76, 90, 96, 101
- Ferdinánd, I., 12
- Ferdinánd, II., 54, 56, 60
- Ferdinánd, III., 62
- Fodor János, 102
- Fogaras, 30
- Forgách János, 23
- Forgách Miklós, 40, 64
- Forgách Zsigmond, 22, 33–35, 39, 42–44, 49, 54–55, 61, 65, 70, 73
- Forgách, 60, 117
- Földes, 89, 111, 136
- fraknoi vár /Forchtenstein, A/, 56
- Frígyes, herceg, 113
- Friuli, 126
- Furchtenburg, Johann Stanislaw von, 136, 139, 141–142
- Fülek /Fil'akovo, SK/, 9, 18, 43–44, 61, 75, 77, 97
- füleki vár, 63
- Gács /Halič, SK/, 49
- Gacsály, 93
- Gagy /Goagiu, R/, 60
- Gaudi András, 77
- Gégény, 117
- Gelse (Nyírgelse), 69
- Gémessy Ferenc, 25, 28
- Gersdorf, 142
- Geszteréd, 53
- Gombás /Hubová, SK/, 108
- Gombos András, 45, 47, 53
- Gombos István, 131
- Goroszló (Magyargoroszló) /Guruslän, R/, 26, 30
- Gosztonyi János, 16
- Gömör megye, 51, 63, 94, 96
- Görgény /Gurghiu, R/, 74
- Götzen, Johann Karl, gróf, 134, 144
- Győr, 88
- Györke /Đurkov, SK/, 117–118, 120, 128
- Gyula, 15–16, 42, 83–84, 105
- Gyulafehérvár /Alba Iulia, R/, 16, 30, 33, 78
- Gyulafi László, 117
- Gyulaháza, 83
- Gyulaj (Nyírgyulaj), 91
- Gyulaji János, 52
- Gyulay Ferenc, 76–77, 82–84
- Habsburg, 132
- Hadad /Hodod, R/, 114, 128
- Hadház (Hajdúhadház), 33, 115, 125, 129, 135, 138
- Hadházi, 135
- Hagen, Johann Wilhelm von, báró, 91
- Hagymássy György, 48
- Hagymássy János, 39, 53
- Hajdúság 40
- hajdúvárosok, 57, 76, 83, 85, 111, 114, 120, 134
- Halassy, 132
- Haller György, 59, 62, 65
- Haller Istvánné, ifjabb Barkóczy László húga, 67
- Haller Péter, 62
- Hamza, 9
- Harang, 53, 69
- Harangod, 97
- Harsány (Körösnagyharsány), 129
- Harsányi, 139
- Hartyáni András, 126
- Hatvan, 16, 23, 25, 97
- Havasalföld/Havasalja, 22, 35, 39, 45, 92
- Hegyalja, 93, 96, 97, 113
- Heister ezred, 90

- Hernád völgy, 28
 Heves megye, 96
 Hídvég /Häghig, R/, 43
 Hídvégi Mikó Ferenc, 22, 39–40, 42
 Hollandia, 132
 Holstein, 113
 Homonnai György gróf, 86
 Homonnai György, 45–47, 96
 Homonnai István, 16
 Homonnai János, 70, 72
 Hont megye, 54
 Hopfgarten, Adam Ernest, 141
 Hort, 53
 Hortobágy, 84
 Horvát István, 68–69
 Horvát János, 134
 Horváth Anna, palocsai, Báthory Gábor, majd
 Kendy István felesége, 22
 Horváth János, 14
 Horváth, 117
 Horvátország, 65
 Hörcsök Mátyás, 125
 Hugyaj (Érptak), 53
 Hunyadi János, 23, 30
 Hunyadi, 77
 Huszain/Huszein, 81, 118
 Huszár Mátyás, 78
 Huszt /Huszt, U/, 42, 45, 70, 123
- Ibrány, 85, 100, 109, 131
 Ibrányi Ferenc, 18, 31, 94, 106
 Ibrányi László, 106
 Ibrányi Mihály, 72, 82
 ibrányi vár, 94, 106, 122
 Ibrony (Nyíribrony), 41, 50, 131
 Iklódy Illés, 59
 Iklódy István, 59
 Illésházy István, 28, 32–34, 37
 Illésy János, 13
 Imreffy János, 32
 Iratossy Pál, 28, 52
 Ispán Ferenc, 118–119
 Istvánffy Miklós, 9, 16, 18, 25, 30, 36
 Isztambul, 11, 139
 Izabella, 12
- Jakchy Anna, kusalyi, szaniszlófi Báthory Elek
 felesége, 36
 Jaksó Dienes, 140, 142
 Jáksó Márton, 128
 Jaksó/Jáksó, 122, 127–128, 131
 Jakusits Erzsébet, Barkóczy László felesége, 67
 Jánk, 54
- János Jakab lásd Belgiojoso
 János Zsigmond, 9, 12
 Jármay András, 73, 102, 104, 112
 Jármay Ferenc, 76
 Jenő lásd Borosjenő
 jenői vár, 32, 45–46, 80
- Kaba, 45, 84–85, 111
 Kabay, 117
 Kaiserstein, Johann Helfried, 104–105
 Kakatvár, 12
 Kállay Ferenc, 11, 26–27
 [Kállay] Klára, kiskállai, 18
 [Kállay] Vitéz János, kiskállai, 18
 Kállay János, 26
 Kállay Lőrinc, 26
 Kállay Miklós, 11, 19, 26–27, 37–38, 69
 Kállay, 10–12, 19, 26–27, 33–34, 37–38, 52–53,
 69
 Kálló (lásd még Kiskálló, Nagykálló, Újkálló),
 9–21, 23–28, 30, 32–34, 36–41, 45–47,
 49–55, 57–59, 61–65, 67–74, 76–77, 80–82,
 85–86, 88–94, 97–104, 106–125, 128–134,
 136–142, 144
 Kálló patak, 10
 kállói vár, 11–13, 15, 19, 26, 31–34, 36, 38–41,
 47, 49–51, 53–55, 57–58, 63, 68, 71, 73,
 78–79, 81, 88–89, 91, 104, 106, 108–110,
 112–113, 117, 124, 136, 139, 141–144
 Kállósemején, 53, 69, 71, 131, 142
 Kálnássy Mihály, 58, 63
 Kalonga, 142
 Kápolna, 64
 Kapronca /Koprivnica, HR/, 23
 Kapy András, 12, 15–16, 36
 Kapy György, 15
 Kapy Klára, kapivári, Nyáry István felesége, 60
 Kapy Klára, Melith Péter felesége, 106
 Kara Ahmed, 9, 18, 31, 107
 Karánsebes /Caransebeș, R/, 30
 Karász (Nyírkarász), 38, 141
 Karcagújszállás, 121
 Károly (Nagykároly) /Carei, R/, 129
 Károlyi László, 88, 125
 Károlyi, 14
 Kárpátok, 35, 43
 Kassa /Košice, SK/, 10, 13–14, 16, 20, 27–30,
 32–35, 37–39, 41, 43–44, 46, 49, 55–56, 58,
 60–61, 70, 75, 77, 82, 86, 91, 93, 96, 98,
 100, 104–105, 107–110, 112, 114, 119,
 121–122, 124–125, 128, 132, 136, 141
 Káthay Ferenc, 25
 Káthay Mihály, 19, 25–29, 31, 38, 53

- Kellemessy Mihály, 27, 33–34
 Kemecse, 40, 136–137
 Kemecsey Ferenc, 82, 116
 Kemecsey Katalin, 40
 Kemecsey László, 101, 104
 Kemény János, 56–58, 62, 67–69, 71–75, 78, 96
 Kende Gábor, 114, 121, 126, 129
 Kende Márton, 122, 128–129, 131
 Kendy István, 22, 34
 Kenéz (Taktakenéz), 110, 117
 Kenézlő, 97
 Kenyérmező, 30
 Kérchy Ferenc, 41–42
 Kérchy István, 40–42, 49–50
 Kérchy István, Beke, 41
 Kérchy Miklós, 40
 Kércs (Nyírkércs), 40–41
 Kércsy János, 102
 Kerecseny (Tiszakercseny), 130
 Kerecsényi László, 15
 Keresztes (Biharkeresztes), 84, 123
 Keresztes András, 76–77, 97
 Keresztúr (Soprtkonkeresztúr) /Deutschkreuz, A/ 109
 Keresztút lásd Kótaj
 Kérsején, 131
 Kéry Anna, 57–58
 Kéry János, 57–58
 Kesznyéten, 97
 Kettős tó, 115
 Khádím Ali, 9
 Király György, 53
 Királydaróc /Kraidorolt, R/, 39
 Királyháza /Horolevo, U/, 134
 Királyhalmec /Kráľovský Chlmec, SK/, 53–54, 60
 Királytelek (Nyírtelek), 9, 36, 52, 81, 83, 110
 Kis Albert, 29
 Kis Ferenc, 126–127, 129, 131
 Kis István, 76
 Kisar, 10, 131
 Kisdý Benedek, 82
 Kisgérés /Malý Horeš, SK/, 59
 Kisgút /Male Gutove, U/, 20
 Kiskálló (lásd még Kálló), 19, 53, 69
 Kiskinizs, 78
 Kisléta, 69, 71
 Kismarja, 139
 Kiss Bálint, 70
 Kiss István, 73–74
 Kiss Lajos, 115
 Kisvárda, 9, 15, 20, 25, 52, 54, 58–61, 66, 80, 85, 92, 103, 109–111, 117, 131–133, 141
 kisvárdai vár, 9, 12, 52, 54, 60–61, 65–66, 106, 117, 124
 Kisszoboszló (Hajdúszoboszló), 111
 Klinger, Augustin Zacheus, 130, 134
 Klobusiczky András, 74
 Kocsi Cserő Bálint, 128
 Kocsonyás Boldizsár, 85–86, 88, 91–92, 99, 101
 Kolozs megye, 15
 Kolozsvár /Cluj-Napoca, R/, 43, 45, 80, 124
 Kondakory Ferenc, 50
 Konstantin, 81
 Konyár, 46
 Kopasz Marci, 131
 Kornis Boldizsár, 22
 Kornis Zsigmond, ruszkai, 62, 71
 Koroknay Gyula, 144
 Korpona /Krupina, SK/, 52
 Kótaj, 9, 142
 Kovács István, 90
 Kovacsóczy István, 43
 Kovásznai Imre, 56
 Kökényesdy Éva Judit, Bakos Gábor 2. felesége, 77
 Kökényesdy, 121
 Körmöcbánya /Kremnica, SK/, 138
 Kösély, 84
 Kösélyszeg, 84
 Köteles, 85, 111
 Kővár vidék, 123
 Kővár, 22, 28, 42, 45, 116, 124, 128, 133, 138
 Kővér Lőrinc, 40
 Krassó /Cărașeu, R/ 114
 Kraszna folyó, 70
 Kraszna megye, 32, 36
 Krasznabéltek /Beltiug, R/, 14
 Kubinyi László, 108, 110, 126, 129
 Kun Anna, rozsályi, Tárkányi István, majd Barkóczi László felesége, 67
 Kun Gáspár, 76
 Kun István, rozsályi, 70
 Kun János, 52
 Kun László, rozsályi, 56
 Kücsük/Kucsok/Köcsük, 93, 96
 Laborde, 112
 Ladány lásd Püspökladány
 Lajos XIV., 132
 Laskod, 41
 Lasztóczy István, 116–117
 Lasztóczy János, 59

- Laxenburg, 104
 Leányvár, 109
 Lednice /Lednica, SK/, 73
 Lelesz /Leles, SK/, 54, 59, 62, 67, 98, 102, 116, 125
 Lengyelország, 13–14, 23, 31, 41, 43, 72, 77, 134
 Lente Pál, 76
 Leopold Vilmos herceg, 72
 Lescalopier, Pierre, 12
 Leslie Jakob gróf, 136, 139–141
 Levelek, 9, 77, 98, 115
 Linz, 43, 72, 80
 Lipót, I., 72, 80, 94, 98, 104, 110, 117, 119, 125, 130, 132–133, 142
 Lippa /Lipova, R/, 31–32, 45–47, 79
 Lippai Balázs, 29, 31
 Lippai szoros, 76–77
 lippai vár, 30
 Liptószentmiklós /Liptovský Mikuláš, SK/, 96
 Lóczi János, 120
 Lónyay András, 34, 36–53, 55, 63, 65, 73
 Lónyay András, ifjabb, 51
 Lónyay Anna, Kapy [Zsigmond] felesége, 36
 Lónyay Anna, Kemény János felesége, 62, 96, 108
 Lónyay Bora, Szilágyi János felesége, 42
 Lónyay Erzsébet, Barkóczy Ferenc, majd Apagyi Miklós felesége, 51, 59
 Lónyay Farkas, 42
 Lónyay István, 36–37, 58
 Lónyay János, 27, 36
 Lónyay Kata, Nyáry Bernát felesége, 36, 73
 Lónyay Margit, Csáky István felesége, 110
 Lónyay Zsigmond, 36, 51, 56, 62, 64, 69, 72–73
 Lónyay, 36, 42
 Lorántffy Mihály, 75
 Lorántffy Orsolya, 63
 Lórántháza (Baktalórántháza), 131
 Losonc /Lučenec, SK/, 75
 Löben, 103, 105–106
 Lőcse /Levoča, SK/, 78
 Lök (Tiszalök), 115
 Lökös Bornemisza Miklós, czerniki, 36
 Lökös János, czerniki, 41
 Lövey György, 52
 Lövey Margit, Bogdányi János felesége, 52
 Lövey Miklós, 101
 Lövey Veronika, Iratossy Pál, majd Anarcsy István felesége, 52
 Lövő hegység, 99
 Lubomirsky, 80
 Lugos /Lugoj, R/, 31
 Lukácsy Gábor, 11
 Lukinich Imre, 12
 Mada (Nyírmada), 42, 51
 Madarász János, 131
 Madzsarisztán, 11
 Mágócsy Ferenc, 39
 Mágócsy Margit, 28
 Magy, 69
 Magyar Herkules lásd Rákóczi Lajos
 Magyar Mihály, kállói, 107
 Magyarország, 19–20, 22, 25, 30, 32, 34, 43, 46, 54, 56, 60, 62, 66–67, 69, 71–72, 81, 86, 92–94, 109, 121–122, 126, 130, 137, 144–145
 Major András, 10
 Major János, 11
 Majos Ferenc, 123, 129, 131, 133
 Majos János, 101
 Majtény (Nagymajtény) /Moftinu Mare, R/, 80, 82, 123
 Mályi György, 53
 Mándok, 60, 101, 117
 Máramaros megye, 42, 122–123
 Margitta /Marghita, R/, 129
 Maros folyó, 77, 79
 Maros völgy, 30
 Marosillye /Ilia, R/, 31
 Marosvásárhely /Târgu Mureş, R/, 82
 Mátyás, II., 34, 39, 42–43, 46–47
 Medgyesi Pál, 36
 Megyery Gábor, 52
 Megyery János, 52
 Megyery Tamás, 99–100
 Melith György, 12, 56, 59, 65, 68
 Melith István, 18, 65
 Melith Istvánné, ifjabb Barkóczy László húga, 67
 Melith Mária, Zichy István felesége, 61, 106
 Melith Pál, 18, 34, 65
 Melith Péter, 54–56, 65–66, 68, 70, 84, 106
 Melith Péter, ifjabb, 61
 Melith-Szakolyiak, 66
 Mérges Márton, 70
 Merian, 108
 Meszes, 80
 Metternich, 141
 Mezőkeresztes, 54
 Mezőség, 78
 Mezőszentmiklós, 85
 Mezőtúr, 23, 137
 Mezőzombor, 35

- Mic bán, 18
Micske, 12, 21, 53
Mihály vajda, 23, 25–26, 30
Mihályfalva lásd Nyirmihálydi
Miksa főherceg, 13–14, 18
Miriszló /Miräsläu, R/, 25
Mislyc /Mislina, SK/, 25
Moldova, 45, 76, 92
Moldva, 81, 92
Monaky Miklós, 39
Monok, 97
Monostorpályi, 25
Montecuccoli, 113
Moriga, Paul Anton, 95
Mozart, 56
Munkács /Mukacseve, U/, 67, 68, 117, 135
munkácsi vár, 67, 78
Murányalja /Murän, SK/, 102
murányi vár, 63, 93
Murányi Vénusz, 40, 88
Musztafa, 13
- Nádasdy Ferenc, 109
Nádudvar, 84, 91, 136
nádudvari járás, 112
Nagy András, 33, 40
Nagy András, kállai, 92, 116, 137, 140
Nagy Balázs, 52, 54
Nagy György, kállai, 131
Nagy István, 99
Nagy Iván, 23
Nagy László, 28
Nagy Lőrinc, 32
Nagy Lukács, 42–45
Nagy Márton, 86, 88
Nagy Mihály, 140
Nagy Sebestyén, 43
Nagybajom lásd Bajom
Nagybánya /Baia Mare, R/, 42, 139
Nagyfalu (Tisznanagyfalu), 110
Nagyida /Velká Ida, SK/, 105
Nagykálló (lásd még Kálló), 13, 26, 68–69
Nagyléta (Létavértes), 115
Nagy Mihály /Michalovce, SK/, 134
Nagy Mihályi László, 72
Nagysomkút /Šomouta Mare, R/, 137
Nagyszeben /Sibiu, R/, 35, 39–40
Nagyszombat /Trnava, SK/, 42, 51, 64, 73
Nagyszőlős /Vinohragyiv, U/, 114, 138
Nagytrákány /Velké Trakany, SK/, 88, 105, 125
- Nagyvárad /Oradea, R/, 26–27, 30, 32, 42, 46,
48, 50, 53–54, 56–57, 61, 67, 74, 76, 82,
84, 88–89, 92–93, 96–97, 101, 105, 113,
118, 120, 123, 126–127, 129
Nagyvátai Ferenc, 21
naményi vár, 64
Nánás (Hajdúnánás), 115, 122, 129
Nándorfehérvár /Belgrad, SZ/, 80
Napkor, 11, 69
Nápoly, 124
Nemes András, 99
Némethy Gergely, 33
Németország, 104
Nyakas Péter, 104, 112, 117
Nyalábvár, 134
Nyáry Bernát, 71, 73
Nyáry Bora, Haller György, majd Lónyay
István felesége, 62
Nyáry Ferenc, 54, 56
Nyáry István, 53–56, 58–62, 65–66, 73
Nyáry Krisztina, bedegi, Thurzó Imre, majd
Esterházy Miklós felesége, 54–56, 58–59,
61, 83, 143
Nyáry Lőrinc, 54
Nyáry Miklós, 54
Nyáry Pál, 28, 34, 52, 54, 56
Nyáry, bedegi, 53–54, 56, 66
Nyír, 80, 117
Nyírbátor, 10, 59, 79, 81, 114, 142
Nyírbéltek, 119
Nyírcsászári, 59
Nyíregyháza, 36, 70, 81, 98, 101, 110, 115, 124
Nyirmihálydi, 72, 119
Nyírség, 57
Nyitra /Nitra, SK/, 31
Nymwegen, 141
Nyugat-Magyarország, 31
- Ófehértó, 81, 131, 141
Ohat, 91
Ónod, 60–61, 77–78, 84, 117, 120
ónodi vár, 11
Orbán János, 50
Oros (Nyíregyháza), 10, 53, 69, 81, 97
Orosz Máté, 141
Osgyán /Od'any, SK/, 51, 75
osgyáni vár, 63
- Paczoth Judit, Dóczy András, majd Sennyei
Sándor felesége, 88
Padova, 25
Paksy Mihály, 41
Paksy Miklós, 41

- Palánk /Banatska Palanka, SZ/, 63
 Palatitz János, 59
 Pálca (Tornyospálca), 70
 Pálffy Károly, 123
 Pálffy Tamás, 96
 Pallasz, 25
 Pálóc /Parlovce nad Uhom, SK/, 67, 69–70, 140
 Pálóczy, 67–68, 72
 Pap Izrael, 113–114, 137
 Pap László, 98, 120
 Párducz Lukács, 70
 Parlag /Jalovec, SK/, 91
 Parnó /Parchovany, SK//, 22, 34
 Partium, 74, 139
 Paszab, 90
 Pathay András, 101
 Pauler Gyula, 108
 Pázmány Péter, 56, 64, 67
 Pazony (Nyírpazony), 9, 19, 52, 136
 Péchy Anna, Barkóczy László felesége, 72
 Pécsi erdő, 10
 Perecsény /Perecsin, U/, 37
 Perényi Gábor, 54, 124, 126
 Perényi Imre, 86
 Perényi István, 23
 Perényi Judit, Bakos Gábor felesége, 77
 Perényi Zsófia, Székely György, Forgách János,
 majd Kollonich Szigfrid felesége, 23
 Perked, 69
 Pernyeszy Erzsébet, Lónyay András, majd
 ostyáni Bakos István felesége, 50–51,
 63–64
 Pernyeszy Gábor, 42, 48–49
 Pernyeszy Gábor, ifj., 51
 Pernyeszy György, 48
 Perzsia, 60
 Pethő Gáspár, 143
 Pethő János, 101
 Pethő Zsigmond, gersei, 77, 80, 82, 91–92,
 96–97, 109, 111, 143
 Petneháza, 41, 47, 131
 Petneházy György, 41
 Petneházy István, 31–32, 48
 Petneházy János, 41–42
 Pető Gergely, 23
 Petri lásd Pócspetri
 Petrőczy István, 114
 Pezzen Bertalan, 23
 Pilis (Nyírpilis), 48
 Pócs (Máriapócs), 81
 Pócspetri, 39, 41, 50, 51
 Polgár, 81, 83, 116, 121
 Polock, 13
 Porcia, Johann Ferdinand de, 94
 Porcia, Rambald gróf, 94
 Pozsony /Bratislava, SK/, 30, 33, 37, 43, 47, 55,
 72, 81–82, 88, 91, 110
 Prága, 30
 Prépostváry Bálint, 11, 13, 15–16, 18, 21, 65
 Prépostváry Zsigmond, 56
 Prinyi Ferencné, 123
 Prinyi Gábor, 123
 Prinyi János, 123
 Pród, 34
 Prügy, 110
 Puchheim, 72
 Pusztai János, 115
 Putnok, 139
 Püspökladány, 39, 45, 110, 136
 Qutman, Franz Nikolaus, 142
 Rabatta, 94
 Rácbszörmény lásd Böszörmény
 Rácvid lásd Vid
 Rác Mihály, 99, 100
 Rác Tamás, kállai, 131
 Rác, 19
 Rad /Rad, SK/, 59, 65
 Radu Serbán/Raduly, 22, 45–47
 Rakamaz, 9, 12, 27–28, 31, 36, 57, 66, 86, 89,
 115–116, 133, 138
 Rákóczi Ferenc, I., 106, 110, 114
 Rákóczi Ferenc, II., 101, 145
 Rákóczi György I., 26, 34, 36, 56–58, 64,
 69–73, 75, 102
 Rákóczi György II., 74, 77–82, 88, 96, 102
 Rákóczi György, 30
 Rákóczi Lajos, felsővadászi, 21, 30–35, 39, 52,
 53
 Rákóczi László, 58, 75, 96, 97, 143
 Rákóczi Pál, 34, 75
 Rákóczi Zsigmond, 16, 21, 30–31, 34, 67, 75
 Rákóczi, 63, 88, 108, 111–112, 144
 Ramocsaháza, 115
 Ramocsaházy István, 20, 72, 115
 Ramocsaházy Mihály, 72
 Rápolti Nagy Gábor, 132
 Régensburg, 60
 Révay Péter, 25
 Rhédey Ferenc, 45–46, 48
 Rimaszombat /Rimavská Sobota, SK/, 75
 Rimay János, 25
 Rokszini Gergely, 102
 Róma, 51
 Rottal, 106

- Rozvány (Kis/Nagyrozsvány), 59
 rozsályi vár, 25, 28
 Rödern Menyhért, 54
 Rudolf császár, 23, 24, 30, 33–34
 Rueber János, 10, 13, 16
- Sáp, 89, 111, 136
 Sarkad, 32
 Sárköz /Livada, R/, 116
 Sarmasághy Zsigmond, 53
 Sáros megye, 15, 96
 Sárospatak, 49, 57, 101
 Sátoraljaújhely, 105, 125
 Schätzel Daniel, 91
 Schemberger Ferenc, 52
 Schmalkalden, 54
 Schmidt, Johann báró, 124, 129, 131–132, 134, 136, 141
 Schöning, 112
 Sebők, 134
 Semjén lásd Kállósemjén
 Sennyei Borbála, figei, Csató Péter felesége, 55
 Sennyei Erzsébet, Károlyi László felesége, 88
 Sennyei Ferenc, 86, 88, 91–93, 95, 98, 100–103, 105–106, 108–109, 111, 115–116, 122, 125, 128, 143
 Sennyei István, 88
 Sennyei Miklós, 14, 29–30, 32
 Sennyei Pongrác, 22, 88
 Sennyei Sándor, 68, 88
 Sényő, 131
 Sepsí/Szepsí /Moldava nad Bodvou, SK/, 56
 Serédy Benedek, 114, 117
 Serényi Mihály, kisserényi, 15–16, 21
 Serényi Miklós, 16
 Serfőző András, 52
 Sima, 20, 52
 Sónia, lásd Perényi Zsófia
 Solymos/Sulymos, 84
 Somlyó (Szilágysomlyó) /Șimleu Silvaniei, R/, 128, 140
 Souches, Louis Rattuit de, gróf, 85, 89, 106
 Spankau, Paris von, 109–111, 114–116, 119, 124–125, 128
 Spittal, 94
 Stahremberg Rüdiger, 108, 111
 Steinling, 142
 Strassoldo, Carlo, gróf, 105–106, 109, 111–112, 125–130, 132, 136
 Strassoldo, Orazio, 136
 Strázsa domb, 115
 Sulyok István, 15
 Sulyok Kata, Kapy András felesége, 15
- Szabó István, 131
 Szabolcs község, 91
 Szabolcs megye, 9–10, 12–13, 15–16, 20–21, 23–24, 26, 30, 33–34, 36–38, 41, 44–45, 47–53, 55–57, 59–62, 65, 67–70, 72–73, 76, 78–83, 85–86, 88–94, 96–98, 100, 105–106, 108, 110–111, 114, 116, 118, 120–121, 124–126, 128–131, 133–134, 136, 138–140, 142–145
 Szabolcs-Szatmár megye, 42, 70
 szádi vár, 61
 Szakoly, 61
 Szakolyi Erzsébet, Melith Péter felesége, 54, 65
 Szakolyi János, 53
 Szakolyi Miklós, 18, 25, 65
 Szakolyi-Melith, 60
 Szalárdy János, 57–58, 70–71, 78–79, 81–82, 84, 92
 Szalka (Mátészalka), 12
 szalkai vár, 12
 Szalonta (Nagyszalonta) /Salonta, R/, 70
 Szamos, 131
 Szamosköz, 93
 Szamosközy [István], 13, 15, 18–20, 27–28, 30
 szamosújvári vár /Gherla, R/, 22
 Szamosszeg, 125, 131
 Szárkándy Pál, 16
 Szarvas, 83, 84
 Szászsebes /Sebeș, R/, 39
 Szatmár lásd Szatmárnémeti
 Szatmár megye, 9–10, 15, 20, 23–26, 36, 42, 48, 54, 56–57, 62, 65, 68, 70, 74, 76, 80, 88–89, 91–93, 96, 105, 109, 112, 121, 128–129, 131
 szatmári vár, 10–11, 20, 23, 30, 32, 36, 42, 62, 65, 68, 109
 Szatmárnémeti /Satu Mare, R/, , 39, 43–44, 49, 77, 81–82, 128
 Szeben lásd Nagyszeben
 Széchy György, 40, 55, 63
 Széchy Margit, Sennyei Ferenc felesége, 88, 125
 Széchy Tamás, 40
 Szécsény, 61, 63, 72
 Szegedi Markó, 27
 Szegegyház, 53
 Szegliget (Szögliget), 61
 Szejdi Ahmed, 83–85, 88, 90
 Szék /Sic, R/, 22
 Székely György, 28, 48
 Székely György, ormosdi és kövesdi, 23
 Székely László, 120
 Székely Lukács, 23

Székely Mihály, 23
 Székely Miklós, 10, 16
 Székely Mózes, 30
 Székely Péter, kézdíszéki, 53, 58
 Székely Tamás, 48
 Székelyhid /Săcueni, R/, 82, 93
 Szelepcsényi, 113
 Szénássy Mátyás, 31–32
 Szenc /Senec, SK/, 82–83
 Szendi György, 11
 Szendrő, 51, 63, 75, 77, 120
 szendrői vár, 63
 Szentandrás lásd Békésszentandrás
 Szentgotthárd, 95
 Szentiványi Erzsébet, Tatay Ferenc, majd,
 Barkóczy László felesége, 67, 72
 szentjobbi vár /Sâniob, R/, 28
 Szentmihály (Tiszavasvári), 20, 110, 124
 Szentmiklós, 91, 136
 Szepes megye, 96, 102, 104
 Szepesség, 137
 Szepessy Pál, 114, 117, 120
 Széplak /Bunești, R/, 116
 Szepsi Csombor Márton, 56
 Szepsi Laczkó Máté, 42, 47, 49, 63, 66
 Szerdahely /Miercurea Sibiului, R/, 35, 39
 Szerednye /Szerednye, U/, 134
 Szerencs, 30, 35
 Szikszó, 14, 16, 33, 139
 Szilágyi Ferenc, 82
 Szilágyi Gábor, 79
 Szilágyi János, 42
 Szilágyi Péter, 92
 Szilágyság, 73, 133
 Szilassy, 31
 Szinán, 18
 Szinyérváralja /Seini, R/, 138
 Szirmay Antal, 14, 62, 125
 Szkender, 39, 44–45
 Szlovákia, 77
 Szoboszló (Hajdúszoboszló), 45–46, 76, 84,
 107, 111, 120, 123
 Szokoli Ali, 105
 Szolnok, 9, 10, 13, 16, 45, 54, 73, 78, 81, 93,
 98, 105
 Szovát (Hajdúszovát), 107, 110, 136
 Szőcs/Szücs János, kállói, 113, 117, 120–121,
 123, 127, 129–133, 137–139, 144
 Szőlős lásd Nagyszőlős
 Sztropkó /Stropkov, SK/, 59, 93
 Szucsány /Sučany, SK/, 56
 Suhay Mátyás, 75, 77–80, 82, 84, 109,
 113–117, 119, 122, 125, 128, 131
 Szunyogh Ferenc, bolti, 52
 Szunyogh István, bolti, 52
 Szunyogh János, bolti, 52
 Szunyogh, 34
 Szücs Mihály, 140
 Tállya, 109, 123, 143
 Tar János, 10
 Tárkányi István, 67
 Tasnád /Tășnad, R/, 39, 73
 tasnádi vár, 42
 Tatay Ferenc baktai, 40, 48, 67
 Tatay István, baktai, 36, 40, 67
 Téglás, 81, 110, 142
 Telegdy Anna, Nyáry István felesége, 53,
 55–56, 59–60
 Telegdy Bora, Csapy Kristóf, majd Rákóczi
 Zsigmond felesége, 18, 21, 30
 Telegdy család, 56
 Telegdy Kata, Szakolyi Miklós felesége, 25, 65
 Telegdy Mihály, 18
 Telegdy Pál, 25
 Teleki Mihály, 114–119, 121, 123–124, 126,
 128–130, 133, 135, 137–140
 Temes folyó, 31
 Temesvár /Timișoara, R/, 18, 31, 39, 41, 83
 Teplíce (Trencsénteplic) /Trenčianske Teplice,
 SK/, 95
 Terebes /Trebišov, SK/, 22
 Teuffenbach Kristóf, 9–11
 Tholnai János, 59
 Thököly Imre, 125, 133–134, 137–139, 141,
 144
 Thököly István, 96
 Thurzó György, 25, 32, 34, 37–40, 42–43,
 45–46
 Thurzó Imre, 49, 54, 56
 Thurzó Szaniszló, 55
 Tihany, 72
 Till, Johannes, 103
 Tisza, 9–10, 13, 27, 38, 48–49, 57–58, 60, 78,
 83, 85–86, 88, 92, 93, 109, 111, 116–117,
 118, 121, 125, 129–132, 135, 142
 Tiszakeresztény, 36, 41
 Tiszalök, 28
 Tiszaluc, 72
 Tiszán innen, 19, 37, 62, 65, 93, 121, 129
 Tiszán túl, 9, 40, 60, 86, 130–131
 Tiszántúl, 9, 33,
 tiszaszentmártoni vár, 55
 Tóóc, 85

Tokaj, 11, 20, 25–27, 30, 33, 39, 46, 48, 51, 54,
 57, 64, 86, 87, 89, 92, 94, 106, 108, 112,
 115–117, 125
 Tokaji Ferenc, 144
 tokaji vár, 11, 19, 36, 105, 112
 Tompa Mihály, 78
 Torda /Turda, R/, 30
 Torma Mihály, 131
 Torna megye, 96, 114
 Török Ferenc, 54
 Török István, 32, 92, 98
 Török Zsuzsanna, enyingi, Nyáry Pál felesége,
 54
 Törökország, 38
 Törökszentmiklós, 9, 16
 Tura, 18, 25
 Turenne marsall, 132
 Túróc megye, 56
 Tuzsér, 142

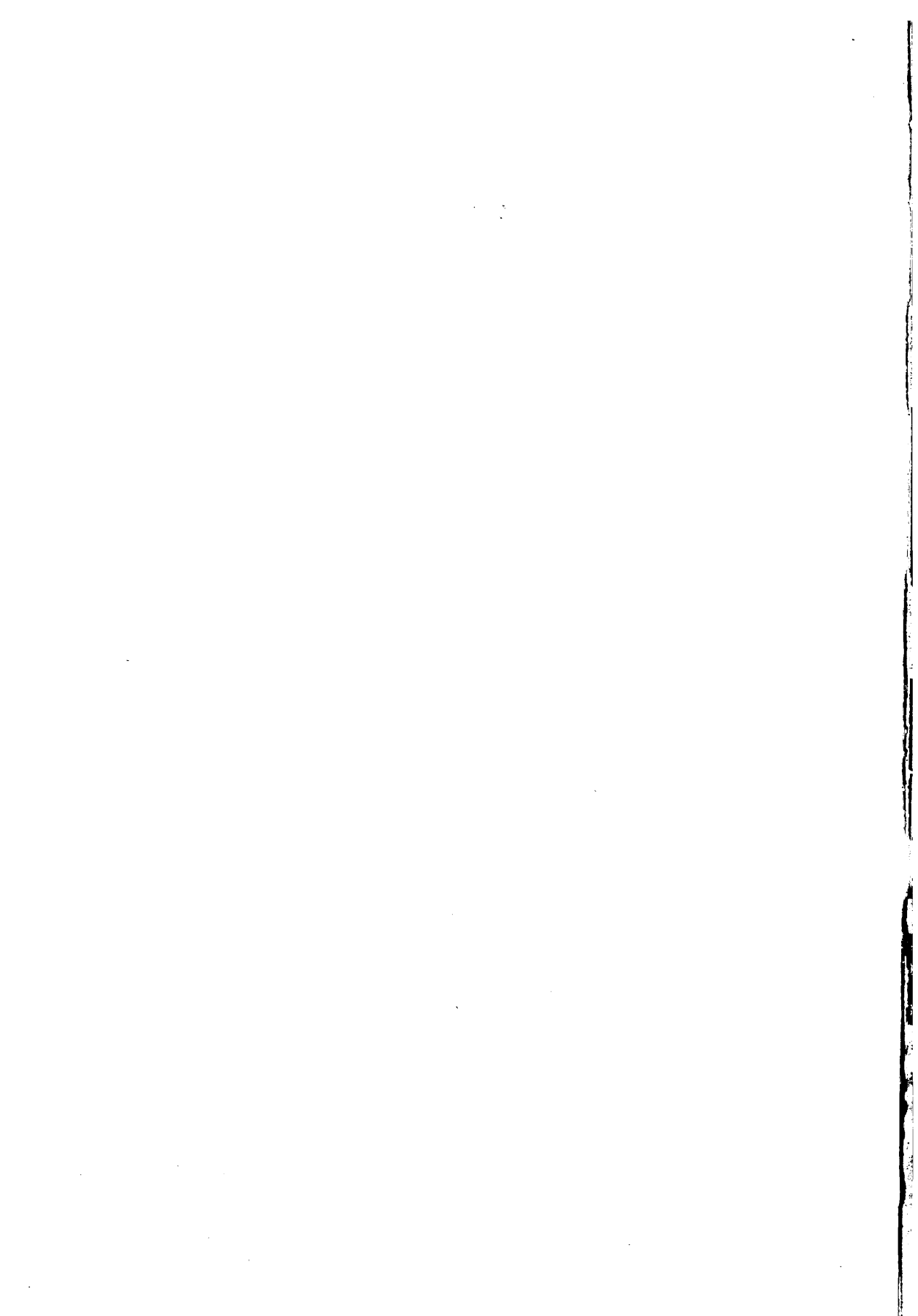
Ugocsa megye, 23, 65, 80, 92, 96, 134, 139
 Újfehértó, 53, 85, 110, 115
 Újkálló (lásd még Kálló), 13, 15–16, 26–27
 Ujszászy Borbála, kézdiszéki Székely Péter
 felesége, 58
 Ujszászy Lőrinc, 58
 Ung megye, 15, 96
 Ungnád Dávid, 23
 Ungvár /Uzshorod, U/, 49, 140
 ungvári vár, 143

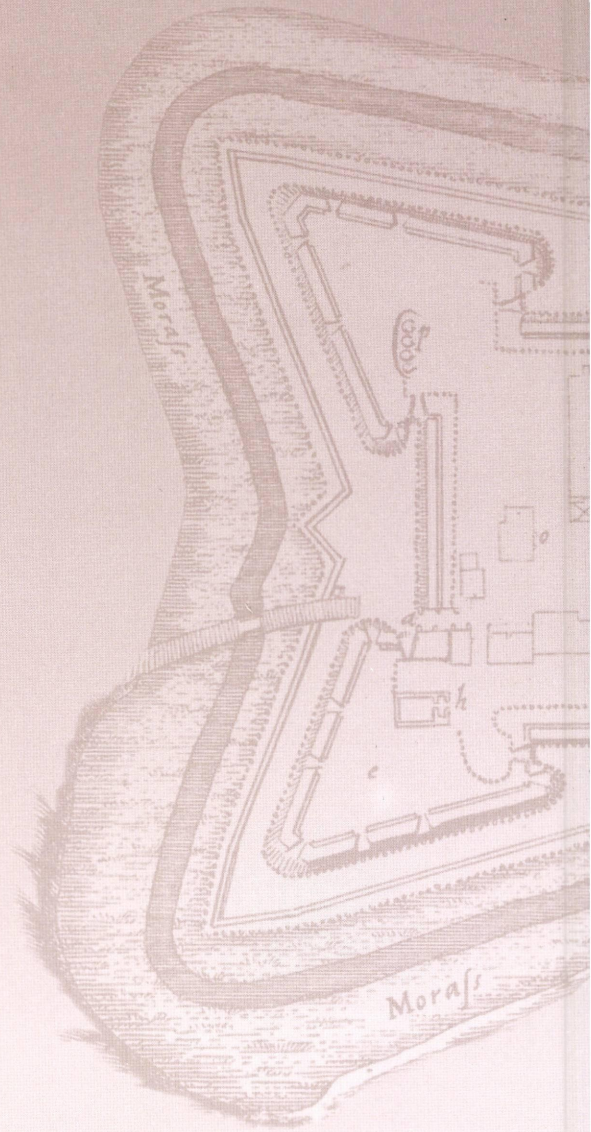
Vadkert, 140
 Vadna, 13
 Vág folyó, 56
 Vág völgy, 32
 Vaja, 9, 115–116
 vajai vár, 111
 Vámospércs, 52, 115
 Várad lásd Nagyvárad
 Varannó /Vranov nad Topľou, SK/, 59
 Varatkay András, 50
 Varatkay Ferenc, 112
 Várda lásd Kisvárdai vár
 várdai vár lásd kisvárdai vár
 Várday Kata, Nyáry Pál felesége, 25, 52, 54,
 59, 65, 66
 Várday, 18, 61
 Varsó, 132
 Vas Ferenc, 129
 Vaskapu, 30, 48
 Vass Márton, 86
 Vasvár, 95, 98, 101, 106
 Vasvári (Batizvasvári) /Ošvaräu, R/, 128

Vay, 111
 Verancsics Antal, 9–10, 12
 Veres bástyá, 92
 Veresmarti Mihály, 128
 Vérvölgy, 85
 Vetéssy Mihály, 26, 33, 53
 Vezend /Vezendiü, R/, 138
 Vid (Hajdúvid), 52–53
 Vitka (Vásárosnamény), 59, 64
 Vitkay Mihály, 48
 Vrbna, Stefan (Würben, Wirbna, Wurmb,
 Burben), 136–138
 Wass Márton, 115
 Wedell, Georg Christoph von, 103
 Weér Mihály, 107–108, 113, 117, 139–140
 Wesselényi Ferenc, 63, 75, 76, 78, 85–86,
 89–91, 93, 97–98, 102–104
 Wesselényi Pál, 108, 114, 117, 122–124,
 126–129, 133, 135, 137–140, 142
 Wesselényi, 14, 80, 120, 125
 Winkler, Mathias, 91
 Wolf, Peter, 115, 117

Záhony, 117
 Zalkod, 110
 Zaránd megye, 71
 Záthy Gáspár, 20
 Zay Ferenc, 12
 Zelemér, 44
 Zemplén megye, 38, 48, 51, 53, 67, 88, 96,
 108–110, 122, 129
 Zichy György, 16
 Zichy István gróf, 106
 Zichy, 61
 Zólkiewski, Szaniszló, 43
 Zoltay István, 16
 Zoltay Katalin, Hagymássy János felesége, 53
 Zólyom /Zvolen, SK/, 138
 Zólyom Borbála, Kövér Lőrinc felesége, 40
 Zólyomi Dávid, 57–59, 62–63, 69
 Zrínyi Ilona, 143
 Zrínyi János, 140
 Zrínyi Miklós, 72, 95, 96
 Zrínyi Péter, 108
 Zrínyi testvérek, 88
 Zsáka, 9
 Zsarolyáni György, 102
 Zsidóvár /Jdioara, R/, 84
 Zsidy János, 13

KALO in OberHungarn

